



ประวัติศาสตร์ : วิธีการและพัฒนาการ



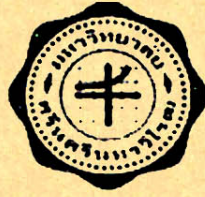
907
ว114ป
ร.2

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.วงเดือน นาราสัย



สำนักหอสมุดกลาง มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
สุขุมวิท 23 วัฒนา กรุงเทพฯ 10110 โทร. 2584002-๕

907
จ 1142/
ว.2



ประวัติศาสตร์ : วิธีการและพัฒนาการ



- 9 3 1 2548

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.วงเดือน นาราสัย

ประวัติศาสตร์ : วิธีการและพัฒนาการ



คำนำ

ผลงานเรื่อง ประวัติศาสตร์ : วิธีการและพัฒนาการ เรียบเรียงขึ้นจากการค้นคว้าวิจัยเอกสารเพื่อเป็นตำราประกอบการศึกษาวิชา ปศ. 301 ประวัติศาสตร์นิพนธ์ซึ่งเป็นวิชาบังคับสำหรับนิสิตวิชาเอกประวัติศาสตร์ และวิชา ปศ. 503 ปรัชญาและวิธีการทางประวัติศาสตร์ ซึ่งเป็นวิชาบังคับสำหรับนิสิตระดับบัณฑิตศึกษา หลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต วิชาเอกประวัติศาสตร์ ด้วยตระหนักว่า นิสิตที่ศึกษาวิชาดังกล่าวยังขาดแคลนตำราภาษาไทยในการศึกษาค้นคว้าศาสตร์ทางด้านนี้อยู่ไม่น้อย และหวังว่าการจัดทำตำราฉบับนี้จะมีส่วนส่งเสริมการศึกษาค้นคว้าของนิสิต และการพัฒนาตำราของคณะสังคมศาสตร์ รวมทั้งจะเป็นประโยชน์ต่อผู้สนใจศึกษาทั่วไป โดยเฉพาะผู้สอนวิชาสังคมศึกษา กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคม ศาสนา และวัฒนธรรม ตามหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2544 ซึ่งกำหนดให้ผู้เรียนรู้เกี่ยวกับวิธีการทางประวัติศาสตร์

การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ได้รับการสนับสนุนจากมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒซึ่งอนุญาตให้ผู้เขียนลาไปเพิ่มพูนความรู้ ตั้งแต่วันที่ 1 เมษายน 2547 ถึง 31 เมษายน 2548 เพื่อจัดทำตำราเล่มนี้ จึงขอขอบพระคุณมา ณ โอกาสนี้ อนึ่งขอขอบคุณคุณมิตรชัย กุลแสงเจริญ และคุณปิยชาติ สิงติ ที่ให้ความช่วยเหลือในการจัดพิมพ์รูปเล่มจนสำเร็จลุล่วงด้วยดี

วงเดือน นาราสัจจ์

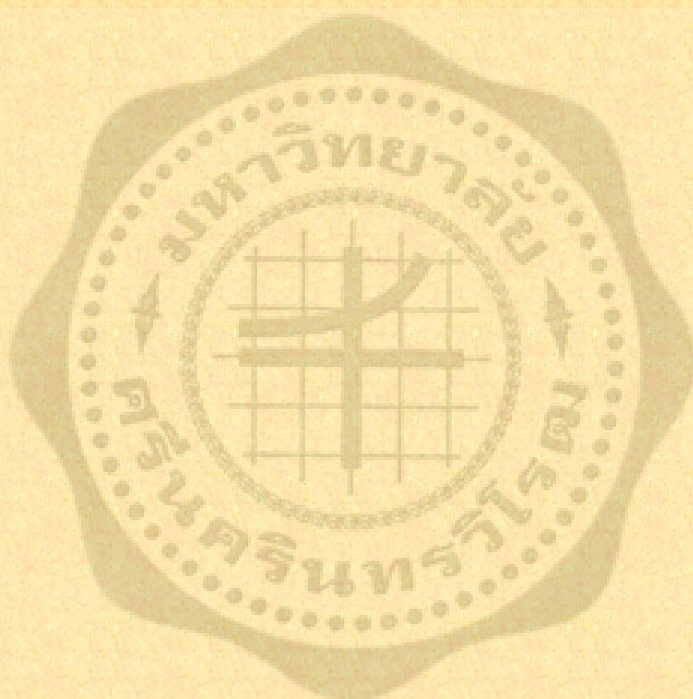
พฤษภาคม 2548

สารบัญ

	หน้า
คำนำ	
สารบัญ	
ภาค 1 ประวัติศาสตร์และปรัชญาประวัติศาสตร์	
บทที่ 1 ความเข้าใจเกี่ยวกับประวัติศาสตร์	1
ความหมายของประวัติศาสตร์	1
ประวัติศาสตร์คืออะไร	1
องค์ประกอบของประวัติศาสตร์	2
การศึกษาประวัติศาสตร์	4
ศึกษาประวัติศาสตร์อย่างไร	4
หลักฐานทางประวัติศาสตร์	6
วิธีการทางประวัติศาสตร์	9
ประเภทของการศึกษาประวัติศาสตร์	12
ประโยชน์ของการศึกษาประวัติศาสตร์	13
นักประวัติศาสตร์และภารกิจ	14
นักประวัติศาสตร์คือใคร	14
คุณสมบัติของนักประวัติศาสตร์	16
บทที่ 2 ปรัชญาประวัติศาสตร์และทฤษฎีทางประวัติศาสตร์	18
ปรัชญาและปรัชญาประวัติศาสตร์	18
ทฤษฎีทางประวัติศาสตร์	20
ปรัชญาประวัติศาสตร์เชิงคาดคะเน/ปรัชญาประวัติศาสตร์ทฤษฎี	21
ปรัชญาประวัติศาสตร์เชิงวิเคราะห์	28
ภาค 2 พัฒนาการของประวัติศาสตร์นิพนธ์	40
บทที่ 3 ประวัติศาสตร์นิพนธ์ตะวันตก : ตั้งแต่สมัยคลาสสิกถึงก่อนสมัยใหม่	41
พัฒนาการของประวัติศาสตร์นิพนธ์ตะวันตกสมัยคลาสสิก	41
ประวัติศาสตร์นิพนธ์กรีก	41
ประวัติศาสตร์นิพนธ์ของชาวโรมัน	49

	หน้า
อิทธิพลของศาสนาคริสต์ในประวัติศาสตร์นิพนธ์สมัยกลาง	52
ความคิดเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ของพวกคริสเตียน	52
การเขียนประวัติศาสตร์สมัยกลาง	53
ประวัติศาสตร์นิพนธ์ในสมัยฟื้นฟูศิลปวิทยาการและสมัยปฏิรูปศาสนา	58
การเขียนประวัติศาสตร์สมัยฟื้นฟูศิลปวิทยาการ	58
การเขียนประวัติศาสตร์ในกระแสปฏิรูปศาสนา	63
บทที่ 4 ประวัติศาสตร์นิพนธ์ตะวันตก : ตั้งแต่สมัยโบราณถึงหลังสมัยใหม่	67
อิทธิพลของความคิดแบบวิทยาศาสตร์	67
ความคิดเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ของเดการ์ต	68
ความคิดทางประวัติศาสตร์ที่ต่อต้านนักประวัติศาสตร์สกุลคาร์เทเซียน	70
ความก้าวหน้าของประวัติศาสตร์นิพนธ์สมัยภูมิธรรม	73
การเขียนประวัติศาสตร์สมัยภูมิธรรม	74
ประวัติศาสตร์นิพนธ์ในคริสต์ศตวรรษที่ 19	79
กระแสต่อต้านแนวคิดแบบเหตุผลนิยม	79
การเขียนประวัติศาสตร์ในคริสต์ศตวรรษที่ 19	81
ประวัติศาสตร์นิพนธ์ในคริสต์ศตวรรษที่ 20	91
ปรัชญาประวัติศาสตร์เชิงคาดคะเน/ทฤษฎี	92
ปรัชญาประวัติศาสตร์เชิงวิเคราะห์/วิพากษ์	95
บทที่ 5 ประวัติศาสตร์นิพนธ์ในอารยธรรมตะวันออก	103
ประวัติศาสตร์นิพนธ์จีน	103
การเขียนประวัติศาสตร์สมัยแรก	104
การเขียนประวัติศาสตร์สมัยที่ 2	107
การเขียนประวัติศาสตร์สมัยที่ 3	109
การเขียนประวัติศาสตร์จีนสมัยปัจจุบัน	113
ประวัติศาสตร์นิพนธ์อินเดีย	115
ประวัติศาสตร์นิพนธ์อินเดียสมัยแรก	116
ประวัติศาสตร์นิพนธ์อินเดียสมัยกลาง	119
ประวัติศาสตร์นิพนธ์อินเดียสมัยใหม่	122

	หน้า
ประวัติศาสตร์นิพนธ์ไทย	124
ประวัติศาสตร์นิพนธ์ไทยก่อนสมัยใหม่	125
ประวัติศาสตร์นิพนธ์ไทยสมัยใหม่	132
ประวัติศาสตร์นิพนธ์ไทยสมัยปัจจุบัน	138
บรรณานุกรม	141



บทที่ 1

ความเข้าใจเกี่ยวกับประวัติศาสตร์

ความหมายของประวัติศาสตร์

ประวัติศาสตร์คืออะไร

เมื่อตั้งคำถามว่า ประวัติศาสตร์คืออะไร นักประวัติศาสตร์ต่างให้คำนิยามและคำอธิบายที่หลากหลาย ในขณะที่ผู้คนส่วนใหญ่เข้าใจว่าเป็นคำถามง่ายๆ ที่ใครก็สามารถตอบได้ หลายคนนึกถึงเหตุการณ์หรือเรื่องราวในอดีตที่เต็มไปด้วยรายละเอียดและข้อมูลมากมายมหาศาลเกินกว่าจะจดจำ ทั้งที่เป็นสถิติและตัวเลข รายชื่อบุคคลที่เกี่ยวข้อง และวันเดือนปีที่เกิดเหตุการณ์นั้นๆ บางคนนึกถึงวีรกรรมของบุคคลหรือกลุ่มคนในเหตุการณ์ที่ควรค่าแก่บันทึกให้คนรุ่นหลังจดจำและยึดถือเป็นแบบอย่าง ในขณะที่คนจำนวนมากนึกถึงเหตุการณ์หรือปรากฏการณ์พิเศษที่โดดเด่นซึ่งรวมทั้งเหตุการณ์ที่น่ายินดี ที่ก่อให้เกิดความปิติ และที่สร้างภัยพิบัติต่างๆ แก่มวลมนุษยชาติ ดังเช่น สงครามและมหันตภัยทั้งหลายที่เกิดจากการกระทำของมนุษย์และธรรมชาติ แล้วเรียกรวมว่า ประวัติศาสตร์

จากความเข้าใจที่หลากหลายดังกล่าวข้างต้น จึงสรุปได้ว่า คนส่วนใหญ่เข้าใจประวัติศาสตร์ในมิติของเวลา โดยนับรวมเหตุการณ์และเรื่องราวทั้งหมดที่เกิดขึ้นในอดีตเป็นประวัติศาสตร์ จนกระทั่ง บางครั้งไม่สามารถแยกได้ว่า เรื่องใดเป็นประวัติศาสตร์ (history) และเรื่องใดเป็นตำนาน (myth) อย่างไรก็ตามความเข้าใจเกี่ยวกับอดีตดังกล่าว ทำให้มีคำถามตามมาอีกหลายคำถาม เป็นต้นว่า "อดีตนั้นย้อนหลังได้นานเพียงใด" "นับตั้งแต่มีมนุษย์ถือกำเนิดขึ้นบนโลกนี้ใช่ไหม" "เหตุการณ์ในอดีตทุกเหตุการณ์นับเป็นประวัติศาสตร์หรือไม่" "ช่วงเวลาที่เป็นอดีตเริ่มขึ้นเมื่อไหร่" ฯลฯ คำถามเหล่านี้ทำให้ข้อสรุปเกี่ยวกับนิยามของคำว่า ประวัติศาสตร์ ที่กล่าวมาข้างต้นยังขาดความสมบูรณ์

คำว่าประวัติศาสตร์ ซึ่งบัญญัติขึ้นเพื่อใช้แทนคำว่า "history" ในภาษาอังกฤษนั้น พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542 ให้คำอธิบายว่า ประวัติ หมายถึงเรื่องราวว่าด้วยความ เป็นไปของคน สถานที่ หรือสิ่งใดสิ่งหนึ่ง และ ประวัติศาสตร์ หมายถึง วิชาที่ว่าด้วยเหตุการณ์ที่เป็นมาหรือเรื่องราวของประเทศชาติ เป็นต้น ตามที่บันทึกไว้เป็นหลักฐาน¹ หากสรุปจากความหมายดังกล่าว ประวัติศาสตร์ก็คือเหตุการณ์หรือเรื่องราวในอดีตที่มีหลักฐานยืนยันและตรวจสอบได้ กล่าวอีกนัยหนึ่ง ประวัติศาสตร์คือเรื่องราวหรือความเป็นจริงในอดีตที่นักประวัติศาสตร์เรียงร้อยขึ้นมา โดยอาศัยข้อมูลหรือหลักฐานที่เชื่อว่าเป็นจริงและถูกต้องประกอบการวิเคราะห์หรือข้อสมมติฐานของตน อย่างไรก็ตาม ยังมีคำถามตามมาอีกเช่นกัน เป็นต้นว่า

¹ พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542. (2546), หน้า 665.

“สมมติฐานและ/หรือบทวิเคราะห์ของนักประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวกับความจริงในอดีตนั้นถูกต้องเสมอไปหรือไม่” “นักประวัติศาสตร์ใช้หลักเกณฑ์ใดตัดสินความถูกต้องของหลักฐานที่ตนเลือกใช้” นอกจากนี้ “เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในอดีตซึ่งยังไม่ปรากฏว่ามีหลักฐานรองรับที่ชัดเจนจะนับว่าเป็นประวัติศาสตร์ได้หรือไม่” ที่สำคัญ “ข้อมูลหรือหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่ยอมรับกันมาต่อเนื่องและยาวนานนั้นถูกต้องเสมอไปหรือไม่” “เปลี่ยนแปลงได้ไหม” ฯลฯ คำถามเหล่านี้ล้วนเกี่ยวข้องกับความหมายของคำว่าประวัติศาสตร์ทั้งสิ้น

อาร์. จี. คอลลิงวูด (R. G. Collingwood) นักปรัชญาประวัติศาสตร์ที่มีชื่อเสียงแห่งคริสต์ศตวรรษที่ 20 ให้คำอธิบายสั้นๆ ว่า “ประวัติศาสตร์คือการวิจัยหรือการไต่สวน (history is a kind of research or inquiry.) ... โดยมีจุดมุ่งหมายจะศึกษาเกี่ยวกับ... พฤติการณ์ของมนุษยชาติที่เกิดขึ้นในอดีต (actions of human beings that have been done in the past.)”² นอกจากนี้ อี. เอช. คาร์ (E. H. Carr) นักปรัชญาประวัติศาสตร์ที่มีชื่อเสียงของคริสต์ศตวรรษที่ 20 อีกท่านหนึ่งก็สรุปความคิดเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ไว้ว่า “ประวัติศาสตร์นั้นก็คือกระบวนการอันต่อเนื่องของการปฏิสัมพันธ์ระหว่างนักประวัติศาสตร์กับข้อมูลของเขา ประวัติศาสตร์คือบทสนทนาอันไม่มีที่สิ้นสุดระหว่างปัจจุบันกับอดีต”³ (What is history?, is that it is a continuous process of interaction between the present and the past.) คำอธิบายของนักประวัติศาสตร์ทั้ง 2 ท่านนี้ชี้ให้เห็นว่า ประวัติศาสตร์มิได้มีความหมายเพียงแค่เรื่องราวหรือเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในอดีตเท่านั้น หากยังรวมถึงอดีตที่นักประวัติศาสตร์สร้างขึ้นโดยผ่านกระบวนการศึกษา ค้นคว้า/วิจัยและไต่สวนข้อเท็จจริงจากหลักฐานต่างๆ ซึ่งสามารถตรวจสอบได้

องค์ประกอบของประวัติศาสตร์

ประวัติศาสตร์มีความหมายและขอบเขตกว้างขวาง ทำให้มีคำจำกัดความที่แตกต่างและหลากหลาย ดังนั้น ความเข้าใจเบื้องต้นเกี่ยวกับองค์ประกอบของประวัติศาสตร์จึงเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับผู้ศึกษาวิชาประวัติศาสตร์ องค์ประกอบสำคัญ 3 ประการของประวัติศาสตร์ คือ เหตุการณ์ที่เกี่ยวข้องกับมนุษย์ซึ่งเกิดขึ้นในอดีต หลักฐานหรือข้อมูลที่ยืนยันข้อเท็จจริง และกระบวนการศึกษาเพื่อให้ได้มาซึ่งข้อเท็จจริงเกี่ยวกับอดีต

ประการแรก เหตุการณ์หรือเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับมนุษย์ซึ่งเกิดขึ้นในอดีตนั้นรวมถึงความคิดและประสบการณ์ของมนุษย์ที่สั่งสมและถ่ายทอดสืบเนื่องกันต่อมาเป็นมรดกทางวัฒนธรรม

² R. G. Collingwood. (1982), 21st ed., The Idea of History. (London: Oxford University Press) p. 9.

³ อี. เอช. คาร์ (2525) ประวัติศาสตร์คืออะไร แปลโดย ชาติชาย พณยานนท์ (กรุงเทพฯ : อักษรเจริญทัศน์) หน้า 23.

⁴ Edward Hallett Carr. (c.1961), What Is History? (New York : Vintage Books) p.35.

แม้ว่าความคิดของมนุษย์เป็นนามธรรม เช่น ความเชื่อ ความหวาดกลัว ความโลภ ความทะเยอทะยาน ฯลฯ แต่เมื่อมนุษย์สะท้อนหรือถ่ายทอดความคิด/ประสบการณ์ของตนออกมาเป็นรูปธรรม และสิ่งนั้นเกี่ยวเนื่องหรือมีผลกระทบต่อสังคมที่แวดล้อมตน ผลงาน/เหตุการณ์นั้นก็เป็นประวัติศาสตร์ เช่น ความเชื่อเกี่ยวกับชีวิตในโลกหน้าทำให้ชาวอียิปต์คิดค้นวิธีทำมัมมี่เพื่อรักษาไม่ให้ศพเน่าเปื่อย ความศรัทธาในศาสนาทำให้ชาวเซมรโบราณสร้างปราสาทหรือศาสนสถานอันยิ่งใหญ่เพื่อบูชาเทพเจ้าในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ความหวาดกลัวภัยจากภายนอกประเทศทำให้อาณาจักรจีนโบราณสร้างกำแพงเมืองจีนเพื่อป้องกันการรุกรานของศัตรู ความเกลียดชังชาวยิวของพวกนาซีทำให้เกิดการฆ่าล้างเผ่าพันธุ์ชาวยิวในยุโรปในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 ความทะเยอทะยานของผู้ที่ต้องการขยายอำนาจและครอบครองดินแดนอื่นๆ ทำให้เกิดสงครามในดินแดนต่างๆ ฯลฯ

อย่างไรก็ตาม ผลงานต่างๆ ที่มนุษย์ถ่ายทอดออกมานั้นไม่จำเป็นต้องเกี่ยวข้องกับสถาบันปกครอง ผู้ปกครองหรือสภาพเศรษฐกิจของประเทศเสมอไป เพราะผลงานที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตมนุษย์ แม้ในระดับท้องถิ่นหรือชุมชนเล็กๆ ก็จัดว่าเป็นประวัติศาสตร์ เช่น จารีต ประเพณี ภาษาวรรณกรรม ศิลปกรรม ฯลฯ อนึ่งเหตุการณ์หรือปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติไม่นับว่าเป็นประวัติศาสตร์ เป็นต้นว่า การโค่งตัวของเปลือกโลกเมื่อหลายล้านปีมาแล้ว ซึ่งทำให้พื้นที่ใต้ทะเลกลายเป็นแผ่นดิน หรือการละลายของน้ำแข็งที่ปกคลุมผิวโลกเมื่อหลายแสนปีมาแล้วที่ทำให้แผ่นดินบางส่วนถูกแยกออกเป็นเกาะแก่งต่างๆ เว้นแต่เป็นเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นโดยธรรมชาติและส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตและสังคมมนุษย์โดยตรง ดังเช่น กรณีภูเขาไฟถล่มเมืองปอมเปอีของอาณาจักรโรมัน อุทกภัยจากแม่น้ำหวงเหอคร่าชีวิตผู้คนจำนวนมหาศาลจนชาวจีนสมัยโบราณต้องคิดค้นวิธีสร้างเขื่อนป้องกันน้ำท่วม การเกิดมหันตภัยในเอเชียจากคลื่นได้นำสีนามิในมหาสมุทรอินเดียเมื่อต้นคริสต์ศตวรรษที่ 21 ฯลฯ นับเป็นเหตุการณ์ประวัติศาสตร์

ประการต่อมา เรื่องราวที่เป็นประวัติศาสตร์ต้องเป็นข้อเท็จจริงที่มีหลักฐานยืนยันว่าถูกต้องและเชื่อถือได้ รวมทั้งมีความต่อเนื่องระหว่างอดีตกับปัจจุบัน ทั้งนี้หลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่มีมากมายและหลากหลาย ทั้งที่เป็นประเภทลายลักษณ์และวัตถุต่างคือสิ่งกำหนดว่าอดีตของมนุษยชาติควรจะนับถอยหลังไปไกลเพียงใด หลักฐานเหล่านี้บ่งชี้ถึงร่องรอยของมนุษย์ในสมัยโบราณที่มีความต่อเนื่องถึงปัจจุบัน ดังนั้นสมัยประวัติศาสตร์ของมนุษยชาติจึงเริ่มต้นจากหลักฐานที่เชื่อมโยงอดีตและปัจจุบันได้ชัดเจน ส่วนหลักฐานอื่นๆ ที่แสดงถึงร่องรอยและกิจกรรมของมนุษย์ซึ่งไม่สามารถเชื่อมโยงมาถึงสังคมมนุษย์ในสมัยปัจจุบันได้ เป็นต้นว่า ภาพเขียนโบราณที่มักพบตามผนังถ้ำและหน้าผา ตลอดจนเครื่องมือเครื่องใช้ประเภทขวานหินโบราณ โคร่งกระดูก และเครื่องประดับต่างๆ ซึ่งพบมากในบริเวณที่มีการตั้งถิ่นฐานของมนุษย์สมัยโบราณในดินแดนต่างๆ นั้น นับเป็นหลักฐานสมัยก่อนประวัติศาสตร์ ด้วยเหตุที่มนุษย์แต่สังคมมีพัฒนาการทาง

วัฒนธรรมต่างกัน ในบางสังคม เช่น เมโสโปเตเมียและอียิปต์มีการบันทึกเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับตนเองและดินแดนอื่นมานานถึง 5,000 ปีแล้ว ส่วนจีนก็มีหลักฐานที่บ่งชี้ว่าเป็นดินแดนที่มีพัฒนาการทางประวัติศาสตร์มาไม่น้อยกว่า 4,000 ปีแล้ว ในขณะที่ประเทศในยุโรปหลายประเทศมีพัฒนาการทางประวัติศาสตร์น้อยกว่า 2,000 ปี ฉะนั้นอดีตหรือประวัติศาสตร์ของแต่ละดินแดนจึงมีระยะเวลาต่างกัน

ประการสุดท้าย กระบวนการศึกษาเพื่อให้ได้มาซึ่งข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์หรือวิธีการทางประวัติศาสตร์ก็เป็นองค์ประกอบสำคัญของประวัติศาสตร์ การสืบค้นหรือไต่สวนหลักฐานต่างๆ เพื่อสร้างประวัติศาสตร์ที่ได้รับการยอมรับว่า "เป็นจริง" นั้นเป็นงานของนักประวัติศาสตร์ ซึ่งต้องฝึกฝนวิธีการใช้เหตุผลและวิจารณ์ญาณในการคัดสรรและเลือกใช้ข้อมูล รวมทั้งอธิบายสิ่งที่เกิดขึ้นในอดีตโดยการวิเคราะห์และตีความจากข้อมูลที่มีจำนวนมากและหลากหลาย บางครั้งการเรียบเรียงประวัติศาสตร์เพื่อบอกเล่าสิ่งที่เกิดขึ้นในอดีตจึงเสมือนการต่อภาพจิ๊กซอว์จากหลักฐาน/ข้อมูลต่างๆ (ซึ่งมีทั้งที่น่าเชื่อถือและไม่น่าเชื่อถือ) โดยวิธีการคัดเลือก วิเคราะห์ กลั่นกรอง และนำมาใช้ให้เหมาะสม ทั้งนี้เพราะข้อเท็จจริงไม่ได้พูดออกมาด้วยตัวมันเองเสมอไป ข้อเท็จจริงพูดเมื่อนักประวัติศาสตร์ทำให้มันพูด (The facts speak only when the historian calls on them)⁵ ดังนั้นกระบวนการศึกษาของนักประวัติศาสตร์จึงมีความสำคัญต่อการนำเสนอความเป็นจริงของประวัติศาสตร์มาก

การศึกษาประวัติศาสตร์

ศึกษาประวัติศาสตร์อย่างไร

การศึกษาประวัติศาสตร์เกิดขึ้นเพื่อตอบสนองความอยากรู้อยากเห็นของมนุษย์เกี่ยวกับอดีตหรือความเป็นมาของตนและชาติพันธุ์ ตลอดจนเพื่ออธิบายว่าเกิดอะไรขึ้นในอดีต และสิ่งที่เกิดขึ้นนั้นมีผลกระทบต่อเนื่องมาถึงปัจจุบันอย่างไร

ความอยากรู้อยากเห็นเป็นสัญชาตญาณของมนุษย์ ด้วยมนุษย์นั้นเป็นสัตว์ประวัติศาสตร์ (historical animal) เพราะสนใจสิ่งสมมูล โดยเริ่มจากเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับตนเอง สถาบันแวดล้อม และขยายไปสู่สังคมภายนอก เป็นต้นว่า "ครอบครัวของเราสืบเชื้อสายมาจากไหน" "ชุมชนของเราเริ่มขึ้นเมื่อใด" "ใครเป็นผู้ก่อตั้งชุมชนแห่งนี้" "อะไรเป็นสาเหตุที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในชุมชนของเรา" "ความคิดแบบประชาธิปไตยในประเทศไทยเริ่มต้นเมื่อใดและทำไม" "สถานภาพของสตรีไทยแตกต่างจากสตรีตะวันตกมากน้อยเพียงใด" "ความเชื่อทางศาสนามีอิทธิพลต่อพัฒนาการของสังคมไทยอย่างไร" "ทำไมกระบวนการเลือกตั้งประธานาธิบดีสหรัฐอเมริกาจึงต้องเลือกผ่านคณะผู้เลือกตั้ง" "เหตุใดการอภิเษกสมรสของราชทายาทแห่งราช

⁵ Ibid., p. 9.

บัลลังก์อังกฤษต้องได้รับความเห็นชอบจากรัฐสภาและนายกรัฐมนตรีของอังกฤษ" ฯลฯ ความสนใจเหล่านี้ไม่จำเป็นว่าเป็นวิสัยของนักประวัติศาสตร์เท่านั้น หากเป็นวิสัยของมนุษย์ทั่วไปที่สนใจติดตามข้อมูลข่าวสารทั้งหลาย ทั้งที่เกี่ยวข้องและไม่เกี่ยวข้องกันตนเอง ทั้งจากการบอกเล่า ข่าว กระซิบ หนังสือ นิตยสาร หนังสือพิมพ์ วิทยุ โทรทัศน์ อินเทอร์เน็ต และการสื่อสารในรูปแบบอื่น

ในสมัยโบราณที่ยังมนุษย์ดำรงชีวิตแบบเร่ร่อนและไม่ได้รวมกันตั้งถิ่นฐานเป็นชุมชน มนุษย์ได้บันทึกข้อมูลที่ได้พบเห็นหรือจากการสังเกตโดยวาดภาพรูป คน สัตว์ และเครื่องมือ ประกอบอาชีพได้ตามผนังถ้ำหรือเพิงผา ต่อมา เมื่อมนุษย์รวมกันเป็นชุมชนและมีวัฒนธรรมสูงขึ้น จนสามารถคิดประดิษฐ์ตัวอักษรเพื่อใช้สื่อสารกันได้แล้ว จึงมีการจดและบันทึกเรื่องราวต่างๆ ทั้งที่เกี่ยวกับตนเองและสังคมภายนอกมาตั้งแต่สมัยโบราณ เช่น บันทึกของชาวซูเมเรียน กรีก จีน อินเดีย ฯลฯ บันทึกเหล่านี้กลายเป็นบันทึกประวัติศาสตร์ที่ช่วยให้มนุษย์ค้นหาความต่อเนื่องระหว่างอดีตและปัจจุบัน ครั้นเมื่อสังคมมนุษย์ก้าวหน้ามากขึ้นในทุกดินแดน และมีการแข่งขันระหว่างชาติพันธุ์ต่างๆ เพื่อสร้างอำนาจและเกียรติภูมิให้กับเผ่าพันธุ์ของตน ความกระหายใคร่รู้เกี่ยวกับความเป็นมาของกลุ่มและชาติพันธุ์ก็ยิ่งเพิ่มขึ้น ประวัติศาสตร์จึงเป็นเครื่องมือสำคัญที่ตอบสนองความต้องการค้นหาอดีตและความภาคภูมิใจของมนุษย์ เช่น การเขียนอัตชีวประวัติของตนเองและวงศ์ตระกูล การสืบค้นประวัติของเผ่าพันธุ์ การบันทึก/จารึกประวัติของชุมชนและเมือง ตลอดจนการสืบค้นเรื่องราวของดินแดนอื่นๆ ทั้งเพื่อเปรียบเทียบและศึกษาศักยภาพของคู่แข่งหรือศัตรู ด้วยวัตถุประสงค์ต่างๆ

การศึกษาประวัติศาสตร์เป็นกระบวนการได้สวนข้อเท็จจริงที่ช่วยอธิบายว่าเกิดอะไรขึ้นในอดีต โดยเริ่มจากการศึกษาสาเหตุที่เกิดเหตุการณ์นั้นๆ ทั้งนี้บางเหตุการณ์เป็นเรื่องราวที่คนส่วนใหญ่ทราบหรือเคยทราบมาก่อน แต่ไม่ทราบรายละเอียดของข้อเท็จจริงบางประเด็น โดยเฉพาะสาเหตุ ปัจจัยและผลกระทบ เช่น ปัญหาความแตกแยกในวงการสงฆ์ของไทยในปลายสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น สาเหตุที่ไทยประกาศสงครามกับฝ่ายพันธมิตรในสงครามโลกครั้งที่ 2 และสถานะของชาวจีนในสมัยจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ นอกจากนี้ประวัติศาสตร์ยังช่วยตอบคำถามในประเด็นถกเถียงบางประเด็น เป็นต้นว่า "พระเจ้าตากสินมหาราชทรงเสียจริตจริงหรือไม่" "การสร้างเมืองจำลองดุสิตธานีในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวช่วยส่งเสริมให้เกิดประชาธิปไตยในสังคมไทยได้หรือไม่" "ใครได้รับประโยชน์ที่แท้จริงจากเหตุการณ์เมื่อวันที่ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516" "ใครคือผู้จุดชนวนในเหตุการณ์พฤษภาทมิฬ ทำไมและอย่างไร" ฯลฯ

ดังนั้นเพื่อให้ได้ข้อเท็จจริงที่เกี่ยวกับอดีตของมนุษย์ การศึกษาประวัติศาสตร์จึงเริ่มจากการตั้งคำถามพื้นฐานหลัก 5 คำถาม คือ "เกิดเหตุการณ์อะไรขึ้นในอดีต" (what) "เหตุการณ์นั้นเกิดขึ้นเมื่อไหร่" (when) "เหตุการณ์นั้นเกิดขึ้นที่ไหน" (where) "ทำไมจึงเกิดเหตุการณ์นั้นขึ้น" (why) และ "เหตุการณ์นั้นเกิดขึ้นได้อย่างไร" (how) คำถามเหล่านี้เป็นสิ่งจำเป็นสำหรับการ

ศึกษาค้นคว้าทางประวัติศาสตร์ เพราะเป็นแนวทางที่กระตุ้นและท้าทายให้นักประวัติศาสตร์หรือผู้ศึกษาประวัติศาสตร์คิด วิเคราะห์ และพยายามค้นคว้า ได้สวนหลักฐานตลอดจนข้อมูลอื่นๆ เพื่อให้ได้คำตอบซึ่งเป็นข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์

หลักฐานทางประวัติศาสตร์ (historical evidence)

หลักฐานทางประวัติศาสตร์คือข้อมูลเกี่ยวกับอดีตซึ่งมีจำนวนมากและหลากหลายที่นักประวัติศาสตร์ / ผู้วิจัยใช้ในการศึกษาและอธิบายข้อเท็จจริงของเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น กล่าวได้ว่าทุกสิ่งทุกอย่างที่เป็นผลงานของมนุษย์ล้วนใช้เป็นหลักฐานอธิบายอดีตของมนุษย์ได้ โดยรวมทั้งหลักฐานที่สื่อกับผู้วิจัยได้โดยตรงหรือที่เรียกกันทั่วไปว่า หลักฐานที่พูดได้ และหลักฐานที่ไม่สามารถสื่อกับผู้วิจัยได้โดยตรง ซึ่งเรียกว่า หลักฐานที่พูดไม่ได้

หลักฐานที่พูดได้ ได้แก่ ข้อมูลที่สื่อโดยลายลักษณ์หรือคำพูด ประกอบด้วย

เอกสารตัวเขียน (manuscript) ได้แก่ บันทึกทางประวัติศาสตร์ประเภทจารึกต่างๆ ทั้งที่จารึกบนแผ่นศิลา โลหะ ไม้และที่จารบนใบลาน และประเภทเอกสารโบราณซึ่งเขียนบนแผ่นกระดาษ ผ้าไหมและไม้ไผ่ เช่น บันทึกของชาวจีนและชาวฮิบตีในสมัยโบราณ เอกสารใบลาน ภาษาล้านนา ฯลฯ

เอกสารส่วนบุคคล ได้แก่ เอกสารส่วนบุคคล ประเภทจดหมายส่วนบุคคล จดหมายโต้ตอบ บันทึกประจำวัน บันทึกความจำ และผลงานประเภทอัตตชีวประวัติของบุคคล หลักฐานประเภทนี้ส่วนใหญ่เป็นเอกสารของบุคคลสำคัญ รวมทั้งผู้ที่เกี่ยวข้องหรือผู้ที่อยู่ใกล้ชิดกับเหตุการณ์ที่ผู้วิจัยต้องการศึกษาค้นคว้า

สิ่งพิมพ์ต่างๆ ที่พิมพ์เผยแพร่ต่อสาธารณะ เช่น หนังสือ รายงานการวิจัย หนังสือพิมพ์ นิตยสาร วารสาร ฯลฯ

เอกสารที่เปิดให้ผู้วิจัยศึกษาค้นคว้า ส่วนใหญ่เป็นเอกสารที่ปรากฏในหอจดหมายเหตุ และห้องสมุดต่างๆ ได้แก่ เอกสารราชการ ซึ่งรวมถึง กฎหมาย ประกาศ สนธิสัญญา คำสั่ง บันทึกการประชุม บันทึกช่วยจำ จดหมายโต้ตอบ ฯลฯ

เอกสารที่มีผู้บันทึกไว้ด้วยความตั้งใจให้เป็นเอกสารทางประวัติศาสตร์ เช่น จดหมายเหตุพระราชพิธีสำคัญ บันทึกของบุคคลสำคัญ บันทึกของผู้ที่มีส่วนร่วมในเหตุการณ์ประวัติศาสตร์ แถบบันทึกเสียงคำสัมภาษณ์ผู้ที่เห็นเหตุการณ์หรือร่วมในเหตุการณ์ (ข้อมูลบอกเล่า) วิดีทัศน์บันทึกเหตุการณ์และพิธีกรรมต่างๆ

เอกสารที่บันทึกโดยไม่ได้ตั้งใจให้เป็นเอกสารทางประวัติศาสตร์ เช่น ใบเสร็จรับเงิน บันทึกคำให้การในศาล คำตัดสินของศาลยุติธรรม เอกสารของบริษัทหรือร้านค้า บัญชีรายรับ-รายจ่ายของมูลนิธิต่างๆ ทะเบียนราษฎร รายงานการวินิจฉัยของแพทย์ รายงานผลการชันสูตรศพ สัญญาซื้อ-ขาย หลักฐานการกัลปนาที่ดิน ฯลฯ

หลักฐานที่พูดไม่ได้ ได้แก่หลักฐานทางด้านศิลปะที่รวมทั้งสถาปัตยกรรม ประติมากรรม และจิตรกรรม ซึ่งไม่สามารถพูดได้ด้วยตนเองโดยตรง แม้ผู้สร้างผลงานนั้นต้องการให้เป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ก็ตาม เช่น ปิรามิด เจดีย์ หลุมฝังศพ รูปปั้นบุคคลสำคัญ ประติมากรรมและจิตรกรรมฝาผนัง ผลงานด้านศิลปะเหล่านี้ต้องอาศัยนักวิชาการด้านประวัติศาสตร์ศิลป์และ/หรือนักโบราณคดีช่วยตีความและกำหนดอายุเพื่อประกอบการวิเคราะห์ของนักประวัติศาสตร์ นอกจากนี้ หลักฐานทางโบราณคดีบางประเภทที่ผู้สร้างไม่ได้ตั้งใจให้เป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์และพูดไม่ได้ด้วยตนเองก็สามารถใช้เป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ได้ด้วย เช่น เครื่องราชูปโภค ขากเรือโบราณ เหรียญกษาปณ์ ลูกปัดและเครื่องประดับต่างๆ โครงกระดูก ศพมัมมี่ เครื่องปั้นดินเผา แผ่นอิฐ อารูธ เครื่องมือประมง เครื่องมือเกษตรกรรม ฯลฯ

นักประวัติศาสตร์แบ่งหลักฐานประวัติศาสตร์ทั้งที่พูดได้และพูดไม่ได้ออกเป็น 2 ประเภท คือ หลักฐานประเภทปฐมภูมิหรือหลักฐานชั้นต้น (primary source) และหลักฐานประเภททุติยภูมิหรือหลักฐานชั้นรอง (secondary source)

หลักฐานประเภทปฐมภูมิ หมายถึงข้อมูลจากเอกสารชั้นต้น/เอกสารดั้งเดิมที่เกี่ยวข้องกับเรื่องราวหรือเหตุการณ์ในอดีต ส่วนใหญ่เป็นเอกสารที่บันทึกหรือเล่าเรื่องราวที่เกิดขึ้นร่วมสมัยของผู้บันทึก เป็นต้นว่า จารึกต่างๆ เช่น จารึกภาษาเฮียโรกลิฟิกบนแผ่นศิลาในปิรามิดของชาวอียิปต์โบราณ จารึกของพระเจ้าอโศกมหาราชในประเทศอินเดีย จารึกที่ปราสาทหินพนมรุ้งและปราสาทหินพิมาย และศิลาจารึกสมัยสุโขทัย นอกจากนี้ยังมีบันทึกประเภทพงศาวดาร เช่น บันทึกของจีนในสมัยก่อนคริสต์กาล ชื่อ *Spring and Autumn Annals* ซึ่งลำดับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในสังคมของตน ทั้งด้านการเมือง เศรษฐกิจและสังคม พงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์ รวมทั้งหลักฐานทางประวัติศาสตร์อื่นๆ เป็นต้นว่า กฎหมายตราสามดวง ปฐมโหร บันทึกส่วนบุคคล บันทึกของชาวต่างประเทศ เอกสารจดหมายเหตุ ราชกิจจานุเบกษา เอกสารราชการ สนธิสัญญา เอกสารโต้ตอบต่างๆ กฎหมายท้องถิ่น ตำนาน จดหมายเหตุ ฯลฯ

แม้หลักฐานประเภทปฐมภูมิได้รับการยอมรับจากนักประวัติศาสตร์ว่ามีความน่าเชื่อถือมากที่สุดเนื่องจากเป็นเอกสารร่วมสมัยที่สะท้อนสภาพสังคม เศรษฐกิจ การเมืองและวิถีชีวิตของผู้คนในยุคสมัยต่างๆ ได้ดี แต่หลักฐานประเภทนี้ก็มีข้อจำกัด กล่าวคือ หลักฐานประเภทนี้มีจำนวนไม่มากนัก โดยเฉพาะหลักฐานเกี่ยวกับอดีตที่มีอายุย้อนหลังไปยาวนานและเป็นช่วงเวลาที่เทคโนโลยีด้านการพิมพ์ยังไม่ก้าวหน้า เช่น ศิลาจารึกสมัยสุโขทัยซึ่งมีอยู่เพียงไม่กี่หลัก และพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาอยุธยาฉบับดั้งเดิม (ต้นฉบับลายมือ) ก็หลงเหลืออยู่น้อยมาก นอกจากนี้ การใช้หลักฐานประเภทปฐมภูมิจำเป็นต้องมีการตรวจสอบความถูกต้อง การตีความและกลั่นกรองข้อมูลต้องมีความรอบคอบและรัดกุม เพื่อไม่ให้เกิดความผิดพลาดในการอ้างอิง เพราะแม้

จะเป็นเอกสารหรือข้อมูลที่บันทึกขึ้นพร้อมกันหรือใกล้เคียงกับเหตุการณ์ แต่ก็ไม่สามารถสรุปได้ว่าหลักฐานนั้นถูกต้องตรงตามข้อเท็จจริงเสมอไป เนื่องจากบางครั้งเอกสารเหล่านั้นบันทึกขึ้นตามคำสั่งของผู้มีอำนาจหรือเพื่อสรรเสริญเกียรติคุณของบุคคลสำคัญ ดังนั้นนักประวัติศาสตร์หรือผู้ศึกษาประวัติศาสตร์จึงต้องวิเคราะห์ความน่าเชื่อถือของข้อมูล โดยวิธีการตรวจสอบเอกสารร่วมสมัยอื่นๆประกอบ

หลักฐานประเภททุติยภูมิ เป็นหลักฐานที่นักประวัติศาสตร์หรือนักวิจัยรวบรวมขึ้นหลังจากข้อมูลประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวกับเหตุการณ์ในอดีต ส่วนใหญ่ได้แก่ หนังสือ ตำรา งานวิจัย รายงาน และบทความทางด้านประวัติศาสตร์ รวมทั้งข้อมูลจากเอกสารอื่นๆ เช่น หนังสืองานศพ หนังสือประเภทอัตชีวประวัติ สารานุกรม ข่าวกจากหนังสือพิมพ์ นิตยสาร วารสาร ตลอดจนหนังสือ ตำรา บทความ รายงานและผลงานวิจัยในสาขาวิชาที่เกี่ยวข้อง เช่น โบราณคดี มนุษยศาสตร์ ภูมิศาสตร์ รัฐศาสตร์ เศรษฐศาสตร์ สังคมวิทยา วรรณคดี ภาษาศาสตร์ นิเวศวิทยา ฯลฯ นอกจากนี้ยังมีข้อมูลประเภทบอกเล่าที่เล่าต่อกันมา

หลักฐาน/ข้อมูลประเภททุติยภูมิมีจำนวนมากมายมหาศาลและหลากหลาย แต่ก็มีข้อจำกัดในการเลือกใช้ เนื่องจากผลงานเหล่านั้นมิได้รวบรวมและเรียบเรียงขึ้นในขณะที่เกิดเหตุการณ์จริง เป็นการศึกษาขึ้นภายหลัง โดยใช้ข้อมูลประเภทต่างๆ เป็นหลักฐานอ้างอิง ดังนั้น การเลือกใช้หลักฐานจากข้อมูลประเภททุติยภูมิจึงมีความสำคัญมาก เพราะต้องศึกษาว่าข้อมูลเหล่านั้นมีความถูกต้องหรือไม่ ผู้วิจัยผลงานชิ้นนั้นมีความเป็นกลางในการเลือกใช้ วิเคราะห์/ตีความหลักฐานเพียงใด นอกจากนี้ เรื่องราวประวัติศาสตร์บางประเด็นซึ่งเป็นเหตุการณ์ที่ได้รับความสนใจจากสังคมสูงก็มักมีผู้ศึกษาวิจัยมาก จนเกิดผลงานหลากหลาย เช่น การปฏิรูปการปกครองในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว การเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 ขบวนการเสรีไทย บทบาทชาวจีนในประเทศไทย นโยบายชาตินิยมในสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม นโยบายของไทยในสมัยรัฐบาลจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ฯลฯ ผลงานเหล่านี้ บางฉบับมีการตีความและนำเสนอต่างกัน ตามวัตถุประสงค์ มุมมองและหลักฐานที่ผู้เขียนเลือกใช้ นักประวัติศาสตร์และผู้ศึกษาผลงานเหล่านี้จึงต้องใช้วิจารณญาณในการคัดเลือก และกลั่นกรองข้อมูลที่ต้องการ

ข้อมูลที่ยรายงานอยู่ในหนังสือพิมพ์จัดว่าเป็นหลักฐานประเภททุติยภูมิ เพราะเนื้อหาข่าวเป็นรายงานที่ผู้สื่อข่าวเรียบเรียงขึ้น ซึ่งบางครั้งอาจเขียนโดยสรุปเนื่องจากมีพื้นที่จำกัด หรือมีข้อผิดพลาดจากการพิสูจน์อักษร และเนื้อหาของข่าวยังต้องถูกตรวจสอบจากบรรณาธิการข่าวก่อนพิมพ์เผยแพร่ หรือบางยุคสมัยที่ประเทศปกครองด้วยรัฐบาลเผด็จการ หนังสือพิมพ์ก็มักถูกตรวจสอบอย่างเข้มงวด โดยให้เสนอข่าวที่เป็นแนวทางเดียวกับนโยบายของรัฐบาล และไม่สามารถเสนอข้อเท็จจริงที่ปราศจากอคติได้ทั้งหมด

เหมาะสม เพื่อใช้เป็นหลักฐานอ้างอิงในงานของตน โดยพิจารณาจากคุณสมบัติและความน่าเชื่อถือของผู้วิจัย ประกอบกับวิธีการศึกษาและการเลือกใช้หลักฐานประเภทต่างๆ

วิธีการทางประวัติศาสตร์

วิธีการทางประวัติศาสตร์เป็นกระบวนการศึกษาประวัติศาสตร์เพื่อให้ได้ความรู้และคำตอบที่เชื่อว่าสามารถสะท้อนข้อเท็จจริงเกี่ยวกับอดีตได้ถูกต้องมากที่สุด เนื่องจากหลักฐานเกี่ยวกับอดีต ซึ่งมีทั้งประเภทปฐมภูมิและทุติยภูมินั้นมีจำนวนมากและหลากหลาย ประกอบกับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในอดีตนั้นส่วนใหญ่มองห่างไกลจากปัจจุบันจนกระทั่งไม่มีใครตอบได้ว่าข้อเท็จจริงที่ถูกต้องคืออะไร ดังนั้นจึงต้องมีกระบวนการศึกษา ซึ่งรวมถึงการใช้เหตุผลในการตรวจสอบความถูกต้องของหลักฐานและนำไปใช้อย่างถูกต้อง ทำให้การศึกษาเรื่องราวประวัติศาสตร์เป็น "ศาสตร์" ที่สะท้อนข้อเท็จจริงที่แตกต่างจากนิทาน นิยาย หรือเรื่องบอกเล่าที่เลื่อนลอย ฉะนั้นความรู้เกี่ยวกับอดีตจึงไม่ได้ขึ้นอยู่กับความรู้และความเข้าใจของนักประวัติศาสตร์เท่านั้น แต่ยังรวมถึงกระบวนการตัดสินใจและการตีความข้อมูลด้วย (...Our knowledge of the past relies not just upon our concepts and beliefs, but also upon our procedure of inquiry and standards of inference...)⁶

วิธีการทางประวัติศาสตร์ประกอบด้วยขั้นตอนต่างๆ ซึ่งได้แก่ การรวบรวมหลักฐาน การคัดเลือกหลักฐาน การวิเคราะห์/ตีความ/ประเมินหลักฐาน การเชื่อมโยงความสัมพันธ์ของหลักฐานและการนำเสนอข้อเท็จจริง

การรวบรวมหลักฐาน เป็นการสืบค้นข้อมูลเพื่อให้เข้าถึงหลักฐานและข้อเท็จจริงในอดีต ข้อมูลเหล่านี้ใช้เป็นหลักฐานยืนยันถึงสิ่งที่เกิดขึ้นจริงในอดีต ดังนั้น ไม่ว่าจะทำการศึกษาค้นคว้าเรื่องใด นักประวัติศาสตร์/ผู้วิจัยจำเป็นต้องรวบรวมข้อมูลที่เกี่ยวข้องทุกประเภทให้ได้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้ เป็นต้นว่า เมื่อต้องการศึกษาเรื่องราวเกี่ยวกับสังคมไทยสมัยธนบุรี ผู้วิจัยจะต้องค้นคว้าข้อมูลทั้งที่บันทึกขึ้นร่วมสมัยธนบุรีซึ่งเป็นช่วงเวลาที่ต้องการศึกษา และที่บันทึกในสมัยใกล้เคียง เช่น สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นซึ่งเป็นช่วงเวลาต่อเนื่องกับสมัยธนบุรี ที่สำคัญผู้วิจัยต้องศึกษาข้อมูลในวงกว้าง ทั้งจากหลักฐานประเภทพงศาวดาร ใบบอก หมายรับสั่ง ประชุมประกาศ กฎหมาย บันทึกของชาวต่างประเทศที่พำนักอยู่ในเวลานั้นและที่เดินทางเข้ามาติดต่อ ตลอดจนหลักฐานอื่นๆ เช่น บันทึกความทรงจำ วรรณกรรม สมุดภาพ จิตรกรรมฝาผนัง ฯลฯ หลักฐานเหล่านี้จะช่วยให้ผู้วิจัยเข้าใจภาพรวมของเหตุการณ์ที่ต้องการศึกษาได้

การคัดเลือกหลักฐาน เมื่อศึกษาหลักฐานต่างๆ ประกอบแล้ว ผู้วิจัยจึงคัดเลือกข้อมูลที่เกี่ยวข้องซึ่งสามารถนำไปใช้เป็นหลักฐานอ้างอิงหรืออธิบายสิ่งที่เกิดขึ้นได้ เช่น บันทึกของพวกมิชชันนารีที่อยู่ในสมัยธนบุรี สามารถสะท้อนปฏิกิริยาของสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีที่มีต่อการเผยแพร่

⁶ C. Behan McCullagh. (1998), The Truth of History (London : Routledge) p. 32.

แต่ศาสนาคริสต์ในสังคมไทยได้ในมิติหนึ่ง นอกจากนี้บันทึกของพ่อค้าชาวจีนที่เข้ามาติดต่อกับชายก็อธิบายถึงสภาพเศรษฐกิจของไทยในขณะนั้นได้เช่นกัน อย่างไรก็ตามข้อมูลเหล่านั้นยังต้องนำไปศึกษาวิเคราะห์เพื่อประเมินคุณค่าก่อนนำไปใช้ โดยเฉพาะจุดมุ่งหมายและความเป็นกลางของผู้บันทึกหลักฐานนั้นๆ เพราะไม่มีเอกสารใดที่ให้ข้อมูลแก่เราได้มากเท่ากับสิ่งที่ผู้บันทึกเอกสารนั้นคิด (...No document can tell us more than what the author of the document thought...)⁷

การวิเคราะห์/ตีความ/ประเมินหลักฐาน เป็นขั้นตอนสำคัญขั้นตอนหนึ่งของวิธีการทางประวัติศาสตร์ เพราะผู้วิจัยจะต้องไต่สวนหลักฐานที่เกี่ยวข้องซึ่งได้คัดเลือกไว้ เพื่อให้ได้ข้อเท็จจริงที่น่าเชื่อถือและได้รับการยอมรับมากที่สุด ทั้งนี้มีการวิเคราะห์/ตีความ/ประเมินหลักฐานประเภทปฐมภูมิและทุติยภูมิ ดังนี้

หลักฐานปฐมภูมิ เน้นวิเคราะห์ความน่าเชื่อถือของหลักฐาน โดยประเมินทั้งภายในและภายนอก การประเมินภายนอก เป็นการประเมินว่าใครเป็นผู้บันทึกหลักฐาน มีสถานภาพใดในขณะนั้น บันทึกขึ้นโดยจุดมุ่งหมายใด มีความเป็นกลางเพียงใด เพราะบางครั้งผู้ที่บันทึกอาจบันทึกขึ้นโดยคำสั่งของผู้มีอำนาจ หรือบันทึกจากอคติส่วนตัว โดยยึดความคิด ผลประโยชน์ และมุมมองของตนเป็นสำคัญ ส่วนการประเมินภายในนั้น ผู้วิจัยต้องตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูลจากหลักฐานร่วมสมัยอื่นๆ ประกอบ เพื่อให้การตีความของตนได้รับการยอมรับว่าถูกต้องและเป็นกลาง รวมทั้งต้องวิเคราะห์เนื้อหาที่ผู้บันทึกต้องการสื่อถึงผู้อ่านอย่างลึกซึ้งด้วย

หลักฐานทุติยภูมิ เน้นประเมินความถูกต้องของหลักฐานชิ้นนั้นๆ และต้องประเมินทั้งภายนอกและภายในเช่นกัน ผลงานนิพนธ์ด้านประวัติศาสตร์ ซึ่งมีหลากหลายชิ้นจำเป็นต้องประเมินภายนอก ซึ่งได้แก่ ความน่าเชื่อถือและประสพการณ์ของผู้เขียนผลงานนั้น ตลอดจนวิธีการทางประวัติศาสตร์ ว่า ผู้เขียนมีความระมัดระวังในการคัดเลือกและกลั่นกรองหลักฐานเพียงใด มีความเป็นกลางในการเลือกใช้หลักฐานหรือไม่ มีอคติในการตีความหลักฐานหรือไม่ สำหรับการประเมินภายในต้องเน้นการตรวจสอบวิธีการนำเสนอผลงานนั้นๆ ว่าตรงกับข้อเท็จจริงหรือมีการบิดเบือนข้อมูลหรือไม่ และผู้เขียนพยายามชี้นำความคิดของตนในผลงานนั้นหรือไม่เพียงใด ทั้งนี้ผู้วิจัยสามารถตรวจสอบความถูกต้องกับผลงานอื่นๆ ทั้งจากหลักฐานประเภทปฐมภูมิและทุติยภูมิอื่นๆ

การเชื่อมโยงความสัมพันธ์ของหลักฐาน เมื่อผู้วิจัยประเมินหลักฐานต่างๆ แล้ว จะต้องศึกษาว่าหลักฐานแต่ละชิ้นสามารถนำไปเชื่อมโยงเข้ากับหลักฐานอื่นๆ ได้อย่างไร และนำไปใช้ในลักษณะใด เป็นต้นว่า การอธิบาย/เล่าเรื่อง หรือ การวิเคราะห์/ตีความ เพื่อให้ได้ข้อเท็จจริงที่

⁷ Edward Hallett Carr. (c.1961), op.cit., p.16.

สมบูรณ์ ทั้งนี้ หลักฐานบางชิ้นมีลักษณะเอกเทศจึงจำเป็นต้องอาศัยการเชื่อมโยงกับหลักฐานอื่นๆ เช่น เมื่อนักประวัติศาสตร์พบว่า ที่จังหวัดนครศรีธรรมราชมีการค้นพบเครื่องปั้นดินเผาของจีนสมัยราชวงศ์หมิงจำนวนมาก ซึ่งทำให้สันนิษฐานได้ว่าน่าจะเป็นการนำมาในลักษณะของสินค้า แต่ในช่วงแรกยังไม่ทราบแน่ชัดว่าใครเป็นผู้นำเข้า มา ต่อมา มีการเผยแพร่เอกสารจีนซึ่งบันทึกถึงการเดินทางของพ่อค้าจีนที่เข้ามาค้าขายตามเมืองท่าทางตอนใต้ของไทยในสมัยอยุธยา โดยรวมถึงเมืองนครศรีธรรมราชด้วย ผู้วิจัยจึงสามารถนำหลักฐานที่กล่าวมานี้มาเชื่อมโยงและสรุปข้อเท็จจริงได้

การนำเสนอข้อเท็จจริง เป็นขั้นตอนสุดท้ายของวิธีการทางประวัติศาสตร์ซึ่งมีความสำคัญและยุ่งยากซับซ้อนมากที่สุด เพราะหลังจากที่ผู้วิจัยสามารถค้นกรองและคัดเลือกหลักฐานที่ถูกต้องตรงกับข้อเท็จจริงและเชื่อมโยงเป็นภาพเดียวกันได้แล้ว จะต้องนำหลักฐานเหล่านั้นมาสรุปเหตุผลและสาเหตุที่ทำให้เกิดเหตุการณ์ต่างๆ ในอดีต แล้วเรียบเรียงเนื้อหาตามโครงเรื่องที่ผู้วิจัยกำหนดไว้ด้วยสำนวนของตนเอง เป็นการนำเสนอในภาพรวมด้วยความเข้าใจอย่างถ่องแท้ของผู้วิจัย มิใช่เป็นการนำหลักฐานเหล่านั้นมาคัดลอกและร้อยเรียงต่อกันในลักษณะ "ตัด-ปะประวัติศาสตร์" (Scissors-and-paste history) นอกจากนี้เมื่อนำหลักฐานนำมาใช้อ้างอิงแล้ว ผู้วิจัยจะต้องบอกที่มาของหลักฐานหรือแหล่งข้อมูลอย่างถูกต้องและเปิดเผยเพื่อให้สามารถตรวจสอบได้

อนึ่ง การสรุปหลักฐานและนำเสนอข้อเท็จจริงเกี่ยวกับอดีต ผู้วิจัยต้องมีจริยธรรมสูง ซึ่งได้แก่ความเป็นกลางในการตีความและเลือกใช้ข้อมูล บางเหตุการณ์มีข้อมูลหลากหลายและผู้ที่เกี่ยวข้องในเหตุการณ์มีมุมมองต่างกัน โดยสะท้อนความคิดที่แตกต่างกันของผู้ที่อยู่ร่วมหรือมีส่วนร่วมในเหตุการณ์นั้น ดังเช่น กรณีเหตุการณ์วันที่ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516 และเหตุการณ์วันที่ 6 ตุลาคม พ.ศ. 2519 ซึ่งมีข้อมูลหลากหลายมาก ทั้งข้อมูลเอกสารและข้อมูลบอกเล่า บางส่วนเป็นข้อมูลที่ขัดแย้งกัน ฉะนั้น ผู้วิจัยจึงต้องมีวิจารณญาณในการเลือกใช้ข้อมูลและต้องอธิบายได้ว่า ทำไมตนจึงให้น้ำหนักกับข้อมูลส่วนนั้นมากกว่าข้อมูลที่มีลักษณะตรงข้าม ที่สำคัญจะต้องไม่นำความคิดของสมัยปัจจุบันไปตัดสินความคิดของคนในอดีต ซึ่งแตกต่างกันทั้งด้านโลกทัศน์และสภาพแวดล้อมทางสังคม นอกจากนี้ หลักฐานบางอย่างที่ไม่สามารถพิสูจน์ข้อเท็จจริงได้นั้น เช่น กรณีหนังสือพิมพ์รายงานข่าวลือ หรือใบปลิวโจมตีผู้อื่นในลักษณะใส่ร้ายป้ายสี ซึ่งไม่อาจพิสูจน์ข้อเท็จจริงได้ ผู้วิจัยจะต้องใช้ความระมัดระวังในการตรวจสอบและตีความข้อเท็จจริงก่อนนำไปใช้เป็นหลักฐานในผลงานของตน หรือมิฉะนั้นอาจต้องงดใช้หลักฐานนั้นๆ หากพบว่าข้อมูลผิดพลาด แม้ว่าจะเป็นหลักฐานประเภทปฐมภูมิก็ตาม

กระบวนการศึกษาตามวิธีการทางประวัติศาสตร์ที่กล่าวมานี้ไม่เพียงแต่ช่วยให้คำอธิบายเกี่ยวกับข้อเท็จจริงในอดีตน่าเชื่อถือและเป็นที่ยอมรับเท่านั้น หากยังช่วยฝึกฝนให้ผู้ศึกษา/ผู้วิจัยเป็นผู้มีความคิดที่มีเหตุผลและมีความเป็นกลางในการใช้วิจารณ์งานด้วย

ประเภทของการศึกษาประวัติศาสตร์

หากศึกษาพัฒนาการของประวัติศาสตร์นิพนธ์ในดินแดนต่างๆ จะพบว่าการศึกษาเรื่องราวเกี่ยวกับอดีตของมนุษย์และสังคมของตนเริ่มจากสิ่งที่อยู่ใกล้ตัวและค่อยๆ ขยายไปสู่สังคมที่ไกลตัวออกไป โดยทั่วไปสามารถแบ่งขอบเขตของการศึกษาประวัติศาสตร์ (area of study) ออกเป็น 2 ประเภทใหญ่ๆ คือ การศึกษาเฉพาะพื้นที่และการศึกษาเฉพาะหัวข้อ

การศึกษาประวัติศาสตร์เฉพาะพื้นที่ เป็นการใช้พื้นที่ทางภูมิศาสตร์กำหนดขอบเขตของการศึกษา โดยเน้นศึกษาเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นภายในกรอบพื้นที่ ซึ่งจำแนกออกเป็น 3 ประเภทใหญ่ๆ คือ

ประวัติศาสตร์โลก (World/Global/Universal History) เป็นการศึกษาเรื่องราวและพัฒนาการของสังคมโลกในลักษณะที่เป็นองค์รวม ไม่เน้นเขตพื้นที่ใดโดยเฉพาะ เช่น การศึกษาอารยธรรมโลก การปฏิวัติวิทยาศาสตร์ การปฏิวัติอุตสาหกรรม การขยายตัวของลัทธิล่าอาณานิคม สงครามโลก สงครามเย็น ฯลฯ

ประวัติศาสตร์ชาติ (National History) เป็นการศึกษาเรื่องราวและเหตุการณ์ต่างๆ ของแต่ละประเทศ การศึกษาประวัติศาสตร์ในลักษณะนี้พบมากในดินแดนต่างๆ ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ส่วนใหญ่เป็นผลงานประเภทพงศาวดารและงานค้นคว้าทางประวัติศาสตร์ของชาติต่างๆ เป็นต้นว่า หนังสือเรื่อง *History of the United States* ของจอร์จ แบงคอฟต์ (George Bancroft) *ประวัติศาสตร์ไทยสมัย พ.ศ. 2352-2453 : ด้านเศรษฐกิจ* ของ ชัย เรื่องศิลป์ *ประวัติศาสตร์ลาวของ เติม วิภาคย์พจนกิจ* ฯลฯ หลักฐานที่ใช้ประกอบการศึกษาประวัติศาสตร์ประเภทนี้มักเป็นข้อมูลที่น่าเชื่อถือในภาพรวม เช่น พงศาวดาร กฎหมายตราสามดวง สนธิสัญญา เอกสารทางราชการ รัฐธรรมนูญ ราชกิจจานุเบกษา เอกสารจดหมายเหตุ ฯลฯ

ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น (Local History) เป็นการศึกษาประวัติศาสตร์ในเขตพื้นที่จำเพาะ เช่น ประวัติศาสตร์ของชุมชน ประวัติศาสตร์ของเมือง หรือประวัติศาสตร์ของจังหวัด โดยเน้นการใช้ข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับท้องถิ่นนั้นๆ ทุกประเภท ทั้งหลักฐานประเภทลายลักษณ์ เช่น หนังสือพิมพ์ท้องถิ่น วารสารและรายงานประจำปีของโรงเรียนในท้องถิ่น ข้อมูลทะเบียนราษฎร รวมทั้งหลักฐานด้านโบราณคดี ตำนาน นิทานพื้นเมือง ตลอดจนข้อมูลประเภทบอกเล่า (Oral history) อย่างไรก็ตาม ผู้วิจัยยังจำเป็นต้องใช้ข้อมูลจากส่วนกลาง ซึ่งเป็นเอกสารของหน่วยราชการ กระทรวง ทบวงกรมต่างๆ ประกอบ

การศึกษาประวัติศาสตร์เฉพาะหัวข้อ (topic approach) ได้แก่การศึกษาพัฒนาการทางประวัติศาสตร์เฉพาะด้านในดินแดนต่างๆ เดิมแบ่งการศึกษาออกเป็นหัวข้อใหญ่ คือประวัติศาสตร์การเมือง ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจ และประวัติศาสตร์สังคม ต่อมาเมื่อการศึกษาประวัติศาสตร์มีพัฒนาการมากขึ้น ผู้ศึกษาจึงเกิดความสนใจที่แยกย่อยลงไปและลึกซึ้งมากขึ้น ทำให้มีการแยกศึกษาเป็นหัวข้อเฉพาะที่แยกย่อยมากกว่าเดิม เช่นประวัติศาสตร์วัฒนธรรม ประวัติศาสตร์พรรคการเมือง ประวัติศาสตร์การทหาร ประวัติศาสตร์การทูต ประวัติของกลุ่มชาติพันธุ์ ประวัติศาสตร์สตรี ประวัติศาสตร์สงคราม ประวัติศาสตร์ลัทธิทุนนิยม ประวัติศาสตร์ศิลปะ ประวัติศาสตร์การละคร ประวัติศาสตร์นิพนธ์ ฯลฯ

กล่าวได้ว่าการศึกษาประวัติศาสตร์ในปัจจุบันเป็นสหวิทยาการมาก โดยเฉพาะการศึกษาในหัวข้อที่เกี่ยวข้องกับสาขาวิชาต่างๆ ทางด้านสังคมศาสตร์ ทั้งในด้านเนื้อหาและกระบวนการศึกษา โดยมีการตั้งสมมติฐาน/ทฤษฎีเพื่ออธิบายและแสวงหาคำตอบเกี่ยวกับเหตุการณ์ในอดีต เช่น ทฤษฎีเกี่ยวกับถิ่นกำเนิดของชนชาติไทย สมมติฐานเรื่องศิลาจารึกสมัยสุโขทัย พัฒนาการของกลุ่มชาติพันธุ์ในประเทศไทย ปัญหาการลดค่าเงินบาทในพ.ศ. 2540 ฯลฯ การศึกษาแบบสหวิทยาการเป็นความก้าวหน้าอีกขั้นหนึ่งของการศึกษาประวัติศาสตร์ เพราะความสนใจและวิธีการศึกษาแบบสหวิทยาการเหล่านี้ช่วยให้การศึกษาประวัติศาสตร์ไม่หยุดนิ่ง นอกจากนี้ อาจทำให้ความรู้เกี่ยวกับอดีตที่เคยยอมรับกันมาเป็นเวลายาวนานเปลี่ยนแปลงได้หากมีการศึกษาที่ลึกซึ้งและมีการค้นพบหลักฐานใหม่ที่ถูกต้องมากกว่า

ประโยชน์ของการศึกษาประวัติศาสตร์

ประวัติศาสตร์สะท้อนตัวตนและที่มาของมนุษย์ตลอดจนสังคมของตน มนุษย์จึงศึกษาประวัติศาสตร์เพื่อตอบสนองความต้องการเรียนรู้เกี่ยวกับอดีตของตน อย่างไรก็ตาม การศึกษาประวัติศาสตร์ไม่เพียงแต่ช่วยให้มนุษย์รู้จักอดีตและความเป็นมาของตน หากยังมีประโยชน์อีกหลายประการ ดังนี้

1. ประวัติศาสตร์ช่วยให้มนุษย์เกิดสำนึกในการค้นคว้าและสืบค้นข้อมูลที่เชื่อมโยงอดีตและปัจจุบัน ข้อมูลเหล่านี้สร้างความภาคภูมิใจและกระตุ้นความรู้สึกนิยมในชาติหรือเผ่าพันธุ์ของตน ตลอดจนทำให้ตระหนักถึงคุณค่าของมรดกทางวัฒนธรรมที่บรรพบุรุษสั่งสมไว้ จนเกิดความรักและหวงแหน อย่างไรก็ตาม ความรักและความภูมิใจในชาติจะต้องไม่เบี่ยงเบนเป็นความหลงชาติจนเกิดอคติต่อชนกลุ่มอื่น และทำให้เกิดการบิดเบือนประวัติศาสตร์จนเป็นอันตรายต่อชาติในเวลาต่อมา

2. ประวัติศาสตร์ช่วยให้เกิดการเรียนรู้จากอดีตเพื่อเป็นบทเรียนสำหรับปัจจุบัน องค์ความรู้ที่ได้จากการศึกษาประวัติศาสตร์ทำให้ผู้ศึกษาเข้าใจถึงปัญหา สาเหตุของปัญหาและผลกระทบจากปัญหา เช่น ปัญหาการเติบโตและการปราบปรามขบวนการคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย

ไทย ซึ่งเป็นเหตุการณ์ในประวัติศาสตร์ที่สามารถนำไปเป็นใช้เป็นแบบอย่างเพื่อไม่ให้เกิดปัญหา ในลักษณะที่คล้ายคลึงกันได้อีก หรือที่คนทั่วไปมักเรียกว่า "ประวัติศาสตร์ซ้ำรอย" แม้ว่านัก ประวัติศาสตร์ส่วนใหญ่จะเชื่อว่าประวัติศาสตร์ไม่เคยซ้ำรอย อย่างไรก็ตาม เหตุการณ์ในลักษณะ ที่คล้ายคลึงกันอาจเกิดขึ้นได้ เช่น สงครามโลกซึ่งเกิดขึ้นถึง 2 ครั้ง แต่ก็มีเหตุและปัจจัยต่างกัน

3. การศึกษาประวัติศาสตร์ทำให้เกิดองค์ความรู้ที่หลากหลาย ซึ่งเป็นประโยชน์ต่อผู้ศึกษา โดยตรง ประสพการณ์จากประวัติศาสตร์ที่เรียกว่า "รู้เขารู้เรา" ไม่เพียงแต่ช่วยให้เรารู้จักประเทศ ของเราหรือตัวตนที่แท้จริงของเราและรู้จักผู้อื่นหรือประเทศอื่นอย่างถ่องแท้ (ซึ่งมีทั้งส่วนที่เป็นจุด อ่อนและจุดแข็ง) หากยังสามารถนำองค์ความรู้เหล่านั้นไปกำหนดยุทธศาสตร์ในการดำเนิน นโยบายให้เป็นประโยชน์ต่อทั้งปัจจุบันและอนาคตด้วย

4. วิธีการศึกษาประวัติศาสตร์ทำให้ผู้วิจัยเกิดประสบการณ์และทักษะในการวิเคราะห์ ใต้ สอน และแก้ปัญหา โดยเฉพาะการค้นหาสาเหตุของปัญหา จนสามารถนำไปประยุกต์ใช้กับการ ศึกษาศาสตร์แขนงอื่น รวมทั้งการทำงานและการดำเนินชีวิตให้เกิดประโยชน์อย่างแท้จริงได้ คุณ สมบัตินี้เป็นองค์ประกอบสำคัญของการพัฒนาคุณภาพประชากรในสังคมที่เจริญก้าวหน้าและมี การพัฒนาสูง

นักประวัติศาสตร์และภารกิจ

นักประวัติศาสตร์คือใคร

นักประวัติศาสตร์เป็นผู้สร้างผลงานประวัติศาสตร์ที่สื่อให้ผู้คนในสังคมได้เรียนรู้อดีตของ ตน ผลงานของนักประวัติศาสตร์ช่วยเชื่อมโยงให้เห็นความต่อเนื่องระหว่างอดีตและปัจจุบัน และ ยังชี้ถึงสาเหตุที่เกิดเหตุการณ์ขึ้นในประวัติศาสตร์ รวมทั้งปัญหาและข้อเสนอแนะจากอดีต ภาร กิจของนักประวัติศาสตร์จึงเป็นสิ่งที่ยิ่งใหญ่ หากขาดการบันทึกและคำอธิบายเกี่ยวกับอดีต ชีวิต ของมนุษย์ก็ไร้ความหมาย เพราะหากขาดอดีตที่ช่วยสร้างความภาคภูมิใจและสะท้อนความยิ่งใหญ่ ของตน มนุษย์ก็ไม่สามารถใช้อดีตสร้างความทัดเทียมกับชนชาติอื่นได้

อย่างไรก็ตาม การตีความและการกำหนดทฤษฎี/สมมติฐานของนักประวัติศาสตร์เกี่ยวกับ เหตุการณ์ในอดีตนั้นมีอิทธิพลต่อความเชื่อของผู้คนในสังคมสูง จนบางครั้งลบล้างยาก ดัง เช่น ผลงานของเซนต์ ออกัสติน (St. Augustine) เรื่อง *City of God* ที่เขียนขึ้นในสมัยกลาง แต่มี อิทธิพลต่อความเชื่อของคริสต์ศาสนิกชนมาจนถึงปัจจุบัน นอกจากนี้ หากมีผู้นำความเชื่อนั้นไป ใช้ในวิธีการที่ไม่เหมาะสมก็อาจก่อให้เกิดภัยพิบัติได้ ดังกรณี การทำสงครามครูเสด หนึ่งในผลงาน ที่ก่อให้เกิดความรู้สึกหลงชาติ ตูหมิ่นและเหยียดจันท์กลุ่มชาติพันธุ์ สีผิวและศาสนาอื่นก็ก่อให้เกิด ความรู้สึกชิงชัง โกรธแค้นและลงเอยด้วยการใช้กำลังประหัตประหารกัน เป็นต้นว่า ความลุ่มหลง ในชาติและเผ่าพันธุ์ของตนทำให้ญี่ปุ่นทำสงครามมหาเอเชียบูรพาเพื่อยึดครองเอเชียนานวันออก

การไม่ยอมรับเผ่าพันธุ์อื่น ก็ทำให้เกิดขบวนการก่อการร้ายของกลุ่มม็อบ เพื่อแบ่งแยกดินแดนในศรีลังกา ดังนั้นคุณสมบัติของนักประวัติศาสตร์จึงมีความสำคัญต่อการศึกษา/วิจัยทางประวัติศาสตร์มาก

ความเป็นนักประวัติศาสตร์จำแนกได้จากผลงาน วิธีการและภารกิจ ผลงานของนักประวัติศาสตร์มีทั้งบันทึกประวัติศาสตร์และผลงานค้นคว้า/วิจัยทางประวัติศาสตร์ ดังนั้นจึงแบ่งนักประวัติศาสตร์ออกเป็น 2 กลุ่มใหญ่ๆ คือ

กลุ่มแรก ได้แก่นักประวัติศาสตร์ที่บันทึกเหตุการณ์ร่วมสมัยของตน ด้วยสำนึกที่ต้องการค้นหาความต่อเนื่องระหว่างอดีตกับปัจจุบัน นักประวัติศาสตร์กลุ่มนี้ส่วนใหญ่ไม่ใช่ นักประวัติศาสตร์อาชีพ แต่เป็นผู้บันทึกข้อมูลทั้งในฐานะผู้ทำหน้าที่บันทึกเหตุการณ์ ผู้สังเกตการณ์ ผู้ร่วมในเหตุการณ์ ผู้จดจำเหตุการณ์ และผู้บอกเล่าเหตุการณ์ ผลงานประวัติศาสตร์ที่บันทึกไว้ได้แก่บันทึกเกี่ยวกับพิธีกรรมทางศาสนาและเหตุการณ์สำคัญอื่นๆ เช่น การบวรวงสรวงเทพเจ้าและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ การทำสงครามระหว่างชนเผ่าหรือระหว่างแว่น การเกิดโรคระบาด การเกิดอุทกภัย การเกิดภัยแล้ง การจัดงานเฉลิมฉลองฤดูเก็บเกี่ยว ฯลฯ บันทึกเหล่านี้ ส่วนใหญ่เป็นการบันทึกแบบพงศาวดาร โดยวิธีเรียงลำดับเหตุการณ์ ซึ่งแสดงถึงความต่อเนื่องของปรากฏการณ์ทางวัฒนธรรมและสภาพสังคมที่รับผลกระทบจากธรรมชาติ บันทึกประวัติศาสตร์เหล่านี้เป็นหลักฐานประเภทปฐมภูมิซึ่งมีความสำคัญต่อการเรียนรู้เกี่ยวกับอดีตของมนุษยชาติมาก

กลุ่มที่ 2 เป็นนักประวัติศาสตร์ที่สร้างผลงาน/องค์ความรู้เกี่ยวกับเหตุการณ์ในอดีต ทั้งที่ใกล้และไกลตัว นักประวัติศาสตร์เรียบเรียงผลงานจากการค้นคว้า/วิจัยหลักฐานประเภทปฐมภูมิและทุติยภูมิ โดยได้สว่นและสืบค้นหลักฐานด้วยวิธีการทางประวัติศาสตร์ จนได้ข้อเท็จจริงเกี่ยวกับอดีตที่ต้องการทราบ นักประวัติศาสตร์กลุ่มนี้ไม่เพียงแต่อธิบายว่าเกิดอะไรขึ้นในอดีต หากยังอธิบายสภาพเหตุการณ์ ซึ่งถึงสาเหตุที่เกิดเหตุการณ์นั้นๆ และให้บทสรุปซึ่งเป็นบทเรียนจากประวัติศาสตร์ นักประวัติศาสตร์ทั้งในอดีตและปัจจุบันของทุกดินแดน รวมทั้งในประเทศไทยได้สร้างผลงานประเภทนี้ไว้จำนวนมาก เช่น สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ จิตร ภูมิศักดิ์ ชัยเรืองศิลป์ ฯลฯ อนึ่งยังมีนักประวัติศาสตร์และนักวิชาการประวัติศาสตร์ร่วมสมัยอีกจำนวนมากที่ผลิตงานวิจัยประวัติศาสตร์และบทความวิชาการที่มีคุณค่าต่อการศึกษาประวัติศาสตร์ชาติไทยและประวัติศาสตร์ของดินแดนอื่น

นอกจากภารกิจในการสืบค้นข้อมูลและนำเสนอข้อเท็จจริงเกี่ยวกับอดีตแล้ว นักประวัติศาสตร์ยังทำหน้าที่อธิบาย ซึ่งแจ่มและเชื่อมโยงสาเหตุของปัญหาที่เกิดขึ้นในอดีต อย่างไรก็ตาม ความถูกต้องเที่ยงตรงของข้อเท็จจริงก็ขึ้นอยู่กับคุณสมบัติของนักประวัติศาสตร์เป็นสำคัญ

คุณสมบัติของนักประวัติศาสตร์

คุณสมบัติของนักประวัติศาสตร์มีความสำคัญต่อการศึกษาด้านประวัติศาสตร์มาก เนื่องจากนักประวัติศาสตร์คือผู้เลือกใช้หลักฐานจากข้อมูลประวัติศาสตร์ซึ่งมีจำนวนมาก จึงต้องเป็นผู้มีวิจารณญาณและไม่บิดเบือนประวัติศาสตร์ ที่สำคัญ ต้องมีความเป็นกลาง (objectiveness) เพื่อตัดความรู้สึกอคติและชาตินิยมก่อนทำการศึกษาวิจัย ตามปรัชญานี้ นักประวัติศาสตร์ไทยจึงต้องตัดความรู้สึกของคนไทยบางส่วนที่ชิงชังพม่าเพราะเคยทำลายกรุงศรีอยุธยาออกไป ก่อนทำการศึกษาเรื่องที่เกี่ยวกับไทยและพม่า

อนึ่ง นักประวัติศาสตร์ที่ดียังต้องมีความคิดที่ "เป็นประวัติศาสตร์" (historical thinking) ซึ่งได้แก่ความคิดที่เป็นเหตุเป็นผล ความระแวดระวังในความถูกต้องของหลักฐาน และความสามารถสะท้อนความคิดที่เป็นประวัติศาสตร์ในงานของตนได้ชัดเจน โดยนำเสนอในลักษณะงานวิจัยที่มีการไต่สวน วิเคราะห์และตีความข้อเท็จจริงจากหลักฐานที่ปรากฏ

ในการวิจัยประวัติศาสตร์ นักประวัติศาสตร์ควรมีคุณสมบัติทั่วไปของนักวิจัย⁸ ดังนี้

มีความถูกต้องแม่นยำ (Accuracy) เนื่องจากการวิจัยทางประวัติศาสตร์เป็นการนำเสนอเรื่องราวในอดีต นักประวัติศาสตร์จึงต้องตรวจสอบความถูกต้องของหลักฐานและข้อเท็จให้รอบคอบและระมัดระวังไม่ให้ผิดพลาด ทั้งชื่อของบุคคล สถานที่ เวลา ตลอดจนรายชื่อของหนังสือที่ใช้อ้างอิง

มีความเป็นระเบียบในการจัดเก็บและบันทึกข้อมูล (Love of order) ในการวิจัยข้อมูลเกี่ยวกับอดีต ทั้งประเภทปฐมภูมิและทุติยภูมิที่มีจำนวนมากนั้น ผู้วิจัยต้องจัดระบบการจัดเก็บข้อมูลเพื่อให้เกิดความสะดวกในการค้นคว้าและอ้างอิง โดยอาจจัดเก็บเป็นหมวดหมู่ตามหัวข้อเรื่องหรือตามลำดับอักษร

มีลำดับการทำงานที่เป็นตรรกะ (Logic) ซึ่งหมายถึงความเป็นเหตุเป็นผลในการลำดับความคิดเกี่ยวกับการนำเสนอเนื้อหาก่อน-หลังในแต่ละบทและระหว่างบท การเชื่อมโยงหลักฐานและการใช้หลักฐานอ้างอิง กล่าวอีกนัยหนึ่ง นักวิจัยประวัติศาสตร์ควรมีกรอบความคิดที่ชัดเจนเป็นเหตุเป็นผลและเป็นรูปธรรม ที่ทำให้ผู้อ่านเข้าใจและเข้าถึงได้ วิธีนี้จะทำให้ข้อระแวดระวังเกี่ยวกับความถูกต้องของข้อเท็จจริงที่น่าเสนอลดลง

มีความซื่อสัตย์ในการแสวงหาข้อเท็จจริง (Honesty) ได้แก่ความพยายามไต่สวนข้อเท็จจริงที่เกี่ยวข้องกับประเด็นศึกษาให้มากที่สุด โดยไม่ละเลยข้อมูลที่เกี่ยวข้อง แม้จะมีจำนวนมาก

⁸ Jacques Barzun and Henry Graff. (c1977), *The Modern Researcher* 3rd. ed. (New York: Harcourt Brace Jovanovich, Inc.) pp. 48-50.

มายมหาศาลและต้องใช้เวลาในการศึกษามากเพียงใดก็ตาม วิธีนี้จะช่วยให้ผู้วิจัยค้นพบข้อเท็จจริงที่ถูกต้องมากที่สุด

มีความระมัดระวังในการใช้หลักฐาน (Self-awareness) เนื่องจากหลักฐานที่ใช้ศึกษา/วิจัยนั้นมีหลากหลาย บางส่วนให้ข้อเท็จจริงที่แตกต่างกัน ผู้วิจัยจึงต้องมีความเป็นกลางในการใช้เอกสารทั้ง 2 ฝ่าย และไม่ตีความเข้าข้างตนเอง โดยเลือกใช้เฉพาะหลักฐานที่สอดคล้องกับทฤษฎี/สมมติฐานและความเชื่อของตนเองเท่านั้น

มีจินตนาการ (Historical imagination) คุณสมบัตินี้ต่างจากจินตนาการในการประพันธ์วรรณกรรมทั่วไป เพราะมิใช่เพียงแค่มจินตนาการในการวางโครงเรื่องที่จะศึกษา/วิจัย หากรวมถึงการจินตนาที่จะเข้าถึงแหล่งข้อมูลที่ใช้ศึกษาค้นคว้า กล่าวคือเมื่อนักประวัติศาสตร์กำหนดหัวข้อที่ต้องการศึกษาได้แล้ว เขาต้องทราบว่าจะเริ่มต้นศึกษาค้นคว้าข้อมูล/หลักฐานประเภทใดจากแหล่งใด ในบางครั้งหลักฐานที่ค้นพบอาจทำให้มีการปรับเปลี่ยนโครงเรื่องที่กำหนดไว้ตั้งแต่ต้นเพื่อให้เหมาะสมได้

คุณสมบัติและภารกิจของนักประวัติศาสตร์ที่กล่าวมานี้ มีความสำคัญต่อการเข้าถึงข้อเท็จจริง ตลอดจนการถ่ายทอดองค์ความรู้เกี่ยวกับเหตุการณ์ในอดีตที่ถูกต้องและเป็นกลาง เพื่อให้เกิดการรับรู้ในสังคม เพราะผลงานของนักประวัติศาสตร์จำนวนมากมีอิทธิพลต่อความเชื่อของผู้คนในสังคมสูง (ทั้งในแง่เนื้อหาของผลงานและเกียรติภูมิของนักประวัติศาสตร์) นักประวัติศาสตร์จึงต้องฝึกฝนตนให้มีคุณสมบัติดังกล่าว อย่างไรก็ตามคุณสมบัติเหล่านี้มิใช่พรสวรรค์ที่ติดตัวมนุษย์มาตั้งแต่แรก หากเป็นการสั่งสมความรู้และประสบการณ์ ทั้งจากการอ่าน ศึกษา ค้นคว้า และฝึกฝนปฏิบัติ จนเกิดความรู้รอบรู้ ชำนาญและเชี่ยวชาญ จึงเห็นได้ว่า นักประวัติศาสตร์ที่มีชื่อเสียงจำนวนมากซึ่งมิใช่ นักวิชาการประวัติศาสตร์ แต่มีจิตวิญญาณและมีคุณสมบัติของนักประวัติศาสตร์จนสามารถสร้างสรรค์ผลงานด้วยวิธีการทางประวัติศาสตร์ก็ได้รับยอมรับจากสังคมและวงวิชาการประวัติศาสตร์เช่นกัน

บทที่ 2

ปรัชญาประวัติศาสตร์และทฤษฎีทางประวัติศาสตร์

ปรัชญาและปรัชญาประวัติศาสตร์

คำว่า "ปรัชญาประวัติศาสตร์" ปรากฏขึ้นในคริสต์ศตวรรษที่ 18 เมื่อสำนักพิมพ์ในประเทศเนเธอร์แลนด์ได้พิมพ์เผยแพร่ผลงานชื่อ *Philosophie de l'histoire* ใน ค.ศ. 1765 ซึ่งเน้นศึกษาข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์ที่ปรากฏในคัมภีร์ไบเบิล¹ ในช่วงเวลาเดียวกันนั้น วอลแตร์ (Voltaire) นักประวัติศาสตร์และปรัชญาเมธีชาวฝรั่งเศสก็กล่าวถึงคำว่า ปรัชญาประวัติศาสตร์ในผลงานของเขา ชื่อ *Essay on the Customs and the Spirit of Nations* (ค.ศ. 1769) เพื่ออธิบายถึงแนวคิดและมุมมองของเขาในเชิงวิพากษ์ เกี่ยวกับพัฒนาการของอารยธรรมมนุษยชาติและวิธีการศึกษาประวัติศาสตร์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเขาต้องการให้ผู้อ่านใช้ความคิดอย่างมีเหตุผล (think rationally) ในการวิเคราะห์ข้อมูลและหลักการของประวัติศาสตร์² หลังจากนั้นคำว่า ปรัชญาประวัติศาสตร์ ก็เริ่มแพร่หลายในกลุ่มนักวิชาการประวัติศาสตร์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ 19 เป็นต้นมา นักปรัชญาประวัติศาสตร์หลายคนได้ผลิตผลงานที่สะท้อนความคิดและความพยายามค้นหาความจริงเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ของตน อย่างไรก็ตาม ความเข้าใจเกี่ยวกับปรัชญาประวัติศาสตร์ยังอยู่ในวงจำกัด ผู้คนจำนวนไม่น้อยไม่เข้าใจว่า ปรัชญาประวัติศาสตร์คืออะไร ปรัชญาประวัติศาสตร์เป็นส่วนหนึ่งของวิชาปรัชญาหรือไม่ ปรัชญาประวัติศาสตร์ที่แท้จริงคืออะไร คำถามเหล่านี้วนเวียนอยู่แม้กระทั่งในห้องเรียนของนักศึกษาวิชาประวัติศาสตร์

"ปรัชญา" เป็นคำในภาษาสันสกฤตมีความหมายว่า "ความรู้อันประเสริฐ" ซึ่ง พลตรีพระเจ้าวรวงศ์เธอกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ ทรงบัญญัติขึ้นเพื่อแทนคำว่า *philosophy* ในภาษาอังกฤษ หรือ *philosophia* ในภาษากรีกและมีความหมายว่า love of wisdom หรือ ความรักในความรู้ นอกจากนี้พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542 ได้ให้คำอธิบายว่า ปรัชญาหมายถึงวิชาว่าด้วยหลักแห่งความรู้และความจริง³

ความรู้และความจริงที่ยอมรับว่าเป็นปรัชญานั้นมิใช่เพียงองค์ความรู้ทั่วไป (knowledge) ที่เรียนรู้และถ่ายทอดกันได้เป็นสามัญ เช่น การผลิตยารักษาโรคร้ายแรงต่างๆ การปลูกถ่าย

¹ Frank E. Manuel. (1972), *Freedom from History*. 2d.ed. (London : University of London Press Ltd.) pp. 53-54.

² M. C. Lemon. (2003), *Philosophy of History : A Guide for Students* (London : Routledge) p. 8.

³ พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542. (2546), หน้า 668.

อวัยวะเพื่อช่วยให้ชีวิตมนุษย์ยืนยาวต่อไป การสร้างยานอวกาศเพื่อเดินทางไปท่องจักรวาล การสร้างตึกระฟ้า การใช้พลังงานทดแทนพลังงานธรรมชาติที่กำลังจะหมดไป การบำบัดน้ำเสียให้กลับมาใช้บริโภคได้ การผลิตอาวุธร้ายแรงที่สามารถทำลายชีวิตมนุษยชาติจำนวนมากในพริบตาเดียว ฯลฯ หากเป็นความรู้ที่เกิดจากปัญญาที่ต้องการแสวงหาความจริงสูงสุด เป็นแก่นของความรู้และความจริงซึ่งประมวลจากกระบวนการคิดและค้นหา ที่ใช้หลักของเหตุผล แล้ววิเคราะห์สังเคราะห์จนเกิดความคิดรวบยอดและข้อสรุป กลายเป็นแนวคิด หลักการ ทฤษฎีหรือความเชื่อที่ได้รับการยอมรับและนำไปใช้เป็นหลักปฏิบัติ กระทั่งเป็นศาสตร์แห่งศาสตร์ทั้งปวงหนึ่งเพื่อให้เกิดความเข้าใจเกี่ยวกับคำว่าปรัชญา อาร์. จี. คอลลิงวูด (R. G. Collingwood) ได้ให้คำอธิบายสั้นๆว่า ปรัชญาคือความคิดในระดับที่ 2 หรือความคิดเกี่ยวกับความคิดนั่นเอง (Philosophy may thus be called thought of the second degree, thought about thought.)⁴

ขอบข่ายของวิชาปรัชญากว้างขวางและครอบคลุมความคิด ตลอดจนวิถีดำเนินชีวิตของมนุษย์ทั้งปวง แบ่งออกเป็น 2 สาขาใหญ่ คือ ปรัชญาบริสุทธิ์และปรัชญาประยุกต์

ปรัชญาบริสุทธิ์ประกอบด้วยศาสตร์ต่างๆ รวม 4 ด้าน คือ ด้านอภิปรัชญา (metaphysics) ซึ่งศึกษาถึงความจริง (reality) ที่มีอยู่ในโลกและจักรวาล โดยรวมถึงความจริงที่เกี่ยวกับตัวตนของมนุษย์ จิตและวิญญาณ ด้านญาณวิทยาหรือทฤษฎีความรู้ (epistemology or theory of knowledge) ซึ่งเป็นการแสวงหาคำตอบเกี่ยวกับความรู้ที่มีอยู่ เป็นต้นว่า มนุษย์รู้ได้อย่างไร ความรู้มีลักษณะอย่างไร มีขอบเขตเพียงใด และเกณฑ์ในการตรวจสอบความรู้คืออะไร ด้านจริยศาสตร์ (ethics) ซึ่งศึกษาเกี่ยวกับจริยธรรม ความดีและความชั่ว ด้านตรรกวิทยา (logic) ซึ่งเป็นการศึกษาเกี่ยวกับเหตุผลและการใช้เหตุผล และด้านสุนทรียศาสตร์ (aesthetics) ซึ่งศึกษาเกี่ยวกับคุณค่าและความงามของสรรพสิ่งในโลก รวมทั้งศึกษาว่าความงามทางด้านศิลปะคืออะไร มีอยู่จริงหรือไม่

ส่วนปรัชญาประยุกต์ เป็นการนำองค์ความรู้จากปรัชญาบริสุทธิ์ไปสรุปแยกย่อยเป็นสาขาวิชาเฉพาะของศาสตร์ต่างๆ เช่น ปรัชญาศาสนา ปรัชญาการปกครอง ปรัชญาการศึกษา ปรัชญากฎหมาย ปรัชญาคณิตศาสตร์ ปรัชญาประวัติศาสตร์ ฯลฯ ปรัชญาประยุกต์ในแขนงต่างๆมีพัฒนาการอย่างต่อเนื่อง เพราะเป็นความรู้ที่เกิดขึ้นจากความสงสัยใคร่รู้ ความไม่แน่ใจในองค์ความรู้เดิมที่ยอมรับกันมาก่อนหน้านั้น จึงเกิดการตั้งคำถามและค้นหาความจริงสูงสุดเกี่ยวกับองค์ความรู้หรือความเชื่อที่มีอยู่ โดยใช้หลักเหตุผลในการคิดและแสวงหาคำตอบ รวมทั้งยอม

⁴ R. G. Collingwood. (1982), op.cit., p. 1.

⁵ ปรัชญาเบื้องต้น : Introduction to Philosophy (2543), พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพฯ : รวมสาส์น) หน้า

รับความคิดที่แตกต่าง จนทำให้เกิดความคิดรวบยอดและข้อสรุปหรือทฤษฎีที่กลายเป็นความเชื่อพื้นฐานซึ่งได้รับการยอมรับในเวลาต่อมา

หากสรุปจากความหมายของคำว่าปรัชญาและกระบวนการพัฒนาที่ทำให้เกิดปรัชญาประยุกต์ของศาสตร์ในแขนงต่างๆแล้ว ปรัชญาประวัติศาสตร์ หมายถึงหลักแห่งความรู้และความจริงเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ แต่คำอธิบายเช่นนี้ยังมีคำถามตามมาอีกหลายคำถาม เป็นต้นว่า "หลักความรู้และความจริงที่แท้จริงเกี่ยวกับประวัติศาสตร์คืออะไร" ใครคือผู้กำหนดความรู้และความจริงนั้น "ความจริงเกี่ยวกับประวัติศาสตร์มีอยู่จริงหรือไม่" "การตีความทางประวัติศาสตร์ทำให้ทราบข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์เสมอไปหรือไม่" "ทำไมและอย่างไร" "ทฤษฎีทางประวัติศาสตร์ที่หลากหลายซึ่งพัฒนาขึ้นในยุคสมัยต่าง ๆ นั้น ทฤษฎีใดคือทฤษฎีที่ถูกต้อง" "ใครคือผู้ตัดสิน" และ "คำตัดสินของใครถูกต้องที่สุด" คำถามเหล่านี้ไม่มีคำตอบที่สมบูรณ์ซึ่งเป็นที่ยอมรับของทุกคน จึงเกิดกระบวนการคิดที่นำไปสู่หลักความรู้และความจริงใหม่ที่เรียกกันว่า ทฤษฎี/กระบวนทัศน์ (paradigm) และเชื่อกันว่าเป็นความรู้ที่ถูกต้องกว่า แต่เมื่อกาลเวลาผ่านไป หลายทฤษฎีก็ถูกท้าทายด้วยทฤษฎีที่ใหม่กว่า

แม้คำว่าปรัชญาประวัติศาสตร์จะเริ่มขึ้นในคริสต์ศตวรรษที่ 18 และมีการเสนอความคิด/ทฤษฎีเกี่ยวกับเกี่ยวกับปรัชญาประวัติศาสตร์อย่างกว้างขวางและต่อเนื่องมาถึงปัจจุบัน หากย้อนพิจารณาพัฒนาการของประวัติศาสตร์นิพนธ์ที่เกิดขึ้นตั้งแต่สมัยโบราณ ทั้งของโลกตะวันตกและตะวันออกแล้ว จะพบว่านักประวัติศาสตร์ในแต่ละยุคสมัยต่างมีปรัชญาหรือหลักความเชื่อหรือทฤษฎีทางประวัติศาสตร์ที่สะท้อนอยู่ในกระบวนวิธีที่นำมาซึ่งความจริงในผลงานประวัติศาสตร์นิพนธ์ของตน ทั้งนี้สามารถศึกษาความคิดเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ของนักประวัติศาสตร์จากวิธีการทางประวัติศาสตร์ ที่นักประวัติศาสตร์ในสมัยต่างๆ พัฒนาขึ้นมาและใช้ในการโต้เถียง ค้นคว้าวิจัยเพื่อค้นหาความจริง แล้วนำเสนอเป็นผลงานประวัติศาสตร์นิพนธ์ของตน

ทฤษฎีทางประวัติศาสตร์

นักปรัชญาประวัติศาสตร์/นักทฤษฎีทางประวัติศาสตร์ในดินแดนตะวันตกสนใจศึกษาหลักปรัชญาและทฤษฎีความเชื่อเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ที่ปรากฏในประวัติศาสตร์นิพนธ์ของนักประวัติศาสตร์มาตั้งแต่ก่อนมีการบัญญัติศัพท์คำว่าปรัชญาประวัติศาสตร์ขึ้น ทั้งนี้เพราะนักปราชญ์เหล่านั้นต่างเกิดข้อสงสัย ข้อโต้แย้งและพยายามแสวงหาคำตอบเกี่ยวกับความจริง ความเชื่อ ตลอดจนจุดมุ่งหมายของกระบวนการศึกษาทางประวัติศาสตร์ที่นักประวัติศาสตร์ในอดีตใช้ในการทำงานของตน

ตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ 18 ความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์ที่ทำให้มีการค้นพบวิทยาการใหม่ๆ ได้ส่งผลต่อพัฒนาการของการศึกษาประวัติศาสตร์ซึ่งเข้าสู่ยุคสมัยใหม่ (modernism) นัก

ประวัติศาสตร์ในสมัยนี้ไม่ได้มุ่งค้นหาความจริงในอดีตแต่เพียงอย่างเดียว หากยังให้ความสนใจต่อการวิพากษ์วิธีการทางประวัติศาสตร์และแบบแผนความคิดตามทฤษฎีเดิม พร้อมกับพยายามนำเสนอแนวทางวิจัยที่เชื่อว่าจะได้ความจริงที่ถูกต้อง ต่อมากลุ่มที่สนใจศึกษาทฤษฎีทางประวัติศาสตร์ได้ขยายตัวเพิ่มขึ้น ดังเช่น กลุ่มฮิสตอริซิสม์ (Historicism) และกลุ่มปฏิฐานนิยม (Positivism) ในคริสต์ศตวรรษที่ 19 และกลุ่มหลังสมัยใหม่ (postmodernism) ในคริสต์ศตวรรษที่ 20

ในการศึกษาปรัชญาประวัติศาสตร์ นักปรัชญาประวัติศาสตร์แบ่งทฤษฎีทางประวัติศาสตร์ออกเป็น 2 กลุ่มใหญ่ๆ คือ ปรัชญาประวัติศาสตร์เชิงคาดคะเน/ปรัชญาประวัติศาสตร์ทฤษฎี (Speculative philosophy of history) และปรัชญาประวัติศาสตร์วิเคราะห์ (Analytical philosophy of history)⁶

ปรัชญาประวัติศาสตร์เชิงคาดคะเน/ปรัชญาประวัติศาสตร์ทฤษฎี

กระบวนการศึกษาปรัชญาประวัติศาสตร์เชิงคาดคะเน/ปรัชญาประวัติศาสตร์ทฤษฎี ประกอบด้วยกระบวนการศึกษาประวัติศาสตร์เพื่อแสวงหาความจริง (truth) เกี่ยวกับอดีต และแบบแผนของการศึกษาประวัติศาสตร์ โดยศึกษาเหตุการณ์/ปรากฏการณ์ในอดีต การเปลี่ยนแปลง/พัฒนาการ และตีความเหตุการณ์เหล่านั้นด้วยวิธีการคาดคะเน (speculative process) จากนั้นจึงนำเสนอเป็นทฤษฎีทางประวัติศาสตร์ นอกจากนี้ยังพยายามแสวงหาความจริงสูงสุดเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ ความหมายของประวัติศาสตร์ (metaphysical method) รวมทั้งนำเสนอทฤษฎีใหม่ซึ่งได้จากการสังเกต หรือที่เรียกกันว่า วิธีการแบบประจักษ์นิยม (empirical method)

การนำเสนอทฤษฎีประวัติศาสตร์โดยวิธีการคาดคะเน ความเชื่อทางด้านเทววิทยามีอิทธิพลต่อความคิดของนักประวัติศาสตร์มาตั้งแต่สมัยโบราณ โดยเฉพาะความเชื่อที่ว่าพระเจ้าเป็นศูนย์กลางของทุกสิ่งทุกอย่าง แต่ในช่วงต้นยังไม่มีการนำเสนอเป็นทฤษฎีในงานนิพนธ์ประวัติศาสตร์อย่างแพร่หลาย กระทั่งคริสต์ศาสนาย้ายอิทธิพลในยุโรปในต้นคริสต์ศักราช ส่งผลให้เกิดการเสนอทฤษฎีทางประวัติศาสตร์ซึ่งได้รับอิทธิพลจากความเชื่อเกี่ยวกับพระเจ้าของศาสนาคริสต์ ในคริสต์ศตวรรษที่ 5 เซนต์ออกัสติน (St. Augustine) ได้เสนอผลงานเรื่อง *City of God* ซึ่งเป็นผลงานที่ได้รับแรงบันดาลใจจากศรัทธาที่มีต่อศาสนา โดยเชื่อว่าสาเหตุในประวัติศาสตร์ (historical causation) เกิดจาก "แผนการ" ที่พระเจ้ากำหนดไว้ล่วงหน้า (Divine Providence) นอกจากนี้ เขายังชี้ให้เห็นว่าพัฒนาการของประวัติศาสตร์นั้นเป็นเส้นตรง มีจุดเริ่มต้น มีความต่อเนื่องและมีความก้าวหน้าที่น่ามนุษย์ไปสู่เป้าหมายสูงสุดของชีวิต (apocalyptic) ผลงานชิ้นนี้มีอิทธิพลอย่างมาก

⁶ M.C. Lemon. (2003), op.cit. pp. 1-2.

ต่อการเขียนประวัติศาสตร์ในสมัยต่อมา ทั้งในด้านความเชื่อและวิธีการ ทฤษฎีทางประวัติศาสตร์ที่สำคัญที่แสดงถึงอิทธิพลของศาสนาคริสต์⁷ ได้แก่

1 ทฤษฎีที่เชื่อว่าประวัติศาสตร์มิใช่เรื่องราวของมนุษย์ในสังคมใดโดยเฉพาะ หากมีลักษณะเป็นสากล (universal) เพราะเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับมนุษยชาติทั้งหมด ความเชื่อนี้ทำให้เกิดพัฒนาการในการเขียนประวัติศาสตร์สากล

2 ทฤษฎีที่เชื่อว่าประวัติศาสตร์เป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ เพราะถูกกำหนดไว้แล้ว จึงไม่สนใจแสวงหาเหตุผลที่จะอธิบายสาเหตุในประวัติศาสตร์ นักประวัติศาสตร์ที่เชื่อในทฤษฎีนี้ก็จะยึดถือข้อมูล/หลักฐานที่เกี่ยวข้องในการตีความเหตุการณ์ให้สอดคล้องกับความเชื่อ ส่งผลให้เกิดงานเขียนที่ยึดทฤษฎีมานำ (ยึดพฤติกรรมของผู้นำเป็นตัวกำหนดเหตุการณ์ในประวัติศาสตร์)

3 ทฤษฎีที่เชื่อว่าพัฒนาการของประวัติศาสตร์เป็นเส้นตรงซึ่งมีจุดเริ่มต้นไปสู่เป้าหมายสูงสุดและมีความต่อเนื่องต่อนั้น ทำทนายให้เกิดการศึกษาความสำคัญของเหตุการณ์ในแต่ละช่วง จนทำให้เกิดการแบ่งยุคในการเขียนประวัติศาสตร์ซึ่งสืบเนื่องมาถึงปัจจุบัน

อย่างไรก็ตาม ทฤษฎีที่เชื่อว่าเหตุการณ์ในประวัติศาสตร์ถูกกำหนดไว้แล้วนั้น ได้ถูกท้าทายโดยความคิดของสมัยฟื้นฟูศิลปวิทยาการ (Renaissance) ซึ่งเชื่อว่าสิ่งต่างๆ ที่อุบัติขึ้นนั้นเป็นผลงานของมนุษย์ ไม่ใช่เรื่องของเทวบันดาล ความคิดนี้จะสะท้อนอยู่ในผลงานของ นิกโคโล มาคิอาเวลลี (Niccolo Machiavelli) ปรัชญาเมธีด้านรัฐศาสตร์ชาวอิตาลี ผู้นิพนธ์หนังสือเรื่อง *Discourses on the First Ten Books of Titus Livius* ซึ่งเป็นผลงานชำระประวัติศาสตร์นิพนธ์ของลิวี่ (Livy) นักประวัติศาสตร์สมัยโรมัน รวมทั้งหนังสือเรื่อง *The Prince* ซึ่งเป็นคู่มือสำหรับนักปกครอง และหนังสือประวัติศาสตร์การเมืองเรื่อง *History of Florence* ผลงานของมาคิอาเวลลี เสนอวิธีการสำคัญไว้ 2 ประเด็น คือ ให้ผู้อ่านนำประสบการณ์จากประวัติศาสตร์ไปใช้เป็นตัวอย่างในการบริหารหรือกำหนดนโยบาย⁸ หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งคือการนำบทเรียนจากอดีตมาเป็นแนวทางสำหรับปัจจุบัน เพราะทุกสิ่งทุกอย่างที่เกิดขึ้น (ทั้งชัยชนะและความพ่ายแพ้) ล้วนเป็นผลงานของมนุษย์ ดังนั้นมนุษย์จึงควรศึกษาอดีตเพื่อประโยชน์สำหรับมนุษยชาติ และให้ศึกษาสาเหตุในประวัติศาสตร์เพื่ออธิบายข้อเท็จจริงที่เกิดขึ้นในอดีต แนวคิดนี้แสดงถึงการหลุดพ้นจากอิทธิพลของศาสนาคริสต์ที่เชื่อว่าประวัติศาสตร์เป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงไม่ได้

⁷ R. G. Collingwood. (1982). op.cit., pp. 49-50.

⁸ John Baker. (1982). *The Super Historians : Makers of Our Past* (New York : Charles Scribner's Sons) pp. 82-83.

การแสวงหาความจริงสูงสุดเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ ความเจริญก้าวหน้าจากการปฏิวัติวิทยาศาสตร์ ทำให้เกิดความเคลื่อนไหวทางความคิดในแวดวงวิชาการโดยเฉพาะตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ 17 เป็นต้นมา การศึกษาประวัติศาสตร์ก็ได้รับอิทธิพลจากวิธีการทางวิทยาศาสตร์ (scientific method) และความคิดแบบวิทยาศาสตร์ (scientific thinking) ซึ่งได้แก่ วิธีใช้เหตุผลและหลักฐานในการค้นหาและ/หรืออธิบายความจริงเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ ผลงานที่สะท้อนความคิดแบบวิทยาศาสตร์อย่างชัดเจน คือ หนังสือเรื่อง *New Science* ของวิโก (Vico) นักประวัติศาสตร์ชาวอิตาลีแห่งคริสต์ศตวรรษที่ 18 ซึ่งเป็นผู้นำในการใช้หลักเหตุผลแบบวิทยาศาสตร์อธิบายและวิเคราะห์วิพากษ์ความถูกต้องของประวัติศาสตร์

ผลงานของวิโกเป็นปฏิกริยาต่อความคิดของเดการ์ต (Descartes) นักปรัชญาคณิตศาสตร์ชาวฝรั่งเศสในคริสต์ศตวรรษที่ 17 ซึ่งใช้แนวปรัชญาแบบวิทยาศาสตร์ (Emperical sceptism) แสดงความสงสัยต่อ "ความจริง" ของประวัติศาสตร์ว่า เหตุการณ์ในประวัติศาสตร์นั้นเป็นเรื่องจริง หรือเป็นเรื่องที่นักประวัติศาสตร์เลกสรรขึ้นมาจนเกินความเป็นจริง⁹ วิโกอธิบายว่ากระบวนการทางประวัติศาสตร์เป็นกระบวนการศึกษาที่มนุษย์พัฒนาขึ้นมาเช่นเดียวกับการพัฒนาศาสตร์อื่นๆ ไม่ว่าจะเป็นด้านมนุษยศาสตร์หรือสังคมศาสตร์ เขายังเชื่ออีกว่า ธรรมชาติเป็นผลงานของพระเจ้า แต่ประวัติศาสตร์เป็นผลงานของมนุษย์ เช่นเดียวกับกฎเกณฑ์ทางคณิตศาสตร์ที่มนุษย์สร้างขึ้น¹⁰ ดังนั้นเมื่อพระเจ้าสามารถกำหนดกฎเกณฑ์เกี่ยวกับธรรมชาติได้ มนุษย์ก็สามารถสร้างระเบียบวิธีในการศึกษาทางประวัติศาสตร์ได้ อนึ่ง จากการศึกษาพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของมนุษยชาติ วิโกคัดค้านทฤษฎีที่เชื่อว่าพัฒนาการของประวัติศาสตร์เป็นเส้นตรง โดยอธิบายว่าวัฏจักรของประวัติศาสตร์นั้นมีทั้งความเจริญและความเสื่อมต่อเนื่องกันเป็นเส้นโค้งเหมือนขดลวดที่ไม่มีวันจะกลับไปบรรจบกัน ดังนั้นประวัติศาสตร์จึงไม่ซ้ำรอยเดิม

วิโกยังวิพากษ์เกี่ยวกับอคติของนักประวัติศาสตร์ที่ปรากฏในงานนิพนธ์ประวัติศาสตร์ เป็นต้นว่า ความหลงใหลในอดีตทำให้นักประวัติศาสตร์ให้ข้อมูลที่เกินจริง ความนิยมในชาติของตนเองทำให้เกิดการบิดเบือนประวัติศาสตร์ และการใช้มาตรฐานทางวิชาการในยุคปัจจุบันไปตัดสินความนึกคิดของผู้คนในอดีตอาจทำให้เกิดข้อผิดพลาด เพราะสังคมในแต่ละยุคสมัยมีพัฒนาการต่างกัน หากขจัดอคติเหล่านี้แล้ว ผู้อ่านก็จะได้รับ "ความจริง" ดังนั้น หากพิจารณาปรัชญาของวิโกแล้ว การแสวงหาความจริงของประวัติศาสตร์จึงไม่เพียงขึ้นอยู่กับการใช้เหตุผล (rationalism) และวิธีการประจักษ์นิยม (empericism) แบบวิทยาศาสตร์เท่านั้น หากยังขึ้นอยู่กับการ

⁹ R. G. Collingwood. (1982), op.cit p. 60.

¹⁰ Ibid., pp. 64-65

สำนึก (historical consciousness) ของนักประวัติศาสตร์ ซึ่งวิโกเปรียบเสมือน "พระเจ้า" ผู้วางแผน/อยู่เบื้องหลังเหตุการณ์ในประวัติศาสตร์¹¹

ความคิดแบบวิทยาศาสตร์ได้แพร่หลายในกลุ่มนักประวัติศาสตร์ยุคเหตุผล/ภูมิธรรม (Enlightenment) แห่งคริสต์ศตวรรษที่ 18 ซึ่งเชื่อในความก้าวหน้าของมนุษยชาติและไม่ให้ความสำคัญเกี่ยวกับศาสนา หากยึดมั่นในการใช้เหตุผล ตลอดจนการวิพากษ์หลักฐานและข้อเท็จจริง นักปรัชญาประวัติศาสตร์คนสำคัญในสมัยนี้ เช่น วอลแตร์ (Voltaire) นักปราชญ์ชาวฝรั่งเศส และ เดวิด ฮูม (David Hume) นักปราชญ์ชาวอังกฤษ ซึ่งต่างเชื่อว่าธรรมชาติของมนุษย์คือความก้าวหน้าและวัฏจักรของประวัติศาสตร์ก็มีลักษณะเป็นวงโค้ง กล่าวคือเมื่อสังคมมนุษย์เจริญจนถึงขีดสุดแล้วก็จะถึงแก่ความเสื่อม แต่ก็จะพัฒนาให้ก้าวหน้าสูงสุดได้อีกและเสื่อมลงอีกต่อเนื่องไปเรื่อยๆ นอกจากนี้ยังเชื่อว่าประวัติศาสตร์ให้ตัวอย่างที่ดีแก่เรา ดังนั้นเราจึงควรศึกษาบทเรียนจากประวัติศาสตร์

การศึกษาโดยวิธีการประจักษ์นิยม (Empirical approach) ในคริสต์ศตวรรษที่ 19 กระแสต่อต้านแนวคิดแบบเหตุผลนิยมที่เรียกว่า Romanticism นำโดย ฌอง-จาควส์ รูสโซ (Jean-Jacques Rousseau) นักปรัชญาชาวฝรั่งเศสซึ่งเชื่อว่าการศึกษารื่องราวของมนุษย์นั้นจะใช้หลักเหตุผลอย่างเดียวไม่ได้ เพราะมนุษย์มีความละเอียดอ่อนทางจิตใจ มีความคิดสร้างสรรค์และมีจินตนาการ ดังนั้น นักประวัติศาสตร์จึงต้องให้ความสำคัญกับเจตนารมณ์ของมนุษย์ด้วย ความคิดของกลุ่มโรแมนติซิสม์ขยายตัวอย่างกว้างขวางในดินแดนต่างๆ ส่งผลให้เกิดความคิดโต้แย้งในกลุ่มนักประวัติศาสตร์ที่ไม่เห็นด้วยกับแนวคิดแบบคริสต์ศตวรรษที่ 18 และพัฒนาเป็นสำนักต่างๆ ที่สำคัญได้แก่ ฮิสตอริซิสม์ (Historicism) มาร์กซิสม์ (Maxism) และ ปฏิฐานนิยม (Positivism) ซึ่งใช้วิธีการแบบประจักษ์นิยมหรือการสังเกต/รวบรวมข้อมูลและสรุปผลเป็นแนวคิด/ทฤษฎี ตามแบบอย่างกระบวนการวิทยาศาสตร์

ฮิสตอริซิสม์ (Historicism)¹² แนวคิดในการศึกษาประวัติศาสตร์ของกลุ่มฮิสตอริซิสม์ คือ นักประวัติศาสตร์ต้องทำความเข้าใจเกี่ยวกับลักษณะเฉพาะของแต่ละยุค หรือเข้าใจธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของมนุษย์ในแต่ละสมัยซึ่งมีความแตกต่างกัน ที่สำคัญจะต้องไม่เอายุคสมัยของตนไปตัดสินเหตุการณ์ในอดีต อันที่จริงมงเตสกีเยอ (Montesquieu) นักปราชญ์ชาวฝรั่งเศสในยุคเหตุผลเคยเสนอแนวคิดนี้ไว้แล้ว แต่ไม่มีการนำไปพัฒนาต่อ จนกระทั่งในปลาย

¹¹ M.C. Lemon. (2003), op.cit., pp. 165-66.

¹² ชาญวิทย์ เกษตรศิริ (2527), "ประวัติศาสตร์และปรัชญาตะวันตก," ปรัชญาประวัติศาสตร์ (กรุงเทพฯ : มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์) หน้า 96-100.

คริสต์ศตวรรษที่ 18 มีการนำแนวคิดนี้ไปศึกษาอย่างจริงจังและขยายต่ออย่างกว้างขวางในดินแดนเยอรมนี ซึ่งกำลังมีการขยายตัวของอุดมการณ์ชาตินิยมต่อต้านชนชาติฝรั่งเศสและความคิดของชาวฝรั่งเศส ผู้นำคนสำคัญของกลุ่มนี้คือ แฮร์เดอร์ (Herder) นอกจากนี้ ยังมีนักประวัติศาสตร์ในคริสต์ศตวรรษที่ 19 คนอื่นๆ ที่โดดเด่น เช่น เฮเกล (Hegel) และรังเก (Ranke)

แฮร์เดอร์ได้ชื่อว่าเป็นผู้นำคนแรกของกลุ่มนักปรัชญาชาตินิยม (philosophers of nationalism) เขาอธิบายแนวคิดไว้ในผลงานที่เขียนเป็นภาษาเยอรมันเรื่อง *Ideen zur Philosophie der Menschengeschichte* (*Ideas toward a Philosophy of History of Man*) ซึ่งพิมพ์เผยแพร่ระหว่างค.ศ. 1784-1791¹³ โดยชี้ให้เห็นว่าประวัติศาสตร์ของมนุษย์มีวิวัฒนาการเช่นเดียวกับธรรมชาติ แต่มนุษย์แตกต่างจากธรรมชาติ เพราะมนุษย์มีเหตุผล จิตวิญญาณและศีลธรรม อย่างไรก็ตามมนุษย์ก็มีความแตกต่างกันตามเผ่าพันธุ์ กาลเวลา รวมทั้งสภาพแวดล้อมทางการเมืองและสังคม เป็นต้นว่า ชาวยุโรปและเอเชียแตกต่างกัน เนื่องจากชาวยุโรปมีพัฒนาการทางด้านประวัติศาสตร์ที่หลากหลายและต่อเนื่อง แต่อารยธรรมของจีนและอินเดียไม่เคยเปลี่ยนแปลง แม้ความเข้าใจของแฮร์เดอร์เกี่ยวกับความรุ่งเรืองของอารยธรรมจีนและอินเดียจะคลาดเคลื่อน เพราะขาดประสบการณ์และความรู้เกี่ยวกับดินแดนดังกล่าว แต่การประมวลประสบการณ์เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ในดินแดนยุโรปก็ทำให้เขาสรุปได้ว่า แม้ชีวิตมนุษย์จะเกี่ยวพันกับการดำรงอยู่ของธรรมชาติ แต่กฎเกณฑ์ของสังคมมนุษย์ (human laws) ซึ่งมีพัฒนาการแตกต่างกันตามเผ่าพันธุ์ก็ต่างจากกฎธรรมชาติ (natural laws) ของสิ่งมีชีวิตอื่นๆ เพราะประวัติศาสตร์ของมนุษยชาติมีความต่อเนื่องระหว่างยุคต่อยุค ความสำเร็จของปัจจุบันก็เป็นผลมาจากความสำเร็จในอดีต ดังนั้นการศึกษาเรื่องราวของมนุษย์จึงต้องคำนึงถึงพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของสังคมมนุษย์ในแต่ละยุคสมัยเป็นสำคัญ

ปรัชญาของแฮร์เดอร์มีอิทธิพลต่อความคิดของ คานท์ (Kant) นักปรัชญาชาวเยอรมันร่วมสมัยของเขา คานท์เชื่อว่าประวัติศาสตร์เป็นปรากฏการณ์ที่ข้อเท็จจริงสะท้อนออกมาจากภายในตัวเอง โดยมีพัฒนาการที่เป็นธรรมชาติ และยังเชื่อว่าประวัติศาสตร์คือความก้าวหน้าเพราะเป็นผลมาจากความมีเหตุผลของมนุษย์ เป็นต้นว่า ความเกลียดชัง คุณธรรม อย่างไรก็ตาม ผลพวงจากประวัติศาสตร์ก็นำมาซึ่งความไร้เหตุผลของมนุษยชาติด้วย เช่น ความเกลียดชังต่อกัน ความโกลา ความเห็นแก่ตัว ฯลฯ

ต่อมา เฮเกล นักปรัชญาประวัติศาสตร์ชาวเยอรมันคนสำคัญอีกคนหนึ่งได้เสนอผลงานชื่อ *Philosophy of History* เขาเชื่อว่าประวัติศาสตร์มีพัฒนาการจากเหตุผล และเป็นเรื่องราวเกี่ยวกับการเมืองเท่านั้น ในความเห็นของเฮเกล ประวัติศาสตร์แตกต่างจากธรรมชาติซึ่งมีวัฏจักรเป็น

¹³ R. G. Collingwood. (1982), op.cit., pp. 88-92.

วงกลม เพราะประวัติศาสตร์ในแต่ละช่วงสมัยมีพัฒนาการต่างกันและไม่เคยซ้ำรอยเดิม ความเป็นประวัติศาสตร์สิ้นสุดลง ณ ปัจจุบันและไม่ต่อเนื่องถึงอนาคต ซึ่งเป็นเหตุการณ์ที่ยังไม่เกิดขึ้น ไม่ใช่ความหวังและน่าสพึงกลัว เฮเกลเชื่อว่า ประวัติศาสตร์ประมวลขึ้นจากเหตุการณ์ต่างๆ (actions) โดยแต่ละเหตุการณ์มีข้อเท็จจริงที่อยู่ทั้งภายในและภายนอก ดังนั้น นักประวัติศาสตร์จึงต้องศึกษาข้อมูลและหลักฐานอื่นๆ อย่างกว้างขวาง เพื่อให้ได้มาซึ่งข้อเท็จจริง และต้องศึกษาข้อเท็จจริงเหล่านั้นจากทั้งภายในและภายนอกด้วย¹⁴ นอกจากนี้ เฮเกลยังเสนอทฤษฎี dialectic หรือกระบวนการศึกษาที่ใช้หลักเหตุผลแบบวิพากษ์วิธีจนนำไปสู่บทสรุปสูงสุด ซึ่งประกอบด้วย ข้อสมมติ/องค์ความรู้/กระแสหลัก (thesis) กระแสต้าน(anti-thesis) และกระแสใหม่/องค์ความรู้ใหม่ (synthesis) องค์ประกอบทั้ง 3 นี้เกิดขึ้นต่อเนื่องกันเป็นวัฏจักร กล่าวคือ เมื่อมีกระแสหลักเกิดขึ้นแล้ว ในเวลาต่อมาจะเกิดกระแสต้าน ซึ่งนำไปสู่กระแสใหม่ และเมื่อกระแสใหม่เป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไปอย่างกว้างขวางแล้วก็จะกลายเป็นกระแสหลัก (thesis) ในเวลาต่อมา ครั้นเมื่อเวลาผ่านไปก็เกิดกระด้น (anti-thesis) และเกิดกระแสใหม่ตามมามากอีก ต่อเนื่องไปเรื่อยๆ เป็นวัฏจักรตามพัฒนาการของสังคม ทฤษฎีนี้มีอิทธิพลอย่างมากต่อแนวคิดของคาร์ล มากซ์ (Karl Marx)

นักประวัติศาสตร์ในกลุ่มฮิสตอริซึซึมที่โดดเด่นแห่งคริสต์ศตวรรษที่ 19 และเป็นที่รู้จักแพร่หลาย คือ รังเก ซึ่งได้นำแนวคิดของกลุ่มนี้ไปวางระเบียบวิธีวิจัยประวัติศาสตร์ โดยเฉพาะความเชื่อที่ว่านักประวัติศาสตร์ไม่ควรตัดสินอดีตด้วยสายตาปัจจุบัน และควรตีความข้อเท็จจริงจากหลักฐานที่ปรากฏเท่านั้น วิธีการของรังเกมีอิทธิพลต่อวิธีการศึกษาประวัติศาสตร์ของกลุ่ม Scientific History ในคริสต์ศตวรรษที่ 20 เช่น อาร์โนลด์ ทอยน์บี (Arnold Toynbee) นักประวัติศาสตร์ชาวอังกฤษซึ่งเชื่อว่าการศึกษาประวัติศาสตร์ที่ถูกต้องจะต้องใช้แนวทางแบบวิทยาศาสตร์ในการสืบค้นหลักฐานและต้องมีคำอธิบายที่มีการอ้างอิงตรวจสอบได้

มาร์กซิซึม (Marxism) เป็นกลุ่มศึกษาประวัติศาสตร์ที่ใช้วิธีการประจักษ์นิยมอีกกลุ่มหนึ่ง นักประวัติศาสตร์ที่เป็นผู้นำวิธีการศึกษาของกลุ่มนี้ คือ คาร์ล มากซ์ ซึ่งเสนอทฤษฎี dialectical materialism หรือวัตถุนิยมวิพากษ์วิธีในผลงานเรื่อง *Das Kapital* หรือ *The Capital* โดยได้รับอิทธิพลจากวิธีการศึกษาประวัติศาสตร์แบบ dialectical process ของเฮเกล มากซ์นำความเชื่อของเฮเกลที่ว่าประวัติศาสตร์เป็นเรื่องสากล (universal) และเกี่ยวข้องเฉพาะกับการเมืองไปประยุกต์ใหม่ เขาเชื่อว่าการศึกษาประวัติศาสตร์นั้น ต้องศึกษาวัตถุที่แวดล้อมมนุษย์ หรือปัจจัย 4 เพราะเป็นปัจจัยสำคัญต่อการดำรงชีพของมนุษย์ ดังนั้นความก้าวหน้าของมนุษย์ในความคิดของมากซ์ก็คือการผลิตซึ่งมีความสัมพันธ์กับสังคม แบบ dialectical process กล่าวคือ ในสังคมแบบปฐมนิคมแต่ละสังคมต่างมีการผลิตที่เป็นระบบเศรษฐกิจหล่อเลี้ยงสังคมนั้นๆ (thesis) ต่อมา

¹⁴ Ibid., p. 118.

เมื่อใดที่เกิดการเปลี่ยนแปลงในการผลิต (anti-thesis) สังคมก็จะเปลี่ยนแปลงจนเกิดระบบสังคมที่มีเศรษฐกิจแบบใหม่ (synthesis) ครั้นเมื่อเวลาผ่านไป ระบบเศรษฐกิจใหม่นั้นก็กลายเป็นระบบปกติของสังคม (synthesis = thesis) ต่อมาเมื่อมีการเปลี่ยนแปลงในการผลิตอีก (anti-thesis) สังคมก็จะเปลี่ยนแปลงระบบเศรษฐกิจอีก (synthesis) หมุนเวียนเช่นนี้ต่อไป การนำทฤษฎี dialectic มาตีความพัฒนาการทางเศรษฐกิจของมนุษย์ในสังคมโลกเช่นนี้ ทำให้มากซ์สรุปว่า การศึกษาประวัติศาสตร์เป็นวิธีการทางวิทยาศาสตร์

การใช้ปัจจัยทางเศรษฐกิจหรือทฤษฎีทางเศรษฐกิจตีความพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ทำให้เกิดความก้าวหน้าในการศึกษาประวัติศาสตร์ นักประวัติศาสตร์ในสมัยต่อมาสนใจศึกษาปัจจัยอื่นๆ ที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงในประวัติศาสตร์เพิ่มขึ้น เช่น ปัจจัยทางภูมิศาสตร์ ปัจจัยด้านความก้าวหน้าของวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ปัจจัยทางวัฒนธรรม ปัจจัยทางสังคมวิทยา ฯลฯ จนเกิดทฤษฎีหลากหลายในปัจจุบัน นอกจากนี้ การที่มากซ์ใช้กระบวนการศึกษาแบบ dialectic คาดการณ์การเปลี่ยนแปลงของสังคมในอนาคต ทำให้นักประวัติศาสตร์บางกลุ่มเชื่อว่า การศึกษาแบบประจักษ์นิยมช่วยให้นักประวัติศาสตร์คาดการณ์/ทำนายเหตุการณ์ในอนาคตได้ แม้ข้อเท็จจริงในประวัติศาสตร์ได้ชี้ว่า เหตุการณ์ในอนาคตที่มากซ์ทำนายไว้ไม่ถูกต้อง แต่ความเชื่อนี้ก็ยังไม่หมดไป

ปฏิฐานนิยม (Positivism)¹⁵ เป็นอีกกลุ่มหนึ่งที่ใช้วิธีการแบบประจักษ์นิยมในการค้นหากฎเกณฑ์ทางประวัติศาสตร์ โดยใช้วิธีการศึกษาแบบวิทยาศาสตร์ ซึ่งได้แก่ การรวบรวมข้อมูลด้วยวิธีการเฝ้าสังเกตปรากฏการณ์ธรรมชาติแล้วจึงสรุปเป็นกฎของธรรมชาติ กลุ่มปฏิฐานนิยมเชื่อว่า ข้อมูลเกี่ยวกับการดำรงอยู่ของมนุษย์และการเปลี่ยนแปลงของสังคมในอดีตสามารถนำมาสรุปเป็นกฎเกณฑ์เกี่ยวกับพฤติกรรมทางสังคมของมนุษย์ และนักประวัติศาสตร์สามารถใช้กฎเกณฑ์นั้นอธิบายพฤติกรรมของมนุษย์ นักทฤษฎีที่โดดเด่นของกลุ่มนี้ คือ ออگุสต์ คองต์ (August Comte) นักสังคมวิทยาชาวฝรั่งเศสซึ่งนำเสนอผลงานเรื่อง *Cours de Philosophie Positive* คองต์เชื่อว่าความรู้ที่แท้จริงซึ่งเกี่ยวข้องกับสังคมของมนุษย์มาจากประสบการณ์ที่พิสูจน์ได้และเป็นภาวะวิสัย (objectivity) เช่นเดียวกับความรู้ของนักวิทยาศาสตร์ที่ได้จากการสังเกตและทดลอง อย่างไรก็ตาม เขาปฏิเสธความเชื่อเกี่ยวกับเทวบันดาลซึ่งเป็นสิ่งที่พิสูจน์ไม่ได้

หลักการสำคัญในวิธีการศึกษาประวัติศาสตร์ของกลุ่มนี้ คือ การรวบรวมหลักฐาน/ข้อมูลที่มีอยู่หลากหลายและสรุปออกเป็นกฎเกณฑ์/ทฤษฎีทางประวัติศาสตร์ นักประวัติศาสตร์กลุ่มนี้เชื่อว่าหลักฐานแต่ละชิ้นมีความสำคัญในตัวเอง แม้จะเป็นหลักฐานปลีกย่อยเล็กน้อย ก็อาจ

¹⁵ ดู Ibid., pp. 126-33. และ Alun Munslow. (2003), *The New History* (Harlow : Pearson Education Limited) pp.42-44.

ช่วยเติมเต็มคำถามที่นักประวัติศาสตร์ต้องการทราบเกี่ยวกับเหตุการณ์ในอดีตได้ พวกเขาให้ความสำคัญต่อหลักฐานอย่างมาก และไม่ใช้วิจารณ์ญาณของผู้เขียนลงมติหรือวิพากษ์เหตุการณ์ในอดีต หรือไม่แต่งเติมสีสันให้กับประวัติศาสตร์ แต่ปล่อยให้หลักฐานสะท้อนความจริงด้วยตัวของมันเอง นอกจากนี้ นักประวัติศาสตร์ในกลุ่มนี้ยังเชื่อว่าทฤษฎี/กฎเกณฑ์ของประวัติศาสตร์ที่สรุปไว้แล้วยังสามารถทำนายเหตุการณ์ที่อาจจะเกิดขึ้นในอนาคตได้ เช่นเดียวกับที่นักวิทยาศาสตร์ใช้กฎเกณฑ์ของธรรมชาติคาดการณ์ปรากฏการณ์ที่จะเกิดขึ้นในอนาคต

นักปรัชญาประวัติศาสตร์ในคริสต์ศตวรรษที่ 20 บางกลุ่มไม่เห็นด้วยกับแนวคิดและวิธีการของกลุ่มปฏิฐานนิยม เพราะเชื่อว่าไม่มีใครสามารถทำนายเหตุการณ์จำเพาะ (specific events) ที่เกิดขึ้นได้ เนื่องจากองค์ประกอบของแต่ละเหตุการณ์แตกต่างกัน¹⁶ หนึ่งในสมัยนี้ยังมีกลุ่มศึกษาประวัติศาสตร์ที่ยึดตามแนวทางวิทยาศาสตร์ (Scientific history) ซึ่งได้รับอิทธิพลจากวิธีการทางประวัติศาสตร์ของกลุ่มฮิสตอริซึม และความคิดของกลุ่มปฏิฐานนิยมที่เชื่อว่าความรู้ทางประวัติศาสตร์เป็นวิทยาศาสตร์ เพราะมีกระบวนการศึกษาที่คล้ายคลึงกัน คือมีการตรวจสอบหลักฐานอย่างระมัดระวังก่อนที่จะมีการตีความเหตุการณ์และสรุป จึงเสนอให้มีการวิพากษ์และตรวจสอบหลักฐานในวิธีการศึกษาประวัติศาสตร์ ซึ่งใช้กันแพร่หลายในคริสต์ศตวรรษที่ 20

กล่าวโดยสรุป แนวทางศึกษาประวัติศาสตร์ตามแบบกลุ่มปรัชญาประวัติศาสตร์เชิงคาดคะเน ซึ่งมุ่งค้นหาความหมายและรูปแบบของวิธีการศึกษาประวัติศาสตร์ทำให้เกิดทฤษฎีในการอธิบายเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในประวัติศาสตร์อย่างหลากหลาย แม้แต่ละทฤษฎีจะแตกต่างกันและขาดเอกภาพ แต่ทฤษฎีต่างๆ เหล่านี้ก็ทำให้เกิดความก้าวหน้าในการศึกษาประวัติศาสตร์อย่างกว้างขวางและต่อเนื่องมาหลายศตวรรษ อีกทั้งได้กระตุ้นให้มีการศึกษาเพื่อสนับสนุนทฤษฎีเดิมและการศึกษาค้นคว้าเพิ่มเติมเพื่อนำเสนอแนวทางใหม่ที่ขัดแย้งกับวิธีการแบบเก่า สิ่งเหล่านี้ล้วนทำให้การศึกษาประวัติศาสตร์เป็นสิ่งที่ท้าทายสำหรับผู้ศึกษาในสมัยปัจจุบัน

ปรัชญาประวัติศาสตร์เชิงวิเคราะห์

การศึกษาปรัชญาประวัติศาสตร์เชิงวิเคราะห์เป็นการศึกษาที่เน้นลักษณะวิพากษ์วิธี และเป็นความก้าวหน้าอีกขั้นหนึ่งของการศึกษาประวัติศาสตร์ในสมัยปัจจุบัน ซึ่งต้นตอขึ้นในช่วงปลายคริสต์ศตวรรษที่ 19 และต่อเนื่องถึงคริสต์ศตวรรษที่ 20 กลุ่มศึกษาปรัชญาประวัติศาสตร์เชิงวิเคราะห์ที่โดดเด่น คือ นักประวัติศาสตร์สำนักอ็อนนาลส์ (Annales) ของฝรั่งเศส และกลุ่มหลังสมัยใหม่ (postmodernism) ซึ่งมีความคิดโต้แย้งทฤษฎีของกลุ่มปรัชญาประวัติศาสตร์เชิงคาดคะเน โดยเฉพาะกลุ่มฮิสตอริซึมและปฏิฐานนิยมที่มีอิทธิพลต่อการเขียนประวัติศาสตร์นิพนธ์ในคริสต์ศตวรรษที่ 20

¹⁶ Edward Hallett Carr. (c.1961), op.cit., pp. 87-88.

แนวทางการศึกษาของกลุ่มปรัชญาประวัติศาสตร์เชิงวิเคราะห์ เกิดจากการตั้งคำถามเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ที่ว่า "ประวัติศาสตร์คืออะไร" (What is history?) และ "ศึกษาประวัติศาสตร์เพื่อใคร" (What is history for?) คำถามเหล่านี้ล้วนต้องการวิเคราะห์/วิพากษ์แนวคิดและของนักประวัติศาสตร์ซึ่งอยู่เบื้องหลังวิธีการทางประวัติศาสตร์ โดยเน้นวิพากษ์เกี่ยวกับญาณวิทยาทางประวัติศาสตร์ (epistemology of history) หรือทฤษฎีความรู้ทางประวัติศาสตร์ ข้อเท็จจริง และความจริงทางประวัติศาสตร์ (fact and truth) วิธีการอธิบายประวัติศาสตร์ (historical explanation) ตลอดจนสาเหตุในประวัติศาสตร์ (historical causation)

การศึกษาด้านญาณวิทยาทางประวัติศาสตร์ ข้อถกเถียงเกี่ยวกับญาณวิทยาทางประวัติศาสตร์หรือทฤษฎีความรู้ทางประวัติศาสตร์ ในหมู่นักปรัชญาประวัติศาสตร์เกิดจากความสงสัยใน "ความรู้" เกี่ยวกับอดีตที่นักประวัติศาสตร์นำเสนอ เนื่องจากอดีตเป็นสิ่งที่ห่างไกลซึ่งไม่มีใครพิสูจน์ได้ (นอกจากการนำเสนอของนักประวัติศาสตร์) ดังนั้นคำถามเกี่ยวกับญาณวิทยาทางประวัติศาสตร์จึงเน้นวิธีการที่ได้มาซึ่งความรู้และความน่าเชื่อถือของความรู้นั้น โดยตั้งคำถามเกี่ยวกับที่มา ลักษณะและขอบเขตของความรู้ทางประวัติศาสตร์

ที่มาของความรู้ทางประวัติศาสตร์¹⁷ นักประวัติศาสตร์นำเสนอความรู้ทางประวัติศาสตร์จากหลักฐานข้อมูลประวัติศาสตร์ที่มีหลากหลาย คำถามที่ตามมาคือ หลักฐานเหล่านั้นให้ข้อเท็จจริงที่ถูกต้องจริงหรือ และการตีความหลักฐานของนักประวัติศาสตร์ถูกต้องเพียงใด ทั้งนี้ตามความคิดของ นิตเช (Nietzsche) นักประวัติศาสตร์ชาวเยอรมันแห่งคริสต์ศตวรรษที่ 19 "ข้อเท็จจริงคือคำอธิบายที่เกิดจากการตีความของเราเอง" (...facts are just descriptions caught up in our own nets of interpretation...) ¹⁸ ดังนั้นหากพบว่าความรู้ทางประวัติศาสตร์บางส่วนไม่ถูกต้องแล้ว องค์ความรู้ทางประวัติศาสตร์ที่เป็นกระแสหลักซึ่งเรียนรู้และยอมรับกันมานานจะได้รับความเชื่อถืออีกต่อไปหรือไม่ คำถามเช่นนี้ปรากฏในสังคมไทยเช่นกัน เมื่อเกิดกระแสโต้แย้งเกี่ยวกับอายุของศิลาจารึกสมัยสุโขทัยซึ่งเป็นหลักฐานประวัติศาสตร์สมัยสุโขทัยที่ให้ข้อมูลเกี่ยวกับสังคมไทยสมัยสุโขทัยที่เรียนรู้กันอยู่ในปัจจุบัน

คำถามเกี่ยวกับที่มาของความรู้ทางประวัติศาสตร์เกิดจากการตั้งข้อสังเกตเกี่ยวกับหลักฐานบางประเภทที่นักประวัติศาสตร์ไม่ได้สัมผัสด้วยตาตนเอง เช่น ข้อมูลจากการบอกเล่า (hearsay) ที่มาจากความทรงจำของผู้เล่า ซึ่งบางครั้งความทรงจำบางส่วนของผู้เล่าเกี่ยวกับเรื่องนั้นๆ ได้เลือนหายไปกับกาลเวลา จึงทำให้ไม่สามารถเล่าเรื่องราวทั้งหมดได้ครบถ้วน เช่น ข้อมูล

¹⁷ M.C. Lemon. (2003), op.cit., pp. 302-08.

¹⁸ Alun Munslow. (2003), op.cit., p. 35.

บอกเล่าของผู้พยายวจีนในประเทศไทยเกี่ยวกับสภาพการปกครองท้องถิ่นของจีนเมื่อ 70 ปีที่แล้ว หรือความทรงจำเกี่ยวกับรายละเอียดของประเพณีท้องถิ่นที่สูญหายไปกว่า 50 ปีแล้ว อนึ่ง หลักฐานประเภทหัตถิยภูมิที่นักประวัติศาสตร์รวบรวมและเรียบเรียงแล้วนำเสนอเป็นความรู้ทางประวัติศาสตร์ก็อาจมีข้อผิดพลาดได้ หากการนำเสนอและการตีความหลักฐานเหล่านั้นผิดพลาด หรือนักประวัติศาสตร์ขาดความเป็นกลางในการเลือกใช้หลักฐาน โดยเฉพาะในประเด็นปัญหาที่มีการโต้แย้ง เช่น การวิจัยเกี่ยวกับปัญหากรณีพิพาทระหว่างไทย-กัมพูชาในคดีเขาพระวิหาร หรือกรณีการแก้ปัญหาเรื่องคอมมิวนิสต์ในสมัยจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ นอกจากนี้ยังมีหลักฐานบางประเภทที่ไม่สามารถสื่อข้อเท็จจริงได้ทั้งหมด เช่นหลักฐานประเภทภาพถ่าย ภาพยนตร์ หรือแถบบันทึกเสียง แม้ว่าหลักฐานเหล่านี้จะเป็นหลักฐานประเภทปฐมภูมิซึ่งเสนอข้อเท็จจริง ทั้งภาพเหตุการณ์และเสียงของผู้เกี่ยวข้อง เป็นต้นว่า ภาพถ่ายเกี่ยวกับบุคคลหรือสถานที่โบราณ ภาพบุคคลที่อยู่ร่วมเหตุการณ์ในภาพยนตร์ หรือเสียงของบุคคลที่บันทึกอยู่ในแถบเสียง หลักฐานเหล่านั้นล้วนต้องอาศัยการอธิบายและการตีความจากผู้รู้ ในกรณีที่นักประวัติศาสตร์ขาดความเข้าใจหรือขาดภูมิหลังเกี่ยวกับหลักฐานนั้นๆ

ดังนั้น นักประวัติศาสตร์จึงจำเป็นต้องตรวจสอบความถูกต้องของหลักฐานที่นำมาใช้อ้างอิงที่สำคัญ นักประวัติศาสตร์จะต้องมีความรอบรู้อย่างมากในเรื่องที่ตนดำเนินการศึกษา เพราะจะสามารถตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูลพื้นฐานได้ในระดับหนึ่ง

ลักษณะของความรู้ทางประวัติศาสตร์ นักปรัชญาประวัติศาสตร์กลุ่มหลังสมัยใหม่ตั้งข้อสังเกตเกี่ยวกับความรู้ทางประวัติศาสตร์ว่า เกิดจากความสัมพันธ์ระหว่างความคิดของนักประวัติศาสตร์กับเรื่องราวเกี่ยวกับอดีตซึ่งได้มาจากแหล่งข้อมูลต่างๆ ด้วยวิธีการศึกษาแบบประจักษ์นิยม จนกลายเป็นความเชื่อเกี่ยวกับความเป็นจริงของอดีต (past reality) และนำความรู้นั้นมาสร้างเป็นประวัติศาสตร์ (constructing history) ฉะนั้นความรู้ทางประวัติศาสตร์จึงเป็นสิ่งสร้างขึ้นด้วยความตั้งใจจากความคิด/ความเชื่อเกี่ยวกับอดีตของนักประวัติศาสตร์ ดังที่อะลัน มันสโลว์ (Alun Munslow) นักประวัติศาสตร์ชาวอังกฤษสรุปว่า "...By definition, therefore, past reality can only be constructed as we imagine it rather than as we can vicariously experience it through the sources..."¹⁹

อย่างไรก็ตาม หากความรู้ทางประวัติศาสตร์สร้างขึ้นโดยความคิด/ความเชื่อของนักประวัติศาสตร์แล้ว ปัญหาที่ตามมาคือ ท้ายที่สุดสถานะของประวัติศาสตร์จะเป็นวิทยาศาสตร์หรือเป็นศิลปะ ทั้งนี้เพราะนักประวัติศาสตร์เองก็ไม่ใช่ผู้ที่อยู่ในเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในอดีต ข้อเท็จจริงต่างๆ ที่นำมาใช้อ้างอิงในการสร้างประวัติศาสตร์ก็ไม่ได้มาจากการสังเกตของนักประวัติ

¹⁹ Ibid., p. 150.

ศาสตร์โดยตรง ดังนั้น หากความรู้ที่ได้จากการศึกษาประวัติศาสตร์ในลักษณะนี้ไม่ถูกต้อง จะถือว่าการอธิบายเหตุการณ์ในประวัติศาสตร์นั้นเป็นวิธีการแบบวิทยาศาสตร์ได้หรือไม่ หรือเป็นเพียงศิลปะของการใช้ภาษาอธิบายความเป็นเหตุเป็นผลของหลักฐาน ด้วยเหตุนี้ ประเด็นที่ว่า “ประวัติศาสตร์เป็นวิทยาศาสตร์หรือไม่” จึงเป็นคำถามยอดนิยมของนักประวัติศาสตร์กลุ่มหลังสมัยใหม่ เกี่ยวกับสถานะของความรู้ทางประวัติศาสตร์ นักปรัชญาประวัติศาสตร์ในครึ่งหลังของคริสต์ศตวรรษที่ 20 ซึ่งไม่เชื่อว่าประวัติศาสตร์เป็นวิทยาศาสตร์ เช่น จาคส์ เดริดา (Jacques Derrida) ชาวฝรั่งเศส และมันสโลว์ จึงเสนอแนวคิดล้มล้างความเชื่อเกี่ยวกับความรู้ทางประวัติศาสตร์ตามแบบเดิม (deconstruction of historical knowledge) และให้นักประวัติศาสตร์จำลอง (represent) อดีตโดยสะท้อนความจริงด้วยจิตสำนึกของตนอย่างระมัดระวัง เพราะจะเป็นวิธีที่สามารถค้นพบความเป็นจริงของอดีตจากปัจจุบันได้อย่างถูกต้อง²⁰

ขอบเขตของความรู้ทางประวัติศาสตร์ เป็นอีกประเด็นหนึ่งของการศึกษาญาณวิทยาทางประวัติศาสตร์ ที่ตั้งข้อสังเกตเกี่ยวกับขอบเขตของความรู้ทางประวัติศาสตร์ว่าครอบคลุมเพียงใด ประเด็นนี้สามารถแยกวิเคราะห์เป็น 2 ประเด็นย่อยคือ ขอบข่ายของความรู้ และเจตจำนงของการแสวงหาความรู้

ประเด็นแรก นักปรัชญาประวัติศาสตร์ในคริสต์ศตวรรษที่ 20 เชื่อว่า การศึกษาทางประวัติศาสตร์ควรครอบคลุมเนื้อหาของศาสตร์ต่างๆ มากขึ้นกว่าเดิม โดยเฉพาะจากแนวคิดเดิมของเฮเกลซึ่งมองว่าประวัติศาสตร์เป็นเรื่องเกี่ยวกับการเมืองเท่านั้น ทั้งนี้พวกเขามีเหตุผลว่าเรื่องราวในอดีตของมนุษย์นั้น แท้จริงแล้วไม่ได้เกี่ยวข้องเฉพาะพฤติกรรมของมนุษย์เท่านั้น หากยังรวมถึงสังคมที่แวดล้อมด้วย ดังนั้น จึงควรศึกษาภาพรวมทั้งหมด ซึ่งรวมถึงโครงสร้างทางสังคม ความคิดของคนในสังคม ตลอดจนสภาพแวดล้อมทางกายภาพ และควรศึกษาโดยใช้แนวทางแบบสหวิทยาการ

ในประเด็นนี้ เฟร์นัน บรอตเตล (Fernand Braudel) นักประวัติศาสตร์ชาวฝรั่งเศสแห่งสำนักอ็องนาลส์ให้ข้อเสนอแนะว่า นักประวัติศาสตร์ควรศึกษาเปรียบเทียบแบบ 3 มิติ²¹ เพราะสภาพแวดล้อมทางสังคมแต่ละด้านใช้เวลาในการเปลี่ยนแปลงต่างกัน คือ 1) ระยะเวลา ได้แก่ สภาพแวดล้อมทางกายภาพที่ใช้ระยะเวลาเปลี่ยนแปลงยาวนาน 2) ระยะเวลา ได้แก่ สภาพแวดล้อมทางเศรษฐกิจ สังคมและการเมืองซึ่งมีการเปลี่ยนแปลงที่ไม่รวดเร็วนัก และ 3) ระยะเวลา ได้แก่ พฤติกรรมของมนุษย์ในสังคมที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว นอกจากนี้ เฟรดริก เจมสัน

²⁰ M.C. Lemon. (2003), op.cit., pp. 372-75.

²¹ Alun Munslow. (2003), op.cit p. 132.

(Fredric Jameson)²² นักประวัติศาสตร์ชาวอเมริกันในกลุ่มหลังสมัยใหม่ก็ยังชี้ว่า สังคมปัจจุบันเป็นสังคมในยุคหลังสมัยใหม่ หรือสังคมของผู้บริโภคซึ่งแวดล้อมด้วยความเจริญทางวัตถุ โดยเฉพาะสื่อต่างๆ เช่น วิทยุ โทรทัศน์ อินเทอร์เน็ต ฯลฯ บางครั้งภาพสะท้อนทางสังคมซึ่งปรากฏในจอโทรทัศน์และวัฒนธรรมการโฆษณา也有着มีการปรุงแต่งมากกว่าความเป็นเรื่องจริง ทำให้การจำลองภาพรวมของสังคมไม่ถูกต้อง ด้วยเหตุนี้ นักประวัติศาสตร์จึงควรศึกษาประเด็นปลีกย่อยในหลายมิติ เพื่อให้เข้าใจประวัติศาสตร์ในภาพรวม โดยเฉพาะเรื่องราวของกลุ่มต่างๆ ในสังคม เป็นต้นว่า กลุ่มเรียกร้องสิทธิสตรี กลุ่มสหภาพแรงงาน กลุ่มนิสิตนักศึกษา กลุ่มสิทธิมนุษยชน ฯลฯ รวมทั้งการศึกษาแบบเจาะลึกในระดับภูมิภาคต่างๆ ซึ่งเป็นการศึกษาประวัติศาสตร์ระดับจุลภาค (micro history) หรือการศึกษา “เรื่องเล็กๆ” (little stories)

ประเด็นที่ 2 เกี่ยวข้องกับเจตจำนงของการแสวงหาความรู้ ซึ่งได้แก่การตอบคำถามที่ว่า เราศึกษาประวัติศาสตร์เพื่ออะไร เพื่อรับรู้ว่าเกิดอะไรขึ้นในอดีต และเพื่อสนองความอยากรู้อยากเห็นว่าเกิดอะไรขึ้นเท่านั้นหรือ หากเป็นเช่นนั้น การศึกษาประวัติศาสตร์ (ในสายตาของนักปรัชญาประวัติศาสตร์ยุคหลังสมัยใหม่) ก็ไม่ต่างจากการอ่านเรื่องแต่ง (นวนิยาย) ทั้งหลาย คืออ่านเพื่อความพึงพอใจ ด้วยความอยากรู้อยากเห็นที่ผู้เขียนนำเสนอ และผู้เขียนก็เขียนในสิ่งที่ผู้อ่านต้องการการเปรียบเทียบเช่นนี้ไม่ถึงกับเป็นการมองโลกในแง่ร้ายเสียทีเดียว เพราะหากเจตจำนงของการศึกษาประวัติศาสตร์เป็นเพียงแค่การอธิบายว่าเกิดอะไรขึ้นในอดีต นักประวัติศาสตร์ก็เป็นเพียงผู้รวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับอดีต และจำลองอดีตที่ผู้อ่านต้องการโดยมิได้ตระหนักถึงภารกิจสำคัญของตน ซึ่งจะโยงไปถึงคำถามอีกข้อหนึ่ง นั่นคือ นักประวัติศาสตร์เขียนประวัติศาสตร์เพื่อใคร

อย่างไรก็ตาม มีผู้ไม่เห็นด้วยกับแนวคิดที่ว่าประวัติศาสตร์เป็นเพียงเรื่องที่แต่งขึ้น อาร์เทอร์ มาร์วิก (Arthur Marwick) นักประวัติศาสตร์ชาวอังกฤษเห็นว่า ประวัติศาสตร์ไม่ใช่ทฤษฎีหรือทฤษฎี หากเป็นการตีความความหมายที่แท้จริงของเหตุการณ์ ส่วนการศึกษาประวัติศาสตร์แบบประจักษ์นิยมก็สนับสนุนให้นักประวัติศาสตร์ได้ส่วนและตรวจสอบข้อมูล/หลักฐานก่อนจะนำเสนอความรู้ทางประวัติศาสตร์ได้ นอกจากนี้ นักประวัติศาสตร์อาชีพก็มีความระมัดระวังและเป็นกลางอยู่แล้ว ที่สำคัญ หากนักประวัติศาสตร์ศึกษาข้อมูลต่างๆ (ซึ่งมีความเป็นกลางอยู่แล้วโดยตัวของมันเอง) อย่างถูกต้อง เขาก็จะสามารถเข้าใจความจริงของอดีตได้มากที่สุด²³ ดังนั้นขอบเขตของความรู้ทางประวัติศาสตร์ จึงไม่ใช่เพียงแค่การเล่าเรื่องเพื่อตอบสนองความอยากรู้อยากเห็นเกี่ยวกับอดีต หากยังมีคุณค่าในการเสนอความเป็นจริงที่ผ่านกระบวนการศึกษาอย่างรัดกุม

²² M.C. Lemon. (2003) op.cit., p. 369.

²³ Alun Munslow. (2003) op.cit., pp. 54-55.

อนึ่ง เจตจำนงของการศึกษาประวัติศาสตร์ยังเป็นการแสวงหาคคุณค่าของชีวิตอีกด้วย เพราะเรื่องราวในประวัติศาสตร์เกี่ยวข้องกับศาสนาและศีลธรรม รวมทั้งยังให้ข้อคิดเกี่ยวกับผลกระทบจากการดำเนินพฤติกรรมที่ไม่ถูกต้อง เช่น ความรักและความลุ่มหลงในการแสวงหาอำนาจของผู้ที่ไม่คำนึงถึงชะตากรรมของประชาชนทำให้บ้านเมืองระส่ำระสาย จนเกิดการล้มล้างอำนาจ หรือเกิดสงครามและหายนะ ดังที่ได้เกิดขึ้นในดินแดนต่างๆ ทั้งในสมัยโบราณ หรือในปัจจุบัน เป็นต้นว่า การใช้อำนาจเกณฑ์แรงงานราษฎรไปสร้างกำแพงเมืองจีนในสมัยจักรพรรดิฉิน การเกณฑ์กองทัพในยุโรปไปทำสงครามกับพวกอิสลามในสงครามครูเสด และการยึดมั่นในอำนาจของชาติต้ม ชูสเซนที่นำพาภัยพิบัติมาสู่ประเทศอิตาลี ดังนั้น ตัวอย่างจากการศึกษาทางประวัติศาสตร์จึงให้ประสบการณ์ที่มีคุณค่าแก่ชีวิต ปัญหาจึงอยู่ที่ผู้ศึกษาว่าจะสามารถนำคุณค่าที่เป็นประโยชน์นั้นไปประยุกต์ใช้ได้หรือไม่

การศึกษาข้อเท็จจริงและความจริงทางประวัติศาสตร์ คำถามเกี่ยวกับข้อเท็จจริงและความจริงแพร่หลายขึ้นในกลุ่มนักปรัชญาประวัติศาสตร์ในครึ่งหลังของคริสต์ศตวรรษที่ 20 หรือกลุ่มหลังสมัยใหม่ ซึ่งได้รับอิทธิพลจากความคิดของ ทอมัส เอส. คูห์น (Thomas S. Kuhn) นักปรัชญาชาวอเมริกัน ในผลงานเรื่อง *The Structure of Scientific Revolutions* ที่นำเสนอทฤษฎีเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงแบบแผนทางความคิด/ทฤษฎี/กระบวนทัศน์ (paradigm) ขององค์ความรู้ทางวิทยาศาสตร์ (normal science) คูห์นอธิบายว่าองค์ความรู้ทางวิทยาศาสตร์ที่เกิดจากการค้นคว้า สังเกตและทดลองโดยใช้หลักเหตุผลจนเกิดการยอมรับเป็นทฤษฎีนั้น ไม่ว่าจะเป็นทฤษฎีของปโตเลมี (Ptolemy) อริสโตเติล (Aristotle) คอเปอร์นิคัส (Copernicus) กาลิเลโอ (Galileo) หรือ นิวตัน (Newton) ล้วนเป็นรูปแบบของความเชื่อที่เขาให้นิยามว่า "paradigm" โดยอธิบายเพิ่มเติมว่า

"...Paradigm gain their status because they are more successful than their competitors in solving a few problems that the group of practitioners has come to recognize as acute..."²⁴ อย่างไรก็ตาม องค์ความรู้แต่ละกระบวนทัศน์นั้นเป็นอิสระต่อกัน ดังนั้นเมื่อมีการค้นคว้า ทดลองและเกิดทฤษฎีใหม่ เช่น ความเชื่อเกี่ยวกับจักรวาลของปโตเลมีเปลี่ยนแปลงไปเมื่อคอเปอร์ นิคัสค้นพบระบบสุริยจักรวาล จึงเกิดการเปลี่ยนแปลงทฤษฎี/กระบวนทัศน์ ซึ่งคูห์นเรียกว่า "paradigm shift" การเปลี่ยนแปลงของกระบวนทัศน์ที่ต่อเนื่องและยาวนาน หรือที่เราเรียกรวมว่า "การปฏิวัติวิทยาศาสตร์" (scientific revolution) ทำให้เกิดข้อสงสัยว่า สุดท้ายแล้วมีกระบวนทัศน์ใดที่ดำรงอยู่อย่างแน่ชัด

²⁴ Thomas S. Kuhn. (1970), *The Structure of Scientific Revolutions* 2nd.ed. enl. (Chicago : The University of Chicago Press) p.23.

ความคิดเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงกระบวนทัศน์ของคุห์น ทำให้นักประวัติศาสตร์ตั้งข้อสงสัยเกี่ยวกับข้อเท็จจริงและความจริงว่า ข้อเท็จจริงในประวัติศาสตร์ที่เราเชื่อและยอมรับกันมาเป็นความจริงทั้งหมดหรือไม่ เพราะเมื่อนักประวัติศาสตร์จำลองเหตุการณ์ในอดีตขึ้นมาขึ้น เขาได้กลั่นกรองหลักฐานและนำเสนอข้อมูลภายใต้กรอบความคิด/กระบวนทัศน์ในขณะนั้น และเมื่อกระบวนทัศน์เปลี่ยนไป ข้อเท็จจริงก็เปลี่ยนไป ดังเช่น ประเด็นโต้แย้งหลายประเด็น ซึ่งมีทั้งข้อยุติและที่ยังหาข้อยุติไม่ได้ เป็นต้นว่า ความเชื่อที่ว่าฟอซุนรามคำแหงเคยเสด็จไปเมืองจีน หรือเรื่องคุณหญิงโมเป็นคนเดียวกันกับท้าวสุรนารี นอกจากนี้ ยังมีหลักฐานทางประวัติศาสตร์อีกมากมายที่เป็นข้อเท็จจริงซึ่งนักประวัติศาสตร์ไม่ได้เลือกมาใช้ ดังนั้นเราจะว่าเชื่อข้อเท็จจริงคือความจริงได้อย่างไร

อย่างไรก็ตาม นักประวัติศาสตร์กำหนดทฤษฎีทางความรู้เกี่ยวกับข้อเท็จจริงและความจริงไว้ 4 ทฤษฎี²⁵ ซึ่งนำไปใช้สรุปเกี่ยวกับความจริงของข้อเท็จจริง ดังนี้

ทฤษฎีแรก ว่าด้วยความสัมพันธ์ระหว่างข้อเท็จจริงกับความจริง (correspondence theory) ซึ่งเป็นทฤษฎีที่นักประวัติศาสตร์ส่วนใหญ่นิยมใช้อธิบายและตีความข้อเท็จจริง กล่าวคือ หากพบข้อเท็จจริงที่สัมพันธ์กับความจริงที่มีอยู่แล้ว ก็นับว่าข้อเท็จจริงนั้นเป็นความจริง

ทฤษฎีที่ 2 ว่าด้วยข้อเท็จจริงที่สามารถเชื่อมโยงกับเหตุการณ์จริงได้ (correlation theory) ได้แก่ การยอมรับว่าข้อเท็จจริงที่สามารถนำไปเชื่อมโยงกับเหตุการณ์จริงที่เกิดขึ้นได้นั้นเป็นความจริง

ทฤษฎีที่ 3 ว่าด้วยการนำความจริงต่างๆ มาปะติดปะต่อเข้าด้วยกัน (coherence theory) ได้แก่ การยอมรับว่าความจริงต่างๆ ที่เป็นเอกเทศต่อกันและสอดคล้องกัน เมื่อนำมารวมเข้าด้วยกันก็กลายเป็นความจริงได้ และ

ทฤษฎีสุดท้าย คือทฤษฎีที่เห็นสอดคล้องกับทั้ง 3 ทฤษฎีแรก (consensus theory)

ตัวอย่างของความเชื่อเกี่ยวกับทฤษฎีของข้อเท็จจริงและความรู้ คือคำอธิบายของมอริสอาร์. โคเฮน (Morris R. Cohen) นักประวัติศาสตร์ชาวอเมริกันที่ว่า ข้อเท็จจริงในประวัติศาสตร์นั้นแม้จะมีมากมายและบางครั้งอาจนำไปตีความแบบผิดๆ แต่เมื่อถูกนำมาใช้แล้วก็เหมือนลูกบิดจำนวนมากที่เมื่อนำมาร้อยเป็นเส้นเดียวกัน ลูกบิดแต่ละเม็ดก็จะมีผลสำคัญอาศัยซึ่งกันและกัน เช่นเดียวกับข้อเท็จจริงในประวัติศาสตร์ที่ต้องอาศัยการเชื่อมโยงกับหลักฐานอื่น การตีความและเรียบเรียงเป็นองค์ความรู้²⁶

²⁵ Alun Munslow. (2003), op.cit., pp. 86-94.

²⁶ Morris R. Cohen. (c.1961), The Meaning of Human History 2d.ed.(La Salle, Ill. : Open Court) p. 44.

การอธิบายประวัติศาสตร์ การอธิบายประวัติศาสตร์ได้รับความสนใจจากนักปรัชญาประวัติศาสตร์กลุ่มหลังสมัยใหม่ ซึ่งตั้งข้อสังเกตเกี่ยวกับบทบาทของนักประวัติศาสตร์ ในการใช้ภาษาอธิบายข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์ จนเกิดประเด็นศึกษาเกี่ยวกับ "วาทกรรมทางประวัติศาสตร์" ("history as a discourse")²⁷ หรือแบบแผนของวาทกรรมซึ่งมีบทบาทสำคัญในการถ่ายทอดความคิดและความเชื่อของนักประวัติศาสตร์เกี่ยวกับความจริงในประวัติศาสตร์ นักประวัติศาสตร์กลุ่มหลังสมัยใหม่มองว่าประวัติศาสตร์เป็นการเล่าเรื่อง (narrative) โดยใช้ภาษาเป็นสื่อสำคัญในการอธิบายข้อเท็จจริง ความคิดและมุมมองของนักประวัติศาสตร์ ดังนั้น ภาษาจึงมีอิทธิพลในการจูงใจผู้อ่านและทำให้ข้อเท็จจริงที่น่าเสนอไม่ใช่ความจริงที่ "บริสุทธิ์" เพราะนักประวัติศาสตร์สามารถใช้ตรรกะในการเรียบเรียงประเด็นที่น่าเสนอ โดยอาจจะสอดแทรกแนวคิดของตนลงไปได้ กระทั่งสามารถโน้มน้าวให้ผู้อ่านคล้อยตามประเด็นที่ตนนำเสนอได้ ทั้งนี้ "นักประวัติศาสตร์ไม่เคยกล่าวพวกตนกำลังอธิบายความคิดของตนเกี่ยวกับอดีต แม้ว่ากำลังดำเนินการอยู่ และยังสร้างความประทับใจ(ให้กับผู้อ่าน) โดยการเสนอข้อมูลที่มีชีวิตชีวา"²⁸ ด้วยอิทธิพลของการใช้วาทกรรมดังกล่าว นักประวัติศาสตร์กลุ่มหลังสมัยใหม่จึงตั้งข้อสงสัยเกี่ยวกับความถูกต้องของข้อเท็จจริง และถ้าคำตอบเป็นดังที่พวกเขาสงสัย คือ ข้อเท็จจริงไม่ใช่ความจริงที่บริสุทธิ์ ฉะนั้นประวัติศาสตร์ก็คือ "เรื่องแต่ง" ที่ไม่แตกต่างจากนวนิยายแต่อย่างใด

เฮย์เดน ไวท์ (Hayden White) นักประวัติศาสตร์ชาวอเมริกันให้ความเห็นเกี่ยวกับปัญหานี้ว่า ประวัติศาสตร์และนวนิยายมีธรรมชาติคล้ายคลึงกัน คือเป็นกระบวนการถ่ายทอดโดยวิธีการเล่าเรื่องแบบพรรณนาความเหมือนวรรณกรรมอื่นๆ ที่สื่อโดยภาษา วิธีการที่คล้ายกันทำให้ผลงานทางประวัติศาสตร์มีการสะท้อนอารมณ์และความคิดของผู้เขียน เช่นความรู้สึกชมชื่น โศรกเศร้า ยินดี และเสียสละ นอกจากนี้ นักประวัติศาสตร์ยังใช้จินตนาการในการลำดับเหตุการณ์ ซึ่งไม่ต่างจากผู้ประพันธ์นวนิยายที่ใช้จินตนาการในการวางโครงเรื่อง ลำดับเรื่องและกำหนดบุคลิกตลอดจนอุปนิสัยของตัวละคร อย่างไรก็ตาม ประวัติศาสตร์ก็ต่างจากนวนิยายในความเห็นของไวท์ เพราะนักประวัติศาสตร์มีขั้นตอนและวิธีการในการศึกษาและนำเสนอความรู้ทางประวัติศาสตร์ ซึ่งเขาได้นำเสนอไว้ 3 ขั้นตอน²⁹ ได้แก่

²⁷ ซีระ นุชเปี่ยม (2539), "ความรู้ อำนาจ อุดมการณ์ในวาทกรรมทางประวัติศาสตร์," วารสารร่วมพฤษ 5 : 2 (ตุลาคม 2539 – มกราคม 2540) หน้า 6-21.

²⁸ C. Behan McCullagh. (1998), op.cit., p. 36.

²⁹ Alun Munslow. (2003), op.cit., pp. 168, 189-91.

ขั้นแรก คือการกำหนดและเลือกประเด็นศึกษา (emplotment) ซึ่งได้แก่การใช้วิจารณ์ญาณในการ เลือกศึกษาเรื่องราวที่มีหลักฐาน/ข้อมูลเพียงพอ และทำให้มีการคัดสรรหลักฐานเพื่อนำมาประกอบการเสนอข้อเท็จจริง

ขั้นที่ 2 คือการใช้เหตุผลในการอธิบาย (argument) ความสัมพันธ์ระหว่างพฤติกรรมและเหตุการณ์ ซึ่งได้แก่การศึกษาภายใต้กรอบความคิด/กระบวนทัศน์ด้วยวิธีการแบบประจักษ์นิยม ซึ่งสามารถอธิบายระบบความสัมพันธ์ของข้อเท็จจริงและความจริงได้

ขั้นที่ 3 ได้แก่อุดมการณ์หรือจริยธรรมของนักประวัติศาสตร์ในการอธิบายสิ่งที่เกิดขึ้นจริงในอดีต (ideological preference) ซึ่งได้แก่การใช้วิจารณ์ญาณในการเลือกใช้ข้อมูล/หลักฐานอย่างรอบคอบ ก่อนที่จะลงมติหรือตีความหลักฐานด้วยความระมัดระวังและมีความเป็นกลาง

การศึกษาสาเหตุในประวัติศาสตร์ ดังได้กล่าวมาแล้วในบทที่ 1 ว่า วิธีการศึกษาประวัติศาสตร์ของนักประวัติศาสตร์คือการตั้งคำถามเกี่ยวกับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในอดีต ดังนั้นการค้นพบสาเหตุในประวัติศาสตร์ซึ่งเกิดจากการค้นคว้าหลักฐานทางประวัติศาสตร์อย่างลึกซึ้ง จึงเป็นกุญแจไปสู่คำตอบเกี่ยวกับสิ่งปัญหาที่เกิดขึ้นในอดีต ด้วยเหตุนี้ นักประวัติศาสตร์ในอดีตจึงให้ความสำคัญกับการค้นหาสาเหตุในประวัติศาสตร์ เพื่อให้เป็นเหตุผลในการอธิบายและตอบคำถามที่ผู้อ่านต้องการทราบ เช่น ทำไมพระปรางค์วัดราชบูรณะที่จังหวัดพระนครศรีอยุธยาจึงบรรจุเครื่องราชูปโภคของพระมหากษัตริย์สมัยอยุธยา แทนการบรรจุพระบรมสารีริกธาตุหรือพระพุทธรูปและพระพิมพ์ตามคติการสร้างพระปรางค์โดยทั่วไป หรือ เหตุใดชาวจีนจึงนิยมอพยพเข้าไปตั้งถิ่นฐานในเขตจังหวัดฉะเชิงเทรา ตั้งแต่สมัยต้นรัตนโกสินทร์ คำถามเหล่านี้กระตุ้นให้มีการค้นหาหลักฐานที่จะอธิบายข้อเท็จจริงเกี่ยวกับสาเหตุที่ต้องการทราบ

ความเชื่อเกี่ยวกับสาเหตุในประวัติศาสตร์ ถูกท้าทายด้วยความคิดของนักประวัติศาสตร์กลุ่มหลังสมัยใหม่ที่เชื่อว่า การศึกษาสาเหตุในประวัติศาสตร์ที่แท้จริงไม่เพียงแค่อิงอยู่กับหลักฐานแต่ละชั้นที่เป็นเอกเทศและมีความสัมพันธ์กันเท่านั้น เพราะหลักฐานเหล่านั้นบ่งบอกเฉพาะเหตุการณ์จำเพาะ แต่ไม่สามารถให้ภาพรวมของสาเหตุในประวัติศาสตร์ทั้งหมดได้ ดังนั้น การศึกษาสาเหตุในประวัติศาสตร์จึงมีความเกี่ยวข้องที่สำคัญกับความเห็นของนักประวัติศาสตร์และวิธีอธิบาย/ตีความเกี่ยวกับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นด้วย³⁰ ดังนี้

ความเห็นของนักประวัติศาสตร์ เป็นปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการศึกษสาเหตุในประวัติศาสตร์ โดยเฉพาะในกรณีที่มีปัญหานั้นๆ มีที่มาจากปัจจัยแวดล้อมหลายสาเหตุ เพราะนัก

³⁰ Ibid., pp. 70-77.

ประวัติศาสตร์คือผู้ตัดสินใจเลือกว่าปัจจัยใดเป็นสาเหตุหลักที่ใช้อธิบายปัญหาที่เกิดขึ้น ดังเช่น การศึกษาสาเหตุที่ชาวจีนนิยมอพยพเข้าไปตั้งถิ่นฐานในเขตจังหวัดฉะเชิงเทรา ในสมัยต้นรัตนโกสินทร์ ซึ่งมีสาเหตุมาจากปัจจัยต่างๆ เช่น ปัจจัยทางด้านนโยบายของรัฐบาลที่ส่งเสริมการตั้งถิ่นฐานของชาวจีนในประเทศไทย ปัจจัยทางด้านภูมิศาสตร์ของจังหวัดฉะเชิงเทรา ปัจจัยที่มาจากกลุ่มชาวจีนเอง ฯลฯ ในการศึกษาประเด็นปัญหาดังกล่าว นักประวัติศาสตร์เป็นผู้กำหนดว่าปัจจัยใดเป็นสาเหตุหลัก และนำไปเชื่อมโยงกับสาเหตุอื่น กล่าวคือ หากนักประวัติศาสตร์กำหนดให้ปัจจัยทางภูมิศาสตร์เป็นสาเหตุสำคัญ ก็จะมุ่งความสำคัญไปที่หลักฐานที่เกี่ยวข้องกับปัจจัยทางภูมิศาสตร์ เพื่อให้ได้ข้อเท็จจริงตามที่ตั้งสมมติฐานไว้ ดังนั้น การตีความและการศึกษาข้อเท็จจริงของนักประวัติศาสตร์จึงมุ่งไปยังหลักฐานที่เกี่ยวข้องเป็นสำคัญ จนให้ความสำคัญกับหลักฐานอื่นไม่มากพอ เป็นผลให้งานวิจัยนั้นได้ข้อเท็จจริงไม่ครบถ้วน ในทางตรงข้าม หากนักประวัติศาสตร์ให้ความสำคัญกับสาเหตุที่มาจากกลุ่มชาวจีนเอง ซึ่งนิยมตั้งถิ่นฐานในเขตที่มีพวกพ้องอาศัยอยู่แล้วและชักนำกันต่อมา ประเด็นศึกษาก็จะเน้นไปที่หลักฐานที่เกี่ยวข้องและมุ่งความสนใจไปที่สาเหตุนั้นจนอาจจะเลยประเด็นสำคัญอื่นเช่นกัน

อย่างไรก็ตาม สาเหตุบางประการเกิดจากปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับพฤติกรรม/ความคิดของปัจเจกบุคคลซึ่งเกี่ยวข้องกับเหตุการณ์โดยตรง และเป็นภาระที่นักประวัติศาสตร์ต้องวิเคราะห์สาเหตุที่เกี่ยวข้องกับพฤติกรรมนั้นด้วย ดังนั้นความคิดของนักประวัติศาสตร์ที่ตัดสินใจเลือกวิเคราะห์เหตุผลส่วนตัวของปัจเจกบุคคลนั้นๆ จึงมีความสำคัญอย่างมาก เช่น การศึกษากรณีการตัดสินใจเข้าร่วมกับฝ่ายญี่ปุ่นในสงครามมหาเอเชียบูรพาของจอมพล ป. พิบูลสงคราม นักประวัติศาสตร์ไม่สามารถสรุปความคิดของจอมพล ป. ซึ่งเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการตัดสินใจเพียงแค่วิเคราะห์สถานการณ์แวดล้อมทางการเมืองระหว่างประเทศในขณะนั้น หากยังต้องวิเคราะห์บุคลิก แนวคิด อุดมการณ์และภูมิหลังของจอมพล ป. ด้วย

ตัวอย่างที่กล่าวมานี้แสดงให้เห็นว่าความคิดเห็นของนักประวัติศาสตร์มีความสำคัญต่อการนำเสนอสาเหตุของปัญหาในประวัติศาสตร์ ดังนั้นหากนักประวัติศาสตร์ขาดการวิเคราะห์และตีความสาเหตุทางประวัติศาสตร์อย่างรอบคอบแล้ว ก็จะไม่สามารถนำข้อเท็จจริงมาเสนอได้ครบถ้วน ทำให้ไม่ได้รับความรู้ทางประวัติศาสตร์ที่สมบูรณ์

การอธิบาย/ตีความของนักประวัติศาสตร์ เป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่มีอิทธิพลต่อการเข้าใจสาเหตุในประวัติศาสตร์ เนื่องจากสาเหตุในประวัติศาสตร์ล้วนมีเหตุที่ทำให้เกิดเหตุการณ์นั้นๆ ดังนั้นจึงจำเป็นต้องอธิบายว่าทำไมจึงเกิดสาเหตุนั้นขึ้น หรือเป็นการอธิบายถึงสาเหตุของสาเหตุนั่นเอง เป็นต้นว่า เมื่อนักประวัติศาสตร์ตั้งสมมติฐานว่า สาเหตุที่มีการลดค่าเงินบาทเมื่อ พ.ศ. 2540 เกิดจากการที่ค่าเงินบาทถูกโจมตี นักประวัติศาสตร์ก็ต้องหาสาเหตุว่าทำไมค่าของเงินบาทจึงถูกโจมตีได้ โดยต้องศึกษาช่องทาง/วิธีการโจมตีค่าเงินบาทที่ได้รับผลสำเร็จ เพื่ออธิบาย

ปัจจัยที่เปิดช่องทางให้นักลงทุนต่างชาติเข้าโจมตีค่าเงินบาทได้ เช่น การดำเนินนโยบายเปิดเสรีทางการเงินของรัฐและสภาพอ่อนแอเศรษฐกิจของไทยในขณะนั้น ซึ่งส่งเสริมโอกาสให้นักลงทุนจากต่างประเทศโจมตีค่าเงินบาทได้สำเร็จ ในกรณีที่มีปัจจัยทำให้เกิดสาเหตุของสาเหตุอยู่หลายข้อ และนักประวัติศาสตร์ไม่สามารถอธิบายได้ครบถ้วน ทั้งจากการตีความผิดพลาดหรือการขาดความรอบคอบ ก็มีผลให้การศึกษาข้อเท็จเกี่ยวกับสาเหตุในประวัติศาสตร์ไม่สมบูรณ์ด้วย

การศึกษาปรัชญาประวัติศาสตร์เชิงวิเคราะห์ที่กล่าวมาทั้งหมดนี้ พบว่านักประวัติศาสตร์กลุ่มหลังสมัยใหม่ทั้งหลาย ต่างมุ่งวิพากษ์วิธีการสร้างองค์ความรู้ทางประวัติศาสตร์/วิธีการศึกษาประวัติศาสตร์ของนักประวัติศาสตร์กระแสหลักด้วยความระแวงสงสัย มากกว่าจะสนใจขุดค้นข้อเท็จจริงและศึกษาความจริงเกี่ยวกับอดีตโดยตรง จนดูเหมือนว่านักคิดกลุ่มนี้ให้ความสนใจกับตัวผลงานที่เป็นองค์ความรู้ใหม่จากการศึกษาแบบกระแสหลักน้อยมาก หรือเกือบไม่ให้ความสำคัญเลย (เพราะได้ตั้งข้อระแวงสงสัยเกี่ยวกับความน่าเชื่อถือของวิธีการศึกษาไว้ก่อนแล้ว) จนทำให้เกิดคำถามเกี่ยวกับจุดจบของประวัติศาสตร์ว่า ยุคทองของประวัติศาสตร์ได้ผ่านไปแล้ว ขณะนี้เราอยู่ในยุคหลังสมัยใหม่ที่เจริญก้าวหน้า และผ่านความเลวร้ายของสงครามที่ทำลายล้างมนุษยชาติมาแล้ว เรามีเสรีภาพเพิ่มขึ้น แต่ก็มองโลกในแง่ร้ายมากขึ้น เราใช้เสรีภาพในการวิพากษ์ จนทำให้ไม่มีผลงานทางประวัติศาสตร์ที่ยิ่งใหญ่อีกแล้ว ยกเว้นผลงานประวัติศาสตร์ที่ศึกษาในระดับจุลภาค ดังที่ฟรานซิส ฟูกูยามา (Francis Fukuyama) นักคิดชาวอเมริกันได้ตั้งข้อสังเกตไว้ในหนังสือ ชื่อ *The End of History and the Last Man* ซึ่งเขาเขียนขึ้นในช่วงปลายคริสต์ศตวรรษที่ 20 ว่า...

...The pessimism of the present with regard to the possibility of progress in history was born out of two separate but parallel crises: the crisis of twentieth-century politics, and the intellectual crisis of Western rationalism. The former killed tens of millions of people and forced hundreds of millions to live under new and more brutal forms of slavery; the later left liberal democracy without the intellectual resources with which to defend itself.³¹ และ

...For "history" is not a given, not mere a catalogue of everything that happened in the past, but a deliberate effort of abstraction in which we separate out important from unimportant events. The standard on which this abstraction are based are variable. In the past couple of generations, for example, there has been a movement away from diplomatic and military history toward social history, the history of women and minority

³¹ Francis Fukuyama. (1992), *The End of History and the Last Man* (New York : The Free Press) p. 11.

groups, or the history of "everyday lives." The fact that the objects of historical attention have shifted from the rich and powerful to those lower down the social scale does not imply the abandoning of standards of historical selection, but merely the changing of standards to fit a newer and more egalitarian consciousness. But neither the diplomatic historian nor the social historian can evade the choice between important and unimportant, and hence reference to a standard that exists somewhere "outside" of history...This is all the more true of a Universal History, which raises the level of abstraction to an even higher degree. The Universal Historian must be ready to discard entire peoples and times as essentially pre- or non-historical, because they do not bear on the central "plot" of his or her story.³²

อย่างไรก็ตาม แม้กระแสวิพากษ์วิธีการศึกษาประวัติศาสตร์ตามแนวปรัชญาประวัติศาสตร์เชิงคาดคะเน/ทฤษฎี ของนักประวัติศาสตร์กระแสหลักจะรุนแรง จนทำให้นักประวัติศาสตร์เหล่านั้นเกิดความท้อแท้ในบางครั้ง แต่นักประวัติศาสตร์กลุ่มปรัชญาประวัติศาสตร์วิเคราะห์ก็ไม่ใช่ประเภท "มือไม่พาย" เพราะพวกเขาพยายามให้ข้อเสนอแนะที่สะท้อนจุดอ่อนของวิธีการศึกษาประวัติศาสตร์ที่ผ่านมา รวมทั้งได้พัฒนานาฏเกณฑ์ต่างๆ เพื่อช่วยให้การศึกษาประวัติศาสตร์มีระเบียบวิธีการที่รัดกุมและน่าเชื่อถือมากขึ้น ตลอดจนสนับสนุนให้มีการศึกษาแบบข้ามสาขา หรือสหวิทยาการ และการศึกษาประวัติศาสตร์ระดับจุลภาคที่หลากหลาย ซึ่งช่วยเติมเต็มองค์ความรู้ให้กับประวัติศาสตร์สากลได้เป็นอย่างดี จึงนับเป็นความก้าวหน้าของการศึกษาประวัติศาสตร์ในแง่หนึ่ง

³² Ibid., pp.138-39.

ภาค 2

พัฒนาการของประวัติศาสตร์นิพนธ์



บทที่ 3

ประวัติศาสตร์นิพนธ์ตะวันตก : ตั้งแต่สมัยคลาสสิกถึงก่อนสมัยใหม่

ประวัติศาสตร์นิพนธ์ในดินแดนตะวันตก มีพัฒนาการที่ก้าวหน้าและหลากหลายมาตั้งแต่สมัยโบราณจนถึงปัจจุบัน ความก้าวหน้าที่สำคัญของประวัติศาสตร์นิพนธ์ตะวันตกคือ การพัฒนาวิธีการและความคิดเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ ซึ่งนำไปสู่การวิพากษ์และเปลี่ยนแปลงเมื่อนักประวัติศาสตร์รุ่นหลังๆ พยายามพิสูจน์หรือค้นหาคำตอบที่ตนตั้งสมมติฐานไว้ กระทั่งเกิดแนวคิด/ทฤษฎีและระเบียบวิธีใหม่ๆ อย่างต่อเนื่อง พัฒนาการของประวัติศาสตร์นิพนธ์ในโลกตะวันตกจึงมีลักษณะคล้ายคลึงกับพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ คือมีความเปลี่ยนแปลง ความก้าวหน้าและความต่อเนื่องระหว่างอดีตกับปัจจุบัน

พัฒนาการของประวัติศาสตร์นิพนธ์ตะวันตกสมัยคลาสสิก

ประวัติศาสตร์นิพนธ์ของโลกตะวันตกมีพัฒนาการที่ก้าวหน้ามาตั้งแต่สมัยกรีก แม้ว่ากรีกไม่ใช่ชนชาติแรกที่มีบันทึกประวัติศาสตร์ เนื่องจากชาวอียิปต์ เมโสโปเตเมีย อินเดียและจีนในสมัยโบราณต่างรู้จักบันทึกเรื่องราวของตนมาก่อนหน้านั้นแล้ว แต่ชาวกรีกก็เป็นชนชาติแรกที่ริเริ่มการศึกษาแบบวิพากษ์วิจารณ์ ซึ่งเป็นผลมาจากการพัฒนาความรู้ด้านปรัชญาของพวกตนที่ใช้กระบวนการวิธีตั้งคำถาม-ตอบคำถาม จนนำไปสู่การสร้างองค์ความรู้และจินตนาการเกี่ยวกับอดีต การศึกษาประวัติศาสตร์ของโลกตะวันตกจึงเริ่มต้นเมื่อชาวกรีกตั้งคำถามที่เป็นเหตุผลเพื่อค้นหาอดีตของตนเอง คือ " Who am I ? " ซึ่งเป็นคำถามเบื้องต้นที่ก่อให้เกิดการศึกษาประวัติศาสตร์โดยวิธีการไต่สวน (inquiry) ข้อมูล /หลักฐาน โดยเฉพาะอย่างยิ่งคำว่า *historia* ในภาษากรีกซึ่งมีความหมายว่า การไต่สวน/ค้นคว้านั้นเป็นที่มาของคำว่า *history* ในภาษาอังกฤษ หรือ *histoire* ในภาษาฝรั่งเศส หรือ *storia* ในภาษาอิตาลี ซึ่งล้วนมีความหมายว่าประวัติศาสตร์นั่นเอง

ประวัติศาสตร์นิพนธ์กรีก

การบันทึกประวัติศาสตร์ของชนชาติกรีกในระยะแรกปรากฏในวรรณกรรมประเภทร้อยกรอง ดังเช่น บทประพันธ์ประเภทมหากาพย์ เรื่อง *Iliad* ของโฮเมอร์ (Homer) ซึ่งมีชีวิตอยู่ในช่วง 10-8 ศตวรรษ ก่อนค.ศ. เล่าเรื่องเกี่ยวกับสงครามเมืองทรอย (Trojan War) โดยให้ข้อมูลเกี่ยวกับเหตุการณ์อย่างละเอียด รวมทั้งตัวเลข จำนวนวัน เดือน ปี อย่างไรก็ตาม นักประวัติศาสตร์จัดให้ผลงานชิ้นนี้เป็นตำนาน หรือเรื่องเล่ามากกว่าเป็นประวัติศาสตร์ เพราะมีเนื้อหาเกี่ยวกับเทพปกรณัมที่มารวมรบในสงครามครั้งนี้ นอกจากนี้ลักษณะการเล่าเรื่องก็เป็นการขับลำนำ ที่สร้างความเพลิดเพลินและจินตนาการให้กับผู้ฟัง มากกว่าความต้องการค้นหาข้อเท็จจริงในอดีต ที่เป็นเหตุ

เป็นผล อย่างไรก็ตาม ผลงานชิ้นนี้ก็แสดงถึงความสนใจเกี่ยวกับเหตุการณ์ในอดีตของชาวกรีกได้เป็นอย่างดี

ต่อมา การเขียนประวัติศาสตร์ในสังคมกรีกแพร่หลายขึ้น เนื่องจากเกิดพัฒนาการของวรรณกรรมประเภทร้อยแก้วเมื่อประมาณ 600 ปีก่อน ค.ศ. ในขณะเดียวกัน เพื่อนบ้านที่เป็นมหาอำนาจยิ่งใหญ่ เช่นจักรวรรดิเปอร์เซียได้ขยายอิทธิพลเข้ามาในดินแดนเอเชียไมเนอร์ ชาวกรีกจึงเริ่มรู้จักชนชาติอื่น ประกอบกับชาวกรีกที่อยู่ทางแถบไอโอเนียมีโอกาสติดต่อกับค้าขายกับโลกภายนอก โดยเฉพาะดินแดนทางตะวันออกของตน และมีโลกทัศน์กว้างขวางขึ้น ทำให้ชาวกรีกขยายความสนใจที่เดิมจำกัดอยู่เฉพาะดินแดนของตนเองไปสนใจเรียนรู้เรื่องราวของคนอื่นอย่างจริงจัง นักประวัติศาสตร์รุ่นแรกๆ คือ เฮคาเทียส¹ (Hecateus) ชาวเมืองไมเลตัส (Miletus) นักภูมิศาสตร์ที่ได้เดินทางท่องเที่ยวไปทางตะวันออกของทะเลเมดิเตอร์เรเนียน อียิปต์และเปอร์เซีย และเขียนหนังสือเรื่อง *Tour Round the World* ซึ่งให้ข้อมูลทางด้านภูมิศาสตร์และประวัติศาสตร์พื้นฐาน เช่น ข้อมูลเกี่ยวกับประเพณี วัฒนธรรมและภูมิหลังของประชากร หลังจากนั้น การเขียนประวัติศาสตร์ของกรีกมีการพัฒนามากขึ้นพร้อมกับการศึกษาแบบวิพากษ์วิจารณ์ ซึ่งกลายเป็นต้นแบบของระเบียบวิธีวิจัยทางประวัติศาสตร์ที่ริเริ่มโดยนักประวัติศาสตร์คนสำคัญ คือ เฮโรโดตัส (Herodotus) และทูซิไดดิส (Thucydides)

เฮโรโดตัส เฮโรโดตัสเกิดที่เมืองฮาลิคาร์นาซัส (Halicarnassus) ของกรีก ในเขตเอเชียไมเนอร์เมื่อประมาณ 484 ปีก่อนค.ศ. ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่กรีกกำลังทำสงครามกับเปอร์เซีย (ระหว่าง 490-480 ก่อนค.ศ.) และฝ่ายกรีกได้รับชัยชนะ เขาจึงได้รับทราบเรื่องราวเกี่ยวกับสงครามมาตั้งแต่เด็ก ต่อมาเฮโรโดตัสได้เดินทางท่องเที่ยวไปยังดินแดนต่างๆ เป็นเวลานานหลายปี และมีโอกาสเดินทางเข้าไปในอาณาจักรเปอร์เซีย บาบิโลเนีย อียิปต์ แหลมไครเมีย ปากแม่น้ำดานูบและส่วนต่างๆ ของกรีก ระหว่างนั้นเขาได้บันทึกข้อมูลต่างๆ ที่ได้จากการสังเกต และสัมภาษณ์ผู้คนหลากหลาย ข้อมูลเหล่านั้นเป็นวัตถุดิบสำคัญในการเขียนหนังสือประวัติศาสตร์ชื่อ *Historia* หรือการไต่สวนค้นคว้า โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อบันทึกความยิ่งใหญ่แห่งยุคสมัยของเขาให้คนรุ่นหลังได้จดจำ เพื่ออธิบายสาเหตุที่ชาวกรีกและเปอร์เซียขัดแย้งกันจนทำให้เกิดสงครามและเพื่อสร้างความเพลิดเพลินให้กับผู้อ่าน โดยใช้วิธีเล่าเรื่องผ่านบทสนทนาของบุคคลสำคัญในเรื่อง

เฮโรโดตัสวางโครงเรื่องของหนังสือเล่มนี้อยู่ที่สงครามระหว่างกรีกและเปอร์เซีย โดยกล่าวถึงความเป็นมาของเปอร์เซีย การสงครามและชัยชนะของกรีกซึ่งเป็นอวสานของเรื่อง เขาพยายามชี้ให้เห็นว่าข้อขัดแย้งที่นำไปสู่สงครามระหว่าง 2 ประเทศนี้เกิดจากความแตกต่างของคนทั้ง 2 เชื้อ

¹ John Barker (c.1982) op.cit., p.8.

ชาติ ทางด้านระบอบปกครอง อุดมการณ์การเมืองและวัฒนธรรมของทั้ง 2 ฝ่าย ซึ่งเป็นตัวแทนของโลกตะวันตกและตะวันออก นอกจากนั้นก็เป็นการบรรยายเกี่ยวกับสภาพบ้านเมืองและวิถีชีวิตของผู้คนในดินแดนต่างๆ ที่เขาได้พบเห็นมา เช่น ลักษณะการค้า การคมนาคม ทรัพยากรธรรมชาติ ฯลฯ

ในการเขียนหนังสือเล่มนี้ เฮโรโดตัสต้องการให้ผลงานของเขาเป็นการวิจัยข้อมูลเกี่ยวกับอดีต ดังอาร์มภพในหนังสือเล่ม 1 (Book I) ดังนี้

These are the researches of Herodotus of Halicamassus, which he publishes in the hope of thereby preserving from decay the remembrance of what men have done, and of preventing the great and wonderful actions of the Greeks and the barbarians from losing their due need of glory; and withal to put on record what were their grounds of feud.²

ดังนั้น เฮโรโดตัสจึงศึกษาค้นคว้าข้อมูลอย่างละเอียดทั้งจากข้อมูลประเภทบอกเล่าและประจักษ์พยาน (eyewitness) วิธีการเขียนประวัติศาสตร์ของเฮโรโดตัส เน้นการบรรยายรายละเอียดเกี่ยวกับเรื่องต่างๆ โดยให้ความสำคัญกับหลักฐานชั้นต้น โดยเฉพาะประเภทประจักษ์พยาน ซึ่งเน้นความถูกต้อง เช่น ชื่อบุคคล สถานที่และจำนวนตัวเลขต่างๆ ดังเช่น กำลังของไฟรพลและเรือรบที่ฝ่ายกรีกและเปอร์เซียเกณฑ์มาร่วมรบในสงคราม ซึ่งมีทั้งกองทัพเรือ กองทัพม้า และกองทหารราบจำนวนหลายล้านคน อนึ่ง การอธิบายขั้นตอนของวิธีการสร้างปิรามิดของอียิปต์ว่ามีวิธีเรียงหินเป็นขั้นๆ และใช้เครื่องมือยกก้อนหินเหล่านั้นอย่างไร รวมทั้งให้ข้อมูลเกี่ยวกับค่าใช้จ่ายในการก่อสร้างปิรามิดก็แสดงถึงความละเอียดถี่ถ้วนของเฮโรโดตัสด้วย ดังนี้

The pyramid was built in steps, balltlemment-wise, as it is called,...After laying the stones for the base, they raised the remaining stones to their places by means of machines formed of short wooden planks. The first machine raised them from the ground to the top of the first step. On this there was another machine, which received the stone upon its arrival, and conveyed it to the second step, ... There is an inscription in Egyptian characters on the pyramid which records the quantity of radishes, onions, and garlic consumed by the labourers who constructed it; and I perfectly well remember that the interpreter who read the writing to me said that the money expended in this way was sixteen hundred talents of silver. If this then is a true record, what a vast sum must have been spent on the iron tools used in the work, and on the feeding and clothing of the labourers...³

² M. I. Finley (1977), ed. *The Portable Greek Historians* (New York : Penguin Books), p. 29.

³ Ibid., p.80.

นอกจากนี้ เฮโรโดตัสยังใช้ข้อมูลประเภทบอกเล่าในการศึกษาเรื่องราวที่เกี่ยวกับอดีต ซึ่งส่วนใหญ่ได้มาจากการสอบถามและสัมภาษณ์เกี่ยวกับสงคราม ตำนานและข้อมูลทั่วไป เป็นต้นว่า กรณีสงครามเมืองทรอย เหตุการณ์สงครามระหว่างกรีกกับเปอร์เซีย รวมทั้ง เรื่องราวของดินแดนอื่นๆ ในการใช้ข้อมูลประเภทบอกเล่า เฮโรโดตัสมักจะกล่าวอ้างไว้ว่ามาจากการบอกเล่า เช่น "Such is the account which the Persians give of these matters.." และ "The (Egyptian) priests, in answer to my inquiries on the subject of Helen, informed me the following particular..."⁴ อย่างไรก็ตาม เฮโรโดตัสปฏิเสธข้อมูลที่ปราศจากเหตุผล เป็นต้นว่าข้อมูลเกี่ยวกับ ตำนานและเทพเจ้าซึ่งเป็นเรื่องเหนือธรรมชาติ ดังนั้นผลงานของเขาจึงเกี่ยวกับมนุษย์โดยตรง

อนึ่งเฮโรโดตัส ยังให้ความสำคัญกับการวิเคราะห์/ตีความหลักฐานในผลงานของเขาด้วย แม้จะไม่ใช่กระบวนการวิธีหลักในการนำเสนอก็ตาม ดังกรณีที่เขาอียิปต์ก็มีเทพเฮอคลิสเช่นเดียวกับกรีก จึงเกิดประเด็นถกเถียงว่าใครลอกเลียนแบบใคร กรีกนำมาจากอียิปต์ หรือ ชาวกรีกที่ไปค้าขายตามเมืองท่าทางตอนเหนือของทวีปแอฟริกาเข้าไปเผยแพร่ในอียิปต์ เฮโรโดตัสให้ข้อสันนิษฐานจากการศึกษาเอกสารโบราณของอียิปต์ ประกอบกับข้อมูลทางโบราณคดีที่พบภาพประติมากรรมในวิหารของอียิปต์และเมโสโปเตเมีย ซึ่งมีความเก่าแก่ย้อนหลังไปพันกว่าปีว่า กรีกน่าจะเป็นฝ่ายรับไปจากอียิปต์ ประเด็นนี้ชี้ให้เห็นความใจกว้างและการยอมรับข้อมูลโดยปราศจากอคติของเฮโรโดตัส

ผลงานของเฮโรโดตัสถูกวิพากษ์ว่าเป็นการบรรยายความที่เน้นการรวบรวมข้อมูล โดยไม่มีการนำเสนอหลักฐานที่ใช้ประกอบการอ้างอิง จึงไม่ใช่ต้นแบบของการวางระเบียบวิธีและกฎเกณฑ์ทางประวัติศาสตร์ โดยเฉพาะเมื่อถูกนำไปเปรียบเทียบกับทูซิเดดิส ซึ่งเป็นนักประวัติศาสตร์ร่วมสมัย อย่างไรก็ตามหากพิจารณาในด้านความก้าวหน้าของการสร้างงานประวัติศาสตร์นิพนธ์แล้ว ก็ต้องยอมรับว่าเฮโรโดตัสมีบทบาทสำคัญในการวางรากฐานให้กับประวัติศาสตร์นิพนธ์ เพราะเขาเป็นคนแรกที่เริ่มการเขียนประวัติศาสตร์โดยวิธีการไต่สวนข้อมูล โดยเฉพาะอย่างยิ่งข้อมูลเชิงประจักษ์และการสัมภาษณ์ นอกจากนี้ข้อมูลต่างๆ ที่นำเสนออย่างตรงไปตรงมาก็ช่วยเปิดโลกทัศน์ให้กับชาวตะวันตกได้เรียนรู้เกี่ยวกับคุณค่าของอารยธรรมที่ถือกำเนิดในโลกตะวันออก ซึ่งมักถูกมองว่า "ป่าเถื่อน" ด้วยเหตุนี้เฮโรโดตัสจึงได้รับการยกย่องว่าเป็น "บิดาแห่งประวัติศาสตร์" และชื่อหนังสือ *historia* ของเขาก็เป็นที่มาของคำว่า history หรือประวัติศาสตร์ที่ใช้กันอยู่ในปัจจุบัน

ทูซิเดดิส ทูซิเดดิสเป็นชาวเอเธนส์ เกิดเมื่อประมาณปี 455 ก่อนค.ศ. ในครอบครัวที่มั่งคั่งและมีบิดาเป็นวีรบุรุษในสงครามระหว่างกรีกกับเปอร์เซียที่มาราธอน เขาได้รับการศึกษาดีและมีประสบการณ์ทั้งด้านการทหารและการเมือง ต่อมาในปี 424 ก่อนค.ศ. ทูซิเดดิสได้รับแต่งตั้งเป็น

⁴ Ibid., p. 74.

นายพลบัญชาการกองทัพของฝ่ายเอเธนส์ที่เมืองแอมฟิโพลิส (Amphipolis) ซึ่งเป็นเมืองท่าสำคัญ และศูนย์กลางการต่อเรือของเอเธนส์ทางตอนเหนือของทะเลอีเจียนในสงครามเพโลพอนนีเซียน (Peloponnesian War) ซึ่งเป็นสงครามระหว่างเอเธนส์กับสปาร์ตา (sparta) ทูซิดิดีสประสบความพ่ายแพ้ในสงคราม จึงถูกขับไล่ออกจากนครเอเธนส์ ดังนั้นเขาจึงใช้เวลา 20 ปีที่ถูกเนรเทศเดินทางไปยังดินแดนต่างๆ นอกนครรัฐเอเธนส์ เพื่อค้นคว้าข้อมูลในการเขียนประวัติศาสตร์ร่วมสมัย เรื่อง *History of the Peloponnesian War* ซึ่งเกี่ยวกับเหตุการณ์สงครามและสาเหตุที่ฝ่ายเอเธนส์พ่ายแพ้ในสงครามครั้งนี้

เนื้อหาของหนังสือ *History of the Peloponnesian War* เริ่มตั้งแต่จุดเริ่มต้นของสงครามที่สปาร์ตาประกาศสงครามต่อเอเธนส์เมื่อปี 431 ก่อนค.ศ. และมีการทำสนธิสัญญาสงบศึกชั่วคราวเมื่อปี 421 ก่อนค.ศ. หลังจากนั้นก็มีการทำสงครามต่อเนื่องมาจนสงครามยุติเมื่อปี 404 ก่อนค.ศ. ซึ่งนครรัฐเอเธนส์ยอมพ่ายแพ้ต่อฝ่ายสปาร์ตาที่ได้รับความช่วยเหลือจากจักรวรรดิเปอร์เซีย ซึ่งเป็นพันธมิตร

วิธีการศึกษาของทูซิดิดีสมีลักษณะวิเคราะห์และวิพากษ์วิจารณ์ มากกว่าวิธีบรรยายเหตุการณ์สงครามตามแบบของเฮโรโดตัส ทั้งนี้เพราะทูซิดิดีสมีประสบการณ์ตรงในเหตุการณ์สงครามและมีบทบาททางการเมืองในนครรัฐเอเธนส์มาก่อน แต่เฮโรโดตัสศึกษาเรื่องราวในอดีตซึ่งตนไม่มีส่วนร่วม จึงต้องอาศัยข้อมูลจากเอกสารและคำบอกเล่า นอกจากนี้ ภูมิหลังด้านการศึกษาของทูซิดิดีสซึ่งได้รับอิทธิพลจากนักปรัชญากรีกกลุ่มโซฟิสต์ (sophists) ก็ช่วยให้เขามองปัญหาทางการเมืองแบบใช้หลักเหตุในการวิพากษ์วิจารณ์

การเขียนประวัติศาสตร์ร่วมสมัย ในขณะที่สงครามยังไม่ยุตินั้นทำให้มีข้อมูลเพิ่มเติมต่อเนื่องและหลากหลายจำนวนมาก โดยเฉพาะข้อมูลที่แตกต่างกัน ทูซิดิดีสจึงต้องวิเคราะห์และตรวจสอบข้อมูล ดังที่เขาได้กล่าวไว้ในหนังสือว่า

With reference to the speeches in this history, some / were delivered before the war began, others while it was going on; some I heard myself, others I got from various quarters; it was in all cases difficult to carry them word for word in one's memory, so my habit has been to make the speakers say what was in my opinion demanded of them by the various habit, of course adhering as closely as possible to the general sense of what they really said. And with the reference to the narrative of events, far from permitting myself to derive it from the first source that came to hand, I did not even trust my own impressions, but it rests partly on what I saw myself, partly on what others saw for me, the accuracy of the report being always tried by the most severe and detailed tests possible...My conclusions have cost me some labour from the want of coincidence

between accounts of the same occurrence by different eyewitnesses, arising sometimes from imperfect memory ...⁵

ด้วยความระมัดระวังในการตรวจสอบข้อมูล / หลักฐานที่มีหลากหลาย ผลงานของทูซิดิดีส จึงได้รับการยกย่องว่ามีความถูกต้องและแม่นยำ

ลักษณะที่โดดเด่นอีกประการหนึ่งของทูซิดิดีสคือมีความเป็นกลางในการใช้ข้อมูล การที่ทูซิดิดีสเคยเป็นพลเมืองของนครรัฐเอเธนส์มาก่อน เขาจึงเข้าใจปัญหาและวิธีคิดแบบชาวเอเธนส์ แต่เมื่อทูซิดิดีสถูกเนรเทศออกไปอยู่นอกเอเธนส์และมีโอกาสเดินทางไปยังดินแดนต่างๆ โดยเฉพาะดินแดนของฝ่ายศัตรู ทำให้เขามีโอกาสพูดคุยและแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกับศัตรูของเอเธนส์ ซึ่งบางครั้งก็มีมุมมองที่แตกต่างกัน ทูซิดิดีสจึงเกิดความเข้าใจและมองเห็นจุดอ่อนที่เป็นสาเหตุของความพ่ายแพ้ของฝ่ายเอเธนส์ได้ชัดเจน และสามารถพิจารณาแง่มุมต่างๆ ของปัญหาด้วยความเป็นกลาง

อนึ่งทูซิดิดีส ยังเป็นนักประวัติศาสตร์คนแรกที่ใช้ให้อ่านศึกษาบทเรียนจากประวัติศาสตร์ เขาอธิบายว่าธรรมชาติของมนุษย์เป็นสาเหตุของสงคราม ความแตกต่างระหว่างปรัชญาและระบบการเมืองของทั้งฝ่าย คือเอเธนส์เน้นความเป็นประชาธิปไตย ส่วนสปาร์ตานั้นระบอบอำนาจนิยม เป็นผลให้เกิดความขัดแย้งทางการเมืองและนำไปสู่สงครามในที่สุด กล่าวอีกนัยหนึ่งทูซิดิดีสสอนให้เราเข้าใจว่า ปัญหาในประวัติศาสตร์นั้นล้วนมีสาเหตุมาจากมนุษย์ทั้งสิ้น จึงไม่ต้องสงสัยเลยว่า ทำไมจึงไม่มีข้อความตอนใดในหนังสือเล่มนี้ที่กล่าวถึงอำนาจของเทพเจ้าหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์เลย อนึ่ง ในประเด็นที่เกี่ยวกับบทเรียนจากสงครามนั้นทูซิดิดีสสรุปไว้ตอนท้ายสุดของหนังสือว่า

This was the greatest Hellenic achievement of any in this war, in my opinion, in Hellenic history; at once most glorious to the victors, and most calamitous to the conquered. They were beaten at all points and altogether; all that they suffered was great; they were destroyed, as the saying is, with a total destruction, their fleet, their army-everything was destroyed, and few out of many returned home.⁶

วิธีการศึกษาประวัติศาสตร์ของทูซิดิดีสที่กล่าวมาข้างต้นนี้ ได้รับการยกย่องว่ามีความทันสมัยมากเมื่อตัดสินด้วยมาตรฐานของคริสต์ศตวรรษที่ 20 และเป็นแบบแผนที่นักประวัติศาสตร์รุ่นหลังยึดตาม เพราะเขาไม่เพียงแต่พยายามค้นหาสาเหตุในประวัติศาสตร์เพื่อให้ได้ข้อเท็จจริงที่ถูก

⁵ Ibid., pp. 230-31.

⁶ Ibid., p. 379.

ต้องเท่านั้น หากยังอธิบายให้เข้าใจถึงกฎของมนุษยชาติ (human law) ซึ่งเป็น "ความจริง" ที่มนุษย์พึงตระหนัก เพื่อว่าจะได้จำแนกความเป็นจริงที่ยากเชื่อกอกจากความฝันให้สำเร็จ⁷

อย่างไรก็ตาม แม้นักประวัติศาสตร์ส่วนใหญ่ยอมรับว่าฮิซติดัสคือนักประวัติศาสตร์ที่ยิ่งใหญ่ของกรีก แต่ส่วนใหญ่ก็ยอมรับว่าเขามีข้อจำกัดในการเขียนประวัติศาสตร์อยู่บ้าง เพราะเขาจำกัดความสนใจอยู่เฉพาะประเด็นทางการเมือง จนละเลยปัจจัยอื่นๆ ที่เป็นองค์ประกอบสำคัญ เช่นกัน เป็นต้นว่า สภาพแวดล้อมทางเศรษฐกิจ สภาพภูมิศาสตร์ ศาสนาและวัฒนธรรมท้องถิ่น ตลอดจนความรุ่งเรืองของดินแดนอื่นๆ นอกเหนือจากนครรัฐเอเธนส์ เช่น นครรัฐอื่นๆ ของกรีก และจักรวรรดิเปอร์เซีย ทำให้ผู้อ่านไม่เห็นความต่อเนื่องของประวัติศาสตร์ในสมัยนั้นโดยรวม โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ความรุ่งโรจน์ทางภูมิปัญญาของกรีกในสายตาของชาวกรีกร่วมสมัยและชนชาติอื่น

โพลีเบียส (Polybius) โพลีเบียสเกิดเมื่อประมาณปี 200 ก่อนค.ศ. ที่เมืองเมกาโลโพลิส (Megalopolis) ในนครรัฐอะคาร์เดีย (Acardia) ซึ่งเป็นสมาชิกของกลุ่มสันนิบาตอาเคียน (Achaean League) มีตำแหน่งเป็นผู้บังคับการทหารม้าของเมือง ต่อมาในปี 168 ก่อนค.ศ. เมื่ออาณาจักรโรมันขยายอิทธิพลเข้าไปในดินแดนกรีก โพลีเบียสถูกกวาดต้อนพร้อมกับชาวอาเคียนคนอื่นๆ รวม 1,000 คนไปยังกรุงโรมในฐานะเชลย และพำนักอยู่กับแม่ทัพโรมันตระกูลชิปิโอ (Scipio) ทำให้เขามีโอกาสเรียนรู้เรื่องราวต่างๆ เกี่ยวกับสถาบันต่างๆ ของโรม โดยเฉพาะด้านการเมืองการปกครอง และเป็นนักประวัติศาสตร์ชาวกรีกที่สร้างสรรค์ผลงานเกี่ยวกับความยิ่งใหญ่ของอาณาจักรโรมัน

ในการเขียนประวัติศาสตร์ โพลีเบียสให้ความสำคัญกับการค้นหาสาเหตุในประวัติศาสตร์ โดยเขาพยายามศึกษาเหตุผลที่ทำให้อาณาจักรโรมันเติบโตและยิ่งใหญ่ และยอมรับว่าความยิ่งใหญ่ของอาณาจักรโรมันเป็นสิ่งที่สมเหตุผล ตลอดระยะเวลา 10 ปีที่อยู่ในโรม โพลีเบียสได้ค้นคว้าและเขียนประวัติศาสตร์เกี่ยวกับอาณาจักรโรมันซึ่งมีความยาวหลายเล่ม เนื้อหาอยู่ในช่วงปี 220 ถึง 168 ก่อนค.ศ. โดยเริ่มจากการขยายอิทธิพลของโรมันซึ่งได้ชัยชนะเหนือพวกคาร์เทจ (Carthage) ในสงครามพิวนิก (Punic War) ครั้งที่ 2 หรือสงครามฮานนิบาล (Hannibalic War) ต่อมาเมื่อมีโอกาสเดินทางท่องเที่ยวไปศึกษาข้อมูลในดินแดนต่างๆ (รวมทั้งการเดินทางติดตามเจ้านายไปทัพ) เช่นอิตาลี สเปน แอฟริกา และแคว้นกอล (Gaul) หรือประเทศฝรั่งเศสในปัจจุบัน โพลีเบียสจึงขยายเนื้อหาประวัติศาสตร์ไปจนถึงปี 144 ก่อนค.ศ. ซึ่งเป็นปีที่อาณาจักรโรมันขยายอำนาจเข้ายึดครองดินแดนสเปน แอฟริกา และนครรัฐกรีกทั้งหมด

โพลีเบียสถือว่าผลงานของเขาเป็นการเขียนประวัติศาสตร์โลก เพราะได้กล่าวถึงการเกิดสงคราม ซึ่งเป็นเหตุการณ์ร่วมสมัยที่เกิดขึ้นในดินแดนต่างๆ คือ สงครามระหว่างนครรัฐกรีก •

⁷ John Barker (c.1982), op.cit., p. 29.

สงครามกลางเมืองในซีเรีย สงครามในแหลมอิตาลี ในลิเบีย และสงครามระหว่างโรมกับคาร์เทจ ซึ่งในที่สุดก็ถูกโยงเข้ามายุติได้อิทธิพลของจักรวรรดิโรมัน หรือศูนย์อำนาจของโลกในขณะนั้น ที่เขาเปรียบเสมือนจักรวรรดิของโลก (universal empire) โพลีเบียอธิบายถึงการดำเนินเรื่องในหนังสือประวัติศาสตร์ของเขาไว้ดังนี้

...Now up to this time the world's history had been, so to speak, a series of disconnected transactions, as widely separated in their origin and results as in their localities. But from this time forth history becomes a connected whole; the affairs of Italy and Libya are involved with those of Asia and Greece, and the tendency of all is to unity. This is why I have fixed upon this era as the starting point of my work. For it was their victory over the Carthaginians in this war, and their conviction that thereby the most difficult and most essential step towards universal empire had been taken, which encouraged the Romans for the first time to stretch out their hands upon the rest, and to cross with an army into Greece and Asia.⁸

จุดมุ่งหมายสำคัญในการเขียนประวัติศาสตร์ของโพลีเบียคือ เพื่อให้ประสบการณ์แก่ผู้ฝึกฝนทางนักการเมือง และเพื่อเป็นข้อมูลสำหรับชาวกรีกที่จะเรียนรู้เกี่ยวกับชาวโรมัน ดังข้อมูลที่ว่า “ความยิ่งใหญ่ของโรมันเกิดจากลักษณะนิสัยของพลเมืองโรมันและระบอบการปกครอง กล่าวคือ พวกอิตาลีนั้นได้ธรรมชาติแล้วเป็นชนชาติที่เหนือกว่าพวกฟินีเชียและลิเบียทั้งโดยความแข็งแกร่งของร่างกายและความกล้าหาญ รวมทั้งยังมีนิสัยชอบเอาชนะผู้อื่น รัฐจึงฝึกฝนพลเมืองของตนให้พร้อมต่อสู้เพื่อศักดิ์ศรีและเกียรติภูมิของชาติ”⁹ โพลีเบียยังชี้ให้เห็นว่าระบอบการปกครองของโรมันมีความมั่นคง เพราะรัฐธรรมนูญของโรมันแบ่งแยกอำนาจไว้ 3 ส่วนอย่างชัดเจน คือ อำนาจของผู้ปกครองสูงสุด (kingship) หรือกงสุล (Consul) อำนาจของกลุ่มขุนนาง (aristocracy) หรือ ซีเนต (Senate) และ อำนาจของพลเมือง (democracy) ดังนั้น หนังสือประวัติศาสตร์ของเขา จึงเปรียบเสมือนบทเรียนจากประวัติศาสตร์ที่เขาต้องการสะท้อนให้กับผู้อ่านชาวกรีกโดยตรง

โพลีเบียมองว่าการเขียนประวัติศาสตร์เป็น “ศาสตร์” เนื่องจากสามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้ โดยเฉพาะเป็นแหล่งฝึกฝนทางการเมือง¹⁰ ดังนั้นจึงต้องมีการวางกฎเกณฑ์การเขียนประวัติศาสตร์และฝึกฝนคุณสมบัติของนักประวัติศาสตร์ ซึ่งได้แก่ความเป็นกลางและปราศจากอคติ วิธีการทางประวัติศาสตร์ที่สำคัญของโพลีเบียคือการได้สวนข้อมูล และให้ความสนใจกับรายละเอียดของข้อมูล แต่ปฏิเสธข้อมูลที่เลื่อนลอยปราศจากหลักฐาน และข้อมูลประเภทขบขีบ

⁸ M. I. Finley (1977) ed. op.cit., p. 444

⁹ Ibid., p. 496.

¹⁰ R. G. Collingwood. (1982) op.cit., p. 35.

นอกจากนี้ ยังเน้นการวิเคราะห์เปรียบเทียบเพื่ออธิบายสาเหตุต่างๆ ที่เกิดขึ้น ดังที่เขาได้กล่าวสรุปไว้ในตอนจบของหนังสือว่า "With this description of the formation, growth, zenith, and present stat of the Roman polity, and having discussed also its difference, for better and worse, from other polities, I will now at length bring my essay on it to an end."¹¹

ประวัติศาสตร์นิพนธ์ของชาวโรมัน

อาณาจักรโรมันขยายอิทธิพลครอบคลุมดินแดนต่างๆ อย่างกว้างขวาง และกลายเป็นศูนย์กลางของอารยธรรมเฮลเลนิสติก (Hellenistic) หรืออารยธรรมแบบกรีกที่ชาวโรมันรับมา การเขียนประวัติศาสตร์ของชาวโรมันก็ได้รับอิทธิพลจากกรีกเช่นกัน แต่วิธีการเขียนประวัติศาสตร์มีลักษณะที่เป็นสากลมากกว่าวิธีการศึกษาแบบกรีก ซึ่งมุ่งความสนใจเฉพาะเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับตนโดยตรง ความสนใจของชาวโรมันต่อดินแดนต่างๆ ที่กว้างไกลส่งเสริมให้มีการศึกษาเรื่องราวต่างๆ จนทำให้เกิดความต่อเนื่องระหว่างอดีตและปัจจุบันของดินแดนเหล่านั้น อนึ่ง เนื่องจากเรื่องราวเกี่ยวกับดินแดนเหล่านั้นยังไม่มีผู้สนใจศึกษามาก่อน ชาวโรมันจึงยอมรับข้อมูลประเภทบอกเล่าและตำนาน ซึ่งสะท้อนถึงความเชื่อของพวกเขาเกี่ยวกับพลังอำนาจที่เหนือมนุษย์ทั้งหลาย สิ่งเหล่านี้ทำให้ผลงานประวัติศาสตร์ของชาวโรมันไม่ได้รับการยกย่องมากเท่ากับนักประวัติศาสตร์กรีก

นักประวัติศาสตร์ชาวโรมันบันทึกผลงานประวัติศาสตร์ไว้มาก ผลงานในสมัยแรกๆ ส่วนใหญ่ได้แก่ผลงานประเภทบันทึกรายปี ซึ่งบันทึกเหตุการณ์ตามลำดับก่อน-หลังในแต่ละปี เช่นเดียวกับการเขียนพงศาวดาร นอกจากนั้นก็เป็นการบอกเล่าเหตุการณ์ประวัติศาสตร์ที่น่าเสนอทั้งประเภทร้อยแก้วและร้อยกรอง ทั้งนี้รูปแบบการนำเสนอมีเอกลักษณ์ของตนเองที่สะท้อนชนบประเพณีของชาวโรมันที่ให้ความสำคัญกับวิชาวาทศิลป์ เนื้อหาของประวัติศาสตร์โรมันส่วนใหญ่เน้นประวัติศาสตร์ร่วมสมัยเกี่ยวกับเรื่องราวทางการเมืองและการทหาร ซึ่งผู้ประพันธ์มักมีส่วนร่วมในเหตุการณ์นั้นๆ¹² หรือกล่าวได้ว่านักประวัติศาสตร์โรมันส่วนใหญ่เป็นบุคคลชั้นสูงและมีการศึกษาดี เช่น คาโต (Cato) จูเลียส ซีซาร์ (Julius Caesar) และ ซาลลัสต์ (Sallust) ส่วนนักประวัติศาสตร์โรมันที่มีผู้กล่าวถึงมากคือ ลีวี (Livy) และแทกซิทัส (Tacitus)

ลีวี ลีวีเป็นชาวเมืองปาตัว (Padua) เกิดเมื่อประมาณปี 59 ก่อนค.ศ. ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่ยุโรปกำลังเรืองอำนาจ ต่อมาเขาได้เติบโตและใช้ชีวิตอยู่ในกรุงโรม จึงได้รับแรงบันดาลใจจากความรุ่งเรืองและความยิ่งใหญ่ของอาณาจักรโรมันที่สร้างความภูมิใจแก่เขา จนกระทั่งถ่ายทอด

¹¹ M. I. Finley (1977) ed. op.cit., p. 501.

¹² Michael Comber (1997) "Re-reading the Roman Historians," Companion to Historiography (London : Routledge) p. 47.

ออกมาเป็นผลงานชื่อ *A History of Rome* ซึ่งมีความยาวนานน้อยเล่ม เนื้อหาของประวัติศาสตร์เริ่มตั้งแต่การสร้างกรุงโรมเมื่อปี 754 ก่อนค.ศ. จนถึงปีที่ 9 ก่อน ค.ศ.

วิธีการเขียนประวัติศาสตร์ของลิวีคือไม่มีการเกริ่นถึงสาเหตุที่ทำให้มีการเขียนประวัติศาสตร์ดังเช่นวิธีที่นักประวัติศาสตร์กรีกนิยมปฏิบัติ เพราะลิวีไม่สนใจสาเหตุที่ทำให้อาณาจักรโรมันเจริญรุ่งเรือง ดังนั้นจึงเดินเรื่องเข้าสู่เนื้อหาทันที โดยการพรรณนาความและดำเนินเรื่องคล้ายกับการบันทึกพงศาวดาร นอกจากนี้ยังนำเหตุการณ์ต่างๆ มาเรียงลำดับต่อเนื่องกัน จึงถูกวิจารณ์ว่ามีวิธีการแบบการ "ตัด-แปะ"ประวัติศาสตร์¹³ ทั้งนี้ คอลลิงวูดได้สรุปแนวการเขียนประวัติศาสตร์ของลิวีไว้ 3 ประเด็น¹⁴ คือ ประเด็นแรก ไม่มีจุดมุ่งหมายให้ผลงานของตนเป็นต้นแบบของการทำงานวิจัยหรือวิธีการศึกษาประวัติศาสตร์ ประเด็นต่อมา ต้องการสั่งสอนคุณธรรมให้ผู้อ่านได้ตระหนักถึงสังคมของชาวโรมันในอดีตที่เรียบง่าย และปราศจากการฉ้อราษฎร์บังหลวง และชี้ให้เห็นว่าความยิ่งใหญ่ของโรมันเริ่มมาจากการมีคุณธรรมแบบดั้งเดิม และประเด็นสุดท้ายถือว่าประวัติศาสตร์เป็นเรื่องของมนุษย์ แม้จะมีความเกี่ยวข้องกับอำนาจเหนือธรรมชาติ แต่ลิวีก็ถือว่าหน้าที่ของนักประวัติศาสตร์คือนำเสนอสิ่งที่เป็นการกระทำของมนุษย์

นักประวัติศาสตร์สมัยใหม่วิจารณ์ว่าลิวีขาดคุณสมบัติของนักประวัติศาสตร์ ซึ่งได้แก่ความเป็นเหตุเป็นผลการในเสนอข้อเท็จจริง รวมทั้งไม่สนใจตรวจสอบความถูกต้องของหลักฐาน เพราะเขายอมรับหลักฐานเก่าที่ใช้กันต่อเนื่องมา อย่างไรก็ตาม นักประวัติศาสตร์ต่างยอมรับว่าผลงานของลิวีเปี่ยมด้วยคุณค่าทางศิลปะ เพราะเป็นบทประพันธ์ที่มีการพรรณนาโวหารไพเราะงดงามมาก นอกจากนี้ วิธีการประพันธ์ตามแบบอย่างของลิวียังแพร่หลายในหมู่นักประวัติศาสตร์โรมันรุ่นหลังอีกด้วย

แทกซิทัส แทกซิทัสเกิดที่แคว้นกอล เมื่อประมาณ ค.ศ. 56 ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่ยานจักรโรมันกำลังมีปัญหายุ่งยากทางการเมืองในช่วงรอยต่อระหว่างระบอบสาธารณรัฐและระบอบจักรวรรดิที่มีการเปลี่ยนแปลงจักรพรรดิหลายองค์ เขาเติบโตในสังคมชนชั้นปกครองของโรมัน ได้รับการฝึกฝนในวิชาวาทศิลป์และด้านกฎหมาย และมีความก้าวหน้าในการทำงาน ตำแหน่งสูงสุดคือตำแหน่งกงสุล ความสนใจในการเขียนประวัติศาสตร์ของแทกซิทัสเกิดจากสภาพแวดล้อมทางการเมืองภายในของโรมันที่เขาประสบมาตั้งแต่เยาว์วัย ประกอบกับสถานะทางการเมืองของเขาก็เอื้ออำนวยให้เห็นปัญหาของบ้านเมืองและมีโอกาสค้นคว้าข้อมูลที่หลากหลาย ตลอดจนได้พบปะแลกเปลี่ยนประสบการณ์กับบุคคลสำคัญของโรมันจำนวนมาก ทำให้เกิดแง่คิดและมุมมองที่เป็นประโยชน์ต่อการเขียนงานประวัติศาสตร์

¹³ R. G. Collingwood. (1982), op.cit., p. 36.

¹⁴ Ibid., p. 37.

ผลงานประวัติศาสตร์ของแทกซิทัสมีหลายชิ้น ผลงานชิ้นแรกๆ เช่น *Life of Agricola* เป็นอัตตชีวประวัติของจูเลียส อะกริโคลาส (Julius Agricola) กองสุลโรมันผู้สำเร็จราชการดินแดนอังกฤษ ซึ่งเป็นพ่อตาเขาเอง หลังจากนั้นเขาได้ศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับพื้นที่ชายแดนแถบลุ่มแม่น้ำไรน์และชนเผ่าเยอรมันที่อาศัยอยู่ในแถบนั้นเรื่อง *Germania* แทกซิทัสเคยทำนายว่าหากชนป่าเถื่อนเหล่านี้รวมตัวกันได้ พวกเขาจะเป็นอันตรายต่ออาณาจักรโรมัน¹⁵ อย่างไรก็ตาม ผลงานประวัติศาสตร์ชิ้นสำคัญของเขาคือประวัติศาสตร์การเมืองของโรมัน ชื่อ *Histories* ซึ่งเริ่มตั้งแต่หลังการสิ้นพระชนม์ของจักรพรรดิเนโร (Nero) และ *Annals* ซึ่งเป็นการลำดับเหตุการณ์ประวัติศาสตร์ตั้งแต่สมัยจักรพรรดิไทเบเรียส (Tiberius)

หลักฐานที่แทกซิทัสใช้ในการเขียนประวัติศาสตร์ส่วนใหญ่ได้แก่ เอกสารทางราชการ ประเภท รายงานการประชุมสภา พระราชบัญญัติ จดหมายเหตุต่างๆ และเอกสารส่วนตัว เช่น บันทึกความจำและจดหมายโต้ตอบของบุคคลสำคัญ นอกจากนี้ ยังมีข้อมูลประเภทข่าวลือและเรื่องซุบซิบนิทาในวงการเมือง ซึ่งนักประวัติศาสตร์สมัยหลังไม่ให้ความเชื่อถือในแง่ข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์ แต่ก็สร้างสีสันและสะท้อนวัฒนธรรมการเมือง ตลอดจนลักษณะสังคมและความคิดของผู้คนในสมัยนั้นได้ดี

จุดประสงค์ในการเขียนหนังสือประวัติศาสตร์ของแทกซิทัสคือ ต้องการสะท้อนปัญหาทางการเมืองของโรมันในขณะนั้นที่เขาับบทบาทเกี่ยวข้องอยู่ด้วย และต้องการสอนจริยธรรมแก่ผู้อ่าน เนื่องจากสังคมของโรมันมีแต่การแก่งแย่งชิงดี หลงใหลในอำนาจและขาดคุณธรรม ทำให้แทกซิทัสรู้สึกสลดใจกับพฤติกรรมของบรรดานักการเมืองทั้งหลาย ดังนั้นเขาจึงเขียนถึงบุคคลต่างๆ ทั้งที่เป็นคนดีและคนเลวในสายตาของเขาอย่างตรงไปตรงมา ซึ่งแสดงให้เห็นว่าเขาเป็นนักประวัติศาสตร์ที่ซื่อสัตย์ต่อตนเองและกล้านำเสนอข้อเท็จจริงตามที่ตนเชื่อและมีข้อมูล วิธีการนำเสนอเช่นนี้ทำให้แทกซิทัสถูกวิจารณ์ว่ามีอคติและขาดความเป็นเหตุเป็นผล เพราะเขาประเมินพฤติกรรมของบุคคลจากภายนอก โดยใช้เฉพาะมาตรฐานทางด้านศีลธรรมของตนเองเป็นตัวกำหนด แต่ไม่มีการประเมินพฤติกรรมของบุคคลจากภายใน¹⁶ เช่นสาเหตุที่บุคคลเหล่านั้นมีพฤติกรรมดังกล่าว รวมทั้งสภาพแวดล้อมด้านต่างๆ ทำให้ผู้อ่านจำเป็นต้องตรวจสอบความถูกต้องของเขาด้วย อย่างไรก็ตาม ผลงานของแทกซิทัสก็ได้รับการกล่าวถึงมาก เพราะได้ตีแผ่สภาพสังคมของโรมันในขณะนั้น เช่นวิถีชีวิตของผู้มั่งคั่งและมีอำนาจ ซึ่งเขามีวิธีบรรยายโดยใช้โวหารที่สร้างจินตนาการให้แก่ผู้อ่านพร้อมกับสอดแทรกความคิดของตน ดังนี้

¹⁵ Charles Van Doren. (1991) *History of Knowledge : Past, Present, and Future* (New York : A Birch Lane Press Book) p. 81.

¹⁶ R. G. Collingwood. (1982) *op.cit.*, p. 39.

Nero offered his gardens for the spectacle, as if he was exhibiting a show in the circus, while mingled with the people in the dress of a charioteer or stood aloft on a car. Hence, even for criminals who deserved extreme and exemplary punishment, there arose a feeling of compassion; for it was not, as it seemed, for the public good, but to glut one man's cruelty, that they were being destroyed.¹⁷

โดยสรุปแล้ว การเขียนประวัติศาสตร์แบบกรีก-โรมันมีลักษณะเด่นที่การเน้นลักษณะมนุษยนิยม กล่าวคือยึดมั่นที่การกระทำของมนุษย์และมองว่ามนุษย์อยู่เบื้องหลังเหตุการณ์ในประวัติศาสตร์ทั้งหมด อย่างไรก็ตาม การเน้นมนุษยนิยมมากเกินไป ทำให้การมองปัญหาอยู่ในวงจำกัด จนกระทั่งขาดความสนใจปัจจัยอื่นๆ โดยเฉพาะด้านเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม ซึ่งมีอิทธิพลต่อพัฒนาการของประวัติศาสตร์ในทุกสังคม นอกจากนี้ การที่นักประวัติศาสตร์กรีก-โรมันเชื่อว่าเหตุการณ์จากประวัติศาสตร์นำไปสู่การปฏิบัติได้ ก็ทำให้เกิดความเชื่อเกี่ยวกับทฤษฎีประวัติศาสตร์ซ้ำรอย หรือเชื่อว่าเหตุการณ์แบบเดิมจะเกิดขึ้นได้อีก ดังนั้นมนุษย์จึงควรเรียนรู้ประวัติศาสตร์ แนวคิดนี้แพร่หลายมาตั้งแต่ผลงานของโพลีเบียสและในงานของนักประวัติศาสตร์โรมัน

อิทธิพลของศาสนาคริสต์ในประวัติศาสตร์นิพนธ์สมัยกลาง

การล่มสลายของจักรวรรดิโรมันตะวันตกอัน เนื่องมาจากการรุกรานของพวกอนารยชนตั้งแต่ ค.ศ. 410 นับเป็นการเริ่มต้นของสมัยกลางซึ่งมีช่วงเวลายาวนานประมาณ 1000 ปี และเป็นเวลาที่ศาสนาคริสต์มีอิทธิพลสูงสุด กระทั่งถูกประชิดว่าเป็น ยุคมืด (Dark Ages) หรือสมัยที่ไม่มีการพัฒนสติปัญญาเพราะความคิดของผู้คนถูกครอบงำด้วยอิทธิพลของศาสนา อย่างไรก็ตาม อิทธิพลของอารยธรรมกรีก-โรมันมิได้สูญสลายในทันที แต่ค่อยๆ สลายในช่วงแรกๆ (ประมาณคริสต์ศตวรรษที่ 5-8) พร้อมกับการก่อตัวของอารยธรรมยุโรปแบบใหม่ที่ได้รับอิทธิพลจากศาสนาคริสต์ ดังนั้นวิธีการศึกษาแบบคลาสสิกของกรีก-โรมันซึ่งได้แก่การใช้หลักเหตุผลแบบตรรกวิทยาของอริสโตเติล (Aristotle) ในการลำดับความคิดจึงยังคงมีอยู่ โดยเฉพาะในกลุ่มนักบวชคริสเตียนที่ใช้วิธีการนี้สั่งสอนและเผยแพร่ศาสนา รวมทั้งในการบันทึกประวัติศาสตร์ที่ยึดเอาศาสนาเป็นศูนย์กลาง

ความคิดเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ของพวกคริสเตียน

ความคิดเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ของพวกคริสเตียนมีปรากฏอยู่ในคัมภีร์ไบเบิลซึ่งเป็นคัมภีร์ทางศาสนาของพวกเขา คัมภีร์ไบเบิลเปรียบเสมือนเอกสารประวัติศาสตร์ของชาวคริสต์ เนื้อหาประกอบด้วยพระคัมภีร์เก่า (The Old Testament) ซึ่งกล่าวถึงกำเนิดของโลกและมนุษย์ รวมทั้งพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของชนชาติยิวที่มีความเชื่อเกี่ยวกับการดำรงอยู่ของพระเจ้า

¹⁷ Charles Van Doren. (1991) op.cit., p. 82.

(พระยะโฮวาห์) รวมทั้งพันธสัญญาที่พระองค์มีต่อชาวยิว และพระคัมภีร์ใหม่ (The New Testament) ที่เริ่มตั้งแต่กำเนิดของพระเยซูซึ่งพระเจ้าส่งมาจุติเพื่อไถ่บาปให้กับมวลมนุษยชาติ และเป็นต้นกำเนิดของศาสนาคริสต์ เนื้อหาในคัมภีร์ไบเบิลทำให้พวกคริสเตียนเชื่อว่าพระเจ้าคือผู้บันดาล/กำหนดทุกสิ่งทุกอย่าง รวมทั้งชะตากรรมและพฤติกรรมของมนุษย์ ดังนั้นความสำเร็จของมนุษย์จึงไม่ใช่ผลผลิตจากสติปัญญาหรือความชาญฉลาดของมนุษย์ แต่เป็นสิ่งที่ถูกกำหนดไว้ล่วงหน้าแล้ว ความคิดเช่นนี้มีอิทธิพลต่อการเขียนประวัติศาสตร์ในสมัยกลาง ดังนี้

1. เชื่อว่าพระเจ้าคือผู้กำหนดวิถีแห่งประวัติศาสตร์ เพราะเหตุการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นในประวัติศาสตร์นั้นเป็นแผนการของพระเจ้า นักประวัติศาสตร์ในสมัยกลางจึงไม่สนใจค้นหาสาเหตุในประวัติศาสตร์ เป็นผลให้ไม่มีการไต่สวนและวิเคราะห์หลักฐานในวิธีการศึกษาประวัติศาสตร์ เพราะเชื่อใน "แผนการ" ที่ทำให้เหตุการณ์ในประวัติศาสตร์เป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงไม่ได้เสียก่อนแล้ว

2. เชื่อว่าพัฒนาการของประวัติศาสตร์เป็นเส้นตรง คือมีจุดเริ่มต้นและพัฒนาไปสู่จุดสูงสุดตามที่พระเจ้ากำหนดไว้ กระบวนการทางประวัติศาสตร์จึงเป็นพัฒนาการของความก้าวหน้าของมนุษยชาติ ส่วนปัญหาในประวัติศาสตร์ เช่นการล่มสลายของอาณาจักรโรมัน หรือเหตุการณ์อื่นๆ ก็เป็นช่วงเวลาในประวัติศาสตร์ซึ่งแต่ละช่วงเวลามีพัฒนาการของมันเอง และถูกกำหนดไว้ล่วงหน้าแล้ว

3. เชื่อว่าประวัติศาสตร์เป็นเรื่องของมนุษย์ทุกคนซึ่งมีความเท่าเทียมกันในสายตาของพระเจ้า ดังนั้นประวัติศาสตร์จึงเป็นเรื่องสากล มิใช่เรื่องราวของคนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งโดยเฉพาะ นักประวัติศาสตร์ในสมัยนี้ จึงนิยมเขียนประวัติศาสตร์ในภาพรวมมากกว่าให้ความสนใจเฉพาะเรื่อง เช่น เรื่องราวของท้องถิ่น

การเขียนประวัติศาสตร์ในสมัยกลาง

การศึกษาประวัติศาสตร์ในสมัยกลางส่วนใหญ่เกี่ยวข้องกับศาสนา เนื่องจากการศึกษาด้านปรัชญาศาสนาจำเป็นต้องอาศัยการค้นคว้าข้อมูลจากประวัติศาสตร์ ทำให้นักวิชาการด้านศาสนามีโอกาสศึกษาข้อมูลประวัติศาสตร์และนำไปสร้างผลงานด้านประวัติศาสตร์ ขณะเดียวกันนักประวัติศาสตร์ก็อาศัยองค์ความรู้ของนักบวช เช่นการคิดคำนวณปฏิทิน จึงต้องศึกษางานและวิธีคิดของนักบวช อนึ่งผู้ที่สามารถศึกษาค้นคว้าประวัติศาสตร์ได้นั้น ส่วนใหญ่ต้องมีการศึกษาสูงซึ่งมักเป็นผู้ที่เกี่ยวข้องกับวัดและวงการศาสนา เช่น นักบวชหรือนักศึกษาทางด้านเทววิทยา อิทธิพลทางด้านศาสนา จึงครอบงำความคิดของนักประวัติศาสตร์ในสมัยนี้ซึ่งส่วนใหญ่เป็นนักบวชและนักวิชาการด้านเทววิทยา

ดังนั้น การศึกษาวิธีการเขียนประวัติศาสตร์ตามคติของศาสนาคริสต์จึงเป็นสิ่งจำเป็น โดยเฉพาะการศึกษาวิเคราะห์ผลงานของเซนต์ ออกัสติน (St. Augustine) ซึ่งเป็นนักบวชในศาสนาคริสต์ที่มีผลงานโดดเด่นและมีอิทธิพลต่อความคิดของชาวคริสต์มากที่สุด

เซนต์ ออกัสติน เซนต์ออกัสตินเป็นชาวโรมัน เกิดเมื่อประมาณ ค.ศ. 354 ในเมืองเล็ก ๆ ชื่อทาแกสต์ (Thagaste) ทางตอนเหนือของทวีปแอฟริกาหรือประเทศอัลจีเรียในปัจจุบัน มีชื่อเดิมว่า ออริเลียส ออกัสตินัส (Aurelius Augustinus) ได้รับการศึกษาด้านวาทศิลป์และกฎหมาย เขาเติบโตในครอบครัวที่ต่อต้านความเชื่อในศาสนา แม้มารดาจะเป็นคริสเตียนก็ตาม ดังนั้นชีวิตในวัยหนุ่มของเขาจึงดำเนินแบบชาวโรมันทั้งหลายที่ไม่ศรัทธาต่อศาสนา ต่อมาเซนต์ออกัสตินได้หันไปนับถือนิกายมานิเคียนอยู่หลายปีและพบว่านิกายดังกล่าวไม่สามารถตอบคำถามของเขาได้ ดังนั้นจึงเดินทางไปยังอิตาลี และได้ทำงานสอนวิชาวาทศิลป์ที่มิลาน เซนต์ออกัสตินเกิดศรัทธาในคำสอนของสังฆราชแอมโบรส (Ambrose) แห่งเมืองมิลาน ซึ่งแนะนำให้เขาได้เข้าใจถึงแก่นแท้ของปรัชญาในศาสนาคริสต์จากคัมภีร์ไบเบิล ในที่สุดเขาจึงหันไปบวชและเดินทางกลับไปทวีปแอฟริกาเหนือเพื่อรับตำแหน่งสังฆราชแห่งฮิปโป (Bishop of Hippo) และดำเนินการเผยแผ่ศาสนาตามรอยนักบุญ 2 องค์ คือ เซนต์ปอล (St. Paul) และเซนต์แอนโทนี (St. Anthony) ซึ่งเป็นผู้บุกเบิกการเผยแผ่ศาสนาคริสต์ในดินแดนอียิปต์

ผลงานประวัติศาสตร์ที่สำคัญของเซนต์ออกัสตินมี 2 เรื่อง คือ *Confessions* ซึ่งเป็นพัฒนาการของความคิดและความเชื่อเกี่ยวกับศาสนาคริสต์ของเขา หนังสือเล่มนี้เกี่ยวกับอัตชีวประวัติของเซนต์ออกัสติน โดยเฉพาะเหตุผลที่เขาหันไปนับถือศาสนาคริสต์ ส่วนอีกเรื่องหนึ่งคือ *City of God* หรือ *เทวนคร* ซึ่งแม้จะเป็นหนังสือที่เน้นอธิบายพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของมนุษยชาติ แต่ได้สะท้อนปรัชญาและความเข้าใจเกี่ยวกับศาสนาของผู้เขียนอย่างต่องแท้ หนังสือเล่มนี้ มีอิทธิพลสำคัญต่อการเขียนประวัติศาสตร์และความเชื่อต่อศาสนาของผู้คนในสมัยต่อมา เนื่องจากมีการนำศาสนามาเป็นตัวกำหนดประวัติศาสตร์ของมนุษยชาติ โดยเฉพาะได้ทำให้เกิดความเชื่อและความเข้าใจเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างพระเจ้ากับมนุษย์

เซนต์ออกัสตินเขียนหนังสือเรื่อง *City of God* เนื่องจากหลังการล่มสลายของกรุงโรมใน ค.ศ. 410 โดยพวกโกท (Goths) อนารยชนเผ่าเยอรมันกลุ่มหนึ่งได้บุกเข้ายึดครอง ทำให้เกิดความวุ่นวายในหมู่ประชาชน เพราะเห็นว่าอารยธรรมของมนุษยชาติกำลังถึงจุดจบ และโลกก็คงจะถึงแก่กาลอวสานด้วย เพราะกรุงโรมเป็นศูนย์กลางของโลก พวกคริสเตียนพากันสงสัยว่าเหตุใดอาณาจักรโรมันตะวันตกจึงล่มสลายทั้งๆ ที่เพ่งยอมรับศาสนาคริสต์ได้ไม่นาน¹⁸ เหตุใดพระเจ้าจึงมีพระประสงค์ให้อารยธรรมของพวกตนถูกพวกนอกศาสนายึดครอง และทำลายความรุ่งเรือง ขณะเดียวกันชาวโรมันที่ต่อต้านศาสนาคริสต์ก็โจมตีว่า การที่ชาวโรมันหันไปนับถือศาสนาคริสต์ทำให้เลิกระบวงสรรพบูชาเทพเจ้าผู้คุ้มครองกรุงโรม เป็นเหตุให้เทพเจ้าโกรธและไม่ให้ความ

¹⁸ จักรพรรดิคอนสแตนติน (Constantine) ประกาศรับศาสนาคริสต์เป็นศาสนาประจำอาณาจักรโรมัน ใน ค.ศ. 312

คุ้มครองกรุงโรมอีกต่อไป ดังนั้น เซนต์ออกัสตินจึงเขียนหนังสือเรื่องนี้ขึ้นเพื่อตอบคำถามว่า เหตุใดกรุงโรมจึงล่มสลาย และเพื่อแก้ข้อกล่าวหาของกลุ่มนอกรีตศาสนา

หนังสือเรื่อง *City of God* เขียนเมื่อประมาณ ค.ศ. 426 มีเนื้อหารวม 22 เล่ม แบ่งเป็น 2 ส่วน ส่วนแรกเกี่ยวกับการโต้แย้งข้อกล่าวหาที่ว่าศาสนาคริสต์ทำให้กรุงโรมล่มสลาย และส่วนหลังเป็นการเสนอความคิดของผู้เขียนเกี่ยวกับปรัชญาและความเชื่อในศาสนาคริสต์ โดยอ้างอิงเหตุการณ์ในประวัติศาสตร์เพื่อพิสูจน์ความเชื่อของตน

ส่วนแรกหรือเนื้อหา 10 เล่มแรก กล่าวถึงการนับถือบูชาเทพเจ้าของพวกนอกรีตศาสนาของชาวโรมัน ซึ่งเซนต์ออกัสตินเห็นว่าไม่ก่อให้เกิดสันติสุขใดๆ แก่ชาวโรมัน และเทพเจ้าเหล่านั้นไม่สามารถยับยั้งไม่ให้เกิดสงคราม ดังนั้นจึงมีสงครามและเหตุการณ์วุ่นวายอยู่เนืองๆ นอกจากนี้ชัยชนะจากสงครามต่างๆ ที่ทำให้อาณาจักรโรมันยิ่งใหญ่ก็นำหายนะใหญ่หลวงมาสู่กรุงโรม ในคำอธิบายของเซนต์ออกัสติน พระเจ้าได้กำหนดจุดหมายปลายทางของมนุษย์ไว้แล้ว แต่เหตุร้ายมักเกิดขึ้นในสังคมมนุษย์ เพราะเกิดจากการกระทำของมนุษย์ซึ่งเป็นผลจากกิเลสและความชั่วร้าย เช่น ความรัก โลภ โกรธ หลงในตัวของมนุษย์ที่มีไม่เท่ากัน จุดมุ่งหมายปลายทางของมนุษย์จึงแตกต่างกัน เช่นเดียวกับความสูญเสียจากการล่มสลายของกรุงโรมที่ส่งผลต่อมนุษย์ต่างกัน พวกที่ยึดมั่นในคำสอนของศาสนาคริสต์ได้รับผลกระทบต่างจากพวกนอกรีตศาสนา เนื่องจาก อะลาริก (Alaric) ผู้นำของพวกโกทนับถือศาสนาคริสต์จึงไม่ปล้นและทำลายโบสถ์วิหารของของวัดในศาสนาคริสต์ เป็นผลให้พวกคริสเตียนที่หนีภัยไปอยู่ในวัดปลอดภัย ฉะนั้น ศาสนาคริสต์ต่างหากที่ปกป้องมนุษยชาติอย่างแท้จริง

ส่วนที่ 2 หรือเนื้อหาใน 12 เล่มหลัง กล่าวถึงการกำหนดวิถีของมนุษย์หรือการกำหนดประวัติศาสตร์ว่า เมื่อพระเจ้าได้สร้างมนุษย์คนแรกขึ้นมา พระองค์ทรงกำหนดจุดหมายปลายทางของมนุษย์ไว้ที่ 2 นคร คือ เทวนคร (heavenly city or city of God) และมนุษย์นคร (earthly city or city of man) โดยมนุษย์เป็นผู้เลือกวิถีของตนเองว่าจะไปถึงปลายทางที่พระองค์กำหนดไว้ที่เทวนครหรือมนุษย์นคร พวกที่มุ่งไปสู่วเทวนครเป็นพวกที่เชื่อและปฏิบัติตามคำแนะนำของพระองค์ซึ่งเป็นแสงสว่างนำทาง ส่วนพวกที่มุ่งไปสู่มนุษย์นครเป็นกลุ่มที่เลือกเทพเจ้าของตนเองเหมือนกับพวกนอกรีตศาสนาทั้งหลายซึ่งตกอยู่ในความมืดมิด เช่นเดียวกับซาตาน เซนต์ออกัสตินอธิบายจุดมุ่งหมายและความแตกต่างของทั้ง 2 นครไว้ดังนี้

The two cities then were created by two kinds of love: the earthly city by a love of self carried even to the point of contempt for God, the heavenly city by a love of God carried even to the point of contempt for self. Consequently, the earthly city glories in the Lord. For the former seeks glory from men, but the latter finds its greatest glory in God, the

'witness of our conscience...The earthly city loves its own strength as revealed in its men and power; the heavenly city says to its God: "I will love thee, O Lord, my strength."¹⁹

เซนต์ออกัสตินเชื่อว่า เทวนครดำรงอยู่ชั่ววันรันดร์ทั้งในอดีตและอนาคต เขาอ้างเหตุการณ์ประวัติศาสตร์จากคัมภีร์ไบเบิล เช่น เรื่องราวเกี่ยวกับโนอาห์ (Noah) แอברהฮัม (Abraham) และ โมเสส (Moses) ซึ่งเลือกหนทางแห่งเทวนคร ส่วนพวกที่เลือกมนุษย์นครได้แก่ พวกบาบิโลเนีย อัสซีเรีย กรีกและโรมันซึ่งสร้างความยิ่งใหญ่ให้กับตนเอง แต่สุดท้ายก็ล่มสลายตามวิถีของมนุษย์นคร เซนต์ออกัสตินเชื่อว่า ประวัติศาสตร์เป็นเรื่องราวการต่อสู้ระหว่างความดีกับความชั่ว และความดีมักจะชนะในบั้นปลาย มนุษย์ในโลกของเราปัจจุบัน (ทั้งที่เป็นชาวคริสต์หรือไม่ก็ตาม) มีโอกาสเลือกที่จะดำรงอยู่ในสถานะใด (นครใด) โดยยึดตามแนวทางคำสอนของพระเจ้า หรือดำเนินชีวิตตามแบบพวกนอกศาสนา เพราะสุดท้ายแล้วก็必将มีการตัดสินว่าใครเป็นคนดีหรือคนบาป และพระเยซู (พระคริสต์) ก็จะฟื้นกลับมาอีกครั้งหนึ่ง

อนึ่ง เซนต์ออกัสตินแบ่งช่วงเวลาในประวัติศาสตร์ไว้ รวม 8 ยุค เริ่มตั้งแต่พระเจ้าทรงสร้างโลกและมนุษย์คนแรก ต่อเนื่องไปถึงยุคของโนอาห์ แอברהฮัม กษัตริย์เดวิด การกำเนิดของพระเยซูเพื่อไถ่บาปมนุษย์ ยุคปัจจุบัน (millenium) วันแห่งการตัดสินครั้งสุดท้าย และสุดท้ายคือวันที่พระเยซูจะฟื้นกลับมาสู่โลกมนุษย์อีกครั้งหนึ่งและเป็นยุคสมัยแห่งความผาสุกชั่ววันรันดร์ ทั้งนี้กำหนดให้การกำเนิดของพระเยซูเป็นศูนย์กลางของเวลาในประวัติศาสตร์ การแบ่งช่วงเวลาในลักษณะนี้ทำให้เกิดความเชื่อว่า ประวัติศาสตร์คือเส้นตรงและมีความก้าวหน้า เพราะสุดท้ายแล้วทุกคนจะไปถึงจุดหมายสูงสุดที่พระเจ้าทรงกำหนดไว้ และเส้นตรงนี้จะไม่หวนกลับมาบรรจบเป็นวงกลม เพราะเมื่อพระคริสต์ฟื้นคืนชีพกลับมาแล้วก็เป็นช่วงเวลาแห่งวันรันดร์

ความเชื่อว่าพระเจ้าคือผู้กำหนดวิถีแห่งประวัติศาสตร์ มีอิทธิพลต่อความเชื่อของชาวคริสต์ตลอดมาจนถึงปัจจุบันว่า พฤติกรรมของมนุษย์และเหตุการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นในโลกนี้ล้วนเป็นเจตนารมณ์ของพระเจ้า นอกจากนี้การแบ่งเวลาในประวัติศาสตร์ของเซนต์ออกัสตินก็กลายเป็นสิ่งที่ชาวคริสต์ยึดถือเช่นกัน พวกเขาเชื่อว่าปัจจุบันเป็นยุคของ millenium และรอคอยจุดหมายปลายทางของพวกเขาหรือวันที่พระคริสต์ฟื้นพระชนม์

หนังสือ *City of God* มีอิทธิพลสำคัญต่อความคิด ความเชื่อและการปฏิบัติของชาวคริสต์มาก การใช้วาทศิลป์ในการพรรณนาถึงเทวนครก็ยิ่งทำให้ผู้อ่านเกิดจินตนาการและสามารถกลมกลืนให้ผู้อ่านตระหนักถึงการดำรงตนอยู่ในศีลธรรมและมีความหวังในชีวิตได้ นอกจากนี้ปรัชญา/ความเชื่อในคริสต์ศาสนาของเขายังมีอิทธิพลต่อวิธีการเขียนประวัติศาสตร์ในสมัยกลาง ดังที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น

¹⁹ John Barker (c.1982), op.cit., p. 43.

ผลงานประวัติศาสตร์อื่นๆ นอกจากผลงานที่โดดเด่นและทรงอิทธิพลที่สุดของเซนต์ออกัสตินแล้ว ยังมีผลงานของนักประวัติศาสตร์คนอื่นซึ่งกระจายอยู่ในดินแดนต่างๆ ในทวีปยุโรป ผลงานที่สำคัญได้แก่ ประเภทบันทึกรายปี และบันทึกแบบพงศาวดาร

บันทึกรายปี เป็นบันทึกเหตุการณ์สำคัญๆ เรียงลำดับเป็นรายปีซึ่งบันทึกโดยบุคคลร่วมสมัย ในแต่ละปีมีเรื่องราวต่างๆ ที่บางครั้งไม่เกี่ยวพันกันเลย และมักบันทึกไว้สั้นๆ ว่าปีใดเกิดเหตุการณ์อะไร แต่ไม่กล่าวถึงรายละเอียดของเหตุการณ์นั้นๆ เรื่องราวส่วนใหญ่ที่บันทึกมักเป็นเหตุการณ์ในเทศกาลสำคัญทางศาสนา เช่นเทศกาลอีสเตอร์ ซึ่งวัดต่างๆ ทุกภูมิภาคของยุโรปจะต้องบันทึกไว้เสมือนเป็นรายงานประจำปีของวัด และนำถวายต่อจักรพรรดิด้วย หนึ่งในบันทึกรายปี ยังมักมีเหตุการณ์ที่เกี่ยวกับบุญญาภิหารของนักบุญ ซึ่งไม่ได้รับความเชื่อถือจากนักประวัติศาสตร์ อย่างไรก็ตาม ข้อมูลจากบันทึกรายปีโดยรวมมีประโยชน์ต่อการศึกษาทางประวัติศาสตร์ โดยเฉพาะในด้านสังคมและวัฒนธรรม เพราะให้ข้อมูลเกี่ยวกับความคิด วิถีชีวิต และโลกทัศน์ของคนในสมัยนั้นได้ดี

บันทึกแบบพงศาวดาร เป็นการเขียนประวัติศาสตร์โดยวิธีบันทึกเหตุการณ์ตามลำดับก่อน-หลัง โดยวิธีการเล่าเรื่อง ผู้เขียนมักใช้ข้อมูล/หลักฐานจากเอกสารประเภทบันทึกรายปีของสมัยต่างๆ และนำเหตุการณ์เหล่านั้นมาเรียงร้อยด้วยกัน โดยมีได้สนใจค้นหาสาเหตุในอดีตอย่างจริงจัง แต่นำเหตุการณ์ในอดีตมาตีความเพื่อมุ่งนำไปใช้ประโยชน์ บันทึกประเภทนี้มีข้อสงสัยเกี่ยวกับความน่าเชื่อถือของข้อมูล เพราะไม่มีการตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูล/หลักฐาน โดยเฉพาะการยึดถือข้อมูลตามคำกীরไปเบิลโดยไม่มีการตรวจสอบกับข้อมูลอื่นๆ นอกจากนี้ การเขียนประวัติศาสตร์ส่วนใหญ่ยังมีจุดมุ่งหมายเพื่อสรรเสริญ หรือประกาศเกียรติคุณของบุคคลสถาบันศาสนา หรือบ้านเมืองของตน จึงทำให้เกิดอคติในบางครั้ง

ผลงานประวัติศาสตร์ในสมัยกลางปรากฏในดินแดนต่างๆ โดยเฉพาะในอังกฤษและเยอรมนี

ดินแดนอังกฤษ มีพัฒนาการของการเขียนประวัติศาสตร์อย่างต่อเนื่อง ผลงานที่เกี่ยวข้องกับความเป็นมาของตนเองขึ้นแรกเขียนขึ้นในคริสต์ศตวรรษที่ 8 คือเรื่อง *Ecclesiastical History of the English People* ซึ่งเขียนโดยบีด (Bede) นักบวชในอารามแห่งจอร์โรว์ (Jarrow) ในเซตนอร์ทัมเบีย (Northumbria) ทางตอนเหนือของอังกฤษ ต่อมาในคริสต์ศตวรรษที่ 11 ก็มีผลงานเรื่อง *The Life of Edward the Confessor* ซึ่งเขียนขึ้นในราว ค.ศ. 1067 แต่ไม่ปรากฏชื่อผู้เขียน มีจุดประสงค์เพื่อยกย่องพระราชินีเอ็ดิท (Edith) มเหสีของพระเจ้าเอ็ดเวิร์ด (Edward) ของอังกฤษ ส่วนในคริสต์ศตวรรษที่ 12 ยังมีผลงานประวัติศาสตร์อีกหลายเรื่องของ วิลเลียมแห่งมัลเมสเบอรี (William of Malmesbury) ซึ่งเป็นบรรณารักษ์ของห้องสมุดในอารามแห่งหนึ่ง และได้รับการยกย่องว่ามีการศึกษาวิจัยเอกสารอย่างกว้างขวางและเป็นกลาง นอกจากนี้ ในคริสต์ศตวรรษ

ที่ 13 ยังมีผลงานประเภทรามพงศาวดารชื่อ *Greater Chronicle* ของแมทธิว ปารีส (Matthew Paris) นักบวชชาวอังกฤษ ผลงานของเขาไม่เพียงแต่ให้ข้อมูลเกี่ยวกับอังกฤษและดินแดนในยุโรปตะวันตก แต่ยังมีเรื่องราวเกี่ยวกับอาณาจักรของสันตปาปา กรุงคอนสแตนติโนเปิลและรัสเซีย

ดินแดนเยอรมนี ในคริสต์ศตวรรษที่ 12 มีผลงานประวัติศาสตร์ของออตโต แห่งฟรีตซิง (Otto of Freising) ซึ่งเป็นสังฆราชแห่งฟรีตซิง ใกล้เมืองซอลซ์เบิร์ก (Salzburg) ประเทศออสเตรีย เรื่อง *The Deeds of Emperor Frederick Barbarossa* ซึ่งเกี่ยวกับประวัติของ จักรพรรดิเฟรเดอริกแห่งบาร์บารอสซาซึ่งเป็นลุงของตน และ เรื่อง *History of the Two Cities* หรือ *Chronicle* ซึ่งเขียนในลักษณะประวัติศาสตร์สากลตามแบบเซนต์ออกัสติน

ประวัติศาสตร์นิพนธ์ในสมัยฟื้นฟูศิลปวิทยาการและสมัยปฏิรูปศาสนา

ระหว่างคริสต์ศตวรรษที่ 14-16 เป็นสมัยฟื้นฟูศิลปวิทยาการซึ่งอิทธิพลของศาสนาคริสต์ และระบบฟิวดัลในสมัยกลางเสื่อมและลดความสำคัญลง โดยมีสาเหตุมาจากความเจริญรุ่งเรืองทางการค้าในดินแดนต่างๆ ซึ่งเริ่มมาตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ 12 ส่งผลให้ชนชั้นพ่อค้ามีความสำคัญในสังคม ในสมัยนี้มีเมืองต่างๆ เกิดขึ้นจำนวนมาก ส่วนใหญ่เป็นศูนย์กลางการค้าและการเดินเรือ ซึ่งมีความสำคัญแทนที่ศูนย์อำนาจของขุนนางในระบบแมนเนอร์ (Manorial System) ตามชนบทในภูมิภาคต่างๆ ของยุโรป นอกจากนี้ ในช่วงเวลานี้ยังมีความเจริญก้าวหน้าในด้านวิทยาการต่างๆ เป็นผลให้มีการพัฒนาอารยธรรมใหม่ๆ ซึ่งเป็นอารยธรรมที่หลุดพ้นจากกรอบอิทธิพลและวิธีคิดของศาสนาคริสต์

สมัยฟื้นฟูศิลปวิทยาการเป็นสมัยแห่งการเปลี่ยนแปลง โดยเฉพาะด้านสังคมและวัฒนธรรม จากสภาพสังคมที่หยุดนิ่งเป็นสังคมที่มีการเคลื่อนไหว ระบบเมืองใหญ่เข้ามาแทนที่ชนบท ประชาชนเริ่มผูกพันกับวัตถุมากกว่าศาสนา และเริ่มมีการแสดงออกตามธรรมชาติแท้จริงของมนุษย์ ความสนใจในวิทยาการใหม่ของผู้คนในสมัยนี้ส่งผลให้เกิดการศึกษาด้านวิทยาศาสตร์ ซึ่งเป็นกระบวนการศึกษาที่มีการตั้งข้อสงสัยและพยายามหาคำตอบด้วยการใช้เหตุผล วิธีนี้ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญ โดยเฉพาะความเชื่อของสมัยกลางที่ยอมรับว่าพระเจ้าเป็นผู้กำหนดทุกสิ่งทุกอย่าง และที่สำคัญทำให้มีการปฏิรูปศาสนาในคริสต์ศตวรรษที่ 16-17

การเขียนประวัติศาสตร์สมัยฟื้นฟูศิลปวิทยาการ (Renaissance)

คำว่า "Renaissance" เป็นคำในภาษาฝรั่งเศส มีความหมายว่า การเกิดใหม่ (rebirth) ซึ่งหมายถึง การเกิดใหม่ของศิลปวิทยาการแบบคลาสสิกของกรีก-โรมัน ซึ่งหยุดชะงักไปในช่วงสมัยกลางที่อิทธิพลของศาสนาคริสต์เจริญถึงขีดสุด นักปราชญ์สมัยนี้คือพวกนักมนุษยนิยม (Humanism) ซึ่งเชื่อว่า ผลงานและความสำเร็จต่างๆ ล้วนเกิดจากมนุษย์ มิใช่เกิดจากอำนาจที่อยู่เหนือมนุษย์ ดังนั้นในกลางคริสต์ศตวรรษที่ 14 นักมนุษยนิยมในดินแดนอิตาลีจึงหันไปศึกษา

ค้นคว้าผลงานของสมัยคลาสสิก ทั้งด้านศิลปกรรมประเภทต่างๆ เช่นสถาปัตยกรรม ประติมากรรม และจิตรกรรม ตลอดจนวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ จนเกิดศรัทธาในความงดงามของศิลปวิทยาการแบบกรีก-โรมัน และได้ถ่ายทอดผลงานออกมาเป็นจำนวนมาก เป็นเหตุให้อิทธิพลของความคิดแบบมนุษยนิยมก็แพร่ไปทั่วยุโรป และทำให้เกิดความก้าวหน้าในการศึกษาวิทยาการต่างๆ ซึ่งเคยอยู่ใต้อิทธิพลของศาสนาคริสต์ รวมทั้งวิธีการศึกษาประวัติศาสตร์

อิทธิพลของความคิดแบบมนุษยนิยมในการเขียนประวัติศาสตร์ การเขียนประวัติศาสตร์ก็มีการเปลี่ยนแปลงเช่นกัน ในกลางคริสต์ศตวรรษที่ 14 มีผลงานประวัติศาสตร์แบบพงศาวดารชื่อ *Chronicles of England France and Spain* ซึ่งเขียนเป็นภาษาฝรั่งเศสโดยพระชาวเฟลนเดอร์ (Flander) ชื่อฌอง ฟรัวซาท (Jean Froissart) เกี่ยวกับสงครามและวีรกรรมของอัศวินในสงครามร้อยปี ผลงานชิ้นนี้เป็นรอยต่อของปลายสมัยกลางกับสมัยฟื้นฟูศิลปวิทยาการ เพราะแม้ผู้เขียนจะเป็นพระ แต่เนื้อหากลับเกี่ยวข้องกับเรื่องราวของมนุษย์และไม่เน้นบทบาทของสถาบันศาสนา อย่างไรก็ตาม เป็นที่น่าสังเกตว่าอิทธิพลของแนวคิดแบบมนุษยนิยมในผลงานชิ้นนี้ยังไม่เด่นชัดเท่ากับการเคลื่อนไหวในดินแดนอิตาลีในปลายคริสต์ศตวรรษที่ 14 การตื่นตัวบันทึกประวัติศาสตร์ตามแบบสมัยคลาสสิก (กรีก-โรมัน) เริ่มที่เมืองฟลอเรนซ์ (Florence) นักประวัติศาสตร์ชื่อวิลเลนี (Villani) ซึ่งเขียนพงศาวดารของเมืองฟลอเรนซ์ และเสนอแนวคิดเชิงปรัชญาตามแบบสมัยคลาสสิก รวมทั้งการใช้วาทศิลป์แบบซีเซโร (Ciceronian rhetoric) นักปราชญ์สมัยโรมันผู้มีชื่อเสียง สิ่งที่น่าสนใจอีกอย่างหนึ่งในการเขียนประวัติศาสตร์ในดินแดนอิตาลีในช่วงเวลานี้ คือการเขียนประวัติศาสตร์ของเมืองต่างๆ มีการเชื่อมโยงเรื่องราวของตนกับอดีตที่ห่างไกล ซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นที่นำไปสู่การศึกษาเรื่องราวสมัยคลาสสิกอย่างจริงจังในสมัยฟื้นฟูศิลปวิทยาการ

ความคิดแบบมนุษยนิยม มีอิทธิพลที่สำคัญต่อวิธีการศึกษาและการเขียนประวัติศาสตร์ในสมัยฟื้นฟูศิลปวิทยาการ ดังนี้

ประการแรก ความสนใจศึกษาวรรณคดีกรีก-โรมันของนักมนุษยนิยมทำให้มีการสืบค้นหลักฐานต้นฉบับเก่าในสมัยคลาสสิกที่ยังหลงเหลืออยู่เพื่อวิเคราะห์ เปรียบเทียบและตรวจสอบความถูกต้องสมบูรณ์ของข้อมูล วิธีการนี้เป็นการรื้อฟื้นค่านิยมที่ทำให้มีการตรวจสอบหลักฐานประวัติศาสตร์อย่างรอบคอบและมีวิจารณ์ญาณ ส่งผลให้ข้อมูลที่เกี่ยวกับเรื่องที่พิสูจน์ไม่ได้ เช่นบุญญาภิธานต่างๆ ไม่ได้รับความเชื่อถือเหมือนในสมัยกลาง

ประการที่ 2 ความสนใจบันทึกประวัติศาสตร์แพร่หลายออกไปนอกวงการศาสนา เพราะนักมนุษยนิยม ซึ่งมีโอกาสค้นคว้า/ศึกษาข้อมูลประวัติศาสตร์ในสมัยเก่า ได้เขียนเรื่องราวเกี่ยวกับอดีตจากข้อมูล/หลักฐานเหล่านี้ ทำให้เนื้อหาในผลงานประวัติศาสตร์สมัยนี้มีลักษณะหลากหลาย

กล่าวคือมีเรื่องราวเกี่ยวกับสภาพแวดล้อมทางการเมืองและสังคม ซึ่งรวมทั้งวิถีชีวิตของสามัญชน แทนการเน้นเฉพาะบทบาทของสถาบันศาสนาดังที่ผ่านมา

ประการที่ 3 การเริ่มต้นของขบวนการมนุษยนิยมในดินแดนอิตาลีส่งผลให้เกิดความสนใจ ค้นคว้า อดีตของตนที่เกี่ยวข้องกับอารยธรรมคลาสสิก การศึกษาความเป็นมาของท้องถิ่นจึงเป็น การก่อตัวของลัทธิชาตินิยมและการเขียนประวัติศาสตร์แบบชาตินิยมในดินแดนต่างๆ

ประการสุดท้าย การเขียนวรรณกรรมของกลุ่มมนุษยนิยมในสมัยฟื้นฟูศิลปวิทยาเน้นวิถี การประพันธ์มากกว่ามุ่งแสวงหาความคิดที่เป็นเหตุเป็นผลแบบวิทยาศาสตร์ ดังนั้นการเขียน ประวัติศาสตร์ในสมัยนี้จึงให้ความสำคัญกับการแสดงออกทางด้านศิลปะการใช้ภาษามากกว่า การใช้หลักเหตุผล

ผลงานประวัติศาสตร์ในสมัยฟื้นฟูศิลปวิทยา การเขียนประวัติศาสตร์ที่โดดเด่นใน สมัยนี้ปรากฏในดินแดนอิตาลี บุคคลสำคัญที่มีผลงานทางประวัติศาสตร์คือเพทราคและมาคิอา เวลลี

ฟรานเชสโก เพทราค (Francesco Petrarch) เป็นชาวเมืองฟลอเรนซ์ เกิดเมื่อ ค.ศ. 1304 ซึ่งเป็นช่วงปลายของสมัยกลาง เขาเป็นผู้บุกเบิกความสนใจในวรรณกรรมแบบคลาสสิก ของกลุ่มมนุษยนิยม และริเริ่มวิธีการประพันธ์บทกวีแบบ sonnet ซึ่งทำให้เขากลายเป็นกวีผู้ยิ่งใหญ่ ความสนใจในวรรณกรรมคลาสสิกประกอบกับความชื่นชมอดีตอันรุ่งโรจน์ของกรุงโรม ทำให้ เขาสนใจศึกษาเรื่องราวคลาสสิกอย่างจริงจัง และรวบรวมเอกสารประวัติศาสตร์ที่มีอายุเก่าแก่ไว้ จำนวนมาก โดยเฉพาะเอกสารต้นฉบับของซีเซโร ผลงานทางประวัติศาสตร์และวิธีการศึกษาของ เพทราคกลายเป็นแบบอย่างของการเขียนประวัติศาสตร์ในสมัยนี้

ผลงานประวัติศาสตร์ที่สำคัญของเพทราคคือ หนังสือชีวประวัติบุคคลสำคัญของโรมตั้งแต่แรกเริ่มรวม 31 คน ซึ่งเปรียบเสมือนการศึกษาประวัติศาสตร์ของกรุงโรม ชื่อ *Liber de viris illustribus* หรือ *Lives of Illustrious Men* ผลงานชิ้นนี้ให้ความสำคัญกับการศึกษาเรื่องราวและ ผลงานของมนุษย์โดยตรง ซึ่งนับว่าเป็นการก้าวออกมาจากอิทธิพลของสมัยกลางที่ยึดเอาศาสนา เป็นศูนย์กลางของทุกสิ่ง วิธีการศึกษาประวัติศาสตร์ของเพทราคเน้นการสืบค้นและตีความหลักฐานที่เกี่ยวข้องกับเหตุการณ์นั้นๆ และกลายเป็นแบบอย่างของการศึกษาประวัติศาสตร์ในเวลา ต่อมา โดยเฉพาะความคิดเกี่ยวกับวัฏจักรของประวัติศาสตร์ว่ามีลักษณะเป็นวงกลม เพราะเมื่อ ความรุ่งเรืองทั้งหลายถึงจุดเสื่อมแล้วก็สามารถหวนกลับมาเริ่มต้นใหม่ได้²⁰ ดังเช่นความรุ่งเรือง ของกรุงโรมที่ถูกรื้อฟื้นขึ้นอีกในสมัยฟื้นฟูศิลปวิทยาการ อย่างไรก็ตาม ผลงานของเพทราคได้รับการวิจารณ์ว่าเน้นศิลปะของการใช้ภาษามากกว่ามุ่งศึกษาสาเหตุในประวัติศาสตร์

²⁰ Ibid., p. 71.

นิโคโล มาคิอาเวลลี เป็นชาวเมืองฟลอเรนซ์ เกิดเมื่อ ค.ศ. 1469 และได้รับการศึกษาทางด้านภาษาละตินและคลาสสิก ซึ่งทำให้เขาต้องศึกษาวรรณกรรมโบราณ ตลอดจนผลงานของนักประวัติศาสตร์สมัยกรีกและโรมัน จากนั้นได้ฝึกฝนทางการเมืองและรับราชการอยู่กับตระกูลเมดิชีซึ่งเป็นผู้ปกครองของฟลอเรนซ์ ผลงานประวัติศาสตร์ที่สร้างชื่อเสียงให้มาคิอาเวลลีคือเรื่อง *Discourse on the First ten Books of Titus Livius* ซึ่งเป็นการชำระประวัติศาสตร์นิพนธ์สมัยโรมันของลิวี่ ที่เกี่ยวกับพัฒนาการทางการเมืองการปกครองสมัยโรมันและใช้เป็นต้นแบบสำหรับการศึกษาปรัชญาการเมืองของตน เรื่อง *The Price* ซึ่งเขียนขึ้นจากการศึกษาประวัติศาสตร์การเมืองร่วมสมัยของผู้เขียน โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อเป็นคู่มือสำหรับนักปกครอง และเรื่อง *History of Florence and the Affairs of Italy* ซึ่งเกี่ยวกับพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของนครฟลอเรนซ์ ตั้งแต่เริ่มต้นจนถึง ค.ศ. 1492 ซึ่งถูกกองทัพฝรั่งเศสรุกราน โดยมีจุดประสงค์เพื่อวิเคราะห์และแก้ไขข้อบกพร่องทางการเมืองการปกครองของนครรัฐฟลอเรนซ์²¹

ลักษณะสำคัญในการเขียนผลงานประวัติศาสตร์ของมาคิอาเวลลีคือ

1 มุ่งศึกษาค้นคว้าหลักฐาน/ข้อมูลทางประวัติศาสตร์เพื่อนำไปใช้ในให้เกิดประโยชน์ในทางปฏิบัติ ซึ่งเป็นลักษณะที่แตกต่างจากนักประวัติศาสตร์ก่อนหน้านั้นที่มักมุ่งศึกษาเพื่อหาคำอธิบายหรือตอบคำถามที่สงสัย โดยมาคิอาเวลลีสนใจประวัติศาสตร์ในฐานะที่เป็นแหล่งข้อมูลเพื่อสนับสนุนหรือตัดสินความคิดทางการเมืองของเขา

2 มีการนำเสนอทฤษฎีเกี่ยวกับธรรมชาติของมนุษย์เพื่อเป็นข้อมูลให้นักปกครองใช้เป็นคู่มือในการกำหนดนโยบายทางการเมือง โดยวิธีการรวบรวมข้อมูลประวัติศาสตร์ที่ดีแก่จุดอ่อน-จุดแข็งของผู้ปกครองในอดีตให้ผู้อ่านศึกษาและกำหนดแนวทางของตน

3 พยายามหาสาเหตุในประวัติศาสตร์เพื่ออธิบายข้อเท็จจริงที่เกิดขึ้นอย่างเป็นเหตุผลเช่น ข้อบกพร่องในระบบปกครองของนครฟลอเรนซ์ ซึ่งเป็นสาเหตุที่ทำให้นครรัฐแห่งนี้อ่อนแอและพ่ายแพ้ต่อศัตรู วิธีการศึกษาเช่นนี้ ทำให้มีความพยายามแสวงหาข้อเท็จจริงโดยไม่ปิดบังข้อมูลและมีความเป็นกลาง นอกจากนี้มาคิอาเวลลียังไม่พยายามหาผู้รับผิดชอบต่อความผิดพลาดในประวัติศาสตร์ เพราะมองว่าปัญหาต่างๆ เกิดจากความชั่วร้ายที่มีอยู่ในธรรมชาติของมนุษย์ ได้แก่ ความโลภ ความทะเยอทะยานและความมักใหญ่ใฝ่สูง

4 ทำให้เกิดพัฒนาการในการเขียนประวัติศาสตร์ที่มุ่งประเด็นศึกษา (topic approach) แทนวิธีการแบบเดิมที่ลำดับเหตุการณ์แบบพงศาวดาร

ลักษณะการเขียนประวัติศาสตร์ของมาคิอาเวลลีที่กล่าวมานี้ไม่เพียงแต่ชี้ให้เห็นว่าการเขียนประวัติศาสตร์ในสมัยฟื้นฟูศิลปวิทยาการได้หลุดออกจากอิทธิพลทางความคิดของศาสนา

²¹ Ibid., p. 81.

คริสต์ แต่ยังคงมีความก้าวหน้าในวิธีการศึกษาประวัติศาสตร์ อย่างไรก็ตาม วิธีการเขียนประวัติศาสตร์ของมาคิอาเวลลีก็มีข้อบกพร่องอยู่บ้าง เป็นต้นว่า มีการละเลยข้อมูลอื่นๆที่ไม่อยู่ในความสนใจของผู้เขียน เช่นข้อมูลทางด้านเศรษฐกิจและสังคมอื่นๆ ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งผลให้รัฐฟลอเรนซ์เจริญรุ่งเรืองและมีการเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่สำคัญในระหว่าง ค.ศ. 1378-81ทำให้ผลงานของเขาไม่สามารถสะท้อนภาพรวมของยุคสมัยที่เขาศึกษาได้ทั้งหมด²²

ผลงานประวัติศาสตร์อื่นๆ นอกจากนักประวัติศาสตร์ทั้ง 2 คนที่โดดเด่นและเป็นที่รู้จักกันมากที่สุดแล้ว ในคริสต์ศตวรรษที่ 16 ยังมีนักประวัติศาสตร์ที่มีชื่อเสียงอีกหลายคนทั้งในดินแดนอิตาลีและดินแดนอื่น เป็นต้นว่า ในดินแดนอิตาลีมีนักประวัติศาสตร์ที่มีชื่อเสียงและได้รับการยอมรับไม่แพ้มาคิอาเวลลี คือ ฟรานเชสโก กุยเซียดีนี (Francesco Guicciardini) ซึ่งเขียนประวัติศาสตร์การเมืองเรื่อง *History of Florence* และ *History of Italy* วิธีการทางประวัติศาสตร์ของเขาได้รับการยกย่องว่ามีการศึกษาหลักฐานขั้นต้นที่หลากหลาย โดยเฉพาะจากหอจดหมายเหตุของสำนักวาติกัน และมีการวิเคราะห์/ตีความข้อมูลอย่างมีเหตุมีผล ที่สำคัญเป็นการศึกษาในลักษณะการภาพรวมของประวัติศาสตร์ ซึ่งต่างจากการมองปัญหาในวงแคบแบบมาคิอาเวลลี

ส่วนในดินแดนอื่นๆ นอกอิตาลีก็มีการตื่นตัวในการเขียนประวัติศาสตร์เช่นกัน ในดินแดนเยอรมนี ซึ่งมีความตื่นตัวเกี่ยวกับลัทธิชาตินิยมมีการศึกษาเรื่องราวเกี่ยวกับดินแดนและชนเผ่าเยอรมัน เช่น ผลงานของอัลเบิร์ต ครานด์ซ (Albert Krantz) เรื่อง *Saxonia* และ *Metropolis* รวมทั้งผลงานของอะเวนตินัส (Aventinus) เรื่อง *Annals of the Duke of Bavaria* ในอังกฤษมีผลงานที่โดดเด่นหลายชิ้น เช่นผลงานของ เวอร์จิล (Vergil) เรื่อง *History of England* และผลงานที่มีชื่อเสียงของเซอร์ทอมัส มัวร์ (Sir Thomas Moor) เรื่อง *Utopia* ซึ่งเสนอแนวคิดด้านปรัชญา และ *History of Richard III* รวมทั้งผลงานในปลายคริสต์ศตวรรษที่ 16 ของวิลเลียม เคมเดน (William Camden) เรื่อง *Britainica* และ *Annals of English and Irish History in the Reign of Elizabeth* ส่วนในฝรั่งเศสมีผลงานของเทอานัส (Thuanus) เรื่อง *History of His Own Town* และผลงานเกี่ยวกับระเบียบวิธีวิจัยทางประวัติศาสตร์ชิ้นแรก (ค.ศ. 1566) ของฌอง โบแดง (Jean Bodin) เรื่อง *Methods of the Easy Comprehension of History* นอกจากนี้ ในสเปนก็มีผลงานของนักประวัติศาสตร์สเปนเช่นดัง เป็นต้นว่า ผลงานของเมนโดซา (Mendoza) เรื่อง *History of the War of Granada* ผลงานของซุริตา (Zurita) เรื่อง *Annals of the Kingdom of Aragon* และ ผลงานของมาริอานา (Mariana) เรื่อง *History of Spain*

²² G. E. Aylmer. (1997), "Introductory Survey : From the Renaissance to the Eighteenth Century," *Companion to Historiography*, p. 256.

ผลงานทางประวัติศาสตร์ที่กล่าวมานี้ สะท้อนให้เห็นว่าขบวนการมนุษยนิยมในสมัยฟื้นฟูศิลปวิทยาการไม่เพียงทำให้อิทธิพลของศาสนาเสื่อมลง หากยังส่งผลให้เกิดแนวคิดแบบชาตินิยม ซึ่งมีผลสำคัญต่อพัฒนาการของการเขียนประวัติศาสตร์ในดินแดนต่างๆ ทั่วทวีปยุโรป

การเขียนประวัติศาสตร์ในกระแสปฏิรูปศาสนา

ขณะที่อิทธิพลของขบวนการมนุษยนิยมส่งผลกระทบที่รุนแรงต่อการนับถือและเชื่อฟังคำสอนของศาสนานั้น ในต้นคริสต์ศตวรรษที่ 16 ศาสนาคริสต์ก็ต้องเผชิญวิกฤตที่หนักหน่วงอันเนื่องมาจากปัญหาการแบ่งแยกศาสนาของกลุ่มปฏิรูปศาสนาซึ่งนำโดยมาร์ติน ลูเธอร์ (Martin Luther) นักบวชชาวเยอรมันผู้ก่อตั้งศาสนาคริสต์นิกายโปรเตสแตนต์ ลัทธิลูเธอร์ (Lutheran) จากนั้นความแตกแยกก็ขยายออกไปอย่างกว้างขวางในดินแดนต่างๆ และเกิดลัทธิในนิกายโปรเตสแตนต์ต่างๆ เช่น ลัทธิแองกลิคัล (Anglican) หรือนิกายอังกฤษ (Church of England) และลัทธิคาลเว (Calvin) ช่วงเวลาดังกล่าวนี้มีระยะเวลาประมาณ 100 ปีเศษ (ต้นคริสต์ศตวรรษที่ 16-ครึ่งแรกของคริสต์ศตวรรษที่ 17) และเรียกว่าสมัยปฏิรูปศาสนา

สมัยปฏิรูปศาสนาไม่ใช่สมัยที่โดดเด่นมากนักเมื่อเทียบกับยุคสมัยอื่นๆ ในประวัติศาสตร์ แต่แนวคิดแบบปฏิรูปศาสนามีอิทธิพลต่อการพัฒนาวิธีการทางประวัติศาสตร์มาก เพราะกลุ่มปฏิรูปศาสนา เช่น มาร์ติน ลูเธอร์และนักบวชชาวเยอรมันใช้วิธีการเขียนประวัติศาสตร์โจมตีฝ่ายแคทอลิก ซึ่งฝ่ายแคทอลิกก็ตอบโต้ในลักษณะเดียวกัน การเขียนประวัติศาสตร์ของกลุ่มศาสนาต่างๆ ในช่วงปฏิรูปศาสนาเน้นการวิพากษ์วิจารณ์รูปแบบและวิธีการของฝ่ายตรงข้ามอย่างรุนแรงและขาดเหตุผล ส่งผลให้วิธีการเขียนประวัติศาสตร์สมัยนี้มีลักษณะวิพากษ์วิจารณ์มากขึ้น โดยเฉพาะมีการยึดรูปแบบวิธีการศึกษาประวัติศาสตร์ของลอเรนโซ วัลลา (Laurenzo Valla) ซึ่งเขียนขึ้นในคริสต์ศตวรรษที่ 15 ในช่วงที่สมัยฟื้นฟูศิลปวิทยาการกำลังรุ่งโรจน์ก่อนการปฏิรูปศาสนาของมาร์ติน ลูเธอร์ แต่วิธีการศึกษาของเขาก่อให้เกิดการวิพากษ์สถาบันศาสนาอย่างรุนแรง จึงนับว่าการศึกษาประวัติศาสตร์ของวัลลาเป็นต้นแบบของกลุ่มปฏิรูปศาสนา

ลอเรนโซ วัลลา ลอเรนโซ วัลลา เป็นนักประวัติศาสตร์ชาวเมืองเนเปิล มีผลงานด้านประวัติศาสตร์หลายชิ้น แต่ที่โดดเด่นและได้รับการกล่าวถึงมากที่สุดคือเรื่อง *Discourse on the Forgery of the Alleged Donation of Constantine* ซึ่งเขียนขึ้นเมื่อ ค.ศ. 1440 เพื่อพิสูจน์ว่าเอกสารทางราชการฉบับสำคัญชื่อ *Donation of Constantine* ที่จักรพรรดิคอนสแตนตินแห่งจักรวรรดิโรมันมีพระราชโองการให้เขียนขึ้นเพื่อมอบอำนาจสูงสุดทางด้านศาสนาและการปกครองบ้านเมือง เหนือจักรวรรดิโรมันตะวันตกให้แก่สันตปาปาซิลเวสเตอร์ที่ 2 (Sylvester II) แห่งกรุงโรม และแก่สันตปาปาองค์ต่อไปด้วยนั้นเป็นของปลอม ทั้งนี้สันตปาปาแห่งกรุงโรมทุกพระองค์ได้ยึดเอกสารชิ้นนี้เป็นข้ออ้างความชอบธรรมในอำนาจปกครองคริสต์จักรและอาณาจักรมาตลอด จนทำให้สถาบันศาสนามีอำนาจเหนือดินแดนต่างๆ ในสมัยกลาง

วิลลาเคยศึกษาเอกสารต้นฉบับตัวเขียนจำนวนมากที่อยู่ในหอจดหมายเหตุของอิตาลี ทำให้มีความเชี่ยวชาญและแตกฉานในการอ่านเอกสารเก่าสมัยต่างๆ เขาวิเคราะห์ว่าเอกสาร *Donation of Constantine* ไม่ใช่ของจริงและไม่ได้เขียนขึ้นในคริสต์ศตวรรษที่ 4 แต่น่าจะเขียนขึ้นหลังจากนั้น คือราวคริสต์ศตวรรษที่ 8 เขาใช้วิธีการทางวิทยาศาสตร์หรือความเป็นเหตุเป็นผลในการตีความข้อสันนิษฐานและวิเคราะห์เอกสารชิ้นนี้ เหตุผลที่วิลลาชี้ว่าเอกสารดังกล่าวเป็นของปลอมคือ การพิสูจน์ทางด้านนิติศาสตร์พบว่าคำศัพท์ต่างๆ เป็นคำที่ใช้ในสมัยคริสต์ศตวรรษที่ 8 นอกจากนี้ การพิสูจน์ด้านการประพันธ์พบว่าสำนวนการเขียนไม่ใช่ลีลาภาษาของคริสต์ศตวรรษที่ 4 แต่เป็นของคริสต์ศตวรรษที่ 8 และท้ายที่สุด การพิสูจน์ทางด้านประวัติศาสตร์และขนบธรรมเนียมประเพณีก็พบว่าเหตุการณ์ในประวัติศาสตร์ วิธีการแต่งกายและขนบธรรมเนียมต่างๆ นั้นล้วนเป็นความนิยมในสมัยคริสต์ศตวรรษที่ 8 ทั้งสิ้น

วิธีการทางประวัติศาสตร์ของวิลลา นับว่ามีความก้าวหน้าและทันสมัยมากแม้จะตัดสินด้วยมาตรฐานของวิธีการศึกษาในสมัยปัจจุบัน การศึกษาทางประวัติศาสตร์ของวิลลาไม่เพียงสนับสนุนความก้าวหน้าและพัฒนาการของกลุ่มมนุษยนิยมในสมัยฟื้นฟูศิลปวิทยาการเท่านั้น หากยังทำให้เกิดประเด็นทางการเมืองด้วย เพราะผลของการศึกษาที่ใช้เหตุใช้ผลได้ทำลายความน่าเชื่อถือของสถาบันศาสนาที่มีศูนย์กลางที่กรุงโรม และเปิดโอกาสให้กลุ่มปฏิรูปศาสนาในดินแดนต่างๆ ใช้เป็นเหตุโจมตีลัทธิอำนาจดิกันโดยตรง นอกจากนี้วิธีการศึกษาของวิลลายังส่งเสริมให้การเขียนประวัติศาสตร์ในสมัยปฏิรูปศาสนามีความก้าวหน้า โดยเฉพาะกระบวนการไต่สวนตรวจสอบและตีความข้อมูล/หลักฐานของเขา มีส่วนกำหนดรูปแบบวิธีการศึกษาประวัติศาสตร์ในปัจจุบัน

การเขียนประวัติศาสตร์ของกลุ่มศาสนา ในช่วงปฏิรูปศาสนา กลุ่มศาสนาต่างๆ ได้ศึกษาค้นคว้าข้อมูล/หลักฐานทางประวัติศาสตร์เพื่อใช้อ้างอิงเหตุผลและความคิดของตนดังนี้

ฝ่ายโปรเตสแตนต์ ในคริสต์ศตวรรษที่ 16 นักบวชในลัทธิลูเธอรันในดินแดนเยอรมันกลุ่มหนึ่งได้ช่วยกันศึกษาค้นคว้าข้อมูลทางประวัติศาสตร์ย้อนหลังไป 100 ปี และเขียนหนังสือชุด *Magdeburg Centuries* ซึ่งมีความยาว 13 เล่ม เพื่อชี้ให้เห็นว่าฝ่ายโรมันแคทอลิกนำคำสอนของศาสนาสมาธิไปใช้อย่างผิดพลาด นอกจากนี้โรเบิร์ต บาร์นส์ (Robert Barnes) นักบวชชาวอังกฤษซึ่งพำนักอยู่ในดินแดนเยอรมันได้เขียนหนังสือเรื่อง *Lives of Roman Pontiff* เพื่อชี้ว่าพระสันตปาปาทั้งหลายของฝ่ายโรมันแคทอลิกมีการประพฤติผิด ในดินแดนอังกฤษ จอห์น ฟอกซ์ (John Foxe) ได้เขียนหนังสือเรื่อง *Acts and Monuments of the Christian Martyrs* ซึ่งเกี่ยวกับการต่อสู้ทางศาสนา ซึ่งทำให้มีผู้เสียชีวิตจำนวนมากและสะท้อนอิทธิพลทางการเมืองของสถาบันศาสนาในดินแดนอังกฤษ นอกจากนี้ ยังมีผลงานของจอห์น นอกซ์ (John Knox) เรื่อง *History of the Reformation of Religion within the Realm of Scotland* ซึ่งกล่าวถึงการ

ปฏิรูปศาสนาในสกอตแลนด์ ต่อมาในคริสต์ศตวรรษที่ 17 มีผลงานของ วิลเลียม แบรดฟอร์ด (William Bradford) ผู้นำของพวกพิลกริม (Pilgrims) ชาวอังกฤษที่อพยพไปยังอาณานิคมอเมริกา เรื่อง *Of Plymouth Plantation* ซึ่งสะท้อนปรัชญาและความเชื่อทางศาสนาของกลุ่มตน รวมทั้งผลงานของเอ็ดเวิร์ด ไฮด์ (Edward Hyde) หรือ เอิร์ลแห่งแคลเรนดอนที่ 1 (Earl of Clarendon I) ซึ่งเขียนประวัติศาสตร์อังกฤษตามเหตุผลของพวกโปรเตสแตนต์ในภาษาอังกฤษในกลางคริสต์ศตวรรษที่ 17 เรื่อง *Rebellion and Civil Wars In England*

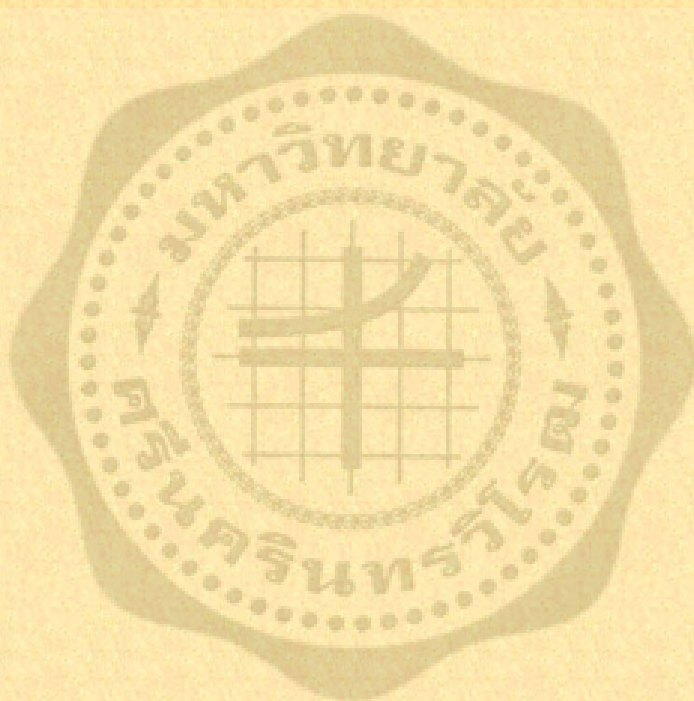
ฝ่ายโรมันแคทอลิก ในค.ศ. 1571 คณะกรรมาธิการของสันตปาปาได้มอบหมายให้นักประวัติศาสตร์ชื่อ ซีซาร์ โบโรเนียส (Caesar Boronius) เขียนหนังสือเรื่อง *Ecclesiastical Annals* เพื่อตอบโต้ข้อกล่าวหาของพวกโปรเตสแตนต์ โดยชี้แจงว่าการเปลี่ยนแปลงข้อปฏิบัติต่างๆ ของฝ่ายวาติกันเป็นการตีความตามหลักศาสนาที่ชอบด้วยกฎหมาย นอกจากนี้ในฝรั่งเศสยังมีผลงานของบาทหลวงบอสซูเอต์ (Bossuet) เรื่อง *History of the Difference Among the Protestant Church* ซึ่งเกี่ยวพันจากการปฏิรูปศาสนา และเรื่อง *Discourse on Universal History* ซึ่งเขียนในลักษณะพัฒนาการของประวัติศาสตร์สากลที่พระเจ้าได้สร้างโลก และกำหนดให้โรมันแคทอลิกเป็นผู้นำของศาสนาคริสต์

อนึ่ง ในช่วงที่มีการปฏิรูปศาสนานั้นยังมีผลงานทางประวัติศาสตร์อื่นที่ไม่เกี่ยวข้องกับการปฏิรูปศาสนาโดยตรง เช่น ผลงานของเซอร์วอลเทอร์ ราเลห์ (Walter Raleigh) เรื่อง *History of the World* ซึ่งเป็นการเขียนประวัติศาสตร์สากลโดยยึดหลักเหตุผลตามคัมภีร์ไบเบิล ทั้งนี้ผู้เขียนยอมรับเจตนาของพระเจ้า และอธิบายสาเหตุในประวัติศาสตร์ที่ปรากฏในผลงานของเฮโรโดตัสในกรณีที่ยักรวรรดิเปอร์เซียพ่ายแพ้แก่กรีกว่า เป็นมหรนิทานาของพระเจ้า เช่นเดียวกับการอธิบายว่าความพ่ายแพ้ของชาวเอเธนส์ที่ปรากฏในผลงานของทูซิไดดิสนั้นเป็นบทเรียนที่พระเจ้าต้องการสั่งสอนมนุษย์

กล่าวได้ว่าในช่วงของการปฏิรูปศาสนา แม้กลุ่มศาสนาแต่ละฝ่ายพยายามหาข้อมูล/หลักฐานมาสนับสนุนความคิดและการตีความของตน รวมทั้งตรวจสอบ/วิพากษ์ฝ่ายตรงข้าม แต่ก็ยังสังเกตเห็นว่าทั้ง 2 ฝ่ายต่างยึดข้อมูลเดียวกัน คือยึดตามคัมภีร์ไบเบิลซึ่งแสดงให้เห็นว่า สุดท้ายแล้วต่างก็มีความเชื่อเดียวกัน คือเชื่อในเจตนารมณ์ของพระเจ้า ดังที่เซนต์ออกัสตินเสนอไว้ตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ 5 อย่างไรก็ตามแม้ความคิดของกลุ่มปฏิรูปศาสนายังผูกมัดอยู่กับอิทธิพลของศาสนา แต่วิธีการศึกษาประวัติศาสตร์ของกลุ่มต่างๆก็ช่วยให้เกิดความก้าวหน้าที่สำคัญในการศึกษาประวัติศาสตร์ 2 ประการคือ ประการแรก ทำให้มีการศึกษาเอกสารเก่าจากหอจดหมายเหตุและห้องสมุดในดินแดนต่างๆ ทั้งที่เป็นเอกสารราชการ เอกสารของพระราชวัง เอกสารท้องถิ่นของวัดต่างๆ และเอกสารส่วนตัว ซึ่งเป็นข้อมูล/หลักฐานชั้นต้นเพื่อใช้ประกอบการตีความและอ้างอิง วิธีการทำให้เห็นคุณค่าและประโยชน์ของการใช้หลักฐานชั้นต้นในการศึกษาทางประวัติศาสตร์ และ

ประการที่ 2 ทำให้เกิดความก้าวหน้าในวิธีการศึกษาประวัติศาสตร์แบบวิพากษ์วิจารณ์ ทั้งโดย
การวิพากษ์หลักฐานและการวิพากษ์วิธีการใช้หลักฐาน รวมทั้งทำให้เกิดพัฒนาการในการใช้หลัก
เหตุผลในการศึกษาประวัติศาสตร์

พัฒนาการของความก้าวหน้าในวิธีการศึกษาประวัติศาสตร์ในสมัยปฏิรูปศาสนาดังกล่าว
ข้างต้น นับว่าเป็นรากฐานที่สำคัญของการพัฒนาวิธีการเขียนประวัติศาสตร์สมัยใหม่ซึ่งได้รับอิทธิ
พลจากความก้าวหน้าทางด้านวิทยาศาสตร์และการใช้หลักเหตุผลในการศึกษาประวัติศาสตร์



บทที่ 4

ประวัติศาสตร์นิพนธ์ตะวันตก : ตั้งแต่สมัยใหม่ถึงหลังสมัยใหม่

ตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ 17 เป็นต้นมา ดินแดนยุโรปมีความก้าวหน้าและเริ่มพัฒนาเข้าสู่สมัยใหม่ เนื่องจากการเคลื่อนไหวทางความคิดที่ต่อเนื่องมาจากการค้นพบทางวิทยาศาสตร์เกี่ยวกับระบบสุริยจักรวาลในคริสต์ศตวรรษที่ 16 ของคอปเปอร์นิคัส (Copernicus) กาลิเลโอ (Galileo) และ เคปเลอร์ (Kepler) หลังจากนั้นการศึกษาทางวิทยาศาสตร์ด้านต่างๆก็เจริญก้าวหน้าอย่างรวดเร็ว วิธีศึกษาทางวิทยาศาสตร์ที่ใช้หลักเหตุผลและพิสูจน์ได้มีอิทธิพลต่อความคิดของผู้คนในสังคมแม้ว่าความเชื่อในพระเจ้ายังฝังแน่นอยู่ก็ตาม เพราะทำให้เกิดความก้าวหน้าในวิทยาการแขนงอื่นๆ รวมทั้งมีอิทธิพลต่อวิธีการศึกษาประวัติศาสตร์สมัยใหม่

อิทธิพลของความคิดแบบวิทยาศาสตร์

การศึกษาแบบวิทยาศาสตร์เป็นวิธีการศึกษาแบบอุปนัย (inductive method) ซึ่งเชื่อว่าความรู้ของมนุษย์เกิดจากประสบการณ์ ส่วนวิธีการที่ได้มาซึ่งประสบการณ์นั้น มนุษย์ต้องศึกษาข้อมูล/ข้อเท็จจริงที่มีอยู่จริงในธรรมชาติอย่างกว้างขวางและรวบรวมข้อมูลเหล่านั้น ก่อนนำมาวิเคราะห์/ตีความและสรุปเป็นองค์ความรู้หรือทฤษฎี ซึ่งเป็นแนวทางการศึกษาเช่นเดียวกับหลักปรัชญาประจักษ์นิยม (empiricism) ต่อมา มีการนำทฤษฎีและวิธีการศึกษาแบบวิทยาศาสตร์ไปใช้ในการศึกษาเรื่องราวเกี่ยวกับมนุษย์ ศาสนาและการเมือง โดยแบ่งออกเป็น 2 สำนัก คือ School of Reason และ School of Natural Law¹ สำนักแรก เป็นเรื่องของการใช้เหตุผลศึกษาเกี่ยวกับการมีอยู่ของศาสนาและพระเจ้า ซึ่งมีอยู่ 2 กลุ่ม คือพวกที่ไม่เชื่อว่าพระเจ้ามียุจริง (Atheism) และพวกที่เชื่อว่าพระเจ้ามียุจริงในธรรมชาติร่วมกับทุกสิ่ง (Pantheism) ส่วนสำนักหลัง ศึกษาเกี่ยวกับมนุษย์และสภาพแวดล้อมทางการเมืองโดยใช้กฎของธรรมชาติมาประยุกต์ กลุ่มนี้เชื่อว่ามนุษย์และสภาพแวดล้อมมนุษย์ ทั้งด้านการเมืองและสังคมล้วนอยู่ใต้กฎเกณฑ์ของธรรมชาติทั้งสิ้น ดังนั้นการดำเนินชีวิตให้สอดคล้องกับกฎเกณฑ์เหล่านั้นจึงต้องอาศัยเหตุผลและปัญญา

นักปรัชญาวิทยาศาสตร์ในคริสต์ศตวรรษที่ 17 ได้นำวิธีการศึกษาแบบวิทยาศาสตร์มาตั้งคำถามเกี่ยวกับความจริงและสถานะของประวัติศาสตร์ ดังเช่นความคิดเกี่ยวกับของเดการ์ตซึ่งส่งผลให้เกิดพัฒนาการของวิธีเขียนประวัติศาสตร์

¹ เพ็ญ ฤมิตร, บ.ก. (2529) อารยธรรมตะวันตก พิมพ์ครั้งที่ 2 แก้ไขเพิ่มเติม (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์) หน้า 105-06.

ความคิดเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ของเดการ์ต

เดการ์ตเป็นนักปรัชญาวิทยาศาสตร์แนวอภิปรัชญาชาวฝรั่งเศส เขามีความคิดเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ว่ามีสถานะเช่นเดียวกับกวีนิพนธ์และไม่จัดว่าเป็นความรู้แขนงหนึ่ง* เพราะถึงแม้เรื่องราวทางประวัติศาสตร์จะน่าสนใจแต่ก็เป็นการสร้างขึ้นมาจากความคิดของเดการ์ตได้เปิดมิติของการศึกษาปรัชญาประวัติศาสตร์ โดยตั้งข้อสังเกตเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ไว้ 4 ประเด็นในหนังสือชื่อ *Discourse on Method* ดังนี้²

ประเด็นแรก นักประวัติศาสตร์เปรียบเสมือนนักเดินทางไกลที่ห่างบ้านไปนานจนลืมบ้านเมืองและยุคสมัยของตนเอง ดังนั้นนักประวัติศาสตร์ตามความคิดของเดการ์ตจึงไม่ใช่ผู้ที่อยู่ในโลกของความเป็นจริง

ประเด็นที่ 2 เรื่องเล่าแบบประวัติศาสตร์ไม่ใช่เหตุการณ์เกี่ยวกับอดีตที่น่าเชื่อถือ ไม่ใช่เรื่องที่เกิดขึ้นได้อย่างที่เล่ากัน เพราะไม่มีใครตัดสินได้ว่าเกิดขึ้นจริงหรือไม่

ประเด็นที่ 3 เรื่องราวเกี่ยวกับอดีตที่ไม่น่าเชื่อถือนั้นไม่ก่อให้เกิดประโยชน์ใดๆ แก่ผู้อ่าน

ประเด็นที่ 4 ประวัติศาสตร์เป็นเรื่องราวที่นักประวัติศาสตร์เลกสรรปั้นแต่งขึ้นมาจนเกินจริง (fantasy-building) ดังนั้น เดการ์ตจึงสรุปว่าสิ่งที่นักประวัติศาสตร์เขียนไม่ใช่เรื่องที่เกิดขึ้นจริง "...hence the things which they describe never happened exactly as they describe them, and men who try to model their own acts upon them are prone to the madness of romantic paladins and meditate hyperbolic deeds."³

วิธีการที่เดการ์ตนำมาตั้งข้อสงสัยต่อความจริงเกี่ยวกับประวัติศาสตร์เป็นหลักปรัชญา *emperical skepticism* ซึ่งเป็นที่รู้จักกันแพร่หลายในเวลาต่อมา และมีอิทธิพลสำคัญต่อวิธีการเขียนประวัติศาสตร์ของนักประวัติศาสตร์ทุกสกุลนับตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ 17 เป็นต้นมา เพราะความระแวงสงสัยเกี่ยวกับความถูกต้องของข้อเท็จจริง (historical skeptic) กลายเป็นคุณลักษณะสำคัญที่นักประวัติศาสตร์ทุกคนต้องฝึกฝน อนึ่งข้อระแวงสงสัยของเดการ์ตยังเป็นการกระตุ้นนักประวัติศาสตร์ในครึ่งหลังของคริสต์ศตวรรษที่ 17 ให้สร้างผลงานตามแนวปรัชญาของเขา ซึ่งได้แก่ การศึกษาประวัติศาสตร์โดยวิธีการตั้งข้อระแวงสงสัยเกี่ยวกับข้อเท็จจริงและมีหลักการวิพากษ์ตามแบบเดการ์ต ดังนั้นนักประวัติศาสตร์กลุ่มนี้จึงได้ชื่อว่า นักประวัติศาสตร์สกุลคาร์เทเซียน (Cartesian historiography)

* เดการ์ตเสนอว่าความรู้ที่เป็นแก่นแท้มีเพียงวิชาคณิตศาสตร์ ฟิสิกส์และอภิปรัชญา

² R. G. Collingwood. (1982) op.cit., pp. 59-61.

³ Ibid., p. 59

การเขียนประวัติศาสตร์ของนักประวัติศาสตร์สกุลคาร์เทเซียนตั้งอยู่บนหลักการที่ว่า การนำเสนอผลงานทางประวัติศาสตร์ควรผ่านกระบวนการวิพากษ์ ซึ่งมีเกณฑ์อยู่ 3 ข้อ⁴ คือ

ข้อแรก นักประวัติศาสตร์สกุลคาร์เทเซียนยึดเป็นกฎว่า ไม่มีใครทำให้เราเชื่อได้ว่าสิ่งที่เรารู้จากประวัติศาสตร์นั้นอาจจะไม่เกิดขึ้น

ข้อที่ 2 พวกเขาคิดว่า ควรนำผลงานที่เขียนโดยผู้เขียนต่างกันมาเปรียบเทียบกันและผลของการเปรียบเทียบควรจะสอดคล้องกัน

ข้อที่ 3 พวกเขาเสนอว่า ควรนำผลงานที่เขียนขึ้นมาแล้วไปตรวจสอบกับหลักฐานอื่นที่ไม่ใช่ลายลักษณ์ก่อนนำเสนอเป็นผลงานในขั้นสุดท้าย

นักประวัติศาสตร์สกุลคาร์เทเซียนกระจายอยู่ทั้งในอังกฤษ อิตาลี ฝรั่งเศสและเยอรมนี ส่วนใหญ่สนใจศึกษาเกี่ยวกับปรัชญาประวัติศาสตร์ ซึ่งเป็นการเริ่มต้นของขบวนการศึกษาประวัติศาสตร์ความคิดทางปรัชญาที่สำคัญ โดยเฉพาะการศึกษาปรัชญาสมัยโบราณและสมัยกลาง เนื้อหาของการศึกษานั้นเกี่ยวกับความเป็นจริงของเหตุผล (truth of reason) และความเป็นจริงของข้อเท็จจริง (truth of fact) นักประวัติศาสตร์สกุลนี้ นับเป็นกลุ่มบุกเบิกการศึกษาปรัชญาประวัติศาสตร์ในสมัยแรกๆ อย่างไรก็ตาม นักประวัติศาสตร์กลุ่มนี้ส่วนใหญ่มีแนวคิดต่อต้านความเป็นจริงของประวัติศาสตร์ ดังนั้นแนวคิด/ทฤษฎีของสกุลคาร์เทเซียนจึงถูกต่อต้านจากนักประวัติศาสตร์ในคริสต์ศตวรรษที่ 18

ผลงานประวัติศาสตร์นิพนธ์ในครั้งหลังของคริสต์ศตวรรษที่ 17 ที่น่าสนใจได้แก่ ผลงานของนักประวัติศาสตร์ชาวฝรั่งเศสชื่อ ฌอง มาบิลลอง (Jean Mabillon) ที่เขียนขึ้นใน ค.ศ. 1681 เรื่อง *On Diplomatics* เกี่ยวกับหลักการทูต ซึ่งได้รับการยกย่องจากมาร์ก บล็อก (Marc Bloch) นักประวัติศาสตร์กลุ่มหลังสมัยใหม่แห่งสำนักอ็อนนาลส์ในคริสต์ศตวรรษที่ 20 ว่าเป็นผลงานชิ้นเยี่ยม⁵ เนื่องจากมีวิธีการศึกษาแบบสหวิทยาการ มีการวิเคราะห์และตีความเอกสารโบราณประเภท กฎหมาย สนธิสัญญาและเอกสารต้นฉบับลายมือที่หลากหลาย โดยนำความคิดเห็นของนักประวัติศาสตร์และนักกฎหมายมาประกอบการวินิจฉัยและตีความ รวมทั้งมีการศึกษาวิเคราะห์ปัจจัยแวดล้อมต่างๆ ประกอบ เช่นปัจจัยทางเศรษฐกิจและสังคม อย่างไรก็ตาม ผลงานชิ้นนี้ได้รับการวิจารณ์ว่ามีข้อผิดพลาดและขาดความสม่ำเสมอ

⁴ Ibid., p. 62.

⁵ Mark T. Gilderhus (1996), *A History and Historians : A Historiographical Introduction*. 3d.ed. (Englewood Cliffs : Prentice Hall) pp. 34-35.

ความคิดทางประวัติศาสตร์ที่ต่อต้านนักประวัติศาสตร์สกุลคาร์เทเซียน

ความคิดเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ของเดการ์ตมีอิทธิพลต่อการเขียนประวัติศาสตร์มาก เพราะกระตุ้นให้เกิดการเปลี่ยนแปลงวิธีการศึกษาประวัติศาสตร์ในช่วงก่อนสมัยใหม่และเป็นพื้นฐานไปสู่วิธีการศึกษาประวัติศาสตร์สมัยใหม่ ที่สำคัญได้ท้าทายให้มีผลงานที่ก้าวหน้าซึ่งเป็นปฏิกิริยาต่อความคิดของเขา ดังเช่น ผลงานของวิโกและเดวิด ฮูม (David Hume)

จิออมบาตติสตา วิโก (Giambattista) เกิดที่เมืองเนเปิลส์เมื่อ ค.ศ. 1668 ได้รับการฝึกฝนทางด้านเทววิทยาและกฎหมาย เขาสอนวิชาวาทศิลป์ในมหาวิทยาลัยแห่งเนเปิลส์ วิโกสนใจปรัชญาที่เกี่ยวกับความรู้ของมนุษย์ และไม่เห็นด้วยกับความคิดของนักประวัติศาสตร์สกุลคาร์เทเซียน ผลงานประวัติศาสตร์ของเขาที่มีชื่อเสียงและได้รับการยกย่องมากในเวลาต่อมาคือหนังสือเรื่อง *The New Science* ซึ่งพิมพ์เผยแพร่ครั้งแรกใน ค.ศ. 1725 เนื้อหาเกี่ยวกับหลักการทางความคิดหรือปรัชญาประวัติศาสตร์ของเขา และพัฒนาการของมนุษยชาติในดินแดนต่างๆ ซึ่งแบ่งเป็น 3 ยุค คือยุคของพระเจ้า ยุคของอัศวินและยุคของมนุษยชาติ โดยกล่าวถึงกฎของสังคมมนุษย์ที่มีพัฒนาการต่างๆ เกิดขึ้น เช่น ศาสนา กฎหมาย ระบบเศรษฐกิจ สงคราม สันติภาพ ภาษา ฯลฯ หลังจากนั้น วิโกได้แก้ไขเพิ่มเติมหนังสือเล่มนี้ต่อเนื่อง จนกระทั่งครั้งสุดท้ายในค.ศ. 1744 ซึ่งเป็นปีที่เขาถึงแก่กรรม

ปรัชญาที่สำคัญของวิโกคือ หลักการ *verum et factum convertuntur*⁶ ซึ่งเชื่อว่าสิ่งเราเข้าใจหรือรู้อย่างแท้จริงคือสิ่งที่เราสร้าง(ทำ)ด้วยตนเอง หากไม่ได้สร้างด้วยตนเอง เราก็เพียงแค่อัฒผัสได้ (...to understand it as opposed to merely perceiving it, is that the knower himself should have made it.) ด้วยหลักการนี้ พระเจ้าเท่านั้นที่จะเข้าใจธรรมชาติได้ เพราะพระองค์คือผู้สร้างธรรมชาติ เช่นเดียวกับที่มนุษย์เป็นผู้สร้างวิชาคณิตศาสตร์ วิโกนำหลักการนี้ไปอธิบายกระบวนการสร้างองค์ความรู้ทางประวัติศาสตร์ ซึ่งเขาเห็นว่าเป็นกระบวนการเดียวกับการที่มนุษย์สร้างองค์ความรู้อื่นๆ เช่นกฎหมาย ภาษา ขนบธรรมเนียมประเพณี ฯลฯ เพราะพัฒนาการขององค์ความรู้เหล่านั้นคือเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ กล่าวอีกนัยหนึ่ง นักประวัติศาสตร์นำสิ่งต่างๆ (องค์ความรู้) ที่มนุษย์ในอดีตสร้างเอาไว้แล้วมาก่อขึ้นใหม่ให้เป็นรูปร่างและเรียกว่าประวัติศาสตร์ อย่างไรก็ตาม ก่อนที่จะมีการสร้างความรู้ทางประวัติศาสตร์ นักประวัติศาสตร์ต้องสร้างความกลมกลืนระหว่างความคิดและจุดประสงค์ในการศึกษาประวัติศาสตร์ของเขาเสียก่อน

อนึ่ง วิโกมีความเห็นแย้งกับเดการ์ตเกี่ยวกับความระวางสงสัยต่อความจริงของประวัติศาสตร์ เขาเห็นว่าการศึกษาประวัติศาสตร์มิได้มุ่งศึกษาอดีตเพียงเพราะเป็นอดีต หากเป็นการ

⁶ R. G. Collingwood. (1982), op.cit., pp. 64-65.

ศึกษาอดีตเพื่อให้เข้าใจปัจจุบัน เช่นสภาพแวดล้อมและโครงสร้างทางสังคม ตลอดจนขนบธรรมเนียม ประเพณีต่างๆ เพราะสิ่งเหล่านี้ล้วนเป็นพัฒนาการที่มีรากฐานมาจากอดีต ดังนั้นหาก ต้องการให้ความรู้ทางประวัติศาสตร์มีความถูกต้อง นักประวัติศาสตร์ต้องกำหนดวิธีการทาง ประวัติศาสตร์ให้แน่นอน

วิธีการทางประวัติศาสตร์ของวิกิ⁷ สามารถสรุปได้ 3 ประเด็นคือ

ประเด็นแรก วิกิเชื่อว่าประวัติศาสตร์แต่ละยุคสมัยต่างมีลักษณะร่วม (general character) ดังนั้นจึงสามารถนำรายละเอียดของลักษณะร่วมในสมัยหนึ่งไปวิเคราะห์อีกสมัยหนึ่งได้ ดังเช่น สมัยกรีกโบราณในยุคของโฮเมอร์และสมัยกลางต่างก็เป็นสมัยที่อัศวินหรือขุนนางนักรบมีอำนาจ ปกครองบ้านเมือง ระบบเศรษฐกิจเป็นแบบสังคมเกษตรกรรมที่คุณธรรมของผู้คนตั้งอยู่บนฐาน ของความจงรักภักดี ดังนั้นจึงสามารถนำความคล้ายคลึงของลักษณะสังคมในสมัยกลางดังกล่าว ไปวิเคราะห์ลักษณะสังคมในสมัยของโฮเมอร์ได้

ประเด็นที่ 2 วิกิเห็นว่า ยุคสมัยในประวัติศาสตร์มีพัฒนาการในลักษณะคล้ายคลึงกัน คือ เมื่อแต่ละสมัยพัฒนาไปถึงจุดสูงสุดแล้วก็จะเสื่อมสลาย และถูกแทนที่ด้วยความรุ่งเรืองของสมัย ต่อมาซึ่งเป็น "สมัยแห่งความป่าเถื่อน" (barbarism) ในทัศนะของสมัยเดิม โดยความป่าเถื่อนนี้ จำแนกได้ทุกด้าน ทั้งด้านความเชื่อเกี่ยวกับศาสนา ศิลปวัฒนธรรม ระบบการเมืองการปกครอง และเศรษฐกิจ กล่าวอีกนัยหนึ่ง ช่วงประวัติศาสตร์แต่ละสมัยต่างเป็นสมัยแห่งความป่าเถื่อน เหมือนกัน เช่น ประวัติศาสตร์สมัยคลาสสิกซึ่งแทนที่สมัยอัศวินในยุคของโฮเมอร์ก็เป็นสมัยแห่ง ความป่าเถื่อน เพราะเป็นพวกไม่ยึดถือพระเจ้า (pagan barbarism) หรือสมัยกลางก็เป็นสมัย แห่งความป่าเถื่อน (Christian barbarism) เช่นกัน

ประเด็นสุดท้าย วิกิเชื่อว่าวัฏจักรของประวัติศาสตร์ไม่ใช่เส้นตรง แต่เป็นเส้นโค้งที่ซัด เหมือนเส้นลวด เพราะประวัติศาสตร์ทุกสมัยเมื่อพัฒนาถึงขีดสุดแล้วก็จะเสื่อมลง อย่างไรก็ตาม วัฏจักรนี้ไม่ได้เป็นแบบวงกลมซึ่งเป็นการซ้ำรอยเดิม เพราะสมัยแห่งความป่าเถื่อนแต่ละสมัยเริ่ม ต้นต่างกันและมีจุดจบต่างกัน จึงไม่มีใครทำนายได้ว่าสมัยแห่งความป่าเถื่อนครั้งต่อไปจะมี ลักษณะใด

นอกจากนี้วิกิยังสรุปข้อผิดพลาดของนักประวัติศาสตร์ซึ่งเกิดจากอคติของนักประวัตินิ ศาสตร์เองไว้ 5 ข้อ⁸ ดังนี้

⁷ Ibid., pp. 67-68.

⁸ Ibid., pp. 68-69.

1. ความหลงใหลในอดีตทำให้นักประวัติศาสตร์เขียนเรื่องราวที่เกินจริง ทั้งนี้ นักประวัติศาสตร์คือผู้ศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับอดีตซึ่งมีความรุ่งเรืองและยิ่งใหญ่ กระทั่งเกิดความรู้สึกศรัทธาและชื่นชมจนบางครั้งนำเสนอข้อมูลที่เกินจริง*

2. ความภาคภูมิใจในชาติของทำให้นักประวัติศาสตร์แต่งเติมข้อเท็จจริง จนทำให้เกิดข้อผิดพลาด ดังนั้นนักประวัติศาสตร์จึงต้องระมัดระวังเพื่อให้เกิดความเป็นกลาง

3. นักประวัติศาสตร์ไม่ควรนำความคิดและมาตรฐานทางวิชาการของตนไปคิดแทนบุคคลในอดีต เพราะนักประวัติศาสตร์ซึ่งมีความรู้ทางวิชาการมักคิดว่าผู้นำในอดีตก็มีความคิดทางวิชาการสูงเช่นเดียวกับตน การนำมาตรฐานของตนไปตัดสินเช่นนั้นมักเกิดข้อผิดพลาดเสมอ วิโกเชื่อว่าผู้นำในอดีตมีความคิดทางวิชาการน้อยมาก

4. ความผิดพลาดในการใช้หลักเหตุผลของนักประวัติศาสตร์ทำให้นำเสนอข้อมูลผิดพลาด เช่น เมื่อนักประวัติศาสตร์พบว่าดินแดน 2 แห่งที่อยู่ใกล้เคียงกันมีวัฒนธรรมเหมือนกัน จึงตีความว่าเกิดการหยิบยืมกัน โดยผู้ยืมไม่ได้ใช้สติปัญญาใดๆ ที่จะพัฒนาความเจริญของตนเลย ดังเช่นกรณีของจีนและญี่ปุ่นหรือกรีกกับโรมัน วิโกเห็นว่าความคิดเช่นนี้ผิดพลาด เพราะแต่ละสังคมต่างมีสติปัญญาและวิจรรณญาณที่จะนำความเจริญของสังคมอื่นมาพัฒนาและประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมกับสังคมตนได้ หากเห็นคุณค่าของความเจริญนั้นๆ

5. ความคิดของนักประวัติศาสตร์ที่เชื่อว่าคนในอดีตย่อมรู้เรื่องของตนดีกว่าคนในสมัยหลังนั้นทำให้เกิดข้อผิดพลาดได้ เพราะคนในอดีตที่ไม่สนใจเรื่องราวในประวัติศาสตร์ย่อมไม่รู้เรื่องราวของตนมากนัก แต่นักประวัติศาสตร์ในสมัยหลังที่ทุ่มเทความสนใจเรียนรู้เรื่องราวต่างๆ สามารถนำองค์ความรู้เกี่ยวกับอดีตที่กระจัดกระจายอยู่มาสร้างให้เป็นรูปเป็นร่างกลับรู้เรื่องเกี่ยวกับอดีตได้ดีกว่าคนในสมัยนั้น

นอกจากนี้แล้ววิโกยังเสนอความคิดที่ก้าวหน้าในการศึกษาประวัติศาสตร์อีกหลายประเด็น เป็นต้นว่า การนำองค์ความรู้ด้านอื่นๆ มาช่วยในการศึกษาประวัติศาสตร์ เช่น พัฒนาการทางด้านภาษาศาสตร์ของแต่ละสมัยที่สะท้อนความคิดและวิถีชีวิตของผู้คนในแต่ละสังคมได้ดี การศึกษาวรรณกรรมประเภทกวีนิพนธ์ หรือนิทานพื้นบ้าน หรือเทพนิยายเกี่ยวกับเทพปกรณัม ซึ่งให้ข้อมูลเกี่ยวกับความเป็นอยู่ ระบบความเชื่อ และสภาพเศรษฐกิจของผู้คนในอดีต นอกจากนี้วิโกยังแนะนำนักประวัติศาสตร์ควรเข้าใจ "ชนบ" และความคิดที่ซ่อนอยู่ในวรรณกรรมเหล่านั้น เพราะจะช่วยให้เข้าใจสภาพแวดล้อมของสังคมนั้นๆ ได้เป็นอย่างดี

* ในกรณีนี้ คอลลิงวูดยกตัวอย่างว่านักประวัติศาสตร์เคยให้ข้อมูลประชากรของกรุงลอนดอนสมัยโรมันสูงถึงประมาณ 50,000-100,000 คน ทั้งๆ ที่ขณะจำนวนประชากรที่แท้จริงมีเพียงประมาณ 10,000-15,000 คน

กล่าวโดยรวม วิโกได้นำวิธีการศึกษาแบบวิพากษ์ของคริสต์ศตวรรษที่ 17 ซึ่งได้รับอิทธิพลจากวิธีการศึกษาวิทยาศาสตร์มาใช้ในการงานของเขา นอกจากนี้ ยังพัฒนาปรัชญาประวัติศาสตร์เพื่ออธิบายความจริงเกี่ยวกับการศึกษาประวัติศาสตร์ อย่างไรก็ตาม ผลงานและความคิดของวิโกได้ก้าวล้ำยุคสมัยของตนเองไปไกลถึง 2 ชั่วอายุคน⁹ เพราะในช่วงแรกยังไม่มีใครเข้าใจความคิดของเขามากนัก จนกระทั่งในปลายคริสต์ศตวรรษที่ 18 นักประวัติศาสตร์ชาวเยอรมันได้ศึกษาผลงานของเขาและนำออกเผยแพร่ ส่งผลให้ปรัชญาและวิธีการศึกษาประวัติศาสตร์ของวิโกมีอิทธิพลต่อความคิดของนักประวัติศาสตร์สมัยใหม่ตั้งแต่นั้นมา

นอกจากผลงานของวิโกแล้ว นักปรัชญาประวัติศาสตร์ในอังกฤษหลายคน เช่น จอห์น ล็อก (John Locke) เบิร์กเลย์ (Berkeley) และเดวิด ฮูม ก็มีความคิดที่ไม่เห็นด้วยกับนักประวัติศาสตร์สกุลคาร์เทเซียนเช่นกัน โดยเฉพาะการปฏิเสธความคิดของเดคาร์ตที่เชื่อว่าความรู้เกิดจากประสบการณ์ซึ่งเกิดขึ้นภายในความคิดของมนุษย์เอง เพราะหากความรู้เกิดขึ้นได้เองก็就不用จำเป็นต้องสร้างองค์ความรู้ทางประวัติศาสตร์และจะไม่มีผลงานประวัติศาสตร์เกิดขึ้น ล็อกแสดงความเห็นในผลงานที่ชื่อ *An Essay Concerning Human Understanding* ซึ่งปฏิเสธความเชื่อที่ว่าพระเจ้าทรงปลูกฝังความคิดให้กับมนุษย์ตั้งแต่กำเนิด เขาเชื่อว่าจิตใจของมนุษย์เมื่อแรกเกิดเปรียบเสมือนกระดาษขาว ส่วนประสบการณ์ที่มนุษย์ได้รับเมื่อเติบโตขึ้นมานั้นเปรียบเสมือนสิ่งที่บันทึกลงบนแผ่นกระดาษ ซึ่งมีทั้งความรู้ หลักปรัชญาที่ดีงามและความคิดที่ชั่วร้าย ความคิดดังกล่าวแสดงถึงความเชื่อที่ว่ามนุษย์เป็นผู้กำหนดอนาคตของตนเอง และสามารถมีอนาคตที่ดีได้หากมีการปลูกฝังทัศนคติที่มีเหตุผล¹⁰

ความก้าวหน้าของประวัติศาสตร์นิพนธ์สมัยภูมิธรรม (Enlightenment)

คริสต์ศตวรรษที่ 18 เป็นสมัยแห่งความเฟื่องฟูของภูมิปัญญา ซึ่งเป็นผลมาจากความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์และวิธีการศึกษาแบบวิทยาศาสตร์ที่ส่งเสริมการใช้เหตุผล ในสมัยนี้มีความก้าวหน้าทางภูมิปัญญาทุกด้าน ทั้งด้านปรัชญา การเมือง เศรษฐกิจและสังคม จึงได้รับการยกย่องว่าเป็น Age of Enlightenment หรือ Age of Reason (ยุคแห่งเหตุผล) นักปราชญ์ผู้นำความคิดของสมัยนี้คือ พวกฟิลาซอฟ (philosophes) ของฝรั่งเศส นำโดย วอลแตร์และมงเตสกิเออ ซึ่งเป็นผู้นำในการใช้เหตุผล พวกฟิลาซอฟเชื่อในความก้าวหน้าของการศึกษาวิทยาศาสตร์และวิธีการศึกษาแบบประจักษ์นิยม แต่ไม่เห็นด้วยกับความคิดของเดคาร์ต นอกจากนี้ยังเชื่อว่าคริสต์ศตวรรษที่ 18 คือสมัยแห่งความก้าวหน้าของสังคมมนุษย์อันเป็นผลมาจากความสำเร็จในการคิดค้นทางวิทยาศาสตร์ หนึ่งในแนวคิดของพวกฟิลาซอฟยังเกี่ยวกับการมีรัฐในอุดมคติ (Utopia) ที่ผู้ปกครอง

⁹ Ibid., p. 71.

¹⁰ John Barker (1982), op.cit., p. 89.

ครองประเทศต้องเป็นคนดีมีคุณธรรม ดังนั้นจึงมีความเชื่อมั่นว่าสังคมมนุษย์จะก้าวหน้าต่อไปในอนาคต แนวคิดเหล่านี้มีอิทธิพลต่อนักคิดและนักประวัติศาสตร์ในฝรั่งเศสและได้แพร่เข้าไปในดินแดนเยอรมันและอังกฤษ

การเขียนประวัติศาสตร์สมัยภูมิธรรม

การเขียนประวัติศาสตร์สมัยภูมิธรรมเป็นจุดเริ่มต้นของการเขียนประวัติศาสตร์สมัยปัจจุบันซึ่งได้รับอิทธิพลจากวิธีคิดของพวกฟิโซลอฟ รวม 3 ประการ ดังนี้

ประการแรก วิธีการเขียนประวัติศาสตร์ของนักประวัติศาสตร์สมัยนี้เน้นการใช้หลักเหตุผลหรือเหตุผลนิยม การตั้งสมมติฐาน การตรวจสอบหลักฐานและพิสูจน์ข้อเท็จจริง รวมทั้งการศึกษาในลักษณะวิเคราะห์ตีความ ตลอดจนการศึกษาเปรียบเทียบ วิธีการศึกษาในลักษณะนี้กลายเป็นต้นแบบของนักประวัติศาสตร์สมัยต่อมา อย่างไรก็ตาม นักประวัติศาสตร์ในสมัยนี้ใช้หลักเหตุผลมากจนขาดความเห็นอกเห็นใจอดีต

ประการต่อมา ความสนใจของนักประวัติศาสตร์สมัยนี้ไม่เน้นเฉพาะเรื่องการเมืองการปกครองและศาสนา แต่ขยายขอบเขตไปศึกษาเรื่องราวทางด้านเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม โดยเฉพาะเรื่องอุตสาหกรรม การค้าและอารยธรรมในดินแดนต่างๆ

ประการสุดท้าย การศึกษาประวัติศาสตร์สมัยนี้เน้นการนำประวัติศาสตร์ไปใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อปัจจุบัน ดังนั้นจึงมุ่งศึกษาบทเรียนจากประวัติศาสตร์เพื่อเป็นตัวอย่างแก่ปัจจุบัน

ความสนใจที่กว้างขวางของสมัยภูมิธรรมทำให้มีผลงานประวัติศาสตร์เกิดขึ้นในดินแดนต่างๆ อย่างหลากหลาย และนับเป็นยุคทองของการศึกษาประวัติศาสตร์ นักประวัติศาสตร์คนสำคัญในสมัยภูมิธรรม คือวอลแตร์ เดวิด ฮูมและกิบบอน

วอลแตร์ เป็นนักคิดและนักปฏิรูปที่โดดเด่นที่สุดในกลุ่มของพวกฟิโซลอฟฝรั่งเศสแห่งคริสต์ศตวรรษที่ 18 เขาเกิดที่กรุงปารีสเมื่อ ค.ศ. 1694 ในครอบครัวของชนชั้นกลาง ได้รับการศึกษาในด้านการประพันธ์และมีผลงานจำนวนมาก โดยเฉพาะจดหมายที่มีเนื้อหาแสดงความคิดเห็นต่อด้านสิ่งต่างๆ ที่เขาไม่เห็นด้วย ทั้งเรื่องของวงการศาสนา การยอมรับสิ่งที่เหนือธรรมชาติ และการกระทำที่เขาเห็นว่าไม่ถูกต้อง รวมมากกว่า 20,000 ฉบับ นอกจากนี้ยังมีผลงานด้านวรรณกรรมและปรัชญาอีกมาก ส่วนผลงานด้านประวัติศาสตร์ที่โดดเด่นและมีชื่อเสียงมากคือหนังสือเรื่อง *The Age of Louis XIV*, *History of Charles XII* และ *Essay on the Manners, Custom, and Spirit of the Nations* วอลแตร์เชื่อว่าประวัติศาสตร์ของมนุษยชาติพัฒนาไปสู่ความ "ก้าวหน้า" จึงพยายามเผยแพร่แนวคิดและปรัชญาของตนทุกวิถีทางเพื่อผลักดันให้ประเทศของตนไปสู่ความก้าวหน้า ซึ่งปรากฏในผลงานประวัติศาสตร์หนังสือประวัติศาสตร์เรื่อง *The Age of Louis XIV* วอลแตร์เขียนหนังสือเล่มนี้ด้วยความรู้ลึกของนักชาตินิยมและจากสายตาของชาวฝรั่งเศสที่ต้องการให้ประเทศของตนเป็นศูนย์กลางของความเจริญในสมัยนั้น เขาจึงค้นคว้าหลัก

ฐานต่างๆ เพื่อสนับสนุนข้อสมมติฐานของตน ดังนั้นผลงานของเขาจึงได้ชื่อว่าเป็นประวัติศาสตร์ที่เกิดจากการคิดค้น (Invented history)

วิธีการทางประวัติศาสตร์ของวอลแตร์มีลักษณะเด่น 4 ข้อ¹¹ คือ

ข้อแรก วอลแตร์ให้ความสำคัญกับข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์อย่างมาก ผลงานของเขาจึงมีการค้นคว้าเอกสารอย่างกว้างขวาง การค้นคว้าวิจัยเอกสารทางประวัติศาสตร์ของวอลแตร์นับเป็นเทคนิคขั้นสูงและได้ผลดี ในการเขียนหนังสือเรื่อง *The Age of Louis XIV* นั้น เขาได้รับแต่งตั้งเป็นผู้นิพนธ์ประวัติศาสตร์ของราชสำนัก ดังนั้นจึงมีผู้เตรียมเอกสารให้เขาศึกษาวิจัยอย่างเต็มที่ ถึงกระนั้น วอลแตร์ก็นำเอกสารแต่ละชิ้นที่เกี่ยวข้องกับเหตุการณ์ต่างๆ มาศึกษาเปรียบเทียบกันอย่างถี่ถ้วน เพราะ "...The first part of the percept is incontestable, but we must examine the other. If a truth can be some use to your state, your silence is condemnable..."¹² นอกจากนี้ เขาจะไม่ยอมรับเอกสารประเภทตำนานใด ๆ รวมทั้งเอกสารที่มีผู้ตั้งใจสร้างขึ้นมา อนึ่งในการศึกษาเอกสารต่างๆ นั้น วอลแตร์นำข้อมูลเล่มใดมาใช้อรรถาธิบายประเด็นอยู่ไม่กี่ประโยค ดังนั้นผลงานของวอลแตร์จึงไม่มีข้อผิดพลาด และเขายังได้ชื่อว่าเป็นผู้บุกเบิกการตรวจสอบหลักฐานอีกด้วย

ข้อที่ 2 วอลแตร์มองว่าเรื่องในอดีตเป็นเรื่องสากล ดังนั้นจึงไม่ได้มุ่งความสนใจอยู่เฉพาะเรื่องของทวีปยุโรปที่มีศาสนาเป็นศูนย์กลาง เขาสนใจศึกษาอารยธรรมของชาติอื่น เช่น จักรวรรดิจีนและปรัชญาขงจื้อ ความสนใจที่กว้างขวางช่วยให้วอลแตร์มองปัญหาได้รอบด้าน โดยเฉพาะสาเหตุในประวัติศาสตร์ ดังเช่นปัญหาเรื่องการปฏิรูปศาสนาซึ่งเขามองไปถึงปัจจัยทางการเมืองและเศรษฐกิจ มากกว่าจะมุ่งเฉพาะประเด็นด้านศาสนาเท่านั้น อย่างไรก็ตาม วอลแตร์เชื่อว่าการเรียนรู้ข้อผิดพลาดเกี่ยวกับอดีตจะเป็นประโยชน์ต่อปัจจุบัน ดังข้อความที่ว่า "...The great errors of the past can also be used in this way. One cannot too often recall the crimes and misfortunes caused by absurd quarrels. It is certain that by reviewing the memory of these quarrels we can prevent them from being revived..."¹³

ข้อที่ 3 วอลแตร์วิเคราะห์ปรากฏการณ์ทางประวัติศาสตร์ด้วยความระแวดระวัง และพยายามพิสูจน์ข้อเท็จจริงในประวัติศาสตร์ เช่น ในหนังสือของเขาเรื่อง *Essay on the Manners, Custom, and Spirit of the Nations* นั้นเขาประณามความผิดพลาดของวงการศาสนาในสมัยกลาง โดยเฉพาะฝ่ายแคทอลิก เขามองว่าสมัยกลางเป็นสมัยแห่งความป่าเถื่อน ซึ่งพวกพระที่

¹¹ Ibid., pp. 104-09.

¹² Donald R. Kelley, Ed. (1991), *Versions of History : from Antiquity to the Enlightenment*. (New Heaven : Yale University Press) pp. 445-46.

¹³ อ้างใน Ibid., p. 445.

ชาวธรรมะได้เข้าครอบงำอารยธรรมของสมัยกลาง พร้อมกับสร้างกฎหมายและสถาบันที่เลวร้าย วิธีการของวอลแตร์เช่นนี้ทำให้เกิดข้อโต้แย้งจากผู้ที่ไม่เห็นด้วยซึ่งจำเป็นต้องค้นหาข้อมูล/หลักฐาน มาหักล้าง ดังนั้นวิธีการของเขาจึงเป็นการท้าทายนักประวัติศาสตร์ทุกยุคสมัย และช่วยให้การศึกษาประวัติศาสตร์ไม่หยุดนิ่ง

ข้อที่ 4 วอลแตร์เชื่อว่ามนุษย์มีพัฒนาการที่ก้าวหน้าตลอดเวลา แต่เป็นลักษณะแบบเส้นโค้ง คือเมื่อก้าวหน้าถึงจุดสูงสุดแล้วก็จะเสื่อมลง ทศนคติเกี่ยวกับความก้าวหน้าของสังคมปัจจุบัน (หรือสังคมร่วมสมัยของเขา) นั้น วอลแตร์รับจากสังคมอังกฤษซึ่งมีความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์ ประสบการณ์ที่เขาเคยอยู่ในประเทศอังกฤษทำให้วอลแตร์เชื่อว่าความก้าวหน้าเป็นคุณสมบัติของมนุษย์ และต่อต้านความเชื่อในสิ่งที่อยู่เหนือธรรมชาติที่มีอยู่ในวงการศาสนา (‘Infame’) อย่างไรก็ตาม เมื่อศึกษาเรื่องราวประวัติศาสตร์แล้ว เขาก็พบว่ามนุษย์ในแต่ละยุคสมัยไม่เคยก้าวหน้าด้วยตนเองเลย เว้นแต่จะได้รับการชี้นำไปสู่หนทางแห่งแสงสว่างจากผู้ที่มีอำนาจ ดังนั้นความก้าวหน้าของแต่ละยุคสมัยจึงสัมพันธ์กับผู้ปกครองประเทศที่มีความสามารถ และมีอำนาจ วอลแตร์แบ่งยุคสมัยในประวัติศาสตร์ที่รุ่งเรืองสูงสุดเป็น 4 สมัย คือ สมัยกรีก สมัยโรมัน สมัยฟื้นฟูศิลปวิทยาการ และสมัยของพระเจ้าหลุยส์ที่ 14 ซึ่งเป็นยุคสมัยของเขาเอง

วิธีการศึกษาประวัติศาสตร์ของวอลแตร์มีอิทธิพลต่อนักประวัติศาสตร์สกุลต่างๆ ในสมัยต่อมา แต่ก็มีผู้วิจารณ์ข้อบกพร่องของวอลแตร์ไว้ 3 ประเด็น คือ ประเด็นแรก การที่วอลแตร์มุ่งแต่เหตุผลมากเกินไปทำให้ละเลยหลักฐานประเพณีทำนพื้นบ้านหรือนิยายปรัมปราซึ่งมีประโยชน์ต่อการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ประเด็นต่อมา การที่วอลแตร์ใช้มาตรฐานของตนเองตัดสินผู้อื่นทำให้เกิดข้อผิดพลาดได้ เช่นการที่เขาเชื่อว่าสมัยแห่งความรุ่งเรืองมีเพียง 4 สมัยทำให้เขาละเลยคุณค่าของสมัยอื่น ดังกรณีของสมัยฟื้นฟูศิลปวิทยาการจะไม่สามารถเจริญรุ่งเรืองอย่างที่ปรากฏ หากขาดการพัฒนาความเจริญของสมัยกลาง การใช้ความคิดของตนเองตัดสินผู้อื่นเช่นนี้ยังแสดงถึงอคติของนักประวัติศาสตร์อีกด้วย ประเด็นสุดท้าย การที่วอลแตร์เน้นปรัชญาบทเรียนจากประวัติศาสตร์มากเกินไปทำให้นักประวัติศาสตร์สนใจผลลัพธ์มากกว่าสาเหตุ และทำให้น้ำหนักของการศึกษาประวัติศาสตร์ขาดสัดส่วนที่เหมาะสม

เดวิด ฮูม เป็นนักปรัชญาและนักประวัติศาสตร์ชาวสกอตต์ เขาเกิดเมื่อ ค.ศ. 1711 และเคยทำงานเป็นบรรณารักษ์ จึงมีโอกาสศึกษาเอกสารและข้อมูลอย่างกว้างขวาง ผลงานที่มีชื่อเสียงในช่วงแรกๆ คือด้านปรัชญา ต่อมาได้สร้างผลงานทางประวัติศาสตร์หลายชิ้น แต่ที่ได้รับการยกย่องและกล่าวถึงมากที่สุด ทั้งในแง่ความสมบูรณ์ของเนื้อหาและความคิดเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ของผู้เขียน คือหนังสือประวัติศาสตร์เรื่อง *History of England* ซึ่งพิมพ์เผยแพร่ในช่วง ค.ศ. 1754-1762 มีความยาว 6 เล่ม เนื้อหาเกี่ยวกับประวัติศาสตร์อังกฤษตั้งแต่สมัยถูกรุกรานโดยกองทัพโรมันของจูเลียส ซีซาร์จนถึงสมัยราชวงศ์สจิวต์และราชวงศ์ทิวดอร์

ความคิดเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ที่สำคัญโดยรวมของฮูมมีอยู่ 2 ประเด็น คือ ความจริงของประวัติศาสตร์ และประโยชน์จากประวัติศาสตร์

ประเด็นแรกฮูมเชื่อว่าสิ่งสำคัญในการศึกษาประวัติศาสตร์คือความจริงทางประวัติศาสตร์ ดังนั้น ความรู้ทางประวัติศาสตร์จึงต้องตั้งอยู่บนฐานของความเชื่อที่มีเหตุผลและพิสูจน์ได้มิฉะนั้น นักประวัติศาสตร์จะไม่สามารถนำเสนอผลงานของตนหากไม่สามารถพิสูจน์ข้อเท็จจริง ดังที่ฮูมได้กล่าวถึงงานของตนว่า "...But as I do not find that truth, which is the basis of history, is at all regarded in those anecdotes, I cannot admit of this as a proof of their passion for that study..."¹⁴ และแนะนำนักประวัติศาสตร์ว่า "...A wise man, therefore, proportions his belief to the evidence. In such conclusions as are founded on infallible experience, he expects the event with the last degree of assurance, and regards his past experience as a full proof of the future existence of that event..."¹⁵ แต่การพิสูจน์ความจริงตามความคิดของฮูมต้องมีมาตรฐานสูง เพื่อป้องกันไม่ให้เกิดความระแวงสงสัยและเพื่อไม่ให้เกิดการยอมรับข้อมูลประเภทเหลือเชื่อ ดังนั้น เขาจึงปฏิเสธข้อมูลที่ไม่สามารถตรวจสอบข้อเท็จจริงได้ เช่น เรื่องเกี่ยวกับภินิหารของพระเจ้าอาเธอร์ หรือเรื่องราวเหนือจริงอื่นๆ

นอกจากนี้ ฮูมยังตั้งข้อสังเกตว่า ข้อมูลเกี่ยวกับอดีตที่ห่างไกลนั้น เมื่อเล่าสืบต่อกันมามักตกๆหล่นๆจนขาดความสมบูรณ์ นักประวัติศาสตร์จึงต้องเสาะหาเอกสารอื่นๆ ที่เกี่ยวเนื่องกันเพื่อเชื่อมต่อข้อมูล ฉะนั้นวิธีการศึกษาประวัติศาสตร์ของฮูมจึงเน้นตั้งประเด็นคำถามอย่างถี่ถ้วนเพื่อให้ได้ข้อมูลครบถ้วน รวมทั้งข้อมูลปลีกย่อย อย่างไรก็ตาม นักประวัติศาสตร์สมัยปัจจุบันมีคำถามเกี่ยวกับการพิสูจน์ความจริงเพื่อขจัดความระแวงสงสัยว่า ควรให้น้ำหนักความน่าเชื่อถือของข้อมูลในระดับใด เพราะมาตรฐานการประเมินของนักประวัติศาสตร์ต่างกัน ทำให้ผลที่ได้รับต่างกัน

ประเด็นที่ 2 ฮูมเห็นว่าการศึกษาประวัติศาสตร์มีประโยชน์ถึง 3 ด้าน คือทำให้เกิดความเพลิดเพลินและสนุก เพราะเรื่องราวในอดีตมีเรื่องน่าตื่นเต้นและเกร็ดต่างๆ ที่มีชีวิตชีวา นอกจากนี้ การศึกษาประวัติศาสตร์ยังให้สาระประโยชน์แก่ผู้ศึกษามาก เพราะเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับการเมืองการปกครอง เศรษฐกิจ ศาสนา ฯลฯ ล้วนให้แง่คิดแก่ผู้ศึกษาที่สามารถนำไปเป็นแบบอย่างในปัจจุบันได้ดี ที่สำคัญเรื่องราวประวัติศาสตร์ยังสอนคุณธรรมแก่ผู้เขียนและผู้เรียน เพราะเรื่องราวในอดีตเป็นตัวอย่างของความมีคุณธรรม ที่จะแทรกซึมเข้าไปสู่ความคิดของผู้ศึกษาประวัติศาสตร์ ดังนั้นวิธีการทางประวัติศาสตร์ของฮูมจึงเน้นการนำเสนอสาระประโยชน์ที่

¹⁴ อ้างใน Ibid., p. 458.

¹⁵ Robert M. Burns and Hugh Rayment-Pickard, *Int.&ed.* (2000), *Philosophy of History : From Enlightenment to Postmodernity.* (Malden, Mass.: Blackwell Publishers) p. 42.

ให้ข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์ที่ถูกต้อง ขณะเดียวกันก็มีวิธีเขียนให้น่าสนใจและชวนติดตาม ดังเช่น เรื่องการประหารชีวิตพระเจ้าชาร์ลที่ 1 ของอังกฤษซึ่งเขาบรรยายความรู้สึกและอารมณ์ของประชาชนที่ทราบข่าว พร้อมกันนั้นผลงานของเขายังมุ่งสอนคุณธรรมแก่ผู้อ่านด้วย

นอกจากความคิดเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ดังกล่าวแล้ว เขาก็มีความคิดคล้ายกับนักประวัติศาสตร์สมัยภูมิธรรมคนอื่นๆ เกี่ยวกับวัฏจักรของประวัติศาสตร์ว่ามีลักษณะเป็นเส้นโค้งและยังมีความเชื่อเกี่ยวกับความก้าวหน้าของมนุษยชาติ

เอ็ดเวิร์ด กิบบอน (Edward Gibbon) เป็นนักประวัติศาสตร์ชาวอังกฤษที่มีชื่อเสียงมากที่สุดจากผลงานเรื่อง *The Decline and Fall of the Roman Empire* ซึ่งเป็นผลงานประวัติศาสตร์สมัยคริสต์ศตวรรษที่ 18 ที่ได้รับการยกย่องมากที่สุดเล่มหนึ่ง กิบบอนเกิดที่เมืองเล็กๆ แห่งหนึ่งใกล้กรุงลอนดอน เมื่อ ค.ศ. 1737 ได้รับการศึกษาที่มหาวิทยาลัยออกฟอร์ด (Oxford University) ด้านวิชาคลาสสิกซึ่งรวมถึงภาษากรีกและภาษาละติน ทำให้มีความสามารถในการอ่านเอกสารโบราณสมัยกรีกและโรมันซึ่งเป็นประโยชน์อย่างยิ่งต่อการเขียนผลงานเรื่องนี้ หลังสำเร็จการศึกษา กิบบอนใช้ชีวิตส่วนใหญ่ที่เมืองโลซานน์ (Lausanne) ประเทศสวิตเซอร์แลนด์ ซึ่งขณะนั้นเป็นศูนย์รวมของนักวิชาการและนักปรัชญาราชบัณฑิตทั้งหลาย เขาฝึกฝนการเป็นนักประวัติศาสตร์ตั้งแต่ต้น และได้รับอิทธิพลเกี่ยวกับหลักเหตุผลนิยมจากปรัชญาของมองเตสกีเยอ ซึ่งปรากฏอย่างเด่นชัดในหนังสือของเขา

หนังสือเรื่อง *The Decline and Fall of the Roman Empire* ได้รับการยกย่องอย่างมาก เพราะการนำเสนอมีสาระทางประวัติศาสตร์ที่หนักแน่น แต่งด้วยแนวคิดด้านปรัชญาและเรียบเรียงด้วยภาษาและถ้อยคำที่สละสลวยงดงาม รวมทั้งมีการวิเคราะห์และตีความหลักฐาน/ข้อมูลแบบสมัยใหม่ด้วย เนื้อหาของหนังสือเล่มนี้เกี่ยวกับสาเหตุแห่งความเสื่อมและการล่มสลายของจักรวรรดิโรมัน โดยกิบบอนเสนอไว้ 2 ประเด็นคือ เกิดจากการรุกรานพวกอนารยชนเผ่าเยอรมันและศาสนาคริสต์ ในประเด็นเกี่ยวกับศาสนาคริสต์นั้น กิบบอนวิเคราะห์จากสภาพเศรษฐกิจและสังคมของจักรวรรดิโรมันในขณะนั้นที่เจริญจนถึงขีดสุด จนทำให้ประชาชนหันไปหาสิ่งเรีงรมย์และวัตถุต่างๆ ขณะเดียวกันผู้ปกครองบ้านเมืองก็หลงระเริงอยู่กับสิ่งมัวเมาจนไม่สนใจปกครองบ้านเมือง เป็นเหตุให้เศรษฐกิจทรุดโทรม ประชาชนจึงเสื่อมศรัทธาต่อสถาบันการเมืองการปกครองและหันไปหาศาสนาเพื่อเป็นที่พึ่งทางด้านจิตใจ รวมทั้งไม่สนใจกิจการบ้านเมือง ดังนั้นเมื่อพวกอนารยชนเริ่มขยายอิทธิพล ชาวโรมันจึงไม่ให้ความสนใจเช่นเดียวกับที่ผู้ปกครองของตนก็ไม่ให้ความสำคัญกับพวกอนารยชน จนกระทั่งจักรวรรดิโรมันล่มสลาย ซึ่งเป็นเหตุการณ์ที่กิบบอนคิดว่าหลีกเลี่ยงไม่ได้ ดังที่เขาสรุปไว้ว่า...

...the decline of Rome was natural and inevitable effect of immoderate greatness.

Prosperity ripened the principle of decay; the courses of destruction multiplied with the

extent of conquest; and, as soon as time or accident had removed the artificial supports, the stupendous fabric yielded to the pressure of its own weight. The story of its ruin is simple and obvious; and, instead of inquiring why the Roman Empire was destroyed, we should rather be surprised that it had subsisted so long.¹⁶

ผลงานของกิบบอนเป็นตัวอย่างที่ดีของวิธีการศึกษาประวัติศาสตร์โดยใช้หลักเหตุผลในการวิเคราะห์และตีความเหตุการณ์ในอดีตที่มีข้อมูล/หลักฐานรองรับเหตุผลอย่างน่าเชื่อถือ ทั้งนี้ผู้เขียนมีการค้นคว้าหลักฐาน/ข้อมูลอย่างกว้างขวางและลึกซึ้งจากเอกสารโบราณทั้งที่เป็นภาษากรีกและละติน รวมทั้งเอกสารของสำนักสงฆ์คณะต่างๆ ทำให้ข้อมูลที่นำเสนอได้รับการยอมรับอย่างมาก อย่างไรก็ตาม วิธีการวิเคราะห์และตีความตามหลักเหตุผลของเขาก็ถูกวิจารณ์ว่าเป็นการนำเหตุผลของปัจจุบัน (คริสต์ศตวรรษที่ 18) ไปใช้ตัดสินอดีตซึ่งอาจไม่ถูกต้องเสมอไป โดยเฉพาะพวกเคร่งศาสนาโจมตีกิบบอนว่าเขาขาดความเห็นอกเห็นใจศาสนา วิธีการเช่นนี้เป็นลักษณะของนักประวัติศาสตร์สมัยภูมิธรรมที่ถูกวิพากษ์ว่าใช้เหตุผลมากเกินไปจนขาดความเห็นใจต่อดี

กล่าวโดยรวม การเขียนประวัติศาสตร์ในสมัยภูมิธรรมมีลักษณะเฉพาะที่ทำให้ประวัติศาสตร์นิพนธ์ในคริสต์ศตวรรษที่ 18 มีความโดดเด่น และกลายเป็นแบบฉบับของการเขียนประวัติศาสตร์ในสมัยต่อมา รวมทั้งได้ท้าทายให้เกิดความคิดโต้แย้งในหมู่นักประวัติศาสตร์ที่ไม่เห็นด้วยกับความคิดของกลุ่มนี้ จนเกิดนักประวัติศาสตร์สกุลต่างๆ ขึ้นในคริสต์ศตวรรษที่ 19 ซึ่งนับเป็นปรากฏการณ์สำคัญที่ทำให้การเขียนประวัติศาสตร์มีการเคลื่อนไหวตลอดเวลา

ประวัติศาสตร์นิพนธ์ในคริสต์ศตวรรษที่ 19

คริสต์ศตวรรษที่ 19 เป็นช่วงเวลาที่การศึกษาทางประวัติศาสตร์เจริญก้าวหน้ามาก มีนักประวัติศาสตร์และผลงานทางประวัติศาสตร์เกิดขึ้นจำนวนมาก นักประวัติศาสตร์สกุลต่างๆ ที่โดดเด่นได้แก่กลุ่ม ฮิสตอริซิม และ ปฏิฐานนิยม ความก้าวหน้าของการเขียนประวัติศาสตร์สมัยนี้เป็นผลจากกระบวนการพัฒนาทางความคิดที่เป็นปฏิกิริยาต่อแนวคิดแบบเหตุผลนิยม และการเติบโตของนักประวัติศาสตร์อาชีพ

กระแสต่อต้านแนวคิดแบบเหตุผลนิยม

ปลายคริสต์ศตวรรษที่ 18 เกิดแนวคิดที่เป็นปฏิกิริยาต่อหลักเหตุผลนิยมขึ้นทั้งในดินแดนฝรั่งเศสและเยอรมนี เนื่องจากนักคิดในสมัยนี้เกิดความเห็นใจอดีตและเห็นว่าวิธีการของกลุ่มภูมิธรรมที่ยึดเฉพาะหลักเหตุผลนั้นไม่ใช่วิธีการที่ถูกต้อง ประกอบกับเกิดกระแสความคิดที่ว่าธรรม

¹⁶ อ้างใน G.E. Aylmer (1997), "Introductory Survey: From the Renaissance to the Eighteenth Century," Companion to Historiography. p. 275.

ชาติของมนุษย์นั้นเปลี่ยนแปลงได้ จึงควรให้ความสนใจกับเรื่องของอารมณ์ที่มีผลต่อการกระทำของมนุษย์ด้วย ในฝรั่งเศสนั้นกระบวนความคิดที่ขัดแย้งกับกลุ่มภูมิธรรมเรียกว่า โรแมนติซิซึม (Romanticism) ซึ่งเน้นการศึกษาและทำความเข้าใจเกี่ยวกับอารมณ์ของมากกว่ามุ่งเรื่องเหตุผล ความคิดแบบโรแมนติซิซึมปรากฏในผลงานด้านวรรณกรรมเป็นส่วนใหญ่ ส่วนในเยอรมนีความคิดที่เป็นปฏิกิริยาต่อแนวคิดแบบเหตุผลนิยมได้ปรากฏเด่นชัดในประวัติศาสตร์นิพนธ์ของนักประวัติศาสตร์กลุ่ม ฮิสตอริซิซึม

แนวคิดของกลุ่มโรแมนติซิซึม นักคิดกลุ่มโรแมนติซิซึมเน้นที่อารมณ์ของมนุษย์และให้ความสำคัญกับธรรมชาติ เพราะเชื่อว่าธรรมชาตินำมาซึ่งความสุขและความเข้าใจที่ดี ผู้นำทางความคิดของกลุ่มนี้คือ ฌอง-จาคว์ รูสโซ (Jean-Jacques Rousseau) นักปรัชญาเมธีชาวฝรั่งเศส ซึ่งเป็นผลผลิตของสมัยภูมิธรรม แต่ได้ชื่อว่าเป็นบิดาแห่งโรแมนติซิซึม รูสโซเชื่อว่ามนุษย์ไม่ใช่ผู้ที่มีสมองกลวงและคอยปฏิบัติตามคำสั่ง เพราะมนุษย์มีความอารมณ์ละเอียดอ่อน อ่อนไหวและต้องการเสรีภาพ ดังนั้นผู้ปกครองประเทศจึงไม่สามารถหยิบบังคับสิ่งใดให้แก่ประชาชนของตนได้ เว้นแต่เป็นสิ่งที่ประชาชนยอมรับ หลักความคิดดังกล่าวใช้ในการศึกษาประวัติศาสตร์ของมนุษย์ชาติได้ทุกยุคทุกสมัย เพราะในการศึกษาประวัติศาสตร์นั้น นักประวัติศาสตร์ไม่เพียงแต่พิจารณาถึงเหตุผลของมนุษย์ในสังคมหากต้องพิจารณาถึงความประสงค์ของคนในแต่ละสังคมด้วย¹⁷

อิทธิพลของความคิดแบบโรแมนติซิซึมที่มีต่อการเขียนประวัติศาสตร์ ได้แก่แนวคิดที่ว่าแต่ละชาติต่างมีวิวัฒนาการทางวัฒนธรรมของตนเองและเป็นพัฒนาการที่เกิดขึ้นโดยที่คนในชาติไม่ได้ตั้งเป้าหมายไว้ แต่เป็นปรากฏการณ์ที่เกิดจากพลังในทางสร้างสรรค์ที่มีอยู่ในความคิดของแต่ละชาติ พลังเหล่านี้เป็นพลังผลักดันที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติและช่วยสร้างสรรค์ลักษณะเฉพาะของวัฒนธรรมประจำชาติ พวกโรแมนติซิซมนำความคิดนี้ไปประยุกต์กับเรื่องโชคชะตาของมนุษย์และสรุปว่าชะตากรรมไม่ใช่เรื่องของเหตุผลแต่เป็นสิ่งที่ควบคุมไม่ได้ ความคิดแบบโรแมนติซิซึมทำให้นักประวัติศาสตร์ในดินแดนต่างๆ สนใจศึกษาลักษณะเฉพาะของแต่ละชาติ เนื่องจากเรื่องราวและภูมิปัญญาของแต่ละชาติในสมัยกลาง ที่นักประวัติศาสตร์สมัยภูมิธรรมไม่ค่อยให้ความสำคัญนั้นยังไม่กระจ่างชัด ดังนั้นการศึกษาประวัติศาสตร์ของพวกโรแมนติซิซึมจึงเน้นเรื่องของแต่ละชาติมากขึ้น ผลงานทางประวัติศาสตร์ที่รับอิทธิพลของแนวคิดแบบโรแมนติซิซึมและที่รู้จักแพร่หลายคือวรรณกรรมเชิงประวัติศาสตร์ของ เซอร์วอลเทอร์ สกอตต์ (Sir Walter Scott) ซึ่งเป็นกวีและนักประพันธ์ชาวอังกฤษผู้มีชื่อเสียง

¹⁷ R. G. Collingwood. (1982) op.cit., pp. 86-87.

แนวคิดของกลุ่ม ฮิสตอริซิสม์ ความคิดของกลุ่ม ฮิสตอริซิสม์ เป็นปฏิกิริยาต่อความคิดแบบสมัยภูมิธรรมที่ปรากฏเด่นชัดในประวัติศาสตร์นิพนธ์เยอรมัน แนวคิดที่สำคัญของกลุ่มนี้ซึ่งได้กล่าวไว้แล้วบางส่วนในบทที่ 2 คือนักประวัติศาสตร์จะต้องทำความเข้าใจเกี่ยวกับลักษณะเฉพาะของแต่ละยุคสมัย และต้องไม่เอายุคสมัยของตน (เหตุผลของตน) ไปตัดสินเหตุการณ์ในอดีต นอกจากนี้ แฮร์เดอร์ผู้นำทางความคิดของกลุ่มนี้ยังเสนอว่านักประวัติศาสตร์ ควรให้ความสนใจศึกษาเรื่องราวของปัจเจกมากกว่าการศึกษาแบบองค์รวม (universal) ตามแบบสมัยภูมิธรรม เพราะจะทำให้เข้าใจรายละเอียดของแต่ละปัจเจกซึ่งแตกต่างกัน หรืออีกนัยหนึ่งคือการให้ความสำคัญกับการศึกษาวัฒนธรรมของแต่ละชนชาติที่มีความเป็นมาต่างกัน เนื่องจากมนุษย์ในแต่ละสังคมล้วนมีส่วนสร้างสรรค์อารยธรรมของมนุษยชาติ อนึ่งความคิดของแฮร์เดอร์ที่ว่า ยุคสมัยของประวัติศาสตร์มีความต่อเนื่องกันระหว่างสมัยต่อสมัย โดยความสำเร็จของปัจจุบันเป็นผลมาจากความสำเร็จของอดีตก็ทำให้นักประวัติศาสตร์ กลุ่มฮิสตอริซิสม์สนใจศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับเรื่องราวของสมัยกลางเช่นเดียวกับพวกโรแมนติซิสม์ หากแต่พวกโรแมนติซิสม์สนใจสมัยกลางเพื่อสอบสวนความเป็นมาของชาติตน โดยไม่สนใจการใช้เหตุผลเพื่อสรุปสาเหตุในประวัติศาสตร์ เพราะพิจารณาปัญหาต่างๆจากโครงสร้างภายในสังคมนั้นๆ ส่วนพวกฮิสตอริซิสม์สนใจสมัยกลางเพื่อวิเคราะห์ความเจริญของสมัยฟื้นฟูศิลปวิทยาการ

แนวคิดของกลุ่มฮิสตอริซิสม์ ก่อให้เกิดความตื่นตัวในการศึกษาประวัติศาสตร์ โดยเฉพาะในดินแดนเยอรมัน ซึ่งมีการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองและการเคลื่อนไหวที่รุนแรงของลัทธิชาตินิยม นักปรัชญาประวัติศาสตร์ที่โดดเด่นในสมัยนี้ส่วนมากเป็นชาวเยอรมัน เช่น แฮร์เดอร์ คานท์ และเฮเกล ซึ่งได้ไว้กล่าวแล้วในบทที่ 2 ส่วนนักประวัติศาสตร์ที่มีชื่อเสียงและมีอิทธิพลต่อการวางระเบียบวิธีทางประวัติศาสตร์และเป็นที่กล่าวขวัญมากที่สุดคือ รังเก

การเขียนประวัติศาสตร์ในคริสต์ศตวรรษที่ 19

คริสต์ศตวรรษที่ 19 ได้ชื่อว่าเป็นยุคทองของประวัติศาสตร์ซึ่งมีนักประวัติศาสตร์ที่โดดเด่นจำนวนมาก มีผลงานทางประวัติศาสตร์ที่เป็นต้นแบบของวิธีการทางประวัติศาสตร์ซึ่งใช้กันอยู่ในปัจจุบัน เป็นช่วงเวลา que ความคิดเกี่ยวกับปรัชญาประวัติศาสตร์สมัยใหม่เฟื่องฟู มีสำนักคิดทางประวัติศาสตร์เกิดขึ้นหลายสกุล ซึ่งมีบทบาทสำคัญในการสร้างเอกลักษณ์ของการเขียนประวัติศาสตร์ในคริสต์ศตวรรษที่ 19 และมีการพัฒนาวิชาประวัติศาสตร์ให้เป็นศาสตร์ที่แท้จริง โดยเปิดสอนในมหาวิทยาลัยถึงระดับปริญญาเอก

ลักษณะทั่วไปของวิธีการเขียนประวัติศาสตร์ในคริสต์ศตวรรษที่ 19 ประกอบด้วย

1. การเขียนประวัติศาสตร์ในสมัยนี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อสั่งสอนสังคม เนื่องจากนักประวัติศาสตร์ในสมัยนี้เชื่อว่าเหตุการณ์ในประวัติศาสตร์เป็นตัวอย่างที่มีคุณค่าสำหรับปัจจุบัน จึงสามารถศึกษาบทเรียนจากอดีตเพื่อประโยชน์ของปัจจุบัน

2. การเขียนประวัติศาสตร์ในสมัยนี้มักแสดงออกถึงความรู้สึกเกี่ยวกับลัทธิชาตินิยม เนื่องจากนักประวัติศาสตร์ในสมัยนี้ ได้รับอิทธิพลของแนวคิดแบบชาตินิยม และพยายามค้นหาเอกลักษณ์และวัฒนธรรมของตนเอง

3. การเขียนประวัติศาสตร์ในสมัยนี้เน้นวิธีการสร้างหลักเกณฑ์ทางประวัติศาสตร์ เนื่องจากนักประวัติศาสตร์สมัยนี้ได้รับอิทธิพลของความก้าวหน้าทางด้านวิทยาศาสตร์ และเชื่อว่าประวัติศาสตร์ก็เป็นวิทยาศาสตร์ จึงพยายามค้นหากฎเกณฑ์ของประวัติศาสตร์และวิธีการศึกษาทางประวัติศาสตร์

นักประวัติศาสตร์คนสำคัญในคริสต์ศตวรรษที่ 19 สามารถจำแนกตามสำนักคิดของแต่ละสกุล ดังนี้

นักประวัติศาสตร์กลุ่มโรแมนติซิสม์/ชาตินิยม นักประวัติศาสตร์กลุ่มโรมแมนติซิสม์ ส่วนใหญ่สะท้อนแนวคิดชาตินิยมอยู่ในผลงานอย่างชัดเจน ผลงานของกลุ่มนี้กระจายอยู่ในดินแดนต่างๆ ทั้งทวีปยุโรปและสหรัฐอเมริกา

เซอร์วอลเทอร์ สกอตต์ เกิดที่เมืองเอดินเบอระ (Edinburg) ในสกอตแลนด์ เมื่อ ค.ศ. 1771 ได้รับการศึกษาทางด้านกฎหมายและมีความเชื่อมั่นในความศักดิ์สิทธิ์ของกฎหมายที่ช่วยแก้ปัญหาและสร้างสันติสุข ความสนใจทางประวัติศาสตร์ของเขาเกิดจากความเชื่อที่ว่าประวัติศาสตร์เป็นเรื่องของคนที่มีชีวิต นอกจากนี้เขายังมีความศรัทธาในความรุ่งเรืองทางภูมิปัญญาของสกอตแลนด์ในคริสต์ศตวรรษที่ 18 จนทำให้เมืองเอดินเบอระได้รับยกย่องว่าเป็น "นครเอเทรอสสมัยใหม่"¹⁸ ประกอบกับเขามีความซาบซึ้งในวัฒนธรรมพื้นถิ่นของชาวสกอตต์ เช่น เทพนิยาย ตำนาน การขับลำนำแบบพื้นบ้าน ผลงานชิ้นแรกของเขาคือการวิจัยรวบรวมบทกวีและลำนำพื้นบ้าน ชื่อ *The Minstrelsy of the Scottish Border* หลังจากนั้นจึงได้ประพันธ์วรรณกรรมและบทกวีประเภทประวัติศาสตร์เป็นจำนวนมาก เนื้อหาส่วนใหญ่เกี่ยวกับเรื่องวีรคติและความขัดแย้งทางการเมืองระหว่างกลุ่มต่างๆ ในสังคม ผลงานของเขาติดอันดับหนังสือขายดีที่สุดในอังกฤษและยุโรป เช่น เรื่อง *The Heart of Midlothian* ซึ่งเป็นเรื่องเกี่ยวกับการกบฏในเมืองเอดินเบอระ และเรื่อง *Ivanhoe* ซึ่งสะท้อนความขัดแย้งระหว่างพวกนอร์มันส์ในฝรั่งเศสกับพวกแองโก-แซกซอนในอังกฤษที่ยาวนานถึง 4 ชั่วอายุคนฯลฯ

กล่าวได้ว่า แม้ผลงานของสกอตต์จะไม่ใช่งานเขียนประวัติศาสตร์ในเชิงวิชาการ แต่อิทธิพลของความคิดแบบโรแมนติซิสม์ ก็ทำให้เขาสนใจค้นคว้าข้อมูลทางประวัติศาสตร์และถ่ายทอดเป็นวรรณกรรมที่มียอดจำหน่ายสูงสุดในขณะนั้น นอกจากนี้วิธีการนำเสนอในลักษณะวรรณกรรมทางประวัติศาสตร์ยังทำให้มีผู้เรียนรู้เหตุการณ์ในอดีตมากขึ้น อีกทั้งเป็นแนวทางให้

¹⁸ John Barker (1982), op.cit., pp. 141-42.

เกิดการปะพันธ์วรรณกรรมในลักษณะเดียวกันแพร่หลายในดินแดนต่างๆเพิ่มมากขึ้นและต่อเนื่องมาถึงปัจจุบัน

ผลงานของนักประวัติศาสตร์กลุ่มโรแมนติซึม/ชาตินิยมที่โดดเด่นคนอื่นๆ ได้แก่

ในประเทศฝรั่งเศส มีผลงานของ จูลส์ มิชเล (Jules Michelet) ผู้บุกเบิกผลงานด้านประวัติศาสตร์แนวชาตินิยมในต้นคริสต์ศตวรรษที่ 19 ผลงานของเขาคือการเขียนประวัติศาสตร์ของชาวฝรั่งเศส เรื่อง *History of France* ขนาดความยาว 6 เล่ม เนื้อหาเกี่ยวกับชีวิตของสามัญชนชาวฝรั่งเศสในสมัยกลาง ซึ่งมีวิธีการศึกษาข้อมูลที่น่าสนใจ เพราะริเริ่มค้นคว้าเอกสารประเภทตำนาน บทเพลงพื้นบ้าน บทกวี รวมทั้งหลักฐานประเภทสถาปัตยกรรมต่างๆ นอกจากนี้ยังมีผลงานในลักษณะคล้ายคลึงกัน เรื่อง *History of Civilization in France* ซึ่งเป็นผลงานของนักประวัติศาสตร์ชาวฝรั่งเศสอีกคนหนึ่งชื่อ ฟรังซัวส์ กิโซ (Francois Guizot) ผลงานชิ้นนี้สะท้อนความคิดเกี่ยวกับชาตินิยมและความรักชาติอย่างชัดเจน ส่งผลให้ผู้เขียนได้รับเลือกให้เป็นรัฐมนตรีในสมัยพระเจ้าหลุยส์ฟิลิปป์ (Louis Philippe)

ในประเทศอังกฤษ นักประวัติศาสตร์สกุลโรแมนติซึมที่มีชื่อเสียงคือ ทอมัส แบบิงตัน แมคคอเลย์ (Thomas Babington Macaulay) ซึ่งเขียนหนังสือเรื่อง *History of England* ขนาดความยาว 5 เล่มในระหว่าง ค.ศ. 1849-61 เนื้อหาเกี่ยวกับการปฏิวัติอันรุ่งโรจน์ของอังกฤษใน ค.ศ. 1688 (Glorious Revolution of 1688) ซึ่งให้ข้อสรุปว่าเป็นการแสดงถึงความรุ่งเรืองและก้าวหน้าของสังคมอังกฤษ ผู้เขียนใช้วิธีการเล่าเรื่องแบบพรรณนาความและการสร้างจินตนาการให้กับผู้อ่านในรูปของร้อยแก้วที่ได้รับความนิยมอย่างกว้างขวางและชวนติดตาม เพราะมีวิธีการนำเสนอคล้ายกับนวนิยายที่สะท้อนความขัดแย้งของกลุ่มต่างๆ ในเหตุการณ์ประวัติศาสตร์ ทำให้หนังสือเล่มนี้ติดอันดับหนังสือขายดีทั้งในอังกฤษและสหรัฐอเมริกา เฉพาะในสหรัฐอเมริกามียอดขายครั้งแรกถึง 200,000 เล่ม

ในสหรัฐอเมริกา มีผลงานของ จอร์จ แบนคอฟต์ (George Bancroft) นักประวัติศาสตร์ชาวอเมริกันชาตินิยม เรื่อง *History of the United States* ซึ่งมีความยาวถึง 10 เล่ม และชี้ให้เห็นว่าความสำเร็จของสหรัฐอเมริกาเกิดจากพลังของประชาชน นอกจากนี้ยังมีผลงานของ เฮนรี แอดัมส์ (Henry Adams) เรื่อง *History of the United States during the Jefferson and Madison Administrations* ขนาดความยาว 9 เล่ม ซึ่งได้รับการยกย่องว่าเป็นผลงานทางวิชาการที่ยอดเยี่ยมเล่มหนึ่งของคริสต์ศตวรรษที่ 19 เนื้อหาเกี่ยวกับพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของสหรัฐอเมริกา

นักประวัติศาสตร์กลุ่มฮิสตอริซิซึม นักประวัติศาสตร์กลุ่มฮิสตอริซิซึมในดินแดนเยอรมนีมีความสำคัญต่อการสร้างผลงานทางประวัติศาสตร์ในสมัยคริสต์ศตวรรษที่ 19 และเป็นผู้นำในการวางระเบียบวิธีการเขียนประวัติศาสตร์ซึ่งกลายเป็นแบบอย่างของการเขียนประวัติศาสตร์

ในสมัยปัจจุบัน นักประวัติศาสตร์กลุ่มนี้จึงได้ชื่อว่าเป็นนักประวัติศาสตร์แนวทางวิทยาการ นักประวัติศาสตร์คนสำคัญของกลุ่มนี้ เช่น รังเกและนีบูห์ (Niebuhr)

นีบูห์ เป็นนักประวัติศาสตร์ชาวเดนมาร์ก ในต้นคริสต์ศตวรรษที่ 19 เขาทำงานวิจัยและสอนทางด้านประวัติศาสตร์ในเยอรมนี นีบูห์เขียนประวัติศาสตร์เรื่อง *History of Rome* ระหว่างค.ศ. 1811-12 ซึ่งเป็นผลงานที่มีชื่อเสียงและได้รับการยกย่องสูงทางด้านระเบียบวิธีการทางประวัติศาสตร์ เขาเชื่อว่าการเขียนประวัติศาสตร์เป็นวิทยาศาสตร์ไม่ใช่ศิลปะ ดังนั้นการศึกษาประวัติศาสตร์จึงต้องตรวจสอบความถูกต้องของข้อเท็จจริงอย่างรอบคอบ เนื่องจากผู้บันทึกประวัติศาสตร์ส่วนใหญ่มักบิดเบือนข้อเท็จจริงทั้งโดยตั้งใจหรือไม่ตั้งใจก็ตาม วิธีการตรวจสอบที่สำคัญคือผู้ศึกษาประวัติศาสตร์ต้องพิจารณาข้อมูล/หลักฐานด้วยวิธี "การอ่านระหว่างบรรทัด" (reading between the lines) ซึ่งได้แก่การศึกษาแบบวิเคราะห์หรือวิพากษ์วิจารณ์ วิธีการนี้เป็นวิธีการทางประวัติศาสตร์ที่สำคัญซึ่งนักประวัติศาสตร์ปัจจุบันยึดถือ

รังเก เกิดเมื่อค.ศ. 1795 ในแคว้นแซกซัน (Saxony) เขาเติบโตในครอบครัวที่มีการศึกษาดีและเคร่งศาสนา เขาได้รับการศึกษาแบบคลาสสิกมาตั้งแต่เยาว์วัย ทำให้คุ้นเคยกับวรรณกรรมกรีกโบราณและประวัติศาสตร์สมัยกรีก รวมทั้งคัมภีร์ไบเบิล ต่อมารังเกเข้าศึกษาที่มหาวิทยาลัยไลพ์ซิก (Leipzig) ทางด้านเทววิทยาและปรัชญา จึงต้องศึกษาเรื่องราวในคัมภีร์ไบเบิลอย่างลึกซึ้งซึ่งรวมทั้งพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของผู้นำและชนชาติยิว ความสนใจศึกษาประวัติศาสตร์ของรังเกเพิ่มมากขึ้น เมื่อเขาทำวิทยานิพนธ์เกี่ยวกับการวิจารณ์ผลงานของทูซิเดดิส ซึ่งทำให้ต้องศึกษาค้นคว้าข้อมูลทางประวัติศาสตร์อย่างกว้างขวาง นอกจากนี้ยังได้รับแรงบันดาลใจจากผลงานประวัติศาสตร์เรื่อง *History of Rome* ของนีบูห์ นักประวัติศาสตร์ร่วมสมัย ซึ่งใช้วิธีการวิพากษ์หลักฐานในการศึกษาเรื่องราวของชาวโรมันสมัยโบราณ

การเขียนประวัติศาสตร์ของรังเกได้รับอิทธิพลจากความเชื่อในกายลุเธอร์ แนวคิดแบบชาตินิยมเยอรมันและแนวคิดแบบโรแมนติซึม ในผลงานเรื่อง *History of the Popes* และ *History of the Reformation in German* ได้ถ่ายทอดความเชื่อของเขาว่าประวัติศาสตร์กับศาสนามีความเกี่ยวข้องใกล้ชิดกัน เพราะการกระทำของมนุษย์ได้รับแรงบันดาลใจจากพระเจ้า นอกจากนี้ ในผลงานศึกษาค้นคว้าทางประวัติศาสตร์ชิ้นแรกเรื่อง *History of the Latin and Teuton Nations, 1495-1514* ซึ่งเขียนขึ้นในค.ศ. 1824 ก็เป็นการศึกษาวิเคราะห์ช่วงสมัยของการฟื้นฟูศิลปวิทยาการตามความนิยมของกลุ่มโรแมนติซึม หนึ่งความรู้สึกแบบชาตินิยมที่ปรากฏในผลงานของรังเก คือความคิดที่ว่าแต่ละชาติมีลักษณะเฉพาะที่สามารถพัฒนาความเป็นชาติของตนเอง ลักษณะเฉพาะนี้มีมีคุณค่าช่วยสร้างสรรคอารยธรรมของมนุษย์ชาติ หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งรังเกเชื่อมั่นในคุณค่าและความเจริญของแต่ละชาติที่สามารถพัฒนาและสร้างสรรคอารยธรรมของตน ความเชื่อดังกล่าวส่งผลให้มีการศึกษาประวัติศาสตร์ของรัฐบาลอย่างกว้างขวาง

ความคิดเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ของรังเกปรากฏตั้งแต่แรกในผลงานเรื่อง *History of the Latin and Toulon Nations, 1495-1514* โดยเชื่อว่าประวัติศาสตร์เป็นการนำเสนอข้อวิจฉัยเกี่ยวกับอดีตเพื่อเป็นข้อเตือนใจแก่ปัจจุบันและเพื่อประโยชน์ของอนาคต ส่วนความรับผิดชอบของผู้ศึกษาประวัติศาสตร์นั้น คือการนำเสนอ "อดีตที่เป็นจริง"¹⁹ ความคิดนี้เป็นที่มาของวลีที่รู้จักกันทั่วไปคือ "wie es eigentlich gewesen" ในภาษาเยอรมัน หรือ "what actually happened" ในภาษาอังกฤษ และเป็นที่มาของวิธีการทางประวัติศาสตร์ที่ว่า นักประวัติศาสตร์ไม่ควรตัดสินอดีตด้วยสายตาปัจจุบัน หรือไม่ควรนำมาตรฐานของสมัยหนึ่งไปตีความเพื่อตัดสินอีกสมัยหนึ่ง แต่ควรให้ความสนใจแต่ละยุคสมัยที่มีพัฒนาการแตกต่างกัน

ความเชื่อเกี่ยวกับการนำเสนอข้อเท็จจริงตามที่เป็นจริงในอดีต ทำให้รังเกอุทิศเวลาเกือบทั้งหมดในการศึกษาค้นคว้าข้อมูล ซึ่งเป็นวิธีการศึกษาประวัติศาสตร์ที่สำคัญประการหนึ่งของเขา ภารกิจสำคัญอย่างหนึ่งของรังเกคือการเดินทางไปยังต่างประเทศ เพื่อศึกษาข้อมูล/หลักฐานทางประวัติศาสตร์ตามจุดหมายเหตุของดินแดนเหล่านั้น เช่น กรุงเวียนนา นครเวนิส กรุงโรมและกรุงลอนดอน เขาเล่าถึงการเดินทางไปศึกษาค้นคว้าของเขาครั้งหนึ่งว่า ...

...I have been here in Rome for a long time. All summer long, indefatigably I kept it up. There is something invigorating and refreshing in this searching and finding, in the uninterrupted pursuit of a greater universal purpose, although my universe is only a library...²⁰

การเดินทางไปค้นคว้าข้อมูลยังต่างประเทศแต่ละครั้ง ช่วยให้รังเกสร้างผลงานชิ้นใหม่ๆ ออกมาอย่างต่อเนื่อง เป็นต้นว่า ผลงานเรื่อง *The Ottoman and Spanish Empires in the Sixteenth and Seventeenth Centuries* จากการค้นคว้าข้อมูลที่นครเวนิส เรื่อง *History of the Revolution in Serbia* จากการเดินทางไปยังกรุงเวียนนา และเรื่อง *History of England, Principally in the Seventeenth Century* จากการค้นคว้าข้อมูลในกรุงลอนดอน ผลงานเหล่านี้ นอกจากแสดงถึงวิธีการศึกษาทางประวัติศาสตร์ที่ให้ความสำคัญต่อการศึกษาวิจัยข้อมูลแล้ว ยังแสดงถึงความสนใจต่อประวัติศาสตร์ของชาติต่างๆ ของรังเกอีกด้วย

อย่างไรก็ตาม แม้รังเกได้รับอิทธิพลของลัทธิชาตินิยมอยู่มาก แต่ในช่วงปลายชีวิต รังเกก็พบว่าการศึกษาประวัติศาสตร์สากลก็เป็นสิ่งสำคัญ เพราะหลังจากศึกษาค้นคว้าเรื่องราวของชาติต่างๆ มาอย่างต่อเนื่องจนได้ภาพรวมของประวัติศาสตร์ยุโรปเกือบทั้งหมด รังเกก็พบว่าทุกสิ่งทุกอย่างในโลกมีความเกี่ยวพันและต่อเนื่องกัน ความต่อเนื่องนี้ได้ผูกประวัติศาสตร์ของยุคสมัยต่างๆ เข้าด้วยกัน อนึ่ง รังเกได้กล่าวถึงความแตกต่างของวิธีการศึกษาประวัติศาสตร์สากล และ

¹⁹ Ibid., p. 151.

²⁰ ข้างใน Ibid., p. 145.

ประวัติศาสตร์จำเพาะ (ประวัติศาสตร์รัฐชาติ) ว่า การศึกษาประวัติศาสตร์สากลต้องเกี่ยวข้องกับข้อมูลจำเพาะที่แยกย่อย ส่วนการศึกษาประวัติศาสตร์จำเพาะมักจะเกี่ยวเนื่องกับบริบทที่กว้างกว่า ซึ่งมีลักษณะเช่นเดียวกับการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นที่ต้องเชื่อมโยงกับประเด็นใหญ่ๆ ในชาติ

วิธีการทางประวัติศาสตร์ของรังเก มีอิทธิพลต่อการเขียนประวัติศาสตร์ในเวลาต่อมา เหตุผลสำคัญที่ทำให้วิธีการทางประวัติศาสตร์ของเขาแพร่หลายอย่างมาก คือ การที่รังเกเปิดสอนวิธีการศึกษาและเขียนประวัติศาสตร์ในรูปแบบของการสัมมนาทางประวัติศาสตร์เป็นแห่งแรก ที่มหาวิทยาลัยเบอร์ลิน ซึ่งเขาทำงานอยู่ที่นั่นนานถึง 50 ปี วิธีการศึกษาแบบสัมมนาเปิดโอกาสให้นักศึกษาค้นคว้าข้อมูล/หลักฐานต่างๆ อย่างกว้างขวาง โดยเฉพาะที่เกี่ยวกับสมัยกลาง และนำมาเสนอเพื่อให้เกิดการวิพากษ์วิจารณ์ นอกจากนี้ นักศึกษายังได้จัดพิมพ์เผยแพร่ผลงานวิจัยทางประวัติศาสตร์ของตนในวารสารชื่อ *Historical Review* ซึ่งเป็นวารสารทางวิชาการประวัติศาสตร์ฉบับแรกของยุโรป ต่อมาวิธีการศึกษาประวัติศาสตร์ในลักษณะนี้กลายเป็นการศึกษาระดับบัณฑิตศึกษาในสถาบันต่างๆ ทั้งในทวีปยุโรปและอเมริกาเหนือ

อย่างไรก็ตาม นักประวัติศาสตร์สมัยหลังก็พบว่าวิธีการศึกษาตามแบบของรังเกก็มีข้อบกพร่องเช่นกัน กล่าวคือ การที่เขามีความเห็นอกเห็นใจต่ออดีตมากเกินไปทำให้ขาดการลงมติ ส่งผลให้เกิดความเคลือบแคลงเกี่ยวกับข้อเท็จจริงในอดีต นอกจากนี้ ความสนใจในการค้นคว้าหลักฐานและการนำเสนอข้อเท็จจริง ก็ทำให้บางครั้งผู้ประพันธ์ละเลยความสำคัญของวิธีการประพันธ์ทางด้านวรรณกรรม

รังเกศึกษาประวัติศาสตร์อย่างต่อเนื่องจนถึงบั้นปลายของชีวิต เขาสร้างสรรค์ผลงานประวัติศาสตร์ไว้จำนวนมากถึง 54 เล่ม และเป็นผู้วางรากฐานการศึกษาประวัติศาสตร์สมัยใหม่ให้กับนักประวัติศาสตร์เยอรมันและนักประวัติศาสตร์ในดินแดนอื่นๆ โดยเฉพาะที่สถาบัน *Ecole Pratique des Hautes Etudes* ในกรุงปารีสมีการสอนวิชาประวัติศาสตร์โดยเน้นการวิจัยตั้งแต่ ค.ศ. 1868 ส่วนที่มหาวิทยาลัย John Hopkins ในสหรัฐอเมริกา มีการสอนวิชาประวัติศาสตร์ในระดับปริญญาเอกตั้งแต่ ค.ศ. 1872 นอกจากนี้ตั้งแต่ ค.ศ. 1870 เป็นต้นมา ประเทศต่างๆ ในยุโรป ตะวันตก สหรัฐอเมริกา และญี่ปุ่นต่างเปิดสอนวิชาประวัติศาสตร์โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อสร้างนักประวัติศาสตร์อาชีพ ทำให้ประวัติศาสตร์มีสถานะเป็นวิชาเฉพาะแขนงหนึ่ง

นักประวัติศาสตร์กลุ่มมาร์กซิสต์ ผลงานประวัติศาสตร์ของคาร์ล มากซ์ เสนอความคิดเกี่ยวกับกระบวนการเปลี่ยนแปลงทางสังคมของมนุษยชาติโดยใช้วิธีการทางวิทยาศาสตร์ในการศึกษา และทำให้มีนักประวัติศาสตร์สกุลมาร์กซิสต์เกิดขึ้นตามมา

คาร์ล มากซ์ เป็นนักคิดประเภทปฏิวัติสังคมนิยมชาวเยอรมันเชื้อสายยิว เขาเกิดในเขตไรน์แลนด์ (Rhineland) ของเยอรมนี แต่ต้องลี้ภัยการเมืองไปอยู่ที่กรุงลอนดอน มากซ์ศึกษา

ทางด้านกฎหมายและสนใจบทวิ ระหว่างศึกษาที่กรุงเบอร์ลิน เขาได้รับอิทธิพลจากทฤษฎี dialectic ของเฮเกล ซึ่งเชื่อว่าประวัติศาสตร์ไม่ใช่บันทึกของเหตุการณ์และกาลเวลา แต่เป็นการแสดงถึงสำนึกของมนุษย์เกี่ยวกับประวัติศาสตร์โลก และเมื่อมนุษย์เชื่อว่าความคิดจากสวรรค์คือเหตุผล เหตุการณ์ในประวัติศาสตร์ ก็คือพัฒนาการของเหตุผล การสรุปความเช่นนี้เป็นวิธีการใช้ตรรกะของกลุ่มเหตุผลนิยม ซึ่งมากซ์ก็จัดอยู่ในกลุ่มเหตุผลนิยมด้วย

มากซ์นำความคิดของเฮเกลไปประยุกต์ใช้ในการศึกษาพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของมนุษย์ ซึ่งใช้วิธีการศึกษาวิเคราะห์ผ่านกระบวนการผลิต/ปัจจัยทางเศรษฐกิจและเรียกว่าทฤษฎี dialectical materialism* ในหนังสือ *Das Kapital* ในความคิดของมากซ์ การเปลี่ยนแปลงของสังคมตามทฤษฎี dialectic นั้นเป็นการปฏิวัติทางวิทยาศาสตร์เพื่อการต่อสู้ของชนชั้น (Scientific Revolution for class struggle) เขาแบ่งพัฒนาการของแต่ละยุคสมัยไว้ 5 ชั้น (สมัย) แต่ละชั้นมีปัจจัยทางเศรษฐกิจเป็นตัวแปรที่สำคัญ ดังนี้

สมัยก่อนประวัติศาสตร์ เป็นสังคมเกษตรกรรมแบบดั้งเดิมที่อาศัยแรงงานทาสในการผลิต กลุ่มทาสนี้เป็นปัจจัยที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงสังคมไปสู่ขั้นที่ 2 เนื่องจากผู้ที่ควบคุมกำลังคนได้มากก็สามารถยกตนขึ้นเป็นผู้ปกครองดินแดน

สมัยนครรัฐโบราณ/จักรวรรดิโบราณ เป็นสังคมที่ผู้นำมีอำนาจสูงสุด แต่ต้องอาศัยกำลังของกลุ่มขุนนางและอัศวิน จึงต้องอนุญาตให้คนกลุ่มนี้เป็นเจ้าของทรัพย์สิน ดังนั้นขุนนางหรืออัศวินบางคนมีอำนาจมากก็ยกตนเป็นเอกเทศต่อกษัตริย์ และเข้าสู่ขั้นที่ 3

สมัยฟิวดัล เป็นสมัยที่ขุนนางและอัศวินครอบครองและปกครองพื้นที่ในแต่ละเขตชนบท (countryside) กลุ่มที่มีบทบาทในการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจคือพวกช่างฝีมือและชนชั้นนายทุน (bourgeoisie) ซึ่งเป็นผู้นำทางการค้าและอุตสาหกรรม

สมัยทุนนิยม เป็นสมัยที่มีการปฏิวัติอุตสาหกรรม โดยมีชนชั้นกลางคุมอำนาจทางเศรษฐกิจและมีชนชั้นกรรมกรหรือชนชั้นกรรมาชีพเป็นแรงงานในการผลิต ระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมนี้ถึงผลกำไรของนายทุนเป็นสำคัญ ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงไปสู่ขั้นที่ 5

สมัยคอมมิวนิสต์ เป็นสมัยที่มากซ์เชื่อว่าเป็นขั้นสูงสุดของสังคมมนุษย์ เพราะเมื่อชนชั้นกรรมาชีพถูกกดขี่และเอาเปรียบ จึงเกิดการปฏิวัติมวลชนจนกลายเป็นสังคมคอมมิวนิสต์ที่ทุกคนมีส่วนร่วมในฐานะสมาชิก โดยมีพรรคคอมมิวนิสต์เป็นองค์กรปกครองสูงสุด และเปรียบเสมือนรัฐในอุดมคติ (Utopia) ของมากซ์

การมองพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ในลักษณะที่เปรียบเสมือนการปฏิวัติทางวิทยาศาสตร์เช่นนี้ทำให้มากซ์สรุปความคิดเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ของเขาว่า ประวัติศาสตร์ทั้งหลายนั้น

* กล่าวไว้บางส่วนในบทที่ 2 แล้ว

คือการเปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่องของธรรมชาติมนุษย์ (All history is nothing but a continuous transformation of human nature)²¹ โดยมาร์กซ์เชื่อว่าการเปลี่ยนแปลงทางสังคมในประวัติศาสตร์ทุกครั้งเกิดจากความขัดแย้งในธรรมชาติของมนุษย์ และปัจจัยสำคัญที่ผลักดันให้มีการขัดแย้งก็คือเหตุผลทางเศรษฐกิจนั่นเอง นอกจากนี้ ความคิดเกี่ยวกับพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ที่ต้องเปลี่ยนแปลงจากชั้นหนึ่งไปสู่อีกชั้นหนึ่งจนถึงขั้นสุดท้ายซึ่งเป็นขั้นสูงสุด ก็สะท้อนความเชื่อของมาร์กซ์ที่ว่าประวัติศาสตร์เป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงไม่ได้อีกด้วย

แม้ว่ามาร์กซ์ไม่ได้เขียนหนังสือประวัติศาสตร์ไว้เป็นจำนวนมาก กระทั่งผู้คนสังคมส่วนใหญ่จัดให้เขาเป็นนักคิดหรือนักปรัชญาเศรษฐศาสตร์มากกว่าการเป็นนักประวัติศาสตร์ แต่ผลงานของเขาที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างใหญ่หลวงในสังคมโลกในเวลาต่อมา คือผลงานทางด้านประวัติศาสตร์ นอกจากนี้ความคิดทางประวัติศาสตร์ของมาร์กซ์ยังก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในการศึกษาประวัติศาสตร์อีกด้วย เพราะทำให้มีการนำปัจจัยอื่นๆ มาใช้ศึกษากระบวนการเปลี่ยนแปลงทางประวัติศาสตร์ จนเกิดทฤษฎีทางประวัติศาสตร์อื่นๆ รวมทั้งผลงานวิจัยทางประวัติศาสตร์จำนวนมากที่เจาะจงศึกษาด้านเศรษฐกิจและสังคม ทำให้เกิดความเข้าใจประวัติศาสตร์ในภาพรวมมากขึ้น นอกจากนี้ลักษณะการศึกษาทางประวัติศาสตร์ก็พัฒนาเป็นสหวิทยาการมากขึ้น และประวัติศาสตร์ได้กลายเป็นศาสตร์หนึ่งในแขนงสังคมศาสตร์ปัจจุบัน

นักประวัติศาสตร์กลุ่มปฏิฐานนิยม คำว่า Positivism หรือ positivistic historiography มาจากคำว่า "positif" ในภาษาฝรั่งเศสซึ่งแปลว่า "แนชัด" วิธีการทางประวัติศาสตร์ของกลุ่มนี้ได้รับอิทธิพลจากความคิดแบบวิทยาศาสตร์ คือเชื่อในสิ่งที่สัมผัสได้ เป็นต้นว่า ต้องนำเสนอข้อมูลที่ถูกต้องแนชัดไม่มีการเสริมแต่งข้อมูล และค้นหากฎเกณฑ์ของประวัติศาสตร์โดยวิธีการรูปแบบอุปมา นักประวัติศาสตร์ซึ่งเป็นผู้นำในการศึกษาประวัติศาสตร์กลุ่มนี้คือ ออกลุสต์ คองต์ (ซึ่งได้กล่าวไว้แล้วในบทที่ 2) ความคิดของคองต์มีอิทธิพลในกลุ่มนักวิชาการนานหลายทศวรรษ โดยเฉพาะในกลุ่มนักวิชาการชาวอังกฤษ นักประวัติศาสตร์อังกฤษที่รับอิทธิพลของคองต์อย่างชัดเจนคือ เฮนรี ทอมัส บักเคิล (Henry Thomas Buckle) และจอห์น สจิวต มิลล์ (John Stuart Mill) ซึ่งแม้จะมีผลงานทางด้านประวัติศาสตร์อยู่บ้าง แต่กลับมีชื่อเสียงโดดเด่นในฐานะนักทฤษฎีทางด้านสังคมวิทยา

เฮนรี ทอมัส บักเคิล (ค.ศ. 1821-62) เป็นนักประวัติศาสตร์ชาวอังกฤษซึ่งได้รับอิทธิพลทางความคิดแบบปฏิฐานนิยม เขาเขียนหนังสือประวัติศาสตร์เรื่อง *History of Civilization in England* เนื้อหาเกี่ยวกับพัฒนาการของอารยธรรมมนุษย์โดยมองผ่านอารยธรรมของชาวอังกฤษ เนื่องจากบักเคิลเห็นว่าประเทศอังกฤษมีประวัติศาสตร์ความเป็นที่ยาวนาน

²¹ อ้างใน Ibid., p. 196

ประชาชนมีความกระตือรือร้นบนพื้นฐานของเสรีภาพ โดยเฉพาะมีบุคคลอย่างแอดัม สมิท (Adam Smith) ผู้เขียนหนังสือเรื่อง *Wealth of Nations* ซึ่งเป็นต้นกำเนิดของระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมและเป็นผลงานสร้างสรรค์ที่เป็นการวางกฎเกณฑ์สากล (Universal Laws) ทั้งนี้เขาได้กล่าวถึงผลงานของแอดัมส์ว่า ...

In the year 1776, Adam Smith published his *Wealth of Nations*; which, looking at its ultimate results, is probably the most important book which has ever been written, and is certainly the most valuable contribution ever made by a single man towards establishing the principles on which government should be based...²²

บัคเคิลเสนอความคิดเกี่ยวกับวิธีการเขียนประวัติศาสตร์ที่ปรากฏทั่วไปว่า นักประวัติศาสตร์มักเขียนผลงานโดยรวมข้อมูลเกี่ยวกับเหตุการณ์สำคัญต่างๆ เข้าด้วยกัน แทนที่จะชี้ให้เห็นความสำคัญของแต่ละเหตุการณ์ นอกจากนี้เนื้อหาส่วนใหญ่ยังเกี่ยวกับเรื่องราวที่เลวร้ายต่างๆ เช่น สงครามและความวุ่นวายทั้งหลายซึ่งไม่ก่อให้เกิดประโยชน์ เพราะไม่เสริมสร้างองค์ความรู้ใหม่แต่อย่างใด ทั้งในด้านสติปัญญาและคุณธรรม ดังนั้นเมื่อนักประวัติศาสตร์ค้นคว้าข้อมูลได้มากเพียงพอแล้ว จึงต้องนำมาสรุปหาหลักเกณฑ์ เพื่อให้เข้าใจปรากฏการณ์ต่างๆ ทางประวัติศาสตร์ อนึ่งในการเขียนประวัติศาสตร์ของมนุษยชาติ นักประวัติศาสตร์ควรนำเสนอพัฒนาการตามปกติที่สืบทอดต่อเนื่องกันมาในรัฐ/แคว้นที่อยู่โดดเดี่ยวซึ่งมักสะท้อนถึงกฎแห่งความก้าวหน้า (ดังเช่นกรณีประเทศอังกฤษ) ด้วยเหตุผลดังกล่าว บัคเคิลจึงใช้วิธีศึกษาพัฒนาการความเจริญของอังกฤษเพื่อสรุปกฎเกณฑ์ของอารยธรรมในดินแดนตะวันตก²³

อนึ่ง บัคเคิลยังเสนอให้นักประวัติศาสตร์นำวิธีการทางสถิติมาใช้ในการศึกษาประวัติศาสตร์ด้วย โดยเฉพาะการศึกษาปัญหาทางสังคม ดังเช่น เหตุผลที่ทำให้เกิดปัญหาอาชญากรรม ต้องประมวลจากข้อมูลแวดล้อมที่หลากหลายซึ่งเป็นที่มาของปัญหา ทั้งเหตุผลทางด้านอารมณ์และเหตุผลทางเศรษฐกิจ เป็นต้นว่า สถิติของราคาพืชผลทางการเกษตรที่ตกต่ำ โดยวิธีนี้ บัคเคิลเชื่อว่าจะสามารถอธิบายสาเหตุในประวัติศาสตร์ได้²⁴

แนวคิดของนักประวัติศาสตร์กลุ่มปฏิฐานนิยม มีอิทธิพลต่อนักประวัติศาสตร์ในปลายคริสต์ศตวรรษที่ 19 และในคริสต์ศตวรรษที่ 20 เพราะมีการนำแนวคิดของกลุ่มนี้ไปศึกษาและตีความ ซึ่งมีทั้งกลุ่มที่เห็นด้วยและไม่เห็นด้วย จนเกิดแนวคิดและวิธีการศึกษาประวัติศาสตร์หลากหลายเพิ่มขึ้น โดยเฉพาะการศึกษาที่ลึกลงไปถึงพฤติกรรมของมนุษย์ซึ่งทำให้เกิดศาสตร์ใหม่ๆ ขึ้น เช่น สังคมวิทยาและจิตวิทยา รวมทั้งมีการศึกษาในลักษณะที่เป็นสหวิทยาการมากขึ้น นอก

²² อ้างใน Robert M. Burns and Hugh Rayment-Pickard, Int.&ed. (2000), op.cit., p.127.

²³ Ibid., pp. 128-29.

²⁴ Ibid., pp. 125-26.

จากนี้ ยังทำให้การศึกษาประวัติศาสตร์มีขอบเขตจำเพาะ มีลักษณะเป็นปัจเจก หลากหลายและลึกซึ้งมากขึ้น เช่น การศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นและประวัติศาสตร์หัวข้อเฉพาะต่างๆ

นักประวัติศาสตร์กลุ่มเหนือประวัติศาสตร์ (Suprahistory)²⁵ ความหลากหลายของการเขียนประวัติศาสตร์ในคริสต์ศตวรรษที่ 19 ปรากฏอย่างชัดเจนในผลงานของนักประวัติศาสตร์กลุ่มเหนือประวัติศาสตร์ ซึ่งไม่เห็นด้วยกับวิธีการศึกษาประวัติศาสตร์เชิงประจักษ์นิยมตามแบบนักประวัติศาสตร์ร่วมสมัยคนอื่นๆ นักประวัติศาสตร์กลุ่มเหนือประวัติศาสตร์ไม่เชื่อว่าประวัติศาสตร์เป็นวิทยาศาสตร์ แต่เป็นเรื่องเกี่ยวกับพฤติกรรมของปัจเจกบุคคล ฉะนั้นเพื่อเข้าใจประวัติศาสตร์ นักประวัติศาสตร์จึงต้องศึกษาเรื่องของปัจเจกชน นอกจากนี้ ความหมายเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ตามทัศนะของนักประวัติศาสตร์กลุ่มนี้ก็ไม่ใช่เรื่องของกาลเวลา แต่เป็นเรื่องของช่วงขณะ (moment) ที่เกิด การเปลี่ยนแปลง นักประวัติศาสตร์คนสำคัญของกลุ่มนี้คือ นิตซ์เช

นิตซ์เช (ค.ศ. 1844-1900) เป็นทั้งนักปรัชญาและนักประวัติศาสตร์ชาวเยอรมัน ซึ่งมีผลงานทางประวัติศาสตร์จำนวนมาก ผลงานชิ้นสำคัญของเขา เช่นเรื่อง *The Birth of Tragedy out of the Spirit of Music* (ค.ศ. 1872) และ *Human, All Too Human* (ค.ศ.1878) นิตซ์เชเชื่อว่าพัฒนาการของโลกมนุษย์ไม่ได้ประกอบด้วยช่วงของกาลเวลา (อดีต ปัจจุบันและอนาคต) แต่ประกอบด้วยช่วงขณะที่เกิดเหตุการณ์ โดยแต่ละเหตุการณ์ไม่มีความต่อเนื่องกัน การเข้าใจเกี่ยวกับเวลาในทัศนะของเขาจึงไม่ใช่การนับจากปฏิทินหรือนาฬิกา หากต้องศึกษาจากมุมมองของปัจเจกบุคคลที่มีชีวิตเกี่ยวเนื่องกับเหตุการณ์เหล่านั้น อนึ่งนิตซ์เชยังให้ความสำคัญกับพัฒนาการทางด้านวัฒนธรรมอีกด้วย เช่นศิลปะและดนตรี ความคิดเกี่ยวกับประวัติศาสตร์วัฒนธรรมดังกล่าวมีอิทธิพลต่อนักประวัติศาสตร์ในสมัยต่อมา

นอกจากนี้นิตซ์เชยังมีความคิดว่าประวัติศาสตร์ไม่ใช่ศาสตร์บริสุทธิ์เหมือนกับคณิตศาสตร์ และเชื่อว่าเมื่อเกิดเหตุการณ์ขึ้นในช่วงขณะใดก็ตาม เหตุการณ์นั้นมีสภาพ "ไม่เป็นประวัติศาสตร์" เพราะพฤติกรรมของมนุษย์ซึ่งทำให้เกิดเป็นเหตุการณ์ประวัติศาสตร์ขึ้นในขณะนั้น เป็นไปตามสัญชาตญาณมากกว่าตามตั้งใจสร้างประวัติศาสตร์ กล่าวอีกนัยหนึ่งเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์เกิดขึ้นด้วยความไม่ได้ตั้งใจให้เป็นประวัติศาสตร์ เขาอธิบายถึงความสำคัญของประวัติศาสตร์ต่อมนุษย์ว่าเรื่องราว/เหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ที่มีความสัมพันธ์กับพฤติกรรมและความต้องการของมนุษย์มีอยู่ 3 ประเภท²⁶ คือ

ประเภทแรก เป็นเรื่องราวที่เกี่ยวกับมหานุสรณ์ในอดีต (monumental history) ซึ่งจะเป็นประโยชน์ต่อ เมื่อมนุษย์ต้องการใช้เรื่องราวเหล่านั้นให้เป็นแบบอย่างสำหรับปัจจุบัน

²⁵ Ibid., pp. 131-140.

²⁶ John Barker (1982), op.cit., pp. 226-28.

ประเภทที่ 2 เกี่ยวกับเรื่องราวที่จะนำมนุษย์กลับไปสู่รากเหง้าของตนเอง (antiquarian history) ที่จะนำมาซึ่งความรัก ความศรัทธาและความภูมิใจ เนื้อหาส่วนใหญ่มักจะเกี่ยวกับวัตถุทางวัฒนธรรม เช่นเครื่องใช้ เครื่องประดับ ผลงานทางด้านศิลปะ ฯลฯ และ

ประเภทที่ 3 ได้แก่เรื่องราวสำหรับวิพากษ์เกี่ยวกับอดีต (critical history) เป็นการนำเหตุการณ์ในอดีตมาศึกษาเพื่อใช้ตัดสิน ประณามหรือวิพากษ์ ซึ่งสุดท้ายแล้วไม่ว่าจะเกิดผลลัพธ์อย่างไร เราก็ไม่สามารถหลีกเลี่ยงข้อเท็จจริงเหล่านั้นไปได้

นอกจากนี้ นิตซ์เซยังเห็นว่ามนุษย์ก็เป็นพวกที่อยู่ "เหนือประวัติศาสตร์" เพราะมนุษย์ไม่มีความต้องการเป็นส่วนหนึ่งของประวัติศาสตร์ ดังเหตุผลต่อไปนี้

...in a sufficient number of cases, one could scent out and retrospectively breathe this unhistorical atmosphere within with every great historical event has taken place, he might, as a percipient being, raise himself to a *suprahistorical* vantage point...We may use the word "suprahistorical" because the viewer from this vantage point could no longer feel any temptation to go on living or to take part in history; ... Historical men believe that the meaning of existence will come more and more to light in the course of *its process*, and they glance behind him only so that, from the process so far, they can learn to understand the present and to desire the future more vehemently; they have no idea that, despite their preoccupation with history, they in fact think and act unhistorically, or that their occupation with history stands in the service, not of pure knowledge, but of life...²⁷

มีการวิจารณ์ความคิดของนักประวัติศาสตร์กลุ่มเหนือประวัติศาสตร์ว่าเป็นการมองโลกในแง่ร้าย แม้แนวคิดของกลุ่มนี้มีอิทธิพลต่อความคิดของนักประวัติศาสตร์ในสมัยหลังไม่มากเท่ากับนักประวัติศาสตร์กลุ่มอื่นๆ ในคริสต์ศตวรรษที่ 19 แต่ก็สะท้อนถึงความก้าวหน้าทางความคิดที่หลากหลายเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ของศตวรรษนี้ ซึ่งเปรียบเสมือนยุคทองของการศึกษาประวัติศาสตร์ และความรุ่งโรจน์ทางภูมิปัญญาของนักคิดชาตินิยมตะวันตก โดยเฉพาะนักประวัติศาสตร์ชาวเยอรมัน ซึ่งมีบทบาทสำคัญในการผลักดันปรัชญาและผลงานทางประวัติศาสตร์ที่หลากหลาย

ประวัติศาสตร์นิพนธ์ในคริสต์ศตวรรษที่ 20

คริสต์ศตวรรษที่ 20 เป็นช่วงเวลา que การศึกษาทางประวัติศาสตร์มีความหลากหลายเนื่องจากความก้าวหน้าของการศึกษาปรัชญาประวัติศาสตร์ โดยเฉพาะปรัชญาประวัติศาสตร์เชิงวิเคราะห์/วิพากษ์ทำให้เกิดมุมมองใหม่เกี่ยวกับการศึกษาประวัติศาสตร์มากขึ้น นอกจากนี้ศาสตร์ในด้านสังคมศาสตร์แขนงต่างๆ ทั้งเศรษฐศาสตร์ สังคมวิทยา รัฐศาสตร์ ภูมิศาสตร์ ฯลฯ ต่างก็มี

²⁷ Robert M. Burns and Hugh Rayment-Pickard, Int.&ed. (2000) op.cit., p.149.

การพัฒนาที่รวดเร็วตามการเติบโตและเปลี่ยนแปลงของสังคมโลก จึงมีการนำหลักการและทฤษฎีของศาสตร์เหล่านั้นมาประยุกต์ในการศึกษาทางประวัติศาสตร์ โดยเฉพาะปัจจัยทางด้านเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม ส่งผลให้ผลงานทางประวัติศาสตร์แนวคลาสสิกมีจำนวนน้อยลง แต่ผลงานในศตวรรษนี้กลับมีความหลากหลายเพิ่มขึ้น ขณะเดียวกันขอบเขตของการศึกษาก็มีลักษณะจำกัดมากขึ้น เป็นการศึกษาประวัติศาสตร์ระดับจุลภาค (microhistory) อย่างไรก็ตาม การศึกษาประวัติศาสตร์ในศตวรรษนี้ส่วนใหญ่ยังคงให้ความสำคัญกับวิธีการทางประวัติศาสตร์ และคุณสมบัติของนักประวัติศาสตร์ที่ยึดถือสืบมาในศตวรรษก่อนๆ

ประวัติศาสตร์นิพนธ์ในคริสต์ศตวรรษที่ 20 อาจจำแนกออกเป็น 2 ประเภทใหญ่ๆ ตามกรอบของวิธีการศึกษาปรัชญาประวัติศาสตร์ คือปรัชญาประวัติศาสตร์เชิงคาดคะเน/ทฤษฎี และปรัชญาประวัติศาสตร์เชิงวิเคราะห์/วิพากษ์

ปรัชญาประวัติศาสตร์เชิงคาดคะเน/ทฤษฎี (ประวัติศาสตร์กระแสหลัก)

ในคริสต์ศตวรรษที่ 20 โดยเฉพาะในช่วงครึ่งแรกของศตวรรษ นักประวัติศาสตร์ให้ความสำคัญกับการศึกษาประวัติศาสตร์ตามแนวทางวิทยาศาสตร์ (Scientific history) เพราะเชื่อว่าความรู้ทางประวัติศาสตร์เป็นวิทยาศาสตร์ เนื่องจากสามารถตรวจสอบและพิสูจน์ข้อเท็จจริงจากหลักฐานต่างๆ ได้ ดังนั้นการศึกษาประวัติศาสตร์จึงต้องมีกฎเกณฑ์และกระบวนการเช่นเดียวกับการศึกษาทางวิทยาศาสตร์ วิธีการศึกษาประวัติศาสตร์ตามแนวทางวิทยาศาสตร์นี้พัฒนาต่อเนื่องมาตั้งแต่ปลายคริสต์ศตวรรษที่ 19 แล้ว โดยได้รับอิทธิพลจากแนวคิดและวิธีการศึกษาของนักประวัติศาสตร์ในคริสต์ศตวรรษที่ 19 โดยเฉพาะจากกลุ่มฮิสตอริซึซึมและกลุ่มปฏิฐานนิยม นักประวัติศาสตร์ในกลุ่มปรัชญาประวัติศาสตร์เชิงคาดคะเน ที่ศึกษาตามแนวทางวิทยาศาสตร์มีอยู่ในทั้งในอังกฤษ เยอรมนี ฝรั่งเศส อิตาลีและสหรัฐอเมริกา แต่ที่มีผลงานโดดเด่นในแนวคลาสสิก ได้แก่ ออสวอลด์ สเปงเกอร์ (Oswald Spengler) และ อาร์โนลด์ ทอยน์บี (Arnold Toynbee)

ออสวอลด์ สเปงเกอร์ เป็นนักประวัติศาสตร์ชาวเยอรมัน เขาได้รับการศึกษาระดับปริญญาเอก แต่ไม่เคยสอนหนังสือในมหาวิทยาลัยเหมือนนักวิชาการคนอื่นๆ สเปงเกอร์เชื่อว่าประวัติศาสตร์เป็นการสืบทอดของวัฒนธรรมต่างๆ โดยแต่ละวัฒนธรรมมีลักษณะเฉพาะของตนเอง แต่มีความคล้ายกันอย่างหนึ่งคือ แต่ละวัฒนธรรมต่างมีวัฏจักรเช่นเดียวกับสิ่งมีชีวิตทั้งหลาย คือมีการเกิด ความรุ่งเรืองและความเสื่อมสลาย หลังจากนั้นก็มีวัฒนธรรมใหม่เกิดขึ้นมา ดังนั้นเราจึงสามารถนำวัฏจักรของวัฒนธรรมมนุษย์มาอธิบายอารยธรรมของสมัยปัจจุบันได้ ผลงานที่มีชื่อเสียงของเขาคือเรื่อง *The Decline of the West* ซึ่งเป็นการศึกษาเปรียบเทียบพัฒนาการทางด้านวัฒนธรรมของมนุษยชาติ หนังสือเรื่องนี้มีขนาดความยาว 2 เล่ม เขียนขึ้นในค.ศ. 1918 หลังเยอรมนีพ่ายแพ้ในสงครามโลกครั้งที่ 1

เนื้อหาของหนังสือเรื่องนี้เกี่ยวกับพัฒนาการของวัฒนธรรมหลักในดินแดนต่างๆ รวม 8 วัฒนธรรม คือ วัฒนธรรมอินเดีย บาบิโลเนีย จีน อียิปต์ เม็กซิโก อาหรับ คลาสสิก (กรีก-โรมัน) และ วัฒนธรรมตะวันตก สเปงเกอร์เชื่อว่าวัฒนธรรมเกิดขึ้นในขณะที่วิญญาณที่ยิ่งใหญ่ (great soul) ถูกปลุกขึ้นมาจากจิตวิญญาณของมนุษย์ตั้งแต่ในวัยทารก จากนั้นวัฒนธรรมก็ออกมาในดินแดนที่มีการเอาใจใส่ดูแลอย่างชาญฉลาด ครั้นเมื่อวิญญาณนั้นได้ฝังตัวอย่างเต็มที่แล้ว ในรูปของกลุ่มมนุษย์ ภาษา ศิลปะ อุดมการณ์ การปกครอง วิทยาการต่างๆ ฯลฯ จนกระทั่งไม่มีอะไรแปลกใหม่เกิดขึ้นอีก วิญญาณนั้นก็กลับไปสู่สภาพก่อนที่มีวิญญาณ (proto-soul) และวัฒนธรรมก็ล่มสลาย²⁸ ความคิดของสเปงเกอร์เกี่ยวกับการเกิดและการล่มสลายของวัฒนธรรมดังกล่าวนี้ได้รับอิทธิพลจากการศึกษาทางด้านวิทยาศาสตร์ และสภาพเสื่อมโทรมของสังคมอันเนื่องมาจากสงครามโลกครั้งที่ 1 เขาจึงนำความเชื่อเกี่ยวกับกฎของธรรมชาติมาใช้ในการเปรียบเทียบกับวัฒนธรรมของมนุษย์ อย่างไรก็ตาม เขาไม่ได้อธิบายถึงเหตุผลที่เป็นรูปธรรมว่า ทำไมวัฒนธรรมของมนุษย์ชาติจึงเกิดและดับ

อาร์โนลด์ ทอยน์บี เป็นนักประวัติศาสตร์ชาวอังกฤษร่วมสมัยกับสเปงเกอร์ เขาเกิดเมื่อค.ศ. 1889 ที่กรุงลอนดอน และสำเร็จการศึกษาด้านวิชาคลาสสิกจากมหาวิทยาลัยออกฟอร์ด ทอยน์บีมีภูมิหลังเป็นนักวิชาการและมีประสบการณ์หลากหลาย รวมทั้งมีผลงานทางด้านประวัติศาสตร์หลายชิ้น เขาเคยสอนหนังสือที่มหาวิทยาลัยลอนดอน เคยทำงานในกระทรวงการต่างประเทศของอังกฤษในระหว่างสงครามโลกครั้งที่ 1 เคยเขียนบทความต่อต้านเยอรมนีและเข้าร่วมประชุมสันติภาพที่กรุงปารีส จากภูมิหลังที่ได้ศึกษาทฤษฎีประวัติศาสตร์อย่างลึกซึ้ง ประกอบกับมีประสบการณ์และได้รับความสนใจจากสงครามโลก ทอยน์บีจึงเขียนผลงานทางประวัติศาสตร์ชิ้นสำคัญ เรื่อง *A Study of History* ซึ่งใช้เวลาระหว่างค.ศ.1920-54 มีความยาว 12 เล่ม เนื้อหาเกี่ยวกับพัฒนาการของอารยธรรมมนุษย์ที่เริ่มตั้งแต่เมื่อ 6,000 ปีมาแล้วและพบว่า ในจำนวนอารยธรรมของมนุษย์รวม 19-21 สังคมนั้น สังคมที่ยังคงรักษาอารยธรรมเดิมสืบเนื่องมาถึงปัจจุบันมีเพียง 5 สังคม คือสังคมของชาวตะวันตกหรือพวกคริสเตียน สังคมของผู้นับถือศาสนาคริสต์นิกายออร์ทอดอกซ์ สังคมของผู้นับถือศาสนาอิสลาม สังคมของผู้นับถือศาสนาฮินดู และสังคมของพวกตะวันออกไกล (จีน-ญี่ปุ่น) ส่วนที่เหลือเป็นอารยธรรมที่ตายไปแล้ว เช่น อารยธรรมเฮลเลนิก ไมนวน สุเมเรียน อิตไทต์ มายา อียิปต์ ฯลฯ นอกจากนี้ยังมีอารยธรรมบางอย่าง คือศาสนาของชาวยิวและศาสนาพุทธที่ยังคงเหลือซากของวัฒนธรรมมาจนถึงปัจจุบัน ซึ่งได้แก่แบบแผนและประเพณี

²⁸ Mark T. Gilderhus (1996), op.cit., p. 63

ทอยน์บีได้รับแรงบันดาลใจในการเขียนหนังสือ *A Study of History* จากการศึกษาวิชาคลาสสิกและศาสนาคริสต์²⁹ เขาเชื่อว่าศาสนาคือความรุ่งโรจน์และทำให้อารยธรรมโลกเจริญสืบเนื่องต่อมาได้หลังจากอาณาจักรโรมันล่มสลาย และเชื่อว่าประวัติศาสตร์ถูกควบคุมอย่างสม่ำเสมอด้วยกฎของพระเจ้า เพราะพระองค์ประทานอิสรภาพให้กับมนุษยชาติ มนุษย์ต้องเป็นผู้เลือกวิธีการเผชิญชีวิต ทอยน์บีมองว่าประวัติศาสตร์ของโลกตะวันตกสะท้อนความก้าวหน้าของมนุษยชาติ ไม่ว่าจะเป็นการค้นพบแท่นพิมพ์ การค้นพบทวีปอเมริกา การปฏิรูปศาสนา ผลงานสร้างสรรค์ทางด้านศิลปะของไมเคิลแองเจโล (Michaelangelo) ทฤษฎีของดาร์วินและการค้นพบความลึกลับของระบบจักรวาล เหล่านี้ล้วนแสดงถึงความยืนยันของวัฒนธรรมชาวคริสต์ตะวันตก นับเป็นความพยายามทางจิตวิทยา ที่จะรื้อฟื้นความเจริญของวัฒนธรรมตะวันตกซึ่งได้รับผลกระทบจากวัฒนธรรมสมัยใหม่ ทั้งนี้ทอยน์บีพยายามชี้ให้เห็นว่าในบางครั้งความผิดพลาดที่เกิดขึ้นก็เป็นคุณความดีหากทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่ดีขึ้น

วิธีการศึกษาพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของทอยน์บี คือแบ่งเหตุการณ์ในประวัติศาสตร์ออกเป็นส่วนๆ เรียกว่าสังคมของแต่ละอารยธรรม แต่ละสังคมมีเนื้อหาและเหตุการณ์ในตัวของมันเอง (self-contained) ทอยน์บีเชื่อว่าอารยธรรมในแต่ละสังคมส่วนใหญ่เกิดจากความเกี่ยวพันและยอมรับกันระหว่างสังคม ยกเว้นบางสังคมที่สามารถพัฒนาอารยธรรมด้วยตนเอง นอกจากนี้เขายังเชื่อว่าเมื่อในสังคมมีการเปลี่ยนแปลงของอารยธรรม ก็จะมีอารยธรรมใหม่เข้ามาแทนที่และเกิดเป็นสังคมใหม่ อย่างไรก็ตามในการศึกษาประวัติศาสตร์ ทอยน์บีไม่ได้เสนอแนววิเคราะห์ในเชิงปรัชญา นอกจากการนำเสนอข้อเท็จจริงในประวัติศาสตร์

ผลงานของอาร์โนลด์ ทอยน์บีและสเปนเซอร์เป็นการเขียนประวัติศาสตร์อารยธรรมโลกในแนวคลาสสิกตามแบบนักประวัติศาสตร์ในอดีต ซึ่งนับเป็นผลงานเพียงไม่กี่ชิ้นในครั้งแรกของคริสต์ศตวรรษที่ 20 นอกจากนี้แล้ว ประวัติศาสตร์นิพนธ์ตามแนวทางของปรัชญาประวัติศาสตร์เชิงคาดคะเนในสมัยนี้มักมีขอบเขตจำกัด อนึ่งในคริสต์ศตวรรษที่ 20 ยังมีผลงานของนักประวัติศาสตร์ที่ได้รับอิทธิพลตามแนวทางของกลุ่มมาร์กซิสต์-เลนินิสต์ ปรากฏในดินแดนต่างๆ เช่น การนำทฤษฎีของมาร์กซ์-เลนินิสต์ไปประยุกต์ศึกษาด้านประวัติศาสตร์ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ โดยนักประวัติศาสตร์อเมริกันกลุ่ม "ซ้ายใหม่" ในทศวรรษ 1960 ซึ่งไม่เห็นด้วยกับนโยบายต่างประเทศของสหรัฐอเมริกาในช่วงสงครามเย็น พวกเขาได้นำเสนอทฤษฎี "การพึ่งพา" (dependency policy) และเรียกร้องให้ประเทศมหาอำนาจทุนนิยมเฉลี่ยความมั่งคั่งให้กับประเทศในกลุ่มโลกที่ 3 นอกจากนี้ นักประวัติศาสตร์ในกลุ่มนี้ยังนำแนวคิดแบบมาร์กซิสต์ไปประยุกต์ศึกษาเรื่องราวเกี่ยวกับชนชั้นต่างๆ ในสังคม โดยเฉพาะชนชั้นกรรมาชีพในสังคมระดับล่างซึ่งนักประวัติศาสตร์ในอดีต

²⁹ John Barker (1982), op.cit., pp. 274-78.

ไม่ค่อยให้ความสนใจ ผลงานเหล่านี้ช่วยให้เข้าใจภาพรวมของสังคมได้ดีขึ้น อย่างไรก็ตาม ผลงานทางด้านประวัติศาสตร์ในครึ่งหลังของคริสต์ศตวรรษที่ 20 ที่โดดเด่นส่วนใหญ่จะเป็นการศึกษาเกี่ยวกับปรัชญาประวัติศาสตร์วิเคราะห์

ปรัชญาประวัติศาสตร์เชิงวิเคราะห์/วิพากษ์

การศึกษาทางด้านปรัชญาประวัติศาสตร์วิเคราะห์ ได้รับความนิยมนและมีความหลากหลายมากในคริสต์ศตวรรษที่ 20 ทั้งนี้มีสาเหตุมาจากการขยายตัวของการศึกษาประวัติศาสตร์ตามแนวทางสังคมศาสตร์ ที่ให้ความสำคัญกับการศึกษาทางด้านโครงสร้างและการเปลี่ยนแปลงของสังคม และจากความคิดเกี่ยวกับการศึกษาประวัติศาสตร์ของกลุ่มมาร์กซิสม์ซึ่งไม่เพียงแต่นับที่ปัจจัยทางเศรษฐกิจ แต่ยังเน้นศึกษาเรื่องราวของชนชั้นล่างในสังคม

การศึกษาปรัชญาเชิงวิเคราะห์ในคริสต์ศตวรรษที่ 20 สามารถจำแนกเป็น 3 กลุ่มใหญ่ คือกลุ่มแนวอุดมคติ กลุ่มก้าวหน้าและกลุ่มหลังสมัยใหม่

นักปรัชญาประวัติศาสตร์แนวอุดมคติ เป็นกลุ่มศึกษาปรัชญาประวัติศาสตร์ตามแนวอุดมคติเช่นเดียวกับนักปรัชญาประวัติศาสตร์ในคริสต์ศตวรรษที่ 19 และมีผลงานในช่วงครึ่งแรกของคริสต์ศตวรรษที่ 20 นักประวัติศาสตร์คนสำคัญในกลุ่มนี้ ได้แก่ เบเนเดโต โครเซ (Benedetto Croce) และโรบิน จี. คอลลิงวูด (Robin G. Collingwood)

เบเนเดโต โครเซ เป็นทั้งนักประวัติศาสตร์และนักปรัชญาชาวอิตาลี ผลงานทางด้านประวัติศาสตร์ที่สำคัญ เช่น *History of Italy from 1870 to 1915* และผลงานที่เกี่ยวข้องกับปรัชญาประวัติศาสตร์ คือบทความเรื่อง *History Subsumed under the Concept of Art* และหนังสือเรื่อง *Aesthetic* และ *Logic* โครเซเชื่อว่า ประวัติศาสตร์และปรัชญาคือสิ่งเดียวกันเพราะเนื้อหาของประวัติศาสตร์มีปรัชญาแฝงอยู่ในรูปของการคาดการณ์เมื่อมีการลงมติเกี่ยวกับเหตุการณ์ในประวัติศาสตร์ เขาอธิบายว่าความรู้ทางประวัติศาสตร์ประกอบด้วยความรู้ทางด้านปรัชญา ซึ่งได้แก่แนวคิดเกี่ยวกับการคาดการณ์ ดังนั้นเขาจึงสรุปว่าปรัชญาคือวิธีการของประวัติศาสตร์³⁰ นอกจากนี้ โครเซยังเชื่อว่าประวัติศาสตร์เป็นอิสระจากวิทยาศาสตร์ และวิธีการทางประวัติศาสตร์ก็เกิดขึ้นก่อนกระบวนการทางวิทยาศาสตร์ เขาอธิบายว่าเมื่อนักวิทยาศาสตร์พยายามสร้างทฤษฎีใดๆ ขึ้นมานั้น นักวิทยาศาสตร์ต้องเริ่มจากกระบวนการรวบรวมข้อมูลสังเกตและทดลองก่อนจะสรุปเป็นองค์ความรู้ ทั้งนี้จุดเริ่มต้นของวิธีการทางวิทยาศาสตร์ก็คือวิธีการทางประวัติศาสตร์ซึ่งเริ่มจากการรวบรวมข้อเท็จจริง

ในความคิดของโครเซ ประวัติศาสตร์แตกต่างจากพงศาวดาร พงศาวดารเป็นเพียงสิ่งที่ตรวจสอบได้ แต่ประวัติศาสตร์ต้องประกอบด้วยทั้งหลักฐานและกระบวนการวิเคราะห์ ดังนั้นการ

³⁰ R. G. Collingwood. (1982), op.cit., p. 201.

เล่าและการอธิบายเรื่องราวในอดีตซึ่งให้ข้อมูลที่มีประโยชน์แต่ขาดการวิเคราะห์ และตีความนั้นไม่นับว่าเป็นประวัติศาสตร์ อนึ่ง โครเซวิจาร์ณผลงานประวัติศาสตร์ที่นักประวัติศาสตร์ถอดแตรกความรู้สึกรักชาติและอารมณ์ว่าไม่ใช่ประวัติศาสตร์ที่แท้จริง นอกจากนี้ เขายังสรุปว่า "ประวัติศาสตร์ทั้งหมดเป็นประวัติศาสตร์ร่วมสมัย" (...All history is contemporary history)³¹ เนื่องจากการศึกษาทางประวัติศาสตร์ เกิดจากสำนึกของคนที่สะท้อนออกมาเป็นผลงาน ประวัติศาสตร์จึงเป็นความรู้ที่อยู่ในความคิดของคนที่ยังมีชีวิตอยู่ ดังนั้นไม่ว่าเรื่องราวในประวัติศาสตร์จะเป็นอดีตที่ไกลเพียงใดแต่ก็สะท้อนอยู่ในความคิดของนักประวัติศาสตร์เหมือนกัน

รอบิน จี. คอลลิงวูด เป็นนักปรัชญาประวัติศาสตร์ชาวอังกฤษซึ่งศึกษาและวิเคราะห์ความคิดทางประวัติศาสตร์ของนักประวัติศาสตร์ในอดีต ผลงานสำคัญของเขาเกี่ยวกับปรัชญาประวัติศาสตร์ที่รู้จักกันทั่วไปคือ เรื่อง *Idea of History* ซึ่งเป็นการศึกษาความคิดเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ของนักประวัติศาสตร์ในสมัยต่างๆ คอลลิงวูดเห็นว่าประวัติศาสตร์เป็นศาสตร์ที่เกี่ยวกับธรรมชาติของมนุษย์ และการศึกษาประวัติศาสตร์ก็เกิดจากความนึกคิดของมนุษย์ ดังนั้นเพื่อจะเข้าใจความนึกคิดของมนุษย์เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ นักประวัติศาสตร์จึงต้องค้นหาจากวิธีการทางประวัติศาสตร์ของนักประวัติศาสตร์

คอลลิงวูดเชื่อว่าการศึกษาด้านวิทยาศาสตร์และประวัติศาสตร์แตกต่างกัน ในกรณีการศึกษากฎของธรรมชาติในทางวิทยาศาสตร์นั้น เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นเป็นปรากฏการณ์ทางธรรมชาติซึ่งสามารถศึกษาได้โดยตรง แต่เหตุการณ์ในประวัติศาสตร์ไม่ใช่ปรากฏการณ์ การศึกษาด้านประวัติศาสตร์เป็นการศึกษาธรรมชาติของมนุษย์ ซึ่งต้องศึกษาทั้งจากภายนอกและภายใน ได้แก่ พฤติการณ์และความคิดของผู้เกี่ยวข้องกับเหตุการณ์ในอดีตนั้น คอลลิงวูดเชื่อว่าประวัติศาสตร์ทั้งหมด ล้วนเป็นประวัติศาสตร์ของความคิด (All history is the history of thought)³² โดยเฉพาะเป็นการสร้างความคิดเกี่ยวกับอดีตตามความเห็นของนักประวัติศาสตร์ ซึ่งรวมถึงความรู้เกี่ยวกับอดีต การวิพากษ์ การลงมติโดยใช้ค่านิยมของตนเองซึ่งอาจจะถูกหรือผิดก็ได้

อนึ่งคอลลิงวูดยังให้ความเห็นเกี่ยวกับวิธีการศึกษาทางประวัติศาสตร์ด้วยดังนี้

1. วิธีการศึกษาลักษณะทางประวัติศาสตร์ต่างจากการศึกษาลักษณะทางวิทยาศาสตร์ในทางวิทยาศาสตร์นั้น นักวิทยาศาสตร์สามารถสังเกตปรากฏการณ์ทางธรรมชาติและตั้งข้อสมมติฐานแล้วทดสอบหรือพิสูจน์สมมติฐานนั้นเพื่อหาข้อสรุป หากผลของการทดสอบ/พิสูจน์เป็นไปตามสมมติฐานที่ตั้งไว้ก็นำไปสรุปเป็นทฤษฎีได้ แต่หลักฐานทางประวัติศาสตร์ในเหตุการณ์

³¹ Ibid., p. 202.

³² Ibid., p. 215.

หนึ่งซึ่งให้ข้อมูลเกี่ยวกับเวลาและสถานที่ไม่สามารถนำไปสรุปอีกเหตุการณ์หนึ่งได้ เพราะเงื่อนไขต่างกัน ดังนั้นนักประวัติศาสตร์จึงใช้หลักฐานเพื่อลงความเห็นเกี่ยวกับเหตุการณ์ในอดีต

2. นักประวัติศาสตร์จำเป็นต้องระมัดระวังในการยืนยันความถูกต้องของหลักฐาน (testimony) เพราะนักประวัติศาสตร์มักใช้ความเชี่ยวชาญของตนยืนยันความถูกต้องของหลักฐาน จนทำให้คำยืนยันนั้นกลายเป็นข้อเท็จจริงในประวัติศาสตร์

3. วิธีการนำเสนอหลักฐานในลักษณะ "ตัด-แปะประวัติศาสตร์" นั้นไม่ถูกต้องและเป็นวิธีการที่ไม่เป็นวิทยาศาสตร์ ฉะนั้นนักประวัติศาสตร์จึงควรนำเสนอโดยการประมวลความคิดให้เป็นข้อสรุปของตนเอง

4. วิธีการทางประวัติศาสตร์ที่มีลักษณะเป็นแบบวิทยาศาสตร์คือการตั้งคำถาม ในการนำเสนอเหตุผลนั้น นักประวัติศาสตร์ควรตั้งคำถามที่จะทำให้ได้คำตอบที่เป็นเหตุเป็นผล อย่างไรก็ตาม คำถามที่ดังขึ้นมานี้ นักประวัติศาสตร์จะต้องหาคำตอบให้ได้ ไม่ใช่การตั้งคำถามเพื่อให้คนอื่นหาคำตอบให้

หนังสือเรื่อง *Idea of History* ของคอลลิงวูดได้รับการยกย่องว่าเป็นผลงานด้านปรัชญาประวัติศาสตร์ที่เขียนเป็นภาษาอังกฤษที่ดีที่สุดเล่มหนึ่ง เพราะไม่เพียงแต่นำเสนอและวิเคราะห์ความคิดเกี่ยวกับปรัชญาประวัติศาสตร์เชิงคาดคะเนของนักประวัติศาสตร์สกุลต่างๆอย่างลึกซึ้ง หากยังนำเสนอความคิดเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ของตนเองและวิธีการทางประวัติศาสตร์ที่น่าสนใจอีกด้วย

นักปรัชญาประวัติศาสตร์กลุ่มก้าวหน้า ได้แก่ กลุ่มศึกษาปรัชญาประวัติศาสตร์ที่เชื่อในความก้าวหน้าของประวัติศาสตร์และกลุ่มที่ได้รับอิทธิพลตามแนวทางสังคมศาสตร์ นักประวัติศาสตร์ที่มีชื่อเสียงในกลุ่มนี้คือ นักประวัติศาสตร์กลุ่มก้าวหน้าในอังกฤษ และกลุ่มสำนักอันทาลส์ของฝรั่งเศส

นักประวัติศาสตร์กลุ่มก้าวหน้าในอังกฤษ ในต้นคริสต์ศตวรรษที่ 20 ความคิดเกี่ยวกับความก้าวหน้าของประวัติศาสตร์ปรากฏแพร่หลายในทวีปยุโรป โดยเฉพาะในประเทศอังกฤษ นักประวัติศาสตร์ในกลุ่มนี้เชื่อว่าประวัติศาสตร์คือพัฒนาการของความก้าวหน้า ส่วนการสิ้นสุดของความก้าวหน้านั้นยังคงอยู่ไกลแสนไกล ไม่เหมือนกับความสิ้นศรัทธาต่อศาสนาที่ปรากฏขึ้นแล้ว นักประวัติศาสตร์ชาวอังกฤษในกลุ่มนี้ได้แก่ ลอร์ดแอคตัน (Lord Acton) ที่เชื่อว่า ประวัติศาสตร์ไม่เพียงแต่เป็นบันทึกของความก้าวหน้า หากยังเป็น "ศาสตร์แห่งความก้าวหน้า" (progressive science)³³ เพราะทั้งเหตุการณ์ในประวัติศาสตร์และบันทึกเกี่ยวกับเหตุการณ์นั้น ดังเช่น พัฒนาการของเสรีภาพ ได้สะท้อนถึงความก้าวหน้าของมนุษยชาติ นอกจากนี้ จอห์น บี. บูรี

³³ E. H. Carr (c.1961), op.cit., p. 152.

(John B. Bury) นักประวัติศาสตร์ที่เขียนหนังสือเรื่อง *The Idea of Progress* ก็เสนอไว้ว่า ความก้าวหน้าเป็นสิ่งกระตุ้นและควบคุมความคิดของอารยธรรมตะวันตก³⁴

อนึ่ง เอ็ดเวิร์ด ฮอลล์ เลตต์ คาร์ นักปรัชญาประวัติศาสตร์ที่มีชื่อเสียงของคริสต์ศตวรรษที่ 20 คนหนึ่งและเป็นเจ้าของผลงานเรื่อง *What is History?* ก็ปฏิเสธความคิดของเฮเกลนักปรัชญาประวัติศาสตร์ผู้ยิ่งใหญ่ที่เชื่อว่าความก้าวหน้าของประวัติศาสตร์สิ้นสุดในสมัยปัจจุบัน เพราะคาร์เห็นว่ ความเชื่อที่ว่าเรามาจากที่ใดนั้นมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับความเชื่อที่ว่าเรากำลังมุ่งไปที่ใดสังคมที่สูญเสียความเชื่อในสมรรถนะของความก้าวหน้าในอนาคต ย่อมยุติความสนใจของตนเองต่อความก้าวหน้าในอดีต ดังนั้นเขาจึงสรุปความคิดเกี่ยวกับประเด็นนี้ โดย "การประกาศศรัทธาของข้าพเจ้าต่ออนาคตของสังคมและต่ออนาคตของประวัติศาสตร์" (declaring my faith in the future of society and in the future of history)³⁵

นักประวัติศาสตร์สำนักอันทาลส์³⁶ เป็นนักประวัติศาสตร์ชาวฝรั่งเศสซึ่งสะท้อนความคิดเกี่ยวกับปรัชญาประวัติศาสตร์วิเคราะห์ในผลงานที่ตีพิมพ์เผยแพร่ในวารสาร *Annales* ของฝรั่งเศสตั้งแต่หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ผู้ก่อตั้งวารสารฉบับนี้คือ ลูเซียน เฟบวร์ (Lucien febvre) นักประวัติศาสตร์ชาวฝรั่งเศส และมาร์ก บลอคซ์ (Marc Bloch) นักปรัชญาประวัติศาสตร์ชาวเยอรมันซึ่งให้ความสำคัญกับการศึกษาปัจจัยทางสังคมอื่นๆ นอกเหนือจากปัจจัยทางการเมืองในการศึกษาทางประวัติศาสตร์ จุดประสงค์ของการก่อตั้งวารสารฉบับนี้เพื่อเป็นเวทีสำหรับนักประวัติศาสตร์ในการนำเสนอแนวคิดใหม่เกี่ยวกับทิศทางของการศึกษาทางประวัติศาสตร์ ต่อมาในค.ศ. 1946 สำนักอันทาลส์กลายเป็นสถาบันวิจัยสังกัดองค์กรใหม่ลำดับที่ 6 ของสถาบัน *Ecole Pratique des Hautes Etudes* ของฝรั่งเศส ในค.ศ. 1972 สำนักอันทาลส์ได้พัฒนาเป็นสถาบัน *Ecole des Hautes Etudes en Sciences Sociales* (EHESS) ซึ่งศึกษาและวิจัยเกี่ยวกับ ศาสตร์ของมนุษย์ โดยนำประวัติศาสตร์ไปบูรณาการร่วมกับศาสตร์แขนงอื่นๆ ทางด้านสังคมศาสตร์ เช่น ภูมิศาสตร์ เศรษฐศาสตร์ และมนุษยวิทยา รวมทั้งวิชาอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง เช่น ภาษาศาสตร์และจิตวิทยา สถาบันแห่งนี้ได้รับการสนับสนุนและส่งเสริมจากสภาเพื่อการวิจัยทางด้านวิทยาศาสตร์แห่งชาติฝรั่งเศส (French National Council for Scientific Research) และมูลนิธิอเมริกันต่างๆ ปัจจุบันวารสาร *Annales* ยังทำหน้าที่สะท้อนผลงานวิจัยและความคิดที่เฉียบ

³⁴ Ibid., p.148.

³⁵ Ibid., p.176.

³⁶ Michael Bentley, "Introduction : Approaches to Modernity : Western Historiography since the Enlightenment," (1997) *Companion to historiography*. pp. 464-73

คมของนักวิชาการต่างๆ ทั้งชาวฝรั่งเศสและชาวต่างประเทศ ทั้งนี้ความคิดและผลงานวิจัยส่วนใหญ่ยังคงทรงอิทธิพลต่อวงวิชาการดังเช่นที่เคยเป็นมาในอดีต

นักประวัติศาสตร์สำนักอันทาลส์ได้รับอิทธิพลจากวิธีการทางวิทยาศาสตร์ แต่ไม่ให้ความสำคัญกับวิธีการศึกษาประวัติศาสตร์ของกลุ่มฮิสตอริซึม โดยเฉพาะวิธีการของรังเกและกฎเกณฑ์ต่างๆ ของประวัติศาสตร์นิพนธ์ รวมทั้งยังนำเสนอแนวคิดเชิงอุดมคติน้อยกว่ากลุ่มนักประวัติศาสตร์เยอรมัน นักประวัติศาสตร์สำนักอันทาลส์เป็นผู้บุกเบิกการวิจัยประวัติศาสตร์ด้วยวิธีการบูรณาการกับศาสตร์ทางด้านสังคมศาสตร์และองค์ความรู้เกี่ยวกับวัฒนธรรม ศิลปกรรมพื้นบ้าน ประเพณี วรรณกรรมประเภทต่างๆ ฯลฯ นอกจากนี้ยังนำวิธีการวิจัยเชิงปริมาณทางสังคมศาสตร์มาประยุกต์ใช้ในการศึกษาประวัติศาสตร์ด้วย นักประวัติศาสตร์คนสำคัญของกลุ่มนี้ เช่น ลูเชียง เฟบร์ ซึ่งมีผลงานเรื่อง *Philippe II et la Franche Comte* (1911) และ *The Problem of Unbelief in the Sixteenth Century : The Religion of Rabelais* (1942) มาร์ก บลอสซึ่งเขียนหนังสือเรื่อง *French Rural History* (1931) *Feudal Society* (1939-40) และ *The Historian Craft* (1940) และเฟร์นันด์ บรอดเอล (Fernand Braudel) ซึ่งมีผลงานหลากหลาย เช่น *The Mediterranean and the Mediterranean World in the Age of Philip II* (1949), *Civilization and Capitalism : 15th to 19th Century* (1979-87) และ *The Identity of France* (1986)

ความสนใจในช่วงแรกของนักประวัติศาสตร์สำนักนี้คือประวัติศาสตร์สมัยกลาง ต่อมาได้ขยายความสนใจเกี่ยวกับปัญหาของสังคมอุตสาหกรรมสมัยใหม่ตามเมืองใหญ่ๆ ในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 บทความของนักประวัติศาสตร์ฝรั่งเศสที่พิมพ์เผยแพร่ในวารสาร *Annales* มีทั้งประเด็นศึกษาเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ของสังคมฝรั่งเศสในแง่มุมต่างๆ รวมทั้งการวิเคราะห์ปัญหาาร่วมสมัยของโลกสมัยใหม่ โดยเน้นศึกษาจากปัจจัยทางด้านสังคมและวัฒนธรรม ทำให้ผลงานของนักประวัติศาสตร์กลุ่มนี้เป็นอิสระจากกรอบทฤษฎีต่างๆ รวมทั้งปรัชญาประวัติศาสตร์ของคาร์ล มากซ์

แนวคิดและวิธีการศึกษาประวัติศาสตร์ของนักประวัติศาสตร์สำนักอันทาลส์ สะท้อนถึงการเปลี่ยนถ่ายทางความคิดเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ของนักประวัติศาสตร์แห่งคริสต์ศตวรรษที่ 20 ซึ่งมีอิทธิพลต่อนักประวัติศาสตร์ร่วมสมัยในดินแดนต่างๆ ทั้งในยุโรป สหรัฐอเมริกาและเอเชีย ส่งผลให้มีการนำประวัติศาสตร์ไปศึกษาและบูรณาการกับศาสตร์ในสาขาอื่น โดยเฉพาะทางด้านสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ และทำให้ผลงานประวัติศาสตร์ในครึ่งหลังของคริสต์ศตวรรษที่ 20 มีความหลากหลายทั้งในด้านเนื้อหาและวิธีการศึกษา

นักปรัชญาประวัติศาสตร์กลุ่มหลังสมัยใหม่ เป็นกลุ่มที่มีแนวคิดต่อต้านวิธีการศึกษาประวัติศาสตร์ของนักประวัติศาสตร์กระแสหลักในอดีต พัฒนาการทางความคิดของนักประวัติศาสตร์กลุ่มนี้ได้รับอิทธิพลจากกระแสต่อต้านสังคม ซึ่งเกิดขึ้นในสหรัฐอเมริกาและยุโรปตั้งแต่

ทศวรรษ 1960 กระแสต่อต้านสังคมดังกล่าวเป็นผลจากการเคลื่อนไหวต่อต้านนโยบายของรัฐบาลในดินแดนต่างๆ เช่น การเคลื่อนไหวต่อต้านสงครามเวียดนามและขบวนการเรียกร้องสิทธิพลเมือง (civil right movement) ในสหรัฐอเมริกา การต่อต้านนโยบายของรัฐบาลฝรั่งเศสในแอลจีเรียของกลุ่มปัญญาชนฝรั่งเศส การเคลื่อนไหวต่อต้านอิทธิพลโซเวียตของปัญญาชนในเชโกสโลวาเกียและเยอรมนีตะวันตก กระแสต่อต้านสังคมเหล่านี้ประกอบกับความแพร่หลายของการศึกษาทฤษฎีมาร์กซ์ กระตุ้นให้เกิดการวิพากษ์สภาพเศรษฐกิจและสังคมของประเทศอุตสาหกรรมที่กดขี่และขูดรีดประเทศด้อยพัฒนา รวมทั้งทำให้มีการศึกษาวิเคราะห์เกี่ยวกับโครงสร้างและกระบวนการทางสังคมที่มีอิทธิพลต่อวิธีการศึกษาประวัติศาสตร์ การเคลื่อนไหวทางความคิดของนักประวัติศาสตร์กลุ่มหลังสมัยใหม่ มีอยู่ทั้งในสหรัฐอเมริกาและยุโรปโดยเฉพาะในฝรั่งเศส

แนวทางหลักในการศึกษาของนักประวัติศาสตร์กลุ่มหลังสมัยใหม่คือ การวิเคราะห์/วิพากษ์ เกี่ยวกับความเป็นจริงของข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์ที่นักประวัติศาสตร์นำเสนอ/ถ่ายทอดโดยวิธีการเล่าเรื่อง (narrativism)* นักประวัติศาสตร์กลุ่มนี้ไม่เชื่อว่าภาษาซึ่งเป็นสิ่งที่นักประวัติศาสตร์ใช้สื่อความคิดและผลงานของเขาจะถ่ายทอดความจริงได้อย่างถูกต้อง ตามความเป็นจริงของอดีต เพราะความรู้ของมนุษย์เราที่เกี่ยวกับความเป็นจริงล้วนเป็นสิ่งที่ถูกสร้างขึ้นภายใต้บริบทต่างๆ เช่นเรื่องเกี่ยวกับเพศ เชื้อชาติ เศรษฐกิจ วัฒนธรรม ฯลฯ ส่วนข้อเท็จจริงที่เป็นนามธรรมทั้งหลายซึ่งได้แก่ ความยุติธรรม ศิลธรรม ความดีงาม ความก้าวหน้า ฯลฯ ก็ล้วนเป็นอัตวิสัย ดังนั้นจึงทำให้เกิดคำถามว่าความรู้ทางประวัติศาสตร์ที่เรารับรู้กันนั้นเป็นความจริงทางประวัติศาสตร์หรือไม่ และนักประวัติศาสตร์หลังสมัยใหม่ก็เชื่อว่าไม่มีความจริงสูงสุดและไม่มีประวัติศาสตร์ที่เป็นภาวะวิสัย (objective history) ดังที่ฌอง-ฟร็องซัว เลียวทาร์ด (Jean-Francois Lyotard) นักประวัติศาสตร์หลังสมัยใหม่ชาวฝรั่งเศสกล่าวไว้ในหนังสือ *The Postmodern Condition* ว่า นักประวัติศาสตร์หลังสมัยใหม่เป็นพวกที่ "ไม่เชื่อในเรื่องที่เล่า" (disbelife in metanarratives)³⁷ นักปรัชญาประวัติศาสตร์ที่เป็นผู้นำทางคิดในกลุ่มนี้ เช่น จาคส์ แดร์ริดา ฌอง-ฟร็องซัว เลียวทาร์ด และเฮย์เดน ไวท์

นักประวัติศาสตร์กลุ่มหลังประวัติศาสตร์ ยังพัฒนาความคิดไปถึงสมัยหลังประวัติศาสตร์ (posthistory) โดยมีการตั้งคำถามเกี่ยวกับสถานะของประวัติศาสตร์ทั้งในฐานะที่เป็นแขนงวิชาและจุดจบของประวัติศาสตร์ ความคิดนี้แพร่หลายในช่วง 2 ทศวรรษสุดท้ายของคริสต์ศตวรรษที่ 20 ซึ่งเป็นผลมาจากการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองโลกและการเคลื่อนไหวทางวัฒนธรรมของนักประวัติศาสตร์หลังสมัยใหม่ ในประเด็นแรก การเปลี่ยนแปลงทางการเมืองโลกโดยเฉพาะใน

ดูรายละเอียดเพิ่มเติมในบทที่ 2 หัวข้อ การอธิบายประวัติศาสตร์

³⁷ Ibid., p. 491

กลุ่มประเทศสังคมนิยมในยุโรปตะวันออกและสหภาพโซเวียต ส่งผลให้เกิดความเชื่อว่าโลกในอนาคตจะดำรงอยู่ยืนยงภายใต้ระบอบเสรีนิยมตามแบบอย่างสหรัฐอเมริกา โดยไม่มีหลักการหรือสถาบันอื่นใดมาล้มล้างหรือเปลี่ยนแปลงได้ ประวัติศาสตร์จึงไม่มีการพัฒนาต่อไป นักประวัติศาสตร์ซึ่งนำเสนอความนี้คือฟรานซิส ฟูกูยามาในผลงานเรื่อง *The End of History and the Last Man*

อนึ่ง การเคลื่อนไหวทางวัฒนธรรมของกลุ่มศึกษา "ประวัติศาสตร์วัฒนธรรมใหม่" (new cultural history)³⁸ ซึ่งเป็นนักประวัติศาสตร์หลังสมัยใหม่อีกกลุ่มหนึ่งที่ก่อตัวมาตั้งแต่ทศวรรษ 1960 และเน้นการศึกษาประวัติศาสตร์ในระดับจุลภาคที่หลากหลาย โดยเฉพาะในด้านวัฒนธรรมและมนุษยวิทยา ทำให้ผลงานทางประวัติศาสตร์ในช่วงหลังสมัยใหม่มิชอบเขตจำกัดและมักเป็นผลงานระดับจุลภาค อย่างไรก็ตาม นักประวัติศาสตร์ให้ความสนใจศึกษากลุ่มต่างๆ ในสังคมอย่างหลากหลายและลึกซึ้ง โดยเฉพาะกลุ่มชนชั้นยากจน ชนกลุ่มน้อย และวัฒนธรรมต่างๆ ที่สำคัญ นักประวัติศาสตร์ในกลุ่มนี้ขาดความสนใจผลงานประวัติศาสตร์แบบคลาสสิกในอดีต เป็นเหตุให้ไม่มีผลงานที่โดดเด่นในลักษณะนี้ปรากฏในช่วงปลายคริสต์ศตวรรษที่ 20 ดังนั้นมิเชล ฟูกู (Michel Foucault) นักประวัติศาสตร์ชาวฝรั่งเศส ซึ่งเขียนหนังสือเรื่อง *The Order of Things* จึงเชื่อว่าเรากำลังเข้าสู่สมัยหลังประวัติศาสตร์ที่มีผลงานประวัติศาสตร์ประเภท "ดูเหมือนเป็นประวัติศาสตร์" (effective history) และไม่ใช่ประวัติศาสตร์ประเภทกระแสหลักที่เรารู้จักกัน (traditional history) เพราะความรู้ทางประวัติศาสตร์มีลักษณะไม่คงที่และไม่มีคำตอบเนื่องกับชีวิตของเรา นอกจากนี้ ความรู้ของประวัติศาสตร์ประเภทดังกล่าวยังไม่ต้องพึ่งพิงการค้นพบใหม่ขององค์ความรู้ใด โดยฟูกูให้คำอธิบายเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ประเภทใหม่ไว้ ดังนี้...

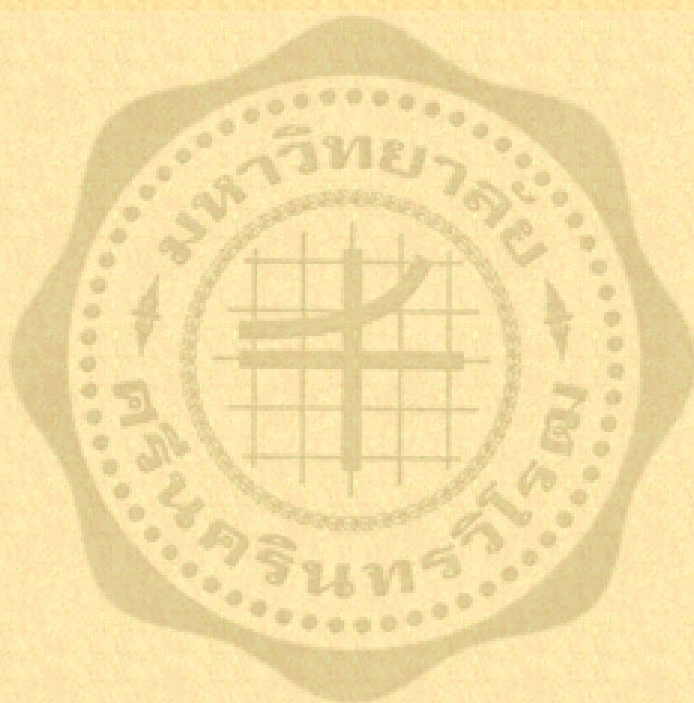
...History becomes "effective" to the degree that it introduces discontinuity into our being – as divides our emotions, dramatizes our instincts, multiplies our body and sets it against itself. "Effective" history deprives the self of the reassuring stability of life and nature , and it will not permit itself to be transported by a voiceless obstinacy toward a millennial ending. It will up-root its traditional foundations and relentlessly disrupt its pretended continuity. This is because knowledge is not made for understanding; it is made for cutting.³⁹

โดยรวม ประวัติศาสตร์นิพนธ์ในคริสต์ศตวรรษที่ 20 มีการเคลื่อนไหวและมีความหลากหลายอย่างมาก แต่เมื่อนำไปเปรียบเทียบกับผลงานของนักประวัติศาสตร์ในอดีตที่ผ่านมาแล้ว ก็

³⁸ Ibid., p.490

³⁹ อ้างใน Robert M. Burns and Hugh Rayment-Pickard, Int.&ed. (2000), op.cit., p.312.

จะพบความคล้ายคลึงของพัฒนาการด้านประวัติศาสตร์นิพนธ์อยู่ประการหนึ่ง นั่นคือการเขียนประวัติศาสตร์ นั้นมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับการเปลี่ยนแปลงและเคลื่อนไหวของสังคม เนื่องจากประวัติศาสตร์นั้นมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับประสบการณ์ของมนุษย์ เมื่อมนุษย์ในโลกปัจจุบันมี "โอกาส" เปิด "โลกทัศน์" มากขึ้น ความต้องการเรียนรู้สิ่งต่างๆ รอบตัวเรา ทั้งใกล้และไกลจึงเพิ่มมากขึ้นตามมา โดยเฉพาะเมื่อบางครั้งองค์ความรู้ที่เป็น ภาพรวมหรือระดับมหภาคไม่อาจตอบสนองความต้องการศึกษาของมนุษย์ได้อย่างหมดสิ้น มนุษย์จึงต้องศึกษาแบบเจาะลึกลงไปรายละเอียดซึ่งไม่มีที่สิ้นสุด ดังนั้นผลงานประวัติศาสตร์นิพนธ์ในคริสต์ศตวรรษที่ 20 จึงสะท้อนถึงการเติบโตและเปลี่ยนแปลงของสังคมปัจจุบันได้เป็นอย่างดี



บทที่ 5

ประวัติศาสตร์นิพนธ์ในอารยธรรมตะวันออก

แหล่งอารยธรรมที่สำคัญของโลกตะวันออกซึ่งได้แก่ จีนและอินเดียมีพัฒนาการทางประวัติศาสตร์มายาวนาน เนื่องจากเป็นดินแดนที่มีความเจริญรุ่งเรืองมายาวนานหลายพันปี ประกอบกับมีพัฒนาการด้านการประดิษฐ์คิดค้นตัวอักษรเพื่อใช้ในการติดต่อสื่อสาร ส่งผลให้มีการบันทึกเรื่องราวของอดีตในรูปแบบต่างๆ บันทึกที่เกิดขึ้นในแหล่งอารยธรรมของโลกตะวันออกเหล่านั้นช่วยให้คนรุ่นหลังได้เรียนรู้เกี่ยวกับความก้าวหน้าของอารยธรรมและพัฒนาการของประวัติศาสตร์ได้เป็นอย่างดี

ประวัติศาสตร์นิพนธ์จีน

จีน เป็นชนชาติที่มีการบันทึกเรื่องราวทางประวัติศาสตร์มายาวนานและมีหลักฐานประเภทลายลักษณ์อักษรมากที่สุด ชาวจีนให้ความสำคัญกับการบันทึกข้อมูลทางประวัติศาสตร์มาตลอด และยังนิยมเก็บรักษาเอกสารเก่าแก่ไว้อย่างดี รวมทั้งยังมีการนำเอกสารเก่าที่ชำรุดเสียหายมาคัดลอกใหม่อย่างต่อเนื่อง เอกสารโบราณส่วนใหญ่จึงมีเหลืออยู่มาก นอกจากนี้ตัวอักษรจีนซึ่งเป็นภาษาที่เก่าแก่ที่สุดในโลกภาษาหนึ่งก็เป็นอักษรภาพ ฉะนั้นแม้ว่าสภาพสังคมจะเปลี่ยนแปลงไป แต่ความหมายของภาษาภาพไม่เปลี่ยนแปลงมากนัก นักประวัติศาสตร์จึงสามารถศึกษาหลักฐานโบราณเหล่านั้นได้

การบันทึกเรื่องราวประวัติศาสตร์เป็นวัฒนธรรมสำคัญอย่างหนึ่งของชาวจีนมาตั้งแต่สมัยชังโจว (551-478 ก่อนค.ศ.) ซึ่งเป็นสมัยก่อนจักรวรรดิของจีนและพัฒนาต่อเนื่องมาจนถึงคริสต์ศตวรรษที่ 20 ส่วนใหญ่รูปแบบ วิธีการและเหตุผลในการบันทึกประวัติศาสตร์ของจีนในสมัยต่างๆ ไม่ค่อยเปลี่ยนแปลงมากนัก การเขียนประวัติศาสตร์ของจีนนับตั้งแต่สมัยราชวงศ์ถังเป็นต้นมาจัดว่าเรื่องราวการ ส่วนวิธีการเขียนก็มีลักษณะเป็นแบบแผนนิยม คือเป็นการเขียนประวัติศาสตร์ราชวงศ์และมีการดำเนินเนื้อหาเช่นเดียวกับการบันทึกพงศาวดารตามลำดับของเหตุการณ์ การศึกษาเกี่ยวกับพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของจีนมักแบ่งเป็นช่วงเวลาแต่ละสมัย ทั้งนี้สามารถแบ่งเป็นช่วงเวลาได้ 4 สมัยกว้างๆ โดย 3 สมัยแรกเป็นการเขียนประวัติศาสตร์ในแนวนวนลึกลับ ซึ่งมีช่วงเวลามากกว่า 2,000 ปี ส่วนสมัยที่ 4 เป็นการเขียนประวัติศาสตร์แบบสมัยใหม่ ซึ่งได้รับอิทธิพลจากภายนอก โดยเฉพาะจากโลกตะวันตก

การเขียนประวัติศาสตร์สมัยแรก

การเขียนประวัติศาสตร์สมัยแรกของจีนเริ่มตั้งแต่สมัยโบราณจนถึงสมัยราชวงศ์ฮั่น (Han Dynasty, 206 ก่อนค.ศ. – ค.ศ. 220) หรือตั้งแต่ประมาณ 1300 ก่อนค.ศ.¹ จนถึง ค.ศ. 220 เป็นสมัยที่จีนเริ่มบันทึกประวัติศาสตร์และพัฒนาการเขียนประวัติศาสตร์แบบมาตรฐาน (Standard History) ซึ่งได้แก่การรวบรวม สืบค้น ชำระและคัดแยกหลักฐานทางประวัติศาสตร์ให้เป็นหมวดหมู่ตามประเภทของหลักฐาน จากนั้นจึงมีการเขียนประวัติศาสตร์จากหลักฐานที่มีอยู่ การเขียนประวัติศาสตร์ในสมัยแรกของจีนสามารถแยกย่อยออกเป็น 2 ช่วงเวลา คือ สมัยก่อนราชวงศ์ฮั่น (ประมาณ 1300 – 206 ก่อนค.ศ.) และสมัยราชวงศ์ฮั่น

การเขียนประวัติศาสตร์สมัยก่อนราชวงศ์ฮั่น เริ่มจากช่วงเวลาที่ชาวจีนมีการบันทึกเรื่องราวของตนเองแล้ว หลักฐานทางประวัติศาสตร์ในช่วงแรกได้แก่ ตัวอักษรที่จารลงบนกระดูกสัตว์ (oracle-bones) และสัมฤทธิ์ ต่อมาตั้งแต่ 753 ก่อนค.ศ. จึงเริ่มมีการบันทึกเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ลงบนแผ่นไม้ไผ่ในลักษณะของบันทึกรายปี อย่างไรก็ตามหลักฐานที่ยังคงเหลืออยู่ถึงปัจจุบันคือบันทึกรายปีที่รู้จักกันทั่วไปชื่อ *Spring and Autumn Annals* ซึ่งเป็นบันทึกรายปีของแคว้นหลู่ (Lu) ที่บันทึกระหว่าง 722-481 ก่อน ค.ศ.² โดยเป็นการบันทึกเหตุการณ์ตามฤดูกาลที่ให้รายละเอียดของวันและเดือนที่เกิดเหตุการณ์ หลักฐานเกี่ยวกับบันทึกรายปีของจีนมีต่อเนื่องถึง 298 ก่อน ค.ศ. แต่ในช่วงหลังนิยมบันทึกเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในแต่ละปีมากกว่าการบันทึกเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นตามฤดูกาลดังเช่นในสมัยแรก

จุดมุ่งหมายของการบันทึกประวัติศาสตร์แบบบันทึกรายปี คือ เพื่อสั่งสอนจริยธรรม โดยเฉพาะจริยธรรมทางการเมือง เพื่อนำเสนอแบบอย่างที่ดีงามและยกย่องคนที่ประพฤติดี ตลอดจนเพื่อชี้ให้เห็นสิ่งที่ไม่ถูกต้องและพฤติกรรมที่ไม่ควรเอาเป็นเยี่ยงอย่าง ทั้งนี้ได้รับอิทธิพลจากแนวคิดของขงจื้อและเม่งจื้อซึ่งเป็นนักคิดและนักปรัชญาการเมือง ข้อมูลที่นำมาใช้ในการบันทึกประวัติศาสตร์ประเภทนี้ ส่วนใหญ่มาจากการบอกเล่าหรือประวัติศาสตร์บอกเล่าซึ่งเป็นวิธีการทางประวัติศาสตร์แบบประเพณีนิยมในสมัยโบราณ อย่างไรก็ตามการบันทึกประวัติศาสตร์ของจีนในลักษณะนี้ไม่สามารถสะท้อนความคิดทางประวัติศาสตร์ของผู้บันทึก หากเป็นเพียงการนำเสนอข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์ที่มีประโยชน์ต่อการศึกษาประวัติศาสตร์สมัยโบราณของจีนมาก

นอกจากนี้แล้ว ยังมีบันทึกอื่นๆ ที่นับเป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ในสมัยโบราณด้วยที่สำคัญได้แก่ หนังสือ/เอกสารเกี่ยวกับขนบธรรมเนียมประเพณีที่เขียนขึ้นในสมัยราชวงศ์โจว (Chou, 1122-256 ก่อน ค.ศ.) หรือ *Tso chuan* และคัมภีร์ของขงจื้อซึ่งเขียนขึ้นเมื่อราว 500 ปี

¹ P. Van Der Loon (1971), "The Ancient Chinese Chronicles and the Growth of Historical Ideas," *Historians of China and Japan*, (London : Oxford University Press) p. 24.

² *Ibid.*, p. 25.

ก่อน ค.ศ. ในสมัยราชวงศ์โจว มีเนื้อหาที่หลากหลาย เช่น เกี่ยวกับเรื่องราชการ ได้แก่ กฎหมาย และประกาศต่างๆ ตลอดจนเนื้อหาที่เกี่ยวกับศาสนาและประเพณี ซึ่งให้ข้อมูลทางด้านสังคม ศาสนาและวัฒนธรรมของจีนในสมัยโบราณอีกด้วย

การเขียนประวัติศาสตร์สมัยราชวงศ์ฮั่น เป็นสมัยที่จีนมีความก้าวหน้าในการบันทึกประวัติศาสตร์มาก ในสมัยนี้นักประวัติศาสตร์จีนเริ่มเขียนประวัติศาสตร์แบบมาตรฐานซึ่งเป็นแบบแผนของการเขียนประวัติศาสตร์ในสังคมจีนต่อเนื่องมาอีก 2000 ปี นักประวัติศาสตร์คนสำคัญในสมัยนี้ คือซือหม่า เซียน (Ssu-ma Ch'ien) และปัน กู่ (Pan Ku)

ซือหม่า เซียน มีชีวิตอยู่ในช่วงประมาณ 145-85 ก่อนค.ศ. เขาเติบโตในครอบครัวของนักประวัติศาสตร์ บิดาชื่อ ซือหม่า ตัน (Ssu-ma T'an) ดำรงตำแหน่งนักประวัติศาสตร์หลวงในราชสำนักของจักรพรรดิหวู่ (Wu) แห่งราชวงศ์ฮั่น เมื่อบิดาถึงแก่กรรมในปี 110 ก่อนค.ศ. เขาจึงได้รับตำแหน่งต่อจากบิดา ตลอดเวลา 20 กว่าปีที่ทำงานในตำแหน่งนี้ ซือหม่า เซียนผลิตผลงานทางประวัติศาสตร์ชื่อ *Shih chi* หรือ *Records of the Historian* ซึ่งมีความยาวถึง 130 บท และแบ่งออกเป็น 5 หมวด/หัวข้อ คือ³ หมวดแรกเป็นบันทึกรายปีเกี่ยวกับเรื่องราวของจักรพรรดิในราชวงศ์ต่างๆ ที่ปกครองจีนในอดีตรวม 5 พระองค์ (Basic Annals) มีเนื้อหารวม 12 บท หมวดที่ 2 เป็นตารางเหตุการณ์สำคัญในประวัติศาสตร์ (Chronological Tables) ซึ่งนำเสนอตามลำดับก่อนหลัง มีเนื้อหารวม 10 บท หมวดที่ 3 เป็นการค้นคว้าทางประวัติศาสตร์ในหัวข้อต่างๆ (Treatises) รวม 8 หัวข้อ เช่น ประเพณี ดนตรี ภูมิพินหรือดาราศาสตร์ กิจการด้านศาสนา และเศรษฐกิจ มีเนื้อหารวม 8 บท หมวดที่ 4 เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ของแคว้นต่างๆ ในสมัยก่อนจักรวรรดิ (Hereditary Houses) มีเนื้อหารวม 30 บท และหมวดสุดท้ายเกี่ยวกับชีวประวัติบุคคลและเรื่องราวต่างๆ เช่นชีวิตและผลงานของบุคคลที่มีชื่อเสียงในประวัติศาสตร์ เป็นต้นว่า นักปกครอง นักปราชญ์และบุคคลสำคัญอื่นๆ ตลอดจนเรื่องราวเกี่ยวกับชาวต่างประเทศและดินแดนต่างๆ ที่มีการติดต่อสัมพันธ์กับจีน เช่น เอเชียกลาง เกาหลีและเวียดนาม เนื้อหาในหมวดนี้มีทั้งหมด 70 บท

วิธีการทางประวัติศาสตร์ที่สำคัญของซือหม่า เซียน คือการไตร่สวนข้อมูล โดยการตั้งคำถามว่า ทำไมจึงเกิดเหตุการณ์ต่างๆ ขึ้นในอดีตและเหตุการณ์เหล่านั้นเกิดขึ้นได้อย่างไร คำถามดังกล่าวทำให้เกิดการค้นคว้าหาคำตอบที่ผู้เขียนต้องการทราบ นอกจากนี้เขายังให้ความสำคัญกับความถูกต้องของข้อมูล แม้ว่าข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับสมัยก่อนจักรวรรดิส่วนใหญ่ถูกเผาและทำลาย

³ Wm. Theodore De Bary, ed. (1962), *Records of the Grand Historian of China*, vol. I : Early Years of the Han Dynasty 209 to 141 B.C. tr. by Burton Watson, (New York : Columbia University Press) p. 4.

ไปแล้วตามคำสั่งของจักรพรรดิจีน แต่ชื่อหมา เขียนก็ใช้เอกสารประเภท *Tso chuan* และเอกสารลับของแคว้นต่างๆ ซึ่งไม่ถูกทำลาย⁴ อย่างไรก็ตาม เขาได้ตั้งข้อระแวงสงสัยเกี่ยวกับความถูกต้องของข้อมูล และไม่ยอมรับข้อมูลประเภทเหนือธรรมชาติ รวมทั้งมีแสดงความคิดเห็นหรือใช้วิจารณ์ในการลงมติเกี่ยวกับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น และมีการวิพากษ์หลักฐานต่างๆ เพราะเขาต้องการใช้ประสบการณ์ในอดีตเป็นข้อสั่งสอนศีลธรรมแก่ประชาชน ซึ่งแสดงถึงการรับอิทธิพลตามแนวคิดของขงจื้อ

วิธีการเขียนประวัติศาสตร์ของชื่อหมา เขียนเป็นการนำเสนอตามหัวข้อหรือประเด็นที่ต้องการศึกษา โดยแบ่งเป็น 5 หัวข้อ/หมวด ลักษณะเด่นของการนำเสนอคือเน้นความต่อเนื่องของเหตุการณ์ ซึ่งกลายเป็นต้นแบบสำหรับการเขียนประวัติศาสตร์ของจีนในเวลาต่อมา อนึ่ง ชื่อหมา เขียนยังให้ความสำคัญกับการอ้างอิงแหล่งข้อมูลที่เขานำใช้ รวมทั้งให้ความสำคัญกับรายละเอียดในประเด็นปลีกย่อยของแต่ละเหตุการณ์ ซึ่งเป็นการสร้างสีสันให้งานของเขามีชีวิตชีวาและไม่น่าเบื่อ เพราะทำให้ผู้อ่านเกิดจินตนาการและสนใจติดตามเรื่องราวที่ผู้เขียนนำเสนอ

Shih chi เป็นผลงานทางประวัติศาสตร์ชิ้นสำคัญที่เกี่ยวกับประวัติศาสตร์จีนสมัยโบราณ ซึ่งนักประวัติศาสตร์ในสมัยต่อมาใช้เป็นข้อมูลในการศึกษาอ้างอิง ที่สำคัญ วิธีการเขียนประวัติศาสตร์ของชื่อหมา เขียนยังเป็นต้นแบบของการศึกษาประวัติศาสตร์แบบมาตรฐานและการเขียนประวัติศาสตร์ราชวงศ์ในเวลาต่อมา ซึ่งมักประกอบด้วยเนื้อหา 3 หมวด คือ บันทึกรายปี ชีวประวัติบุคคลสำคัญและงานค้นคว้าทางประวัติศาสตร์หัวข้อต่างๆ รูปแบบและวิธีการเขียนประวัติศาสตร์ของเขาไม่เพียงแต่มีอิทธิพลในสังคมจีนเท่านั้น หากยังแพร่หลายในดินแดนใกล้เคียงที่รับอิทธิพลจากจีนด้วย เช่น ญี่ปุ่น เกาหลีและเวียดนาม ด้วยเหตุที่ชื่อหมา เขียนเป็นผู้บุกเบิกวิธีการศึกษาประวัติศาสตร์ดังกล่าว เขาจึงได้รับการยกย่องว่าเป็นบิดาแห่งประวัติศาสตร์ของจีน

บัน กู เป็นนักประวัติศาสตร์ที่มีชื่อเสียงอีกคนหนึ่ง ในสมัยราชวงศ์ฮั่น และมีชีวิตอยู่ระหว่าง ค.ศ. 32-92 เขาเกิดในครอบครัวของนักประวัติศาสตร์ บิดาชื่อปัน เปียว (*Pan Piao*) ก็เป็นนักประวัติศาสตร์เช่นกัน ในช่วงแรก การเขียนประวัติศาสตร์ของบันเปียวเป็นกิจกรรมส่วนตัว ต่อมาได้รับราชการในตำแหน่งนักประวัติศาสตร์และได้รับการส่งเสริมจากรัฐบาลให้เขียนผลงานทางประวัติศาสตร์ ผลงานที่มีชื่อเสียงของเขาคือ *Han Shu* หรือ *History of the Former Han Dynasty* ซึ่งเป็นเอกสารทางประวัติศาสตร์ชิ้นสำคัญในสมัยราชวงศ์ฮั่น เนื่องจากเนื้อหาเกี่ยวกับเรื่องราวในสมัยราชวงศ์ฮั่นตอนต้นโดยเฉพาะ

วิธีการเขียนประวัติศาสตร์ของบัน กู ได้รับอิทธิพลจากชื่อหมา เขียน ทั้งวิธีการศึกษาข้อมูล/หลักฐาน รูปแบบและการนำเสนอเนื้อหา อย่างไรก็ตาม เขาตัดเนื้อหาที่เกี่ยวกับบันทึกรายปี

⁴ Ibid., p. 5.

และตารางลำดับเหตุการณ์ในอดีตออก เนื่องจากขอบเขตของการศึกษาครอบคลุมเฉพาะเรื่องราวเกี่ยวกับราชวงศ์อื่นตอนต้น ดังนั้นเนื้อหาในหนังสือ *Han Shu* จึงประกอบด้วยจดหมายเหตุซึ่งเกี่ยวกับการก่อตั้งราชวงศ์อื่นในสมัยของจักรพรรดิองค์แรก งานค้นคว้าหัวข้อเฉพาะต่างๆ เช่น หัวข้อเกี่ยวกับการบริหารราชการในสมัยราชวงศ์อื่น เรื่องราวเกี่ยวกับประเทศต่างๆ ฯลฯ นอกจากนี้ยังมีตารางรายชื่อหน่วยงาน องค์กรปกครอง รายชื่อขุนนาง ข้าราชการระดับสูงและบุคคลสำคัญต่างๆ ทั้งนี้ข้อมูล/หลักฐานที่ใช้ศึกษาค้นคว้าส่วนใหญ่มาจากบันทึกรายปีประจำรัชกาลต่างๆ และบันทึกส่วนตัวของบุคคลสำคัญ ซึ่งมีบทบาทช่วยก่อตั้งราชวงศ์อื่น⁵

ผลงานของปิ่น ภูมิมีความสำคัญต่อพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของจีน ซึ่งสามารถสรุปได้ 3 ประการ คือ ประการแรก วิธีการบันทึกประวัติศาสตร์ราชวงศ์ตามแบบหนังสือ *Han Shu* ของปิ่น ภูได้รับการนิยมนอย่างมากจนเกิดประเพณีการบันทึกประวัติศาสตร์ประจำราชวงศ์ในเวลาต่อมา ประการต่อมา การที่เขายึดตามแบบอย่างวิธีการเขียนประวัติศาสตร์ของซือหม่า เขียน ทำให้วิธีการเขียนประวัติศาสตร์ของซือหม่า เขียนกลายเป็นวิธีการเขียนประวัติศาสตร์แบบมาตรฐานของจีนที่นักประวัติศาสตร์ยึดถือมาจนถึงคริสต์ศตวรรษที่ 19 ประการสุดท้าย รัฐบาลในสมัยราชวงศ์อื่นเห็นความสำคัญของการบันทึกประวัติศาสตร์ประจำราชวงศ์ ดังนั้นปิ่น ภูและนักประวัติศาสตร์คนอื่นๆ จึงได้รับแต่งตั้งให้เป็นนักประวัติศาสตร์ของทางราชการ ซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นในการพัฒนาทางการศึกษาและการเขียนผลงานทางประวัติศาสตร์ของจีน จนนำไปสู่การก่อตั้งหน่วยงานบันทึกประวัติศาสตร์ (Bureau of Historiography) ในสมัยราชวงศ์ถังในเวลาต่อมา⁶

การเขียนประวัติศาสตร์สมัยที่ 2

การเขียนประวัติศาสตร์สมัยที่ 2 เริ่มตั้งแต่หลังสมัยราชวงศ์ฮั่นจนถึงสิ้นสมัยราชวงศ์ซ่ง หรือระหว่างคริสต์ศตวรรษที่ 3-13 ในช่วงเวลาดังกล่าว สังคมจีนมีความแตกแยกทางการเมืองหลายครั้ง เช่น ระหว่าง ค.ศ. 220-589 เป็นสมัยสามก๊กและหกราชวงศ์ และระหว่าง ค.ศ. 907-960 เป็นสมัยห้าราชวงศ์ สิบอาณาจักร ส่วนที่เหลือเป็นช่วงเวลาที่ยินสามารถรวมกันเป็นปึกแผ่น ดังเช่นในสมัยราชวงศ์ถัง (ค.ศ. 618-907) และราชวงศ์ซ่ง (ค.ศ. 960-1279) อย่างไรก็ตามแม้สังคมจีนมีความวุ่นวายและแตกแยกอย่างรุนแรงในบางช่วงเวลา แต่พัฒนาการของประวัติศาสตร์นิพนธ์จีนก็ไม่หยุดชะงักหรือขาดตอน ที่สำคัญในสมัยราชวงศ์ถังยังมีการตั้งหน่วยงานเพื่อทำหน้าที่บันทึกประวัติศาสตร์ ซึ่งแสดงถึงความก้าวหน้าของพัฒนาการในการศึกษาประวัติศาสตร์ของสังคมจีนเป็นอย่างดี

⁵ A. F. P. Hulsewe (1971), "Notes on the Historiography of the Han Period," *Historians of China and Japan*, 4th ed. (London : Oxford University Press) p. 42.

⁶ *Ibid.*, p. 43

ในช่วงก่อนสมัยราชวงศ์ถัง การเขียนประวัติศาสตร์ในสังคมจีนยังคงดำเนินไปเช่นเดียวกับการเขียนประวัติศาสตร์ในสมัยแรกๆ คือ เป็นกิจกรรมส่วนบุคคลหรือกิจกรรมของครอบครัวหรือกิ่งส่วนบุคคล โดยได้รับการส่งเสริมและสนับสนุนบางส่วนจากรัฐบาลหรือราชสำนัก ต่อมาในสมัยราชวงศ์ถังซึ่งมีความเจริญรุ่งเรืองในทุกๆ ด้านจนเปรียบเสมือนยุคทองของจีน รัฐบาลได้หันมาส่งเสริมและสนับสนุนการบันทึกประวัติศาสตร์อย่างจริงจัง กระทั่งมีการตั้งหน่วยงานประวัติศาสตร์หรือ *Shih kuan* (History Office) ทำหน้าที่รับผิดชอบเกี่ยวกับเขียนประวัติศาสตร์ของชาติโดยตรง นับเป็นจุดเปลี่ยนแปลงที่สำคัญของการพัฒนาทางด้านประวัติศาสตร์นิพนธ์ของจีน เพราะได้รับการส่งเสริมจากรัฐบาล จนทำให้เกิดผลงานทางประวัติศาสตร์ที่หลากหลายขึ้น

นอกจากการเขียนประวัติศาสตร์มาตรฐานหรือประวัติศาสตร์ของราชวงศ์ที่ยึดถือเป็นประเพณีปฏิบัติต่อเนื่องมาแล้ว สมัยราชวงศ์ถังยังริเริ่มการบันทึกประวัติศาสตร์ในลักษณะอื่น ที่สำคัญได้แก่⁷ การบันทึกพระราชกิจรายวันของจักรพรรดิแต่ละพระองค์ ซึ่งเรียกว่า *ch'i-chu chu* หรือ *Diary of Activity and Repose* และบันทึกข้อราชการที่รายงานโดยอัครเสนาบดีและเสนาบดีต่างๆ ที่เรียกว่า *Shih-cheng chi* หรือ *Records of Current Government* วิธีบันทึกเป็นการเรียงลำดับเหตุการณ์ตามแบบการบันทึกพงศาวดาร หลักฐานเหล่านี้จัดเป็นเอกสารสำคัญของทางราชการ ผู้มีหน้าที่เกี่ยวข้องจะต้องนำเสนอให้กับหน่วยงานประวัติศาสตร์ของรัฐบาล ซึ่งนำไปจัดเก็บรวบรวมไว้เป็นหมวดหมู่เรียงลำดับเหตุการณ์ เป็นจดหมายเหตุรายวันประจำรัชกาล เรียกว่า *Shih-lu* (Veritable Records) โดยแยกเป็นเอกสารสำคัญของแต่ละรัชกาล⁸ หลักฐานทางประวัติศาสตร์เหล่านี้ ถือว่าเป็นหลักฐานชั้นต้นที่นักประวัติศาสตร์จีนใช้ค้นคว้าอ้างอิงในการเขียนประวัติศาสตร์ชาติในสมัยต่อมา ทั้งนี้ การที่รัฐบาลจีนจัดให้มีหน่วยงานรับผิดชอบการจัดเก็บรักษาเอกสารอ้างอิงของทางราชการ แสดงให้เห็นว่าจีนให้ความสำคัญต่อการจัดเก็บเอกสารและหลักฐานทางประวัติศาสตร์มาเป็นเวลาช้านานแล้ว

อนึ่ง ในสมัยราชวงศ์ถังยังมีหลักฐานเกี่ยวกับชีวประวัติบุคคลสำคัญจำนวนมาก การบันทึกชีวประวัติบุคคลนั้นแพร่หลายมาตั้งแต่สมัยโบราณแล้ว และไม่จัดเป็นเอกสาร/หลักฐานทางราชการ ต่อมา มีการบันทึกชีวประวัติบุคคลสำคัญต่างๆ แบบเป็นทางการ (official biographies) และในสมัยราชวงศ์ถังได้นำชีวประวัติบุคคลสำคัญรวมไว้ใน *Shih-lu* ด้วย

⁷ Lien-Sheng Yang (1971), "The Organization of Chinese Official Historiography : Principle and Methods of the Standard Histories from the T'ang Through the Ming Dynasty," *Historians of China and Japan*, 4thed. (London : Oxford University Press) p. 45.

⁸ D. C. Twitchett (1971), "Chinese Biographical Writing," *Historians of China and Japan*, 4thed. (London : Oxford University Press) p. 100.

นักประวัติศาสตร์คนสำคัญในช่วงการเขียนประวัติศาสตร์สมัยที่ 2 ของจีน ซึ่งสะท้อนถึงพัฒนาการและความก้าวหน้าของประวัติศาสตร์นิพนธ์จีนในอดีตได้เป็นอย่างดี คือ⁹ หลิว จีชี (Liu Chih-chi) นักประวัติศาสตร์ในสมัยต้นราชวงศ์ถัง ซึ่งรับราชการในหน่วยงานประวัติศาสตร์และรับผิดชอบการเขียนประวัติศาสตร์ของชาติ หลิว จีชีโจมตีการเขียนประวัติศาสตร์แบบเก่าที่มุ่งรับใช้ผู้ปกครอง และยังเป็นผู้ริเริ่มการเขียนประวัติศาสตร์โดยยึดหลักเหตุผล รวมทั้งวิพากษ์การที่เจ้าหน้าที่ของรัฐแทรกแซงความเป็นอิสระในการทำงานของนักประวัติศาสตร์¹⁰ ผลงานด้านประวัติศาสตร์ที่สำคัญของเขา คือ *Shih-t'ung* (Generalities on Histories) ซึ่งเป็นการเขียนประวัติศาสตร์มาตรฐานขนาดยาว 35 บท เนื้อหาครอบคลุมสาระต่างๆ อย่างกว้างขวาง ทั้งประวัติศาสตร์ราชวงศ์ บันทึกgrayปี ประวัตินุคคลและตระกูลสำคัญ หัวข้อศึกษาในด้านต่างๆ ตารางลำดับเหตุการณ์ ข้อวิพากษ์ ฯลฯ

ส่วนนักประวัติศาสตร์คนสำคัญอีกคนหนึ่ง คือ ซือหม่า กวง (Ssu-ma Kuang) นักประวัติศาสตร์ในคริสต์ศตวรรษที่ 11 หรือสมัยราชวงศ์ซ่งเหนือ ซึ่งเป็นผู้เรียบเรียงพงศาวดารจีนตั้งแต่ปลายสมัยราชวงศ์โจวจนถึงปลายสมัยห้าราชวงศ์ หรือระหว่าง 403 ก่อนค.ศ. - ค.ศ. 959 แม้ว่าวิธีการเรียบเรียงและนำเสนอของซือหม่า กวงไม่มีความโดดเด่นมากนัก เพราะยังคงยึดตามแนวทางการเขียนประวัติศาสตร์แบบมาตรฐานของจีน แต่เขาก็มีความโดดเด่นในการวางระบบการวิเคราะห์/วิพากษ์หลักฐาน รวมทั้งได้ชื่อว่าเป็นนักประวัติศาสตร์ที่ใช้เหตุและผลในการแสวงหาความถูกต้องของหลักฐาน ผลงานที่มีชื่อเสียงของเขา คือ การเรียบเรียงประวัติศาสตร์จีนระหว่าง 403 ก่อนค.ศ.-ค.ศ. 959 ชื่อ *Tzu-chih t'ung-chen* (Comprehensive Mirror for Aid in Government) ซึ่งได้รับยกย่องว่ายิ่งใหญ่เทียบเท่ากับผลงานของ ซือหม่า เขียน

การเขียนประวัติศาสตร์สมัยที่ 3

การเขียนประวัติศาสตร์สมัยที่ 3 เริ่มตั้งแต่สมัยราชวงศ์หยวนหรือหงวนจนถึงสมัยราชวงศ์ชิง หรือระหว่างคริสต์ศตวรรษที่ 13-19 ประวัติศาสตร์นิพนธ์จีนในสมัยที่ 3 นี้ สามารถแบ่งเป็น 3 ช่วงตามช่วงการปกครองของ 3 ราชวงศ์

ช่วงแรก หรือสมัยราชวงศ์หยวนของชาวมองโกล (ค.ศ. 1279-1368) การเขียนผลงานทางประวัติศาสตร์ไม่มีความก้าวหน้ามากนัก เพราะรัฐบาลไม่ส่งเสริมและสนับสนุนนักปราชญ์ชาวจีนดังเช่นในสมัยราชวงศ์ก่อนๆ แต่หน่วยงานประวัติศาสตร์ของรัฐบาลก็ยังคงดำเนินการ

⁹ E. G. Pulleyblank (1971), "Chinese Historical Criticism: Liu Chih-chi and Ssu-ma Kung," *Historians of China and Japan*, 4th ed. (London : Oxford University Press) pp. 135-166.

¹⁰ *ibid.*, pp. 139-140.

บันทึกประวัติศาสตร์อย่างเป็นทางการและต่อเนื่อง ทั้งนี้ เป็นผลมาจากการเสนอแนะของนักปราชญ์จีนต่อผู้นำของชาวมองโกลว่า โดยประเพณีปฏิบัติสืบเนื่องมาตั้งแต่สมัยโบราณ แม้รัฐจะล่มสลายไป แต่ประวัติศาสตร์ของรัฐนั้นก็ยังคงเก็บรักษาไว้ต่อไป ดังนั้น ตง เหวินปิง (Tung Wen-ping) แม้ทัพของราชวงศ์หยวนจึงมีความเห็นว่า “รัฐเสื่อมสลายได้ แต่ประวัติศาสตร์ของรัฐต้องดำรงอยู่” (A state can be extinguished, but not its history)¹¹

การบันทึกประวัติศาสตร์ที่สำคัญในสมัยราชวงศ์นี้ คือ การบันทึกพระราชกิจรายวันของจักรพรรดิ การรวบรวมและจัดเก็บหลักฐานทางประวัติศาสตร์เพื่อเขียนเป็นจดหมายเหตุรายวันประจำรัชกาล การเขียนประวัติศาสตร์ประจำราชวงศ์ และการเขียนประวัติศาสตร์ของราชวงศ์ก่อนๆ อย่างไรก็ตามหลังราชวงศ์หยวนล่มสลาย ราชวงศ์หมิงซึ่งสถาปนาการปกครองประเทศจีนก็จัดให้มีการรวบรวมและแก้ไขบันทึกทางประวัติศาสตร์ของราชวงศ์หยวนใหม่ภายในเวลา 1 ปี¹²

ช่วงที่ 2 ในสมัยราชวงศ์หมิงหรือเหมิง (ค.ศ. 1368-1644) การบันทึกประวัติศาสตร์กลับมาเฟื่องฟูอีกครั้งหนึ่ง เนื่องจากจักรพรรดิหมิงไท่สุ (Ming T'ai-tsu) ผู้สถาปนาราชวงศ์หมิงทรงสนับสนุนให้มีการชำระและรวบรวมหลักฐานทางประวัติศาสตร์ เพราะทรงเห็นว่าประวัติศาสตร์แสดงถึงความสำเร็จและล้มเหลว รวมทั้งได้ให้บทเรียนที่ช่วยส่งเสริมและเตือนใจคน ดังนั้นจึงไม่ควรยกเลิกการบันทึกประวัติศาสตร์¹³ ด้วยเหตุนี้ จึงมีการเชิญนักประวัติศาสตร์ในสมัยราชวงศ์หยวนซึ่งเกษียณอายุแล้วรวม 16 คนให้มาช่วยกันรวบรวมหลักฐานและเขียน ประวัติศาสตร์สมัยราชวงศ์หยวน จนเสร็จสมบูรณ์ภายในเวลา 1 ปี อนึ่งการที่จักรพรรดิต้องการให้ประวัติศาสตร์สมัยราชวงศ์หยวนเสร็จสมบูรณ์อย่างรวดเร็ว พระองค์จึงทรงดำริให้นักประวัติศาสตร์ใช้ภาษาที่เรียบง่าย ไม่ต้องใช้สำนวนภาษาที่งดงามตามแบบวรรณกรรมโบราณ ดังนั้นผลงาน ประวัติศาสตร์สมัยราชวงศ์หยวน ที่แต่งขึ้นในสมัยนี้จึงยึดตามรูปแบบภาษาที่ใช้ในสมัยราชวงศ์หยวน ซึ่งส่วนใหญ่เป็นสำนวนภาษาพูดและภาษาถิ่น¹⁴

พัฒนาการของประวัติศาสตร์นิพนธ์ที่โดดเด่นในสมัยราชวงศ์หมิงคือ การบันทึกจดหมายเหตุรายวันประจำรัชกาล ซึ่งเป็นเอกสารชั้นต้นของทางราชการที่สำคัญที่สุดประเภทหนึ่ง ในสมัยนี้ การบันทึกประวัติศาสตร์ประเภทนี้นิยมจัดทำเมื่อสิ้นรัชกาลของจักรพรรดิแต่ละพระองค์ มีการแต่งตั้งคณะกรรมการให้ทำหน้าที่รวบรวมข้อมูลจากหลักฐานต่างๆ โดยเฉพาะจากบันทึกพระราชกิจรายวันของจักรพรรดิพระองค์นั้นๆ การบันทึกจดหมายเหตุรายวันประจำรัชกาลถือว่าเป็นงานทางการเมืองอย่างหนึ่ง และอยู่ใต้ความรับผิดชอบของราชเลขาธิการซึ่งกำกับดูแลหน่วยงาน

¹¹ อ้างใน Lien-Sheng Yang (1971), op.cit., p. 47.

¹² Ibid., p. 46.

¹³ Ibid., p. 47.

¹⁴ Ibid., p. 55.

ประวัติศาสตร์ของชาติด้วย โดยทั่วไปบันทึกทางประวัติศาสตร์ในลักษณะนี้มักทำได้ 2 ฉบับ คือ ฉบับแรกสำหรับนำขึ้นถวายจักรพรรดิเพื่อทอดพระเนตร อีกฉบับหนึ่งราชเลขาธิการจัดเก็บแยกไว้ต่างหากในสถานที่ปลอดภัย เพื่อป้องกันไม่ให้เอกสารถูกไฟไหม้จนสูญหาย และเพื่อใช้เป็นหลักฐานอ้างอิงทางประวัติศาสตร์ ต่อมาในสมัยคริสต์ศตวรรษที่ 16 หลักฐานเหล่านี้ได้จัดเก็บรวบรวมไว้ที่ หอจดหมายเหตุประวัติศาสตร์ของจักรวรรดิ (Imperial History Archives) และจัดเป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่สำคัญของราชวงศ์หมิง

อนึ่ง ในสมัยราชวงศ์หมิงยังให้ความสำคัญกับการรวบรวมและจัดเก็บหลักฐานทางประวัติศาสตร์ รวมทั้งรายละเอียดในการบันทึกพระราชกิจและข้อราชการต่างๆ ในแต่ละวัน ซึ่ง รวมถึง กฤษฎีกา พระราชโองการ ประกาศ คำสั่ง หัวข้อสนทนาและการหารือ ตลอดจนบันทึกความจำของราชเลขาธิการ ทั้งนี้ในบันทึกพระราชกิจรายวันยังให้ความสำคัญเกี่ยวกับเวลาและสถานที่ที่เกี่ยวข้องกับเหตุการณ์นั้นๆ ด้วย วิธีการบันทึกเน้นเฉพาะรายละเอียดของข้อมูล โดยไม่มีการเสนอความคิดเห็นของผู้บันทึกแต่ประการใด ที่สำคัญ บันทึกดังกล่าวต้องมีการตรวจสอบความถูกต้องทุกเดือน หลังจากเวลาผ่านไป 2 ปี จึงมีการนำบันทึกเหล่านั้นไปรวบรวมเป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์¹⁵ เพื่อใช้เป็นข้อมูลในการเรียบเรียงจดหมายเหตุประจำรัชกาลต่อไป อย่างไรก็ตามการบันทึกพระราชกิจรายวันในสมัยราชวงศ์หมิงอย่างละเอียดถี่ถ้วนดังกล่าวนี้ มีเฉพาะในรัชกาลแรกและรัชกาลสุดท้ายเท่านั้น

ช่วงที่ 3 เป็นการเขียนประวัติศาสตร์ในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 17 จนถึงปลายคริสต์ศตวรรษที่ 19 หรือช่วงเวลาส่วนใหญ่ในสมัยราชวงศ์ชิง (ค.ศ. 1644-1912) ที่ยังคงยึดถือประเพณีการเขียนประวัติศาสตร์มาตรฐานตามแบบราชวงศ์ก่อนๆ รวมทั้งการเขียนประวัติศาสตร์ของราชวงศ์ที่ผ่านมา คือ *ประวัติศาสตร์สมัยราชวงศ์หมิง* แม้ว่าในสมัยราชวงศ์ชิงยังคงยึดถือรูปแบบและแนวทางการเขียนประวัติศาสตร์ตามแบบสมัยคลาสสิก แต่การเขียนประวัติศาสตร์สมัยนี้ก็มีพัฒนาการและความก้าวหน้ามาก ดังจะเห็นได้จากวิธีการเขียน *ประวัติศาสตร์สมัยราชวงศ์หมิง* เนื่องจากมีการกำหนดหลักการในการเขียนผลงานทางประวัติศาสตร์เพิ่มขึ้นอีก 8 ข้อ¹⁶ หลักเกณฑ์ส่วนใหญ่สะท้อนถึงพัฒนาการในด้านระเบียบวิธีวิจัยทางประวัติศาสตร์ของจีน ซึ่งมีความก้าวหน้ามากเมื่อเทียบกับมาตรฐานในสมัยปัจจุบัน ดังนี้

- (1) ข้อมูล/หลักฐานที่รวบรวมมาใช้ค้นคว้าอ้างอิงควรได้รับความเห็นชอบจากคณะกรรมการดำเนินการ

¹⁵ Wolfgang Franke (1971), "The Veritable Records of the Ming Dynasty (1368-1644)," *Historians of China and Japan*, 4th ed. (London : Oxford University Press) pp. 63-64.

¹⁶ Lien-Sheng Yang (1971), *op.cit.*, p. 55.

- (2) การศึกษาค้นคว้าข้อมูลควรใช้วิจารณญาณอย่างรอบคอบ
- (3) มีการกระจายความรับผิดชอบในการทำงานของคณะกรรมการ
- (4) รูปแบบของการบันทึกประวัติศาสตร์ต้องมีมาตรฐานเดียวกันทั้งหมด
- (5) เนื้อหาของประวัติศาสตร์ต้องถูกต้องตามความเป็นจริง
- (6) การวิพากษ์ข้อมูลหลักฐานต้องมีความเป็นกลาง
- (7) นักประวัติศาสตร์ควรมีเวลาในการทำงานอย่างเพียงพอ และ
- (8) เนื้อหาของประวัติศาสตร์ไม่ควรหนาเกินไป

นอกจากพัฒนาการทางด้านระเบียบวิธีวิจัยทางประวัติศาสตร์แล้ว ประวัติศาสตร์นิพนธ์ในสมัยราชวงศ์ชิงยังมีความก้าวหน้ามากด้วย ปัจจัยสำคัญที่ส่งเสริมได้แก่นโยบายของรัฐบาล โดยเฉพาะในสมัยของจักรพรรดิเฉียนหลง (Ch'ien-lung) ซึ่งสนับสนุนการทำงานของนักปราชญ์และการบันทึกประวัติศาสตร์ ทำให้มีผลงานทางด้านประวัติศาสตร์จำนวนมาก ทั้งการบันทึกประวัติศาสตร์ของทางราชการรูปแบบต่างๆ การชำระหลักฐานและข้อมูลประวัติศาสตร์ ตลอดจนการเขียนประวัติศาสตร์ของนักประวัติศาสตร์อิสระซึ่งมีหลายสำนัก

นักประวัติศาสตร์คนสำคัญในสมัยราชวงศ์ชิง คือ จาง ชู่-เซ็ง (Chang Hsueh-ch'eng) นักประวัติศาสตร์ในคริสต์ศตวรรษที่ 18 ซึ่งได้รับการยกย่องว่าเป็นผู้มีพรสวรรค์ในการเขียนประวัติศาสตร์ คุณสมบัติที่โดดเด่นของเขา คือ การนำเสนอผลงานที่สะท้อนแนวคิดในเชิงวิพากษ์วิธี รวมทั้งทฤษฎี และระเบียบวิธีทางประวัติศาสตร์¹⁷ วิธีการทางประวัติศาสตร์ที่สำคัญของ จาง ชู่-เซ็ง คือ การให้ความสำคัญต่อข้อมูลและข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์ เขาให้ความเห็นว่านักประวัติศาสตร์ไม่ควรเสริมแต่งข้อมูล โดยเฉพาะข้อความที่ยกมาอ้างอิง (quoting) จากหลักฐาน โดยเสนอแนะว่า หากมีการปรับแต่งแก้ไขข้อความที่อ้างอิงก็ควรแจ้งให้ผู้อ่านทราบด้วย หลักการนี้เป็นวิธีการเดียวกับที่นักประวัติศาสตร์ในสมัยปัจจุบัน จึงนับว่าวิธีการทางประวัติศาสตร์ของเขามีความทันสมัยมากเมื่อเทียบกับมาตรฐานปัจจุบัน ผลงานทางประวัติศาสตร์ของจาง ชู่-เซ็งมีจำนวนมาก แต่ที่โดดเด่น คือ *Shih-chi k'ao* (Investigation into Historical Documents) ซึ่งเป็นการสืบค้นข้อมูล/หลักฐานทางด้านประวัติศาสตร์ของจีน ที่รวมทั้งหลักคำสอนของขงจื๊อที่มีการวิพากษ์วิจารณ์อย่างกว้างขวางด้วย จากการศึกษาข้อมูลทางด้านประวัติศาสตร์อย่างหลากหลายและลึกซึ้ง เขาจึงสรุปว่า "ผลงานที่มีอยู่มากที่สุดในจักรวาล(โลก)นี้ คือผลงานทางด้าน

¹⁷ P. Demieville (1971), "Chang Hsueh-ch'eng and His Historiography," *Historians of China and Japan*, 4th ed. (London : Oxford University Press) p. 169.

ประวัติศาสตร์" (the whole forest of works that fills the universe between Heaven and Earth belong to history)¹⁸

อนึ่งการเขียนประวัติศาสตร์ในสมัยราชวงศ์ชิงนี้ไม่เพียงแต่กระตุ้นให้เกิดก้าวหน้าทางด้านการวิเคราะห์วิพากษ์เท่านั้น หากยังส่งเสริมให้ศาสตร์อื่นๆ ที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาประวัติศาสตร์มีความสำคัญเพิ่มขึ้นด้วย เช่น โบราณคดี การเขียนอัตชีวประวัติบุคคล การวิเคราะห์เอกสาร และภูมิศาสตร์ที่เกี่ยวกับประวัติศาสตร์

การเขียนประวัติศาสตร์จีนสมัยปัจจุบัน

การเขียนประวัติศาสตร์จีนสมัยปัจจุบันหรือการเขียนประวัติศาสตร์จีนสมัยใหม่เริ่มตั้งแต่ปลายสมัยราชวงศ์ชิงจนถึงปัจจุบัน หรือตั้งแต่ปลายคริสต์ศตวรรษที่ 19 จนถึงคริสต์ศตวรรษที่ 20 การเขียนประวัติศาสตร์ของจีนในสมัยนี้ได้รับอิทธิพลทั้งแนวคิดและวิธีการจากภายนอก โดยเฉพาะจากโลกตะวันตก ที่ขยายอิทธิพลเข้ามาในแผ่นดินจีนตั้งแต่ครั้งหลังของคริสต์ศตวรรษที่ 19 ปัจจัยสำคัญที่ทำให้ประวัติศาสตร์นิพนธ์จีนพัฒนาไปสู่ความทันสมัยมีอยู่ 3 ประการคือ การเปลี่ยนแปลงทางด้านความคิดความเชื่อเกี่ยวกับคุณค่าและความสำคัญของวิชาการในสังคมจีน การเปลี่ยนแปลงแบบแผนภายในพัฒนาการของประวัติศาสตร์นิพนธ์จีน และการรับอิทธิพลด้านการศึกษาจากโลกตะวันตก¹⁹

ประการแรก ความก้าวหน้าทางความคิดในสมัยราชวงศ์ชิงที่สนับสนุนการวิพากษ์ภูมิปัญญาเดิมของสังคมจีน หรือการศึกษาวិชาดลสิกตามแบบแผนโบราณ ทำให้นักวิชาการจีนในสมัยคริสต์ศตวรรษยอมรับโลกทัศน์ใหม่ โดยเฉพาะความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีและวิชาการของโลกตะวันตก

ประการที่ 2 ตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ 11 เป็นต้นมา นักประวัติศาสตร์จีนที่มีแนวคิดก้าวหน้าต่างเห็นว่า การเขียนประวัติศาสตร์ราชวงศ์ของจีนตามแบบมาตรฐานที่ยึดถือกันมาตั้งแต่สมัยของซือหม่า เขียนนั้นควรได้รับการปรับปรุง และยังวิพากษ์วิธีการทางประวัติศาสตร์แบบเดิมๆ ตลอดจนต่อต้านการที่หน่วยงานของรัฐเข้าควบคุมการทำงานของนักประวัติศาสตร์ จนทำให้นักประวัติศาสตร์ขาดอิสระและความเป็นกลาง ดังนั้นนักประวัติศาสตร์หลายคน เช่น ซือหม่าควง ในสมัยราชวงศ์ซ่งและจาง ชู่-เหิง ในสมัยราชวงศ์ชิงจึงนำเสนอวิธีการทางประวัติศาสตร์ของตนที่เน้นการวิเคราะห์วิพากษ์หลักฐานในการเขียนประวัติศาสตร์ราชวงศ์ของตน ซึ่งแสดงถึงพัฒนาการของประวัติศาสตร์นิพนธ์จีนภายในบริบทของสังคมจีน

¹⁸ อ้างใน Ibid., p. 174.

¹⁹ J. Gray (1971), "Historical Writing in Twentieth-Century China: Notes on Its Background and Development," *Historians of China and Japan*, 4th ed. (London : Oxford University Press) p. 188.

ประการสุดท้าย ความพ่ายแพ้ต่ออังกฤษในสงครามฝิ่นเมื่อค.ศ. 1842 และความก้าวหน้าอย่างรวดเร็วของญี่ปุ่นซึ่งรับเทคโนโลยีของชาติตะวันตกอย่างเต็มที่ ทำให้จีนเริ่มตระหนักถึงศักยภาพทางด้านเทคโนโลยีของโลกตะวันตก นักวิชาการจีนบางคนยอมเปิดโลกทัศน์เพื่อเรียนรู้วิชาการจากภายนอก ซึ่งส่งผลต่อพัฒนาการในการศึกษาประวัติศาสตร์ของจีนด้วย

ในช่วงปลายสมัยราชวงศ์ชิง นักประวัติศาสตร์จีนซึ่งได้รับอิทธิพลจากวิทยาการตะวันตก และเสนอแนวคิดที่สะท้อนการปฏิรูปประวัติศาสตร์นิพนธ์จีน คือ คัง หยู่เหวย (K'ung Yu-wei) และ เหลียง จีเจา (Liang Ch'i-ch'ao) โดย คัง หยู่เหวย ได้เสนอทฤษฎีใหม่ในการตีความแนวคิดและคำสอนของลัทธิขงจื๊อว่า ขงจื๊อสร้างหลักการคำสอนขึ้นมาเพื่อสนับสนุนแนวคิดในการปฏิวัติสังคมและการปกครองของตนเอง โดยการ "พลิกอดีตให้เกือประโยชน์ต่อการเปลี่ยนแปลงของปัจจุบัน" (twisted the past in favour of present changes)²⁰ อย่างไรก็ตาม ทฤษฎีใหม่ของ คัง หยู่เหวย ได้รับการต่อต้านจากนักวิชาการจีนส่วนใหญ่ที่ยึดถือตามหลักคำสอนของลัทธิขงจื๊อและไม่ยอมรับการเปลี่ยนแปลงทางความคิด ดังนั้น เขาจึงต้องลี้ภัยโดยได้รับความช่วยเหลือจากกงสุลอังกฤษ

ส่วนเหลียง จีเจา ซึ่งได้รับอิทธิพลทางความคิดเกี่ยวกับลัทธิขงจื๊อของคัง หยู่เหวย ผสมผสานกับความเลื่อมใสในความก้าวหน้าของวิทยาการตะวันตก ได้นำวิธีการศึกษาแบบตะวันตกมาประยุกต์วิเคราะห์พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของสังคมจีน และให้ข้อสรุปที่สะท้อนแนวคิดแบบชาตินิยมของเขาว่า สังคมจีนโบราณมีความยิ่งใหญ่กว่าสังคมของโลกตะวันตกในช่วงก่อนสมัยใหม่เพราะเป็นสังคมที่ปราศจากชนชั้น อนึ่ง ในช่วงที่จีนถูกเอารัดเอาเปรียบจากการประชุมสันติภาพที่แวร์ซายส์ (ค.ศ. 1919) หลังสงครามโลกครั้งที่ 1 เขาได้แสดงความคิดเห็นต่อต้านระบบวัตถุนิยมของโลกตะวันตกซึ่งทำลายคุณค่าทางวัฒนธรรมในสังคม²¹ ความคิดเกี่ยวกับชาตินิยมของเหลียง จีเจา มีอิทธิพลต่อสังคมจีนมากที่สุดในช่วง 2 ทศวรรษแรกของคริสต์ศตวรรษที่ 20 ซึ่งเป็นช่วงแรกของระบอบสาธารณรัฐจีน ในช่วงนี้เขาได้เสนอผลงานค้นคว้าทางประวัติศาสตร์ภูมิปัญญาจีนหลายชิ้น ที่สำคัญคือ ประวัติศาสตร์พุทธศาสนาในประเทศจีน นอกจากนี้ยังมีผลงานชิ้นสำคัญคือ ระเบียบวิธีในการศึกษาประวัติศาสตร์จีน (Methodology for the Study of Chinese History) ซึ่งสะท้อนความคิดเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ของเขาที่เชื่อว่า ประวัติศาสตร์เป็นวิทยาศาสตร์²² กล่าวได้ว่าผลงานและแนวคิดของเหลียง จีเจาไม่เพียงแต่สะท้อนความก้าวหน้าของประวัติศาสตร์

²⁰ อ้างใน Ibid., p. 198

²¹ Ibid., p. 200.

²² Ibid., p. 201.

นิพนธ์จีน หากยังส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงวิธีการศึกษาประวัติศาสตร์ในสังคมจีนให้มีความทันสมัยมากขึ้นด้วย

ในทศวรรษ 1920 การเปลี่ยนแปลงทางการเมืองในประเทศจีนที่ทำให้นายพลเจียง ไคเชค (Chiang K'ai-shek) มีอำนาจในพรรคก๊กมินตั๋งและได้เป็นผู้นำประเทศท่ามกลางความแตกแยกภายในของกลุ่มขุนศึก (War Lords) ทำให้อาจารย์ในมหาวิทยาลัยปักกิ่ง 2 คน คือ หลี่ ต้าเจา (Li Ta-chao) และเจิน ตูซิว (Ch'en Tu-hsiu) หันไปศึกษาแนวทางของลัทธิมาร์กซิสต์ และได้เผยแพร่แนวคิดของลัทธินี้ในหมู่นักศึกษา นอกจากนี้นักศึกษาจีนที่ได้รับการศึกษาจากตะวันตกบางคนก็เลื่อมใสอุดมการณ์คอมมิวนิสต์ก็ได้ช่วยกันเผยแพร่ความเชื่อของตนเช่นกัน ทำให้แนวคิดและอุดมการณ์ของมาร์กซ์แพร่หลายในหมู่ปัญญาชนชาวจีน ที่สำคัญมีการนำปรัชญาและแนวทางการศึกษาประวัติศาสตร์ของคาร์ล มาร์กซ์ มาประยุกต์ศึกษาพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของสังคมจีนและมีอิทธิพลต่อการเขียนประวัติศาสตร์จีนนับแต่นั้นเป็นต้นมา โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อพรรคคอมมิวนิสต์สามารถยึดอำนาจและสถาปนาการปกครองแผ่นดินจีนภายใต้ระบอบสังคมนิยมคอมมิวนิสต์ต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน

อนึ่ง การที่อารยธรรมจีนมีความก้าวหน้าและเก่าแก่ ประกอบกับมีหลักฐานทางประวัติศาสตร์จำนวนมากที่เอื้อต่อการศึกษาพัฒนาการของประวัติศาสตร์จีนซึ่งมีความต่อเนื่องและยาวนาน ทำให้นักประวัติศาสตร์ในทวีปต่างๆ ทั้งยุโรป อเมริกา ออสเตรเลียและเอเชียสนใจศึกษาค้นคว้าพัฒนาการทางประวัติศาสตร์จีนในแง่มุมต่างๆ และพิมพ์เผยแพร่ในภาษา ต่างประเทศอย่างกว้างขวาง นับว่าเป็นประโยชน์อย่างมากสำหรับผู้สนใจศึกษาประวัติศาสตร์นิพนธ์จีนในดินแดนต่างๆ

ประวัติศาสตร์นิพนธ์อินเดีย

อินเดียเป็นชาติที่มีพัฒนาการทางด้านอารยธรรมมาเป็นเวลายาวนาน ร่องรอยของความเจริญรุ่งเรืองแห่งอารยธรรมอินเดียปรากฏทั้งหลักฐานทางโบราณคดี ประวัติศาสตร์ ศาสนาและความต่อเนื่องของจารีตประเพณีที่ยังคงสืบทอดมาถึงปัจจุบัน อย่างไรก็ตาม หากเปรียบเทียบกับการบันทึกประวัติศาสตร์ของจีนซึ่งมีประวัติศาสตร์และอารยธรรมที่ก้าวหน้าและเก่าแก่เช่นเดียวกันแล้ว จะพบว่าพัฒนาการของประวัติศาสตร์นิพนธ์อินเดียขาดความเป็นเอกภาพและต่อเนื่อง ทั้งนี้มีสาเหตุมาจากสภาพภูมิศาสตร์ที่กว้างใหญ่และมีกลุ่มชาติพันธุ์หลากหลายเชื้อชาติและภาษา ซึ่งเป็นอุปสรรคต่อการรวมอำนาจเข้าสู่ศูนย์กลาง ประกอบกับพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของชาวอินเดียมีราชวงศ์ของกลุ่มต่างๆทั้งที่เป็นชาวอารยันและชนกลุ่มอื่นผลัดเปลี่ยนกันเข้ามาปกครองอินเดียเป็นเวลายาวนาน โดยเฉพาะบางช่วงเวลามีการกระจายอำนาจการปกครองเป็นรัฐอิสระจำนวนมาก ดังนั้นจึงไม่ค่อยมีการเขียนประวัติศาสตร์ในลักษณะที่เป็นองค์รวมมากนัก

การศึกษาพัฒนาการของประวัติศาสตร์นิพนธ์อินเดียสามารถแบ่งออกเป็น 3 สมัยตามพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ คือ สมัยแรก ตั้งแต่สมัยพระเวทจนถึงการเข้ามาของพวกอิสลาม หรือ ประมาณ 1500 ก่อนคริสต์ศักราชจนถึงคริสต์ศตวรรษที่ 13 สมัยกลางเป็นสมัยที่อินเดียอยู่ใต้การปกครองของพวกอิสลาม หรือระหว่าง คริสต์ศตวรรษที่ 13-18 และสมัยใหม่ตั้งแต่อังกฤษเข้ามาปกครองอินเดียจนถึงปัจจุบัน

ประวัติศาสตร์นิพนธ์อินเดียในสมัยแรก

แม้ว่าหลักฐานทางโบราณคดีจะยืนยันว่า อินเดียมีอารยธรรมที่สะท้อนถึงความเจริญรุ่งเรืองมาไม่น้อยกว่า 4,500 ปีแล้ว แต่ก็ไม่ปรากฏหลักฐานประเภทลายลักษณ์ซึ่งบอกความเป็นมาของชนชาติดั้งเดิมในดินแดนนี้ จนกระทั่งปรากฏร่องรอยของพวกอารยันที่อพยพเข้ามายึดครองแผ่นดินชมพูทวีปและมีหลักฐานทางประวัติศาสตร์ คือคัมภีร์พระเวทซึ่งอยู่ในช่วงประมาณ 1,500-1,000 ก่อน ค.ศ. รวมทั้งวรรณกรรมอื่นๆ การศึกษาประวัติศาสตร์นิพนธ์อินเดียในระยะแรกนี้อาจแบ่งเป็น 2 ช่วง คือ ช่วงแรก ตั้งแต่สมัยพระเวทจนถึงก่อนสมัยจักรวรรดิ (1,500-322 ก่อน ค.ศ.) และช่วงหลัง ตั้งแต่สมัยราชวงศ์เมารยะจนถึงการก่อตั้งอาณาจักรเดลีของพวกอิสลาม (322 ก่อน ค.ศ.-ค.ศ. 1206)

การเขียนประวัติศาสตร์ในช่วงแรก เป็นสมัยที่ยังไม่พบบันทึกทางประวัติศาสตร์ที่เป็นทางการ แต่ก็มีหลักฐานทางวรรณกรรมที่หลากหลายซึ่งสะท้อนถึงพัฒนาการของสังคมอินเดียในช่วงนั้น หลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่สำคัญได้แก่

คัมภีร์พระเวท^{๒๖} เป็นทั้งบทสวดสรรเสริญบูชาเทพเจ้า หลักปฏิบัติในพิธีกรรมทางศาสนาและหลักปรัชญาของศาสนาฮินดู-พราหมณ์ ประกอบด้วยฤคเวท ยชุรเวท สามเวท และอาถรรพเวท คัมภีร์พระเวทเป็นหลักฐานที่แสดงถึงลักษณะสังคม โครงสร้างการปกครองและความเชื่อเรื่องการเวียนว่ายตายเกิดของชาวอินเดียโบราณ รวมทั้งการยอมรับในเรื่องของชะตากรรมและระบบวรรณะ เนื่องจากพวกอารยันซึ่งเป็นชนชั้นปกครองและมีเชื้อสายอินโด-ยูโรเปียนและมีความแตกต่างทางด้านเผ่าพันธุ์ไม่ต้องการให้มีการผสมผสานทางเชื้อชาติกับกลุ่มอื่นๆและชาวพื้นเมืองเดิม จึงกำหนดโครงสร้างของสังคมหรือระบบวรรณะขึ้น โดยจำแนกกลุ่มคนเป็น 4 วรรณะ คือ วรรณะพราหมณ์ กษัตริย์ แพศย์และศูทร นอกจากนี้ยังห้ามไม่ให้มีการแต่งงานข้ามวรรณะ หากมีการฝ่าฝืน บุตรของผู้ที่แต่งงานข้ามวรรณะจะต้องเป็นพวกจัณฑาลซึ่งมีสถานะต่ำที่สุดและไม่ได้รับอนุญาตให้เข้าร่วมในสังคมของวรรณะอื่นๆ โดยมีคัมภีร์พระเวทเป็นสิ่งยึดเหนี่ยวและสร้างการยอมรับความแตกต่างระหว่างวรรณะของผู้คนของสังคม

^{๒๖} ศรีสุรางค์ พูลทรัพย์ (2545), ประวัติศาสตร์ภูมิปัญญาอินเดีย (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์) .หน้า 50-59.

มหากาพย์เรื่องมหาภารตะและรามายณะ เป็นวรรณกรรมสำคัญของอินเดียในสมัยโบราณซึ่งมีอิทธิพลต่อชาวอินเดียและดินแดนต่างๆที่รับอิทธิพลของอารยธรรมอินเดีย มหากาพย์ทั้ง 2 เรื่องนี้ไม่เพียงแต่ให้ความสนุกและเพลิดเพลิน แต่ยังให้ความรู้และความเข้าใจเกี่ยวกับความเชื่อและสถาบันต่างๆของอินเดียโบราณ โดยเฉพาะด้านการปกครอง สังคมและศาสนา²⁴

คัมภีร์ปุราณะ²⁵ เป็นวรรณกรรมประวัติศาสตร์ที่สะท้อนวิถีชีวิตของชาวอินเดียโบราณซึ่งแพร่หลายมาตั้งแต่สมัยก่อนพุทธกาล และเป็นตำราที่ใช้ศึกษากันในมหาวิทยาลัยตั้งแต่สมัยราชวงศ์คุปตะ* เนื้อหากล่าวถึงกำเนิดของโลกและเอกภพ เรื่องราวเกี่ยวกับเทพเจ้าของชาวอินเดีย รวมทั้งลักษณะทางภูมิศาสตร์ของดินแดนชมพูทวีป** นอกจากนี้ยังให้รายชื่อกษัตริย์และราชวงศ์ต่างๆ ซึ่งช่วยให้เข้าใจถึงสภาพบ้านเมืองและภูมิประเทศ ตลอดจนลักษณะทางการเมืองการปกครองของอินเดียโบราณได้ดี

พระไตรปิฎก หลังสมัยพระเวท (ประมาณ 500 ปีก่อน ค.ศ.) หรือในสมัยพุทธกาล เกิดอารยธรรมสำคัญขึ้น คือศาสนาพุทธซึ่งกำเนิดในบริเวณที่เป็นประเทศเนปาลปัจจุบัน เมื่อ 543 ปีก่อน ค.ศ. โดยพระพุทธเจ้าทรงตรัสรู้และสั่งสอนประชาชนให้ปฏิบัติตนอยู่ในศีลและธรรม เพื่อจะได้หลุดพ้นจากการเวียนว่ายตายเกิด ชาวอินเดียบางส่วนจึงหันไปเลื่อมใสศาสนาพุทธ พระไตรปิฎกเป็นคัมภีร์ทางพุทธศาสนาที่ไม่เพียงแต่มีคุณค่าในการสั่งสอนหลักธรรมของพระพุทธเจ้า หากยังให้ข้อมูลเกี่ยวกับสภาพสังคมของอินเดียในทุกด้าน ทั้งด้านการปกครอง เศรษฐกิจ สังคมวัฒนธรรม และวิถีชีวิตของผู้คนในสมัยนั้น

คัมภีร์ของศาสนาเชน เน้นหลักการปฏิบัติตนให้พ้นทุกข์และการเวียนว่ายตายเกิด โดยปฏิเสธอำนาจเบื่องบนและการประกอบพิธีกรรมเพื่อบูชาเทพเจ้าตามแบบของศาสนาพราหมณ์ ศาสนาเชนแพร่หลายอยู่ในดินแดนบางส่วนของอินเดีย ศาสดาของศาสนาคือมหาวีระ

²⁴ ดูรายละเอียดเพิ่มเติมใน เพิ่งอ้าง, หน้า 59-69.

²⁵ กรุณา - เรื่องอุไร กุศลาสัย (2537), ภารตวิทยา พิมพ์ครั้งที่ 3 (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ศยาม) หน้า 179-80.

* สมัยราชวงศ์คุปตะมีมหาวิทยาลัยหลายแห่ง เช่น มหาวิทยาลัย ดักศิลา นาลันทา วิกรมศิลา อชันดา พาราณสี อุชเชนี และอมราวดี ดูรายละเอียดเพิ่มเติมใน ดนัย ไชยโยธา (2527), ประวัติศาสตร์เอเชียใต้ยุคโบราณ (กรุงเทพฯ : อักษรเจริญทัศน์) หน้า 344-47.

** ดูรายละเอียดเพิ่มเติมเกี่ยวกับ ความรู้เรื่องโลกและจักรวาล ได้ใน สวัสดิ์ เจริญพงศ์ (2545), ภารตาระยะ : อารยธรรมอินเดียตั้งแต่สมัยโบราณจนถึงสมัยโบราณจนถึงหลังได้รับเอกราช พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพฯ : โครงการเผยแพร่ผลงานทางวิชาการ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย) หน้า 74-76.

คัมภีร์ของศาสนาเชนมีคุณค่าทางประวัติศาสตร์เช่นเดียวกับพระไตรปิฎก เพราะสะท้อนสภาพสังคมและวัฒนธรรมของอินเดีย

อนึ่ง ภาษาที่ใช้ในวรรณกรรมเหล่านี้คือภาษาสันสกฤตซึ่งเป็นภาษาของพวกอารยันที่แพร่หลายสืบทอดต่อมาถึงปัจจุบัน ที่สำคัญ ภาษาสันสกฤตยังเป็นต้นกำเนิดภาษาปัจจุบันของอินเดียอีกหลายภาษา เช่นภาษาฮินดี อูรดู เบงกาลี กุชราตี กัศมีร์ ฯลฯ

การเขียนประวัติศาสตร์ในช่วงหลัง อยู่ในช่วงสมัยจักรวรรดิของอินเดีย ระหว่าง 322 ก่อน ค.ศ.-ค.ศ. 1206 ในช่วงเวลานี้ พวกอารยันสามารถสถาปนาจักรวรรดิของตนเป็นครั้งแรกได้ในสมัยราชวงศ์เมารยะ (322-185 ก่อน ค.ศ.) หลังถูกเปอร์เซียและกรีกบุกฉวย ระหว่าง 413-322 ก่อน ค.ศ. ราชวงศ์เมารยะมีพระมหากษัตริย์ที่มีชื่อเสียงโดดเด่น คือ พระเจ้าอโศกมหาราช (273-232 ก่อน ค.ศ.) ผู้ทรงอุปถัมภ์การเผยแผ่พุทธศาสนาในดินแดนต่างๆ เช่นเกาะลังกาและภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ หลังสมัยราชวงศ์เมารยะ อินเดียก็ถูกรุกรานจากชนชาติอื่นอีก จนกระทั่งราชวงศ์คุปตะ(ค.ศ.320-535) ของกษัตริย์อินเดียเชื้อสายอารยันสามารถสถาปนาจักรวรรดิขึ้นปกครองดินแดนของตนและพัฒนาความเจริญด้านต่างๆของอารยธรรมอินเดีย เป็นต้นว่า ศาสนา การศึกษา สถาปัตยกรรม ศิลปกรรม วรรณกรรม กฎหมาย วิทยาการด้านการแพทย์ คณิตศาสตร์และดาราศาสตร์ ฯลฯ หลังจากนั้น จักรวรรดิอินเดียก็แตกแยกและมีราชวงศ์ต่างๆ กระจายกันสถาปนาการปกครองอาณาจักรของตน

หลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่แสดงถึงความรุ่งเรืองของอารยธรรมอินเดียในสมัยจักรวรรดิของอินเดียมีอยู่เป็นจำนวนมากทั้งด้านประวัติศาสตร์และโบราณคดี โดยเฉพาะหลักฐานทางประวัติศาสตร์ประเภทลายลักษณ์ในสมัยพระเจ้าอโศกมหาราชซึ่งมีอยู่เป็นจำนวนมาก หลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่สำคัญ ได้แก่

จารึกของพระเจ้าอโศกมหาราช²⁶ ประกอบด้วยศิลาจารึกรูปแบบต่างๆ นับเป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์สำคัญในสมัยจักรวรรดิของอินเดีย ซึ่งให้ข้อมูลเกี่ยวกับสังคมอินเดียในขณะนั้น โดยเฉพาะความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการขยายดินแดนในสมัยของพระเจ้าอโศกมหาราช ระบบการปกครอง ความสัมพันธ์กับต่างประเทศ เรื่องราวภายในราชสำนัก รวมทั้งความรุ่งเรืองและการเผยแผ่พุทธศาสนาในดินแดนต่างๆ ฯลฯ

อรรถศาสตร์²⁷ แต่งโดยพราหมณ์เกาฏิลยะ (Kautilya) ในสมัยพระเจ้าจันทรคุปต์แห่งราชวงศ์เมารยะ เป็นหนังสือที่กล่าวถึงเรื่องราวหลากหลาย และเป็นหลักฐานทางด้าน

²⁶ ดนัย ไชยโยธา (2527), เรื่องเดิม หน้า 238.

²⁷ คูวาลละเอียดเพิ่มเติมใน เพิ่งอ้าง, หน้า 272-74 และ ศรีสุรางค์ พูลทรัพย์ (2545), เรื่องเดิม หน้า 86-89.

ประวัติศาสตร์ที่สำคัญ ในสมัยโบราณ หนังสือวรรณคดีเป็นตำราที่ผู้ปกครองจะต้องศึกษาเพื่อเตรียมตัวเป็นกษัตริย์ ดังนั้นเนื้อหาจึงเน้นทางด้านการปกครอง ภารกิจ และการดำรงตนของพระมหากษัตริย์ นอกจากนี้ยังให้ข้อมูลทางด้านเศรษฐกิจ โดยเฉพาะที่เกี่ยวกับการค้าทางทะเลกับดินแดนต่างๆ ตลอดจนสภาพสังคมและวิถีชีวิต

คัมภีร์มานวธรรมศาสตร์ หรือธรรมศาสตร์ของมนู²⁸ เป็นกฎหมายโบราณของอินเดียที่สะท้อนสภาพสังคม การปกครองและเศรษฐกิจของอินเดียในสมัยโบราณ เนื้อหาในมานวธรรมศาสตร์กล่าวถึงปอบเกิดของกฎหมาย หน้าที่และสถานะของบุคคลในสังคม (ทั้งผู้ปกครองและผู้ดำรงวรรณะต่างๆ) การตัดสินข้อกฎหมาย บทลงโทษผู้กระทำความผิดในลักษณะต่างๆ และหลักความประพฤติที่ถูกต้อง

อินดิกะ²⁹ เป็นบันทึกทางประวัติศาสตร์ที่เมกาสเทนิส (Megasthenes) ราชทูตของกษัตริย์กรีกซึ่งเดินทางเข้ามายังราชสำนักของพระเจ้าจันทรคุปต์ แห่งราชวงศ์เมารยะระหว่างปี 302-297 ก่อน ค.ศ. เนื้อหาในบันทึกกล่าวถึงสถาบันพระมหากษัตริย์และภารกิจ ลักษณะของราชสำนักและราชธานี รวมทั้งสภาพสังคมและวิถีชีวิตของประชาชน นับว่าเอกสารชิ้นนี้ช่วยให้สามารถเข้าใจสภาพสังคมของอินเดียในช่วงเวลานั้นได้เป็นอย่างดี

ราชตรังคินี หรือ "กระแสน้ำแห่งพระราช" เป็นผลงานบันทึกประวัติศาสตร์ของ กัลลณะแห่งแคว้น/รัฐกัษมีร์ ทางตอนเหนือของอินเดีย (หรือแคว้นแคชเมียร์ในปัจจุบัน) ในคริสต์ศตวรรษที่ 12 เนื้อหาเกี่ยวกับพงศาวดารของราชวงศ์กัษมีร์ จัดว่าเป็นการบันทึกประวัติศาสตร์ในลักษณะพงศาวดารเพียงเล่มเดียวที่ปรากฏในสมัยนี้³⁰

หลักฐานทางประวัติศาสตร์เหล่านี้ชี้ให้เห็นว่า แม้สังคมอินเดียในสมัยแรกๆ ไม่มีการบันทึกประวัติศาสตร์อย่างเป็นทางการดังเช่นในสังคมจีนที่ดำเนินการอย่างมีเอกภาพและเป็นระบบ แต่ก็มีหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่หลากหลายซึ่งช่วยให้เข้าใจพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของอินเดียในภาพรวมได้

ประวัติศาสตร์นิพนธ์อินเดียในสมัยกลาง

ตั้งแต่ปลายคริสต์ศตวรรษที่ 12 พวกอิสลามซึ่งเข้ามาทางตะวันตกเฉียงเหนือได้รุกรานและเข้าปกครองอินเดียนานหลายร้อยปี จนกระทั่งสูญเสียอำนาจให้แก่อังกฤษในคริสต์ศตวรรษที่ 18 ในช่วงที่พวกอิสลามเข้ามามีอำนาจปกครองอินเดียนั้น พวกเขาได้นำอารยธรรมอิสลามเข้ามาผสมผสานในดินแดนชมพูทวีปด้วย รวมทั้งประเพณีการบันทึกประวัติศาสตร์ตามแบบวัฒนธรรมอิสลาม

²⁸ ศรีสุรางค์ พูลทรัพย์ (2545), เรื่องเดิม หน้า 90-96.

²⁹ ดนัย ไชยโยธา (2527), เรื่องเดิม, หน้า 274-75.

³⁰ กฤษณา - เรื่องอุไร ฤคาสัย (2537), เรื่องเดิม หน้า 146-47 และ 187-88.

ผลงานทางประวัติศาสตร์ของพวกอิสลามชิ้นแรกคือหะดีษ (*hadith*) หรือวจนะของศาสดา มุฮัมมัด ซึ่งเขียนขึ้นในคริสต์ศตวรรษที่ 9 ในลักษณะประวัติศาสตร์บอกเล่าหรือมุขปาฐะ³¹ จากบุคคลต่างๆ ที่ได้พบและรับโอวาทจากศาสดา เพื่อย้ายทอดคำสอน หลักปฏิบัติและจริยวัตรของศาสดาในช่วงเวลาและสถานการณ์ต่างๆ แล้วรวบรวมคำบอกเล่าทั้งหลายเป็นข้ออ้างอิงในการปฏิบัติตนของอิสลามิกชน อย่างไรก็ตาม ในช่วงแรกวจนะของศาสดาซึ่งมีผู้นำมารวบรวมไว้นั้นน่าเชื่อถือและเป็นที่ยอมรับกัน เพราะเป็นการบอกเล่าจากคนใกล้ชิดหรือผู้ที่อยู่ร่วมในเหตุการณ์ ครั้นเมื่อมีการนำไปอ้างกันต่อๆ มาอีกหลายทอดในลักษณะปากต่อปาก จึงเกิดข้อระแวงสงสัยเกี่ยวกับความถูกต้องของเนื้อหา ซึ่งรวมถึงวันเดือนปีของเหตุการณ์และสถานะของบุคคลที่นำมาอ้างอิงด้วย ทำให้มีกระบวนการวิเคราะห้และตรวจสอบความถูกต้องของหะดีษ จนเกิดประเพณีตรวจสอบและวิเคราะห์หลักฐานในการบันทึกประวัติศาสตร์ของพวกอิสลาม ที่สำคัญการรวบรวมวจนะของศาสดายังเป็นแรงผลักดันให้เกิดวัฒนธรรมการบันทึกประวัติศาสตร์³² ซึ่งขยายเข้าไปในดินแดนต่างๆ รวมทั้งดินแดนชมพูทวีปพร้อมกับอิทธิพลของศาสนาอิสลาม

ในช่วงเวลาที่พวกอิสลามยึดครองอินเดียและสถาปนาอาณาจักรเดลี (ค.ศ.1206-1526) อิทธิพลของวัฒนธรรมอิสลาม ซึ่งรวมทั้งประเพณีการบันทึกประวัติศาสตร์ได้แพร่ขยายในอินเดียด้วย เนื่องจากราชสำนักของกษัตริย์เดลีในขณะนั้นเปิดโอกาสให้ชาวมุสลิมจากดินแดนต่างๆ เช่น เปอร์เซีย เอเชียกลาง และแอฟริกาตะวันออกเข้าไปค้าขายและรับราชการ ทั้งในกองทัพและในส่วนราชการอื่นๆ ผลงานทางประวัติศาสตร์ในช่วงเวลานี้ส่วนใหญ่เขียนขึ้นโดยชาวมุสลิมที่เดินทางเข้ามารับราชการและตั้งถิ่นฐาน โดยได้รับการอุปถัมภ์จากราชสำนัก ส่วนใหญ่มักบันทึกเป็นภาษาเปอร์เซียและอาหรับ ผู้บันทึกประวัติศาสตร์มักเขียนเรื่องราวที่พบเห็นและที่เกี่ยวกับการเมืองการปกครองของอินเดียในลักษณะประวัติศาสตร์ร่วมสมัย³³ นอกจากนี้ยังมีงานเขียนประเภทอัตตชีวประวัติซึ่งให้ข้อมูลเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ร่วมสมัยที่มีประโยชน์ต่อการศึกษาทางประวัติศาสตร์มาก อนึ่งวัฒนธรรมการบันทึกประวัติศาสตร์ของพวกอิสลามได้ยังส่งเสริมให้ปัญญาชนชาวมุสลิมที่ถือกำเนิดในแผ่นดินอินเดียสนใจบันทึกข้อมูลทางประวัติศาสตร์ของอินเดียด้วย นักประวัติศาสตร์ที่รู้จักกันทั่วไปในสมัยนี้ เช่น อิบน์ บัตตุทา (Ibn Battuta) ซึ่งเป็นนักเดินทางชาวมอร็อกโค และอิสไม (Isami) ซึ่งถือกำเนิดในอินเดียและเป็นเชื้อสายของแม่ทัพมุสลิมในอดีต

ผลงานทางประวัติศาสตร์ชิ้นสำคัญที่ปรากฏในสมัยอาณาจักรเดลี คือ ผลงานของ ซียอัดดิน บาร์นีย์ (Ziauddin Barni) ซึ่งเขียนเป็นภาษาเปอร์เซีย ในกลางคริสต์ศตวรรษที่ 14 และสะท้อน

³¹ David Morgan (1997), "The Evolution of Two Asian Historiographical Traditions," Companion to Historiography. p.12.

³² Ibid., p. 14.

³³ Burton Stein (2000), A History of India rep. (Cornwall : Blackwell Publishers) p.142

ความคิดเกี่ยวกับความสำคัญของประวัติศาสตร์ ซึ่งเขาคิดว่าเป็นศาสตร์เฉพาะของชนชั้นปกครอง
ดังนี้ ...

...History is the knowledge of the annals and traditions of prophets, caliphs, sultans, and of the great men of religion and of government. ...Lower fellows, rascals, unfit and unworthy persons, inferior people, and those with base aspirations, people of unknown stock and mean natures, of no lineage and low lineage, loiterers and bazaar loafers – all these have no connection with history. It is not their trade and skill. A knowledge of history does not advantage / such people and profits them in no circumstance...Rather it is harmful to base and mean fellows for them to read and know history, not an advantage at all. What higher honor for history is it possible to conceive than that mean and low people have no desire or inclination for this rare form of knowledge, that it is of no profit to them in their low dealings and filthy morals, and that history is the only science of learning in any quarter from which they desire no benefit whatever?³⁴

ต่อมาในสมัยจักรวรรดิโมกุล (ค.ศ. 1526-1858) ชาวตะวันตกซึ่งเดินทางเข้ามาติดต่อกับ
ชายตั้งแต่ต้นคริสต์ศตวรรษที่ 16 ได้ขยายอิทธิพลในอินเดียเพิ่มมากขึ้น ทำให้วัฒนธรรมตะวันตก
เข้ามาผสมผสานกับวัฒนธรรมอิสลาม ในสมัยนี้ราชสำนักของราชวงศ์โมกุลและกษัตริย์มุสลิมคง
ให้การสนับสนุนการบันทึกประวัติศาสตร์ดังเช่นในอดีต โดยเฉพาะในคริสต์ศตวรรษที่ 17-18 ผล
งานทางประวัติศาสตร์ส่วนใหญ่เป็นพงศาวดารประจำราชวงศ์ โดยกษัตริย์ในราชวงศ์โมกุลนิยม
บันทึกพระราชกิจรายวันและประสพการณ์ต่างๆ ที่ทรงพบเห็นด้วยพระองค์เอง และรวบรวมเป็น
พงศาวดารประจำรัชกาล นอกจากนี้ยังมีนามานุกรมบุคคลสำคัญ เช่น นักเขียนและกวีซึ่งมักเขียน
เป็นภาษาอาหรับและเปอร์เซีย อนึ่งในสมัยนี้ยังมีการเขียนประวัติศาสตร์ท้องถิ่นของรัฐ/แคว้นและ
ประวัติของตระกูลที่ปกครองดินแดนเหล่านั้น ซึ่งเขียนโดยชาวฮินดูที่รับราชการในราชสำนักของ
กษัตริย์ผู้ปกครองรัฐต่างๆ³⁵ ผลงานประวัติศาสตร์เหล่านี้ให้ข้อมูลที่หลากหลายเกี่ยวกับอินเดียใน
ขณะนั้น ทั้งสภาพเศรษฐกิจ สังคมและการเมืองการปกครอง โดยเฉพาะบันทึกพงศาวดาร ชื่อ
Siyyar al-Muta 'akhkhirin เขียนโดย กุลัม ฮัสเซน ทะบัตอาไบ (Ghulam Hussain Tabatabai)
ใน ค.ศ. 1790 ซึ่งกล่าวถึงการที่อังกฤษเข้ามา "ปล้น" ราชวงศ์โมกุล ดังเช่น กรณีที่ ร็อบเบิร์ต ไคลฟ์
(Robert Clive) เจ้าน้ำของบริษัทยินดีตะวันตกของอังกฤษเข้ายึดรายได้ของรัฐเบงกอล³⁶ ผล
งานชิ้นนี้ยังสอดคล้องกับบันทึกอื่นๆของนักประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ที่กล่าวถึงสภาพบ้านเมืองใน
ช่วงที่มีการเปลี่ยนถ่ายอำนาจไปอยู่ในมือของชาวอังกฤษ

³⁴ Ibid., pp. 141-42.

³⁵ C. A. Bayly (1997), "Modern Indian Historiography," *Companion to Historiography*, p. 679.

³⁶ Ibid., p. 679.

การขยายอำนาจอย่างเต็มที่ของอังกฤษในอินเดีย ประกอบกับการเสื่อมอำนาจของราชวงศ์โมกุลในช่วงปลายคริสต์ศตวรรษที่ 18 ต่อเนื่องถึงต้นคริสต์ศตวรรษที่ 19 ส่งผลให้มีการเปลี่ยนโครงสร้างการปกครองในอินเดีย นอกจากนี้เนื้อหาของการบันทึกประวัติศาสตร์ก็แตกต่างไปจากเดิม โดยเฉพาะดินแดนที่อยู่ใต้การปกครองของอังกฤษเริ่มนำวิธีการศึกษาประวัติศาสตร์แบบตะวันตกมาใช้ในการเขียนผลงานทางประวัติศาสตร์ รวมทั้งมีการค้นคว้าข้อมูลทางประวัติศาสตร์ของอินเดียโดยชาวอังกฤษ เพื่อให้รัฐบาลและชาวอังกฤษรู้จักอินเดียมากขึ้นกว่าเดิม เช่น หนังสือเรื่อง *History of British India* ซึ่งเขียนโดย จอห์น สจิวต มิลล์ (John Stuart Mill) ใน ค.ศ. 1817 และนับเป็นผลงานค้นคว้าเกี่ยวกับประวัติศาสตร์อินเดียเล่มแรกของอังกฤษ ก่อนที่จะมีผลงานที่หลากหลายอื่นๆ ซึ่งเขียนขึ้นในสมัยที่อินเดียอยู่การปกครองของจักรวรรดิอังกฤษ

ประวัติศาสตร์นิพนธ์อินเดียสมัยใหม่

พัฒนาการของประวัติศาสตร์นิพนธ์อินเดียสมัยใหม่เริ่มตั้งแต่สมัยที่อินเดียอยู่ใต้การปกครองของจักรวรรดิอังกฤษ (ค.ศ. 1858-1947) จนถึงปัจจุบัน การเขียนประวัติศาสตร์ในสมัยนี้มีวิธีการที่ต่างจากอดีต เนื่องจากได้รับอิทธิพลจากวิธีการศึกษาและการเขียนประวัติศาสตร์ตามแบบตะวันตก ประวัติศาสตร์นิพนธ์อินเดียสมัยใหม่สามารถแบ่งออกเป็น 2 ช่วง คือ ช่วงแรกเป็นเวลาที่อินเดียอยู่ใต้การปกครองของจักรวรรดิอังกฤษ และช่วงหลัง เป็นสมัยปัจจุบันของอินเดียซึ่งเริ่มหลังจากอินเดียได้รับเอกราชจากอังกฤษใน ค.ศ. 1947 เป็นต้นมา

ช่วงแรก การเขียนประวัติศาสตร์ของอินเดียในสมัยที่อยู่ใต้การปกครองของจักรวรรดิอังกฤษ ส่วนใหญ่เป็นผลงานของชาวอังกฤษที่เข้ามาปกครองอินเดียและสนใจเรียนรู้เรื่องราวของอินเดียให้มากขึ้น และประวัติศาสตร์ท้องถิ่นที่เขียนโดยชาวอินเดียเอง

แม้อังกฤษได้ขยายอิทธิพลเข้าไปในอินเดียเป็นเวลาช้านานแล้ว แต่เมื่ออังกฤษได้ปกครองอินเดียโดยตรง ชาวอังกฤษก็สนใจเรียนรู้เรื่องราวของอินเดียเพิ่มมากขึ้น เนื่องจากก่อนหน้านี้ยังไม่มี การเขียนประวัติศาสตร์ของอินเดียในภาพรวม นอกจากนี้ ข้อมูลที่มีอยู่ส่วนใหญ่ก็เขียนเป็นภาษาสันสกฤต เปอร์เซีย อาหรับ หรือภาษาของชาวอินเดียในภูมิภาคต่างๆ ข้อมูลในภาษาอังกฤษมีอยู่จำกัด ส่วนใหญ่เป็นเอกสารราชการ ประเภทรายงานของเจ้าหน้าที่บริษัทอินเดียตะวันออกของอังกฤษซึ่งเป็นข้อมูลทางเศรษฐกิจ รวมทั้งบันทึกของเจ้าหน้าที่อังกฤษในอินเดีย ซึ่งไม่ใช่การค้นคว้าทางประวัติศาสตร์อย่างจริงจัง ความสนใจเกี่ยวกับอินเดียมีทั้งในส่วนของภาครัฐและเอกชน ในส่วนของรัฐบาลและนักการเมืองนั้นเพื่อประโยชน์ในการปกครองอาณานิคมโดยตรง ส่วนในระดับเอกชนมีทั้งที่สนใจเข้าไปลงทุนและขยายผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจของตนในอินเดียและความสนใจอื่นๆ ดังนั้นในสมัยจักรวรรดิอังกฤษจึงมีการศึกษาเรื่องราวเกี่ยวกับอินเดียอย่างกว้างขวาง ผลงานส่วนใหญ่เป็นการศึกษาค้นคว้าโดยนักประวัติศาสตร์อังกฤษ บางส่วนเป็นผลงานของปัญญาชนชาวอินเดีย

ในระยะแรกนักประวัติศาสตร์อังกฤษให้ความสนใจเกี่ยวกับเรื่องราวทางด้านการเมืองการปกครอง แต่ไม่ได้ให้ความสำคัญกับคุณค่าของอารยธรรมอินเดียมากนัก ผลงานที่สำคัญในคริสต์ศตวรรษที่ 19 คือ หนังสือเรื่อง *The History of India Told by its Own Historians* ซึ่งเขียนโดยเซอร์ เฮนรี เอลเลียต (Sir Henry Elliot) ใน ค.ศ. 1869 มีความยาว 12 เล่ม หนังสือเล่มนี้เขียนขึ้นเพื่อแก้ความเข้าใจของปัญญาชนอินเดียว่า สมัยที่อินเดียอยู่ใต้การปกครองของราชวงศ์โมกุลนั้นไม่ได้เหนือกว่าสมัยที่อยู่ใต้การปกครองของอังกฤษอย่างที่พวกเขาคิดกัน³⁷ ส่วนในครึ่งแรกของคริสต์ศตวรรษที่ 20 ก็มีผลงานอีกหลายชิ้น ซึ่งล้วนเป็นการมองพัฒนาการของประวัติศาสตร์อินเดียจากสายตาของชาวอังกฤษ เช่น *Cambridge History of India*, *Oxford History of India* ซึ่งเขียนโดย วินเซนต์ สมิท (Vincent Smith) และผลงานร่วมของ เอ็ดเวิร์ด ทอมป์สัน และจี. ที. การ์เรต (Edward Thompson and G. T. Garrett) เรื่อง *The Rise and Fulfilment of British Rule in India*³⁸ อนึ่งในบางแคว้นของอินเดียยังมีวารสารทางวิชาการเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ท้องถิ่นด้วย เช่น *Bengal Past and Present* และ *The Journal of the Andhra Research Society* วารสารทางวิชาการเหล่านี้ส่งเสริมให้มีการศึกษาค้นคว้าประวัติศาสตร์ท้องถิ่นของอินเดียในด้านต่างๆ รวมทั้งข้อมูลเกี่ยวกับประวัติศาสตร์เศรษฐกิจของท้องถิ่นซึ่งเป็นฐานข้อมูลสำคัญในการศึกษาประวัติศาสตร์เศรษฐกิจของอินเดีย³⁹

ช่วงหลัง หลังจากได้รับเอกราชแล้ว ประวัติศาสตร์นิพนธ์ของอินเดียในครึ่งหลังของคริสต์ศตวรรษที่ 20 ส่วนใหญ่เป็นผลงานของชาวอินเดีย ปัจจัยสำคัญที่กระตุ้นให้ปัญญาชนอินเดียซึ่งได้รับการศึกษาตามแบบอังกฤษสนใจศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับเรื่องราวของตนเอง คืออุดมการณ์ชาตินิยมซึ่งก่อตัวขึ้นในหมู่ปัญญาชนอินเดียตั้งแต่ช่วงทศวรรษ 1920 และ 1930 ความรู้สึกต่อต้านระบอบจักรวรรดินิยมของอังกฤษ ทำให้พวกเขาต้องการศึกษาเรื่องราวของตนเองเพื่อตอบสนองอุดมการณ์ชาตินิยม ผลงานประวัติศาสตร์ที่สำคัญ ซึ่งพัฒนาขึ้นในช่วงหัวเลี้ยวหัวต่อก่อนได้รับเอกราช ได้แก่ หนังสือเรื่อง *History of Economic Nationalism in India* ของ ทิพาน จันทรา (Bipan Chandra) และ *Discovery of India* หรือ พบถิ่นอินเดีย ซึ่งเขียนโดย เยาว์หนาล เนห์รู (Jawaharlal Nehru) ในค.ศ. 1935 นอกจากนี้ยังมีบทความที่ตีพิมพ์ในวารสารทางวิชาการชื่อ *The Indian Economic and Social History Review* ซึ่งได้รับอิทธิพลจากผลงานดังกล่าวข้างต้น

หลังได้รับเอกราช อินเดียเป็นผู้นำของกลุ่มประเทศไม่ฝักใฝ่ฝ่ายใดและมีความสัมพันธ์ที่ดีกับสหภาพโซเวียตในช่วงสงครามเย็น อุดมการณ์สังคมนิยมแบบมาร์กซิสต์จึงขยายอิทธิพลใน

³⁷ Ibid., p. 680.

³⁸ Ibid., p. 681.

³⁹ Ibid.

สังคมอินเดียอย่างกว้างขวาง โดยเฉพาะในกลุ่มปัญญาชนรุ่นใหม่ซึ่งมีอุดมการณ์ต่อต้านลัทธิจักรวรรดินิยมและทุนนิยม ทำให้ผลงานทางประวัติศาสตร์ของอินเดียสมัยใหม่เน้นการศึกษา "ประวัติศาสตร์ของชนชั้นล่าง"⁴⁰ เช่น ชาวนา กรรมกรและชาวชนบท อย่างไรก็ตาม ตั้งแต่ทศวรรษ 1960 และ 1970 เป็นต้นมา ปัญหาความขัดแย้งทางสังคมที่เกิดจากความแตกต่างระหว่างกลุ่มศาสนาต่างๆ ทั้งกลุ่มฮินดู มุสลิมและสิกข์ ทำให้ชาวอินเดียหันไปสนใจศึกษาเรื่องราวเกี่ยวกับกลุ่มต่างๆ เหล่านี้มากขึ้น และนับเป็นพัฒนาการที่สำคัญของประวัติศาสตร์นิพนธ์อินเดียที่มีความหลากหลายเพิ่มขึ้น

กล่าวได้ว่า แม้ประวัติศาสตร์นิพนธ์สมัยใหม่ของอินเดียจะได้รับอิทธิพลจากวิธีการศึกษาประวัติศาสตร์จากอังกฤษ แต่ภูมิหลังทางประวัติศาสตร์และนโยบายทางการเมืองของรัฐบาลก็ทำให้ความสนใจในการเขียนประวัติศาสตร์ของชาวอินเดียต่างจากการเขียนประวัติศาสตร์แนวจารีตตามแบบนักประวัติศาสตร์อังกฤษในช่วงก่อนได้รับเอกราช นอกจากนี้พวกเขายังสามารถพัฒนาแนวทางศึกษาประวัติศาสตร์ให้สอดคล้องกับความต้องการเรียนรู้และเพื่อ "รู้จัก" ตัวตนของตนเองมากขึ้นอันเป็นประโยชน์ต่อการสร้างเอกภาพให้เกิดขึ้นในประเทศที่มีความหลากหลายแห่งนี้

ประวัติศาสตร์นิพนธ์ไทย

ดินแดนประเทศไทยหรือที่เรียกกันในอดีตว่าสุวรรณภูมิมีบันทึกเกี่ยวกับประวัติศาสตร์และความเป็นมาของกลุ่มคนที่เคยอาศัยอยู่ในดินแดนนี้มานานกว่า 1,300 ปีแล้ว หลักฐานทางประวัติศาสตร์ประเภทลายลักษณ์ที่พบในบริเวณนี้ชี้ให้เห็นว่าพัฒนาการของประวัติศาสตร์นิพนธ์ไทยมีความต่อเนื่องและก้าวหน้าเป็นลำดับ และมีความสัมพันธ์กับพัฒนาการทางการเมืองการปกครอง โดยเฉพาะเมื่อรัฐไทยสามารถสถาปนาการปกครองที่เป็นปึกแผ่น และขยายเป็นอาณาจักรที่ยิ่งใหญ่ในเวลาต่อมา พร้อมกันนั้น บันทึกทางประวัติศาสตร์ก็มีความหลากหลายและเพิ่มมากขึ้น ทั้งที่เขียนโดยเจ้าของดินแดนและชาวต่างประเทศที่เข้ามาติดต่อสัมพันธ์

การศึกษาพัฒนาการของประวัติศาสตร์นิพนธ์ไทยสามารถแบ่งได้หลายรูปแบบ เป็นต้นว่า การแบ่งตามประเภทของหลักฐาน ได้แก่ สมัยตำนาน สมัยพงศาวดารและสมัยใหม่⁴¹ การแบ่งตามลักษณะของผลงานทางประวัติศาสตร์ ที่ปรากฏในแต่ละสมัย เช่น ประเภทจารึก ตำนาน พงศาวดาร⁴² การแบ่งตามความคิดเกี่ยวกับกำเนิดของชาติ ซึ่งเริ่มขึ้นในสมัยพระบาทสมเด็จพระ

⁴⁰ Ibid., p. 684.

⁴¹ ชาญวิทย์ เกษตรศิริ (2527), "ปรัชญาประวัติศาสตร์ไทย," ปรัชญาประวัติศาสตร์, หน้า 206-14.

⁴² ดู นาฏวิภา ชลิตานนท์ (2524), ประวัติศาสตร์นิพนธ์ไทย (กรุงเทพฯ : มุลนิธิโครงการตำรา

พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว⁴³ และการแบ่งตามพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของประเทศไทย คือ สมัยสุโขทัย สมัยอยุธยา สมัยธนบุรีและรัตนโกสินทร์ตอนต้น สมัยใหม่ และสมัยปัจจุบัน ในที่นี้ได้แบ่งการศึกษาประวัติศาสตร์นิพนธ์ไทยเป็น 3 สมัยกว้างๆ โดยพิจารณาจากพัฒนาการของการเขียนประวัติศาสตร์ผสานกับพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ คือ ก่อนสมัยใหม่ สมัยใหม่ และสมัยปัจจุบัน ซึ่งสามารถสะท้อนพัฒนาการของประวัติศาสตร์นิพนธ์ไทยในภาพรวมได้ชัดเจน

ประวัติศาสตร์นิพนธ์ไทยก่อนสมัยใหม่

ประวัติศาสตร์นิพนธ์ไทยก่อนสมัยใหม่เริ่มตั้งแต่สมัยสุโขทัยซึ่งพบหลักฐานการบันทึกประวัติศาสตร์ของชนชาติไทยที่ก่อตั้งอาณาจักรของตนได้เป็นปึกแผ่น จนถึงสิ้นรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. 1835-พ.ศ. 2411) หลักฐานเกี่ยวกับประวัติศาสตร์นิพนธ์ก่อนสมัยใหม่ส่วนใหญ่อยู่ในสมัยอยุธยาและรัตนโกสินทร์ โดยสามารถจำแนกลักษณะของประวัติศาสตร์นิพนธ์ในสมัยนี้ตามประเภทของผลงาน ซึ่งได้แก่ จารึก ตำนาน พงศาวดาร และบันทึกของชาวต่างประเทศ

จารึก เป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ประเภทปฐมภูมิที่เก่าแก่ที่สุดที่พบในประเทศไทย มีทั้งที่จัดทำขึ้นโดยชนชาติอื่นที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานในดินแดนประเทศไทยและโดยชนชาติไทย แต่ส่วนใหญ่จัดทำขึ้นในช่วงพุทธศตวรรษที่ 19-21 หรือในช่วงสมัยสุโขทัย ล้านนาและอยุธยาตอนต้น ลักษณะการจารึกมีหลากหลาย ทั้งที่จารึกบนแผ่นศิลาซึ่งรู้จักกันทั่วไป และบนวัสดุคงทนอื่นๆ เช่น อิฐ กระเบื้องดินเผา สัมฤทธิ์ แผ่นเงิน แผ่นทอง ส่วนใหญ่นิยมจารึกบนหลัก/แผ่นศิลา ฐานพระพุทธรูป ใบเสมา กรอบประตู ขอบระฆัง ชัน เืองเทียน และสังข์⁴⁴

เนื้อหาในจารึกมีลักษณะหลากหลาย ซึ่งสะท้อนสภาพการปกครอง เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม ความเชื่อ และวิถีชีวิตของผู้คนในสมัยนั้น จึงนับเป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ร่วมสมัยที่มีคุณค่าต่อการศึกษาพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ในช่วงเวลาที่มีหลักฐานทางประวัติศาสตร์ประเภทอื่นๆ จำกัด นักวิชาการทางด้านประวัติศาสตร์นิพนธ์ไทยได้แบ่งวิวัฒนาการของการเขียนจารึกโดยชนชาติไทยเกี่ยวกับความเป็นมาของประเทศไทยไว้ 3 รุ่น⁴⁵ คือ

⁴³ ดู รวม วัชรประดิษฐ์ (2539), พัฒนาการของประวัติศาสตร์ชาติในประเทศไทย (ปริญญา นิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย) (อัคราเนนา) และ วีระศักดิ์ กัรวร นันท์ (2541) การศึกษาการพรรณนาการเปลี่ยนแปลงทางประวัติศาสตร์จาก "สยามยุคเก่า" เป็น "สยามยุคใหม่" พ.ศ. 2367 - 2411 (ปริญญา นิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย) (อัคราเนนา) ประกอบ

⁴⁴ นาฏวิภา ขลิตานนท์ (2524), เรื่องเดิม, หน้า 18.

⁴⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 29.

จาริกฐานพิเศษ มีอยู่เพียงหลักเดียว คือจาริกสุโขทัยหลักที่ 1 หรือศิลาจาริกพ่อขุนรามคำแหง พุทธศักราช 1835 เนื่องจากมีลักษณะต่างจากจาริกสุโขทัยหลักอื่นๆ เพราะเกี่ยวกับพ่อขุนรามคำแหงมหาราชโดยเฉพาะ สันนิษฐานว่าจัดทำขึ้นใน พ.ศ. 1835 สมัยพ่อขุนรามคำแหงมหาราช (พ.ศ.1822-1842) เนื้อหาเกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของพ่อขุนรามคำแหงมหาราช และการปกครองอาณาจักรในสมัยของพระองค์ รวมถึงสภาพสังคมและเศรษฐกิจในสมัยนั้น ภาษาที่ใช้คือภาษาไทย

จาริกยุคกลาง ได้แก่จาริกที่จัดทำขึ้นในช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ 19 - พุทธศตวรรษที่ 20 หรือประมาณ พ.ศ. 1884-2000 เป็นช่วงเวลาที่ผลงานประเภทจาริกเจริญรุ่งเรืองมากที่สุด เพราะมีการพบจาริกมากกว่าช่วงเวลาอื่น จาริกที่พบและพิมพ์เผยแพร่แล้ว ได้แก่ จาริกสุโขทัย 26 หลัก จาริกล้านนา 7 หลักและจาริกอยุธยา 8 หลัก⁴⁶ ภาษาที่ใช้ในการจาริกมีทั้งภาษาไทย (เช่น จาริกสุโขทัยหลักที่ 2 จาริกวัดศรีชุม) ภาษาเขมร (เช่นจาริกสุโขทัยหลักที่ 4 จาริกวัดป่ามะม่วง) ภาษามอญ (เช่น จาริกสุโขทัยหลักที่ 6 จาริกวัดป่ามะม่วง) เนื้อหาในจาริกให้ข้อมูลทางประวัติศาสตร์อย่างกว้างขวาง ทั้งด้านการเมืองการปกครอง กฎหมาย พิธีกรรม ความเชื่อทางศาสนา สภาพเศรษฐกิจและสังคม ตลอดจนวิถีชีวิตของผู้คนในสมัยนั้น จาริกเหล่านี้จึงเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาพัฒนาการของประวัติศาสตร์ในช่วงนี้ ซึ่งเป็นช่วงต่อเนื่องระหว่างการเติบโตของอาณาจักรอยุธยาและการสลายตัวของอาณาจักรสุโขทัย

จาริกยุคหลัง⁴⁷ ได้แก่จาริกที่จัดทำขึ้นตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 21 เป็นต้นมา ซึ่งมีไม่มากนัก ส่วนใหญ่เป็นจาริกล้านนาและจาริกอยุธยา นอกนั้นเป็นจาริกสุโขทัยและรัตนโกสินทร์ ในช่วงนี้ถือว่าเป็นยุคเสื่อมของจาริกเพราะประเพณีการจาริกเรื่องราวในลักษณะเดิมไม่ได้รับความนิยมดังก่อน เนื่องจากเกิดความนิยมจารเรื่องราวต่างๆบนใบลานในลักษณะการเขียนตำนาน นอกจากนี้ เนื้อหาที่อยู่ในจาริกก็เกี่ยวกับคติความเชื่อทางศาสนาเป็นสำคัญ เช่น การสร้างและปฏิสังขรณ์ศาสนสถาน การกัลปนาผู้คนและเงินทองเพื่อทูลบำรุงศาสนา การบำเพ็ญกุศลเพื่ออุทิศให้แก่บุคคลต่างๆ ฯลฯ ส่วนอักษรที่ใช้ในจาริกก็มีทั้งอักษรไทย อักษรเขมรและอักษรสิงหล ข้อมูลทางประวัติศาสตร์ที่ได้จากจาริกในช่วงนี้ ส่วนใหญ่สะท้อนขนบธรรมเนียมประเพณี วิถีชีวิตและความเชื่อของผู้คนในสังคมเป็นสำคัญ

ตำนาน เป็นการบันทึกเรื่องราวในอดีตที่ห่างไกลจากผู้บันทึกมาก และจัดเป็นการบันทึกเหตุการณ์ที่เก่าแก่ที่สุด⁴⁸ เนื้อหามักเกี่ยวกับกษัตริย์หรือวีรบุรุษสำคัญและเรื่องราวปาฏิหาริย์หรือ

⁴⁶ ฐานจารึกของจาริกต่างๆ ใน ภาคผนวก ก. เรื่องเดียวกัน, หน้า319-325.

⁴⁷ ฐานจารึกของจาริกต่างๆ ใน ภาคผนวก ข. เรื่องเดียวกัน, หน้า327-332.

⁴⁸ เดวิด เค. วัยอาจ (2527), "การเขียนประวัติศาสตร์ไทยแบบตำนานและพงศาวดาร," ปรัชญาประวัติศาสตร์, หน้า 182.

อภินิหารต่างๆ ตามลักษณะเทพนิยายหรือนิทานท้องถิ่นหรือนิทานปรัมปราที่เล่าสืบต่อกันมาช้านาน จึงไม่สามารถตรวจสอบข้อเท็จจริงตามวิธีการทางประวัติศาสตร์ได้ นอกจากนี้ข้อจำกัดของตำนานอีกประการหนึ่ง คือไม่สามารถกำหนดเรื่องของปีและศักราชที่เกิดเหตุการณ์นั้นๆ ได้แน่นอน จึงต้องอาศัยการเทียบเวลากับเหตุการณ์ร่วมสมัยอื่นๆ อย่างไรก็ตาม จุดมุ่งหมายของการเขียนตำนานสะท้อนถึงปรัชญาและความต้องการบันทึกเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ของผู้คนในอดีต รวมทั้งความเชื่อความศรัทธาของเกี่ยวกับศาสนาของคนในสมัยนั้น อนึ่งข้อมูลจากตำนานบางส่วนสามารถนำไปตรวจสอบข้อเท็จจริงเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ในส่วนที่ยังขาดข้อมูลหลักฐานทางประวัติศาสตร์ได้

การเขียนประวัติศาสตร์ประเภทตำนานในประเทศไทย ส่วนใหญ่แพร่หลายในเขตอาณาจักรล้านนา และเจริญรุ่งเรืองสูงสุดในช่วงพุทธศตวรรษที่ 20-21 ต่อมาเมื่ออาณาจักรล้านนาเสื่อมอำนาจลงและอาณาจักรอยุธยาซึ่งขยายอำนาจเข้าไปในล้านนาไม่นิยมบันทึกประวัติศาสตร์แบบตำนาน ความนิยมเขียนตำนานจึงเสื่อมไปในราวพุทธศตวรรษที่ 23

ในการศึกษาพัฒนาการของประวัติศาสตร์นิพนธ์ประเภทตำนาน นักวิชาการได้แบ่งตำนานออกเป็น 2 ประเภท คือตำนานฝ่ายวัดและตำนานฝ่ายเมือง⁴⁹

ตำนานฝ่ายวัด เป็นการเขียนตำนานที่เน้นเกี่ยวกับพุทธศาสนา ซึ่งเขียนโดยพระภิกษุเป็นภาษาบาลี^{***} เนื้อหาส่วนใหญ่ได้แก่ ประวัติของพุทธศาสนา ประวัติของโบราณสถานและโบราณวัตถุ การเผยแผ่พุทธศาสนาในดินแดนต่างๆ ฯลฯ นอกจากนี้การที่ผู้ประพันธ์ซึ่งเป็นพระภิกษุมีความสนใจเฉพาะอยู่กับเรื่องราวทางศาสนา จึงละเลยเหตุการณ์ส่วนใหญ่ของบ้านเมือง แม้จะเป็นเหตุการณ์สำคัญ เช่นการทำสงครามก็ตาม ดังนั้นเนื้อหาของตำนานประเภทนี้จึงเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาพัฒนาการทางด้านสังคม ศาสนาและวัฒนธรรมของชุมชนท้องถิ่นในอดีต ตัวอย่างของตำนานฝ่ายวัดที่รู้จักกันทั่วไป ได้แก่ ตำนานมูลศาสนา ชินกาลมาลีปกรณ์ จามเทวีวงศ์ สังคีตยวงศ์ ตำนานพระแก้วมรกต ตำนานพระพุทธรูปสิริองค์ รัตนพิมพวงศ์ ตำนานพระธาตุดอยตุง ตำนานพระธาตุช่อแฮ ตำนานพระธาตุดอยสุเทพ ตำนานพระธาตุเมืองนครศรีธรรมราช และตำนานพระธาตุนครพนม

ตำนานฝ่ายเมือง มีเนื้อหาเกี่ยวกับพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ทางด้านการเมืองการปกครองของท้องถิ่นต่างๆ ความเป็นมาของเมืองและท้องถิ่น และเป็นเรื่องราวปรัมปรา

⁴⁹ 49 นาฏวิภา ขลิตานนท์ (2524), เรื่องเดิม, หน้า 126-52.

^{***} ยกเว้นตำนานมูลศาสนาที่เขียนเป็นภาษาไทยเหนือ (ไทยยวน) ดู อานันท์ กาญจนพันธ์ (2543), "ตำนานและลักษณะความคิดทางประวัติศาสตร์ในลานนาระหว่างพุทธศตวรรษที่ 20 และ 21," ความคิดทางประวัติศาสตร์และศาสตร์ของวิถีคิด (กรุงเทพฯ : อมรินทร์) หน้า 27.

ทั้งประวัติศาสตร์กึ่งนิทานพื้นบ้าน⁵⁰ การเขียนตำนานในลักษณะนี้ไม่เน้นเรื่องราวทางศาสนาเป็นสำคัญเหมือนตำนานฝ่ายวัด แต่แสดงถึงพัฒนาการทางความคิดและโลกทัศน์ของคนในสมัยนั้น ทั้งด้านภูมิศาสตร์ ดาราศาสตร์ ความเชื่อเกี่ยวกับปาฏิหาริย์และเทพเจ้าต่างๆ จุดมุ่งหมายของการเขียนเน้นความเพลิดเพลินของผู้ฟัง จึงมีเรื่องราวที่เป็นอภินิหารียอยู่มากและเขียนด้วยสำนวนภาษาท้องถิ่นที่แตกต่างกันไป ส่วนผู้เขียนไม่ใช่พระภิกษุและมักไม่ปรากฏชื่อ รวมทั้งไม่ได้เขียนด้วยภาษาบาลีซึ่งเป็นภาษาของพระภิกษุหรือผู้ที่เคยบวชเรียนมาแล้ว ดังนั้นวิธีการเขียนจึงไม่เป็นระบบเดียวกันดังเช่นตำนานฝ่ายวัด

ประโยชน์ที่ได้รับจากการศึกษาด้านานฝ่ายเมือง คือ ความเข้าใจเกี่ยวกับลักษณะการปกครองและสภาพสังคมของท้องถิ่นต่างๆ ซึ่งรวมถึงโลกทัศน์ ความเชื่อ/ปรัชญา และวิถีของคนในสมัยนั้น ตลอดจนเหตุการณ์ร่วมสมัยของผู้เขียน ซึ่งมักบันทึกไว้ตอนท้ายของตำนานด้วย ตัวอย่างตำนานฝ่ายเมือง ได้แก่ ตำนานเมืองสุวรรณโคมคำ ตำนานสิงหนวัติกุมาร ตำนานเมืองเชียงใหม่ ตำนานพระยาเจือง พงศาวดารเมืองเงินยางเชียงแสน พงศาวดารเหนือ พงศาวดารเมืองน่าน ตำนานเมืองนครศรีธรรมราช ฯลฯ

พงศาวดาร การบันทึกประวัติศาสตร์แบบพงศาวดารแพร่หลายมากที่สุดในสมัยอยุธยา และต่อเนื่องถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จนกล่าวได้ว่าเป็นจารึกของการเขียนประวัติศาสตร์ของรัฐที่พัฒนามาตั้งแต่สมัยอยุธยา พัฒนาการของการเขียนประวัติศาสตร์แบบพงศาวดารมีความสัมพันธ์กับพัฒนาการทางการปกครองสมัยอยุธยา ซึ่งเป็นการรวบอำนาจเข้าสู่ศูนย์กลาง วิธีการเขียนเป็นลักษณะประวัติศาสตร์ราชวงศ์ โดยเรียงลำดับเหตุการณ์ในแต่ละรัชกาลตามลำดับก่อนหลังและมีพระมหากษัตริย์เป็นศูนย์กลาง เรื่องราวที่บันทึกจึงเน้นเกี่ยวกับพระราชกรณียกิจในด้านต่างๆ เช่น การปกครองบ้านเมือง การทำสงคราม การขยายอาณาเขต การติดต่อกับต่างประเทศ ฯลฯ รวมทั้งเรื่องราวเกี่ยวกับราชวงศ์และราชสำนัก โดยเฉพาะที่เกี่ยวข้องกับแบบแผนและพิธีการในราชสำนัก แต่พงศาวดารไม่ให้ความสำคัญกับเรื่องราวของสามัญชนทั่วไป ตลอดจนสภาพของสังคมในขณะนั้น

ประเพณีการเขียนประวัติศาสตร์แบบพงศาวดารของไทยสันนิษฐานว่า น่าจะเริ่มมาตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 21^{****} และสืบเนื่องมาถึงสมัยรัตนโกสินทร์ แต่วิธีการเขียนพงศาวดารแบบเก่า

⁵⁰ นาฏวิภา ชลิตานนท์ (2524), เรื่องเดิม, หน้า 140.

**** ข้อสันนิษฐานนี้เกิดจากการค้นพบพระราชพงศาวดารฉบับโมเคิล วิกเคอรี (หรือ พระราชพงศาวดารฉบับ 2/K. 125) ใน พ.ศ. 2514 ซึ่งเมื่อมีการประเมินภายในแล้ว พบว่าสำนวนภาษาเก่าแก่มากกว่าพระราชพงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐซึ่งเขียนขึ้นใน พ.ศ. 2223 และน่าจะเขียนขึ้นก่อนการปฏิรูปการปกครองในสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ดู เรื่องเดียวกัน, หน้า 220-222 และ นิธิ เอียวศรีวงศ์ (2523) ประวัติศาสตร์รัตนโกสินทร์ในพระราชพงศาวดารอยุธยา (กรุงเทพฯ : บรรณกิจ) หน้า 2, 5-6.

ในสมัยอยุธยาและรัตนโกสินทร์แตกต่างกัน เพราะสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้รับอิทธิพลจากวิธีการศึกษาประวัติศาสตร์สมัยใหม่ ดังนั้นประวัติศาสตร์นิพนธ์แบบพงศาวดารจึงแบ่งเป็น 2 ประเภท คือ พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา (รวมถึงพระราชพงศาวดารกรุงธนบุรีที่ยึดตามแบบการเขียนของสมัยอยุธยา) และพระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์

พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา⁵¹ หมายถึงพงศาวดารที่เขียนเกี่ยวกับเรื่องราวของสมัยอยุธยา ซึ่งรวมทั้งต้นฉบับเดิมที่สืบทอดมาตั้งแต่สมัยอยุธยา และที่คัดลอกใหม่หรือชำระใหม่ในสมัยรัตนโกสินทร์ พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยามีอยู่หลายฉบับ แต่ที่เป็นต้นฉบับเดิมที่ตกทอดมาตั้งแต่สมัยอยุธยาหรือพระราชพงศาวดารกรุงเก่ามีอยู่ 2 ฉบับ นอกนั้นเป็นพระราชพงศาวดารที่คัดลอกหรือชำระใหม่โดยยึดตามแบบอย่างวิธีการเขียนสมัยอยุธยา

พระราชพงศาวดารกรุงเก่า มีอยู่ 2 ฉบับคือ พระราชพงศาวดารกรุงเก่าฉบับหลวงประเสริฐฯ ซึ่งเป็นพงศาวดารที่ได้รับความเชื่อถือว่ามีเนื้อหาและศักราช⁵² และพระราชพงศาวดารกรุงเก่าฉบับไมเคิล วิกเคอร์

พระราชพงศาวดารที่คัดลอกหรือชำระใหม่ ได้แก่ พระราชพงศาวดาร ความเก่าตามต้นฉบับหลวง ซึ่งเขียนในสมัยธนบุรี จุลศักราช 1136 (พ.ศ. 2317) พระราชพงศาวดารฉบับจุลศักราช 1145 พระราชพงศาวดารฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) พระราชพงศาวดารฉบับสมเด็จพระพนรัตน์ พระราชพงศาวดารฉบับจักรพรรดิพงศ์ (จาต) พระราชพงศาวดารฉบับบริติชมิวเซียม (หรือ พระราชพงศาวดารกรุงสยาม จากต้นฉบับของบริติชมิวเซียม) และพระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา นอกจากนี้ยังมีผลงานในลักษณะเดียวกับพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา คือ เทศนาจุลยุทธการวงศ์ พงศาวดารกรุงศรีอยุธยาภาษามคธ จุลยุทธการวงศ์ และพระราชพงศาวดารกรุงธนบุรี แผ่นดินสมเด็จพระบรมราชาที่ 4 (พระเจ้าตากสิน)

พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นจุดเริ่มต้นของประวัติศาสตร์นิพนธ์สมัยใหม่ ซึ่งมีการนำแนวคิดรวมทั้งวิธีการศึกษาประวัติศาสตร์แบบตะวันตกมาใช้ในการเขียนประวัติศาสตร์ไทย แต่ยังคงปฏิบัติตามจารีตการเขียนพงศาวดารแบบเดิม จึงมีการเขียนพระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ โดยเจ้าพระทิพากรวงศ์ (ข้า บุนนาค) ได้รับมอบหมายให้เป็นผู้เขียนพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ทั้ง 4 รัชกาล คือ รัชกาลที่ 1 ถึงรัชกาลที่ 4 เนื้อหาที่น่าเสนอยังคงเป็นแบบเดิมคือ เน้นที่พระราชกรณียกิจของพระมหากษัตริย์ แต่ให้ความสำคัญกับเรื่องราวหลากหลายมากขึ้น และยังคงเรียงลำดับเหตุการณ์ตั้งแต่ปีที่ทรงครองราชย์ไปจนถึงการเสด็จสวรรคต อย่างไรก็ตาม วิธีการเขียนพงศาวดารกรุงรัตน

⁵¹ นาฏวิภา ชลิตานนท์ (2524), เรื่องเดิม, หน้า 220-35.

⁵² ประชุมพงศาวดารฉบับกาญจนาภิเษกเล่ม ๑ (2542) (กรุงเทพฯ : กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร) หน้า 16-17.

โกสินทร์ก็มีส่วนที่ต่างจากเดิม เช่น มีการค้นคว้าและตรวจสอบหลักฐานข้อมูลอย่างกว้างขวาง ดังคำปรารภในบานแผ่นทองของพระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 1 ที่ว่า ...

...ท่านจึงได้ค้นหาเรื่องความเก่าแก่ ที่ต่างๆ ได้ที่ปุมบ้าง และค้นได้ที่กรมมหาดไทย กรมพระกลาโหม กรมพระอารักษ์บ้าง จนสิ้นเชิงแล้ว จึงได้กราบทูลสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ามหามาลา กรมขุนบำราบปรปักษ์ ขอจดหมายเหตุตำราเก่าๆ ท่านก็มีพระทัยยินดีจัดมาให้ และช่วยสืบหาที่อื่นๆ ได้อีกบ้าง ได้ความมาเป็นอันมากและในกรมท่า ความเรื่องจีน ญวนเก่าๆ มีอยู่โดยมาก .../...แล้ว จึงได้รวบรวมเรื่องความทั้งปวงเรียบเรียงขึ้น พอดีต่อกันตลอดมาได้ทั้ง 4 แผ่นดิน...⁵³

อย่างไรก็ตาม แม้การเขียนพงศาวดารในสมัยอยุธยาและรัตนโกสินทร์มีความแตกต่างกันในเรื่องกระบวนวิธีทางประวัติศาสตร์ แต่การเขียนประวัติศาสตร์แบบพงศาวดารโดยรวมก็มีข้อจำกัด .. เนื่องจากเป็นการเขียนขึ้นตามพระราชโองการ ข้อมูลที่นำเสนอจึงขาดความเป็นกลาง เพราะเสนอข้อมูลเพียงด้านเดียว นอกจากนี้การที่พงศาวดารไม่เน้นความสำคัญของเรื่องอื่นๆ ที่ไม่เกี่ยวข้อง กับเรื่องราวของพระมหากษัตริย์และราชสำนัก ทำให้ขาดข้อมูลทางด้านเศรษฐกิจและสังคม การศึกษาพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของสังคมไทยโดยรวมจากพงศาวดารจึงขาดความสมบูรณ์ ผู้ศึกษาจึงต้องอาศัยหลักฐานอื่นๆ ประกอบ

บันทึกของชาวต่างประเทศ ชาวต่างประเทศเดินทางเข้ามาในแผ่นดินไทยตั้งแต่สมัยโบราณแล้ว ครั้นเมื่อชนชาติไทยสามารถสถาปนาอาณาจักรขึ้นเป็นปึกแผ่นแล้ว ชาวต่างประเทศทั้งชาวเอเชียและชาวตะวันตกก็เข้ามาติดต่ออย่างต่อเนื่อง โดยมีจุดประสงค์เพื่อติดต่อค้าขาย เผยแผ่ศาสนาและเจริญสัมพันธไมตรี หลักฐานของชาวต่างประเทศที่เดินทางเข้ามาในประเทศไทยมีจำนวนมากและได้บันทึกเรื่องราวต่างๆ เกี่ยวกับประเทศไทยในขณะนั้น ซึ่งพบมากตั้งแต่สมัยอยุธยาต่อเนื่องถึงสมัยรัตนโกสินทร์ ข้อมูลจากบันทึกของชาวต่างประเทศมีประโยชน์ต่อการศึกษาพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของสังคมไทยในช่วงเวลาดังกล่าว โดยเฉพาะด้านสังคมและเศรษฐกิจซึ่งมีข้อมูลไม่มากเท่าด้านการเมืองการปกครอง เนื่องจากข้อจำกัดของพงศาวดารดังได้กล่าวมาแล้ว

ชาวต่างประเทศที่บันทึกเรื่องราวเกี่ยวกับสังคมไทยของมีอยู่หลายชาติ เช่น จีน เปอร์เซีย อาหรับ สันสกฤต อินเดีย ลังกา ญี่ปุ่น โปรตุเกส ฮอลันดา สเปน อังกฤษ ฝรั่งเศส และสหรัฐอเมริกา ในจำนวนนี้ เอกสารที่มีการพิมพ์เผยแพร่มากที่สุดคือเอกสารของชาวตะวันตก ซึ่งส่วนใหญ่มีการแปลเป็นภาษาไทยและบางส่วนพิมพ์เผยแพร่ในภาษาอังกฤษ

เอกสารสำคัญของชาวตะวันตกในสมัยอยุธยา เช่น จดหมายเหตุของโยสต์ สเคาเติน ของนายโยสต์ สเคาเติน ผู้จัดการทางการค้า บริษัทอินเดียตะวันออกของฮอลันดาประจำกรุงศรีอยุธยา

⁵³ เจ้าพระยาทิพากรวงศ์ (2526), พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 1 (กรุงเทพฯ : องค์การคำคุณา) หน้า 5-6.

ในรัชสมัยสมเด็จพระเจ้าทรงธรรมและสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง เนื้อหาเกี่ยวกับสภาพสังคมของกรุงศรีอยุธยาต่างๆ ในรัชสมัยดังกล่าว จดหมายเหตุฟานพลิต หรือจดหมายเหตุวันวลิต เขียนโดยฟานพลิต เจ้าหน้าที่ของบริษัทเอเชียตะวันออกของฮอลันดาประจำกรุงศรีอยุธยา ซึ่งเดินทางเข้ามาสมัยเดียวกับโยสต์ สเคาเด็น เนื้อหาเกี่ยวกับเหตุการณ์ทางการเมืองในปลายแผ่นดินสมเด็จพระเจ้าทรงธรรมและรัชสมัยสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง และ เอกสารของบริษัทอินเดียตะวันออกของอังกฤษที่เข้ามาติดต่อค้าขายกับอาณาจักรอยุธยาในพุทธศตวรรษที่ 23 ชื่อ เอกสารบันทึกความสัมพันธ์ระหว่างประเทศไทยและต่างประเทศในคริสต์ศตวรรษที่ 17 นอกจากนี้ยังมีเอกสารของชาวตะวันตกอื่นๆ ที่เข้ามาสมัยอยุธยาและให้ข้อมูลทางประวัติศาสตร์หลากหลายที่เป็นประโยชน์ต่อการศึกษาประวัติศาสตร์กรุงศรีอยุธยา

ต่อมาในสมัยรัตนโกสินทร์ มีผลงานทางด้านประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวกับสังคมไทยของชาวตะวันตกที่เข้ามาในพุทธศตวรรษที่ 24 ที่สำคัญ เช่น เอกสารของจอห์น ครอว์เฟิร์ด ทูตอังกฤษซึ่งเข้ามาเจรจาทางการทูตในปลายรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย เอกสารชิ้นนี้ให้ข้อมูลเกี่ยวกับการเดินทางมาเจรจาทางการทูตและข้อมูลเกี่ยวกับสังคมไทยในด้านต่างๆ เอกสารของเฮนรี เบอรันิ ทูตอังกฤษซึ่งเดินทางเข้ามาทำสนธิสัญญาเบอร์นี (Burney Treaty) ในต้นรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว เอกสารฉบับนี้รายงานการเดินทางของเบอร์นีระหว่างเข้ามาติดต่อกับราชสำนักไทย เนื้อหาเกี่ยวกับข้อมูลและขั้นตอนการเจรจาทางการทูต ข้อสังเกตเกี่ยวกับสภาพทั่วไปของดินแดนที่เขาเดินทางผ่าน ขนบธรรมเนียมประเพณีและวิถีชีวิต หนังสือประวัติศาสตร์เรื่อง *The King and People of Siam* ของเซอร์ จอห์น เบาว์ริง ราชทูตอังกฤษซึ่งเดินทางเข้ามาเจริญสัมพันธไมตรีกับไทยในต้นรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เนื้อหาเกี่ยวกับพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของไทย และยังให้ข้อมูลร่วมสมัยในด้านต่างๆ และ จดหมายเหตุ เล่าเรื่องเมืองสยาม ของบาทหลวงบิลเลกัวซ์ ชาวฝรั่งเศสซึ่งเข้ามาพำนักและเผยแพร่ศาสนาคริสต์ นิกายโรมันคาทอลิก ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว เนื้อหาเกี่ยวกับลักษณะและสภาพของสังคมไทยในด้านต่างๆ ซึ่งเป็นประโยชน์ในการศึกษาเรื่องราวของสังคมไทยในขณะนั้นมาก

เอกสารของชาวต่างประเทศที่กล่าวมาข้างต้น เป็นเพียงตัวอย่างของเอกสารที่เขียนโดยชาวต่างประเทศซึ่งมีจำนวนมากและหลากหลาย ดังนั้นผู้ศึกษานันทิกของชาวต่างประเทศจึงจำเป็นต้องใช้ความระมัดระวังในการตรวจสอบข้อเท็จจริงด้วย เนื่องจากชาวต่างประเทศบางคนเขียนบันทึกขึ้นจากความทรงจำที่ผ่านไปนานแล้ว ข้อเท็จบางอย่างจึงอาจคลาดเคลื่อนได้ นอกจากนี้ ข้อมูลบางอย่างที่บันทึกไว้ก็มาจากคำบอกเล่าที่ผู้บันทึกรับฟังมาอีกทอดหนึ่ง โดยไม่ได้สืบค้นด้วยตนเองเพราะส่วนใหญ่ไม่ใช่ นักประวัติศาสตร์อาชีพ จึงขาดการตรวจสอบข้อเท็จจริงก่อนที่จะบันทึกและอาจเกิดข้อผิดพลาดได้ อนึ่งการที่ชาวต่างประเทศโดยเฉพาะชาวตะวันตกมีโลกทัศน์

วัฒนธรรมและศาสนาต่างจากชาวไทย จึงทำให้บางครั้งมีการนำเสนอข้อมูลจากการตีความตามความคิดและความเชื่อของตน ซึ่งอาจทำให้เกิดความเข้าใจเกี่ยวกับคนไทยและสังคมไทยคลาดเคลื่อนได้ ดังนั้นการให้ข้อมูลเหล่านี้จึงต้องมีการตรวจสอบกับเอกสารร่วมสมัยอื่นๆ รวมทั้งต้องวิเคราะห์สภาพแวดล้อมในขณะนั้นประกอบด้วย

ประวัติศาสตร์นิพนธ์ไทยสมัยใหม่

ประวัติศาสตร์นิพนธ์สมัยใหม่ (พ.ศ. 2411-2516) เริ่มต้นตั้งแต่สมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งมีการพัฒนาประเทศให้ทันสมัยและได้รับอิทธิพลทางด้านการศึกษาด้านประวัติศาสตร์ รวมทั้งการเขียนประวัติศาสตร์ชาติไทยตามแนวคิดของชาติตะวันตก จากนั้นการเขียนประวัติศาสตร์ของไทยก็มีการพัฒนาต่อเนื่องจนถึงพ.ศ. 2516 ซึ่งเกิดการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองครั้งสำคัญ และส่งผลกระทบต่อพัฒนาการในการศึกษาประวัติศาสตร์และการเขียนประวัติศาสตร์ของไทย

พัฒนาการที่สำคัญของการเขียนประวัติศาสตร์ในช่วงสมัยใหม่คือ มีการเขียนประวัติศาสตร์ชาติ ซึ่งมีเนื้อหากว้างขวางและครอบคลุมพัฒนาการของสังคมไทยในด้านต่างๆมากกว่าการเขียนพงศาวดารแบบเดิม พัฒนาการที่สำคัญอีกประการหนึ่งคือ ความสนใจเขียนประวัติศาสตร์ชาติได้ขยายไปสู่สามัญชนทั่วไป นอกจากนี้ ในช่วงหลังเปลี่ยนแปลงการปกครองยังมีการเรียนการสอนประวัติศาสตร์ในระดับอุดมศึกษา ซึ่งทำให้เกิดความก้าวหน้าในการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของชาติในแง่มุมต่างๆ

การเขียนประวัติศาสตร์ชาติไทย แนวพระราชดำริในการปฏิรูปประเทศให้เจริญก้าวหน้าทัดเทียมอารยประเทศของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวส่งผลให้มีการรับแนวคิดและวิทยาการสมัยใหม่ทุกด้าน ซึ่งรวมทั้งการเขียนประวัติศาสตร์ของชาติ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำริให้มีการเขียนประวัติศาสตร์ชาติหรือ"พงศาวดารสยาม" ขึ้นใหม่ โดยให้มีเนื้อความครอบคลุมประวัติศาสตร์ชาติมากกว่าวิธีการเขียนพงศาวดารแบบเดิมที่เน้นเฉพาะเรื่องของพระมหากษัตริย์ และให้ศึกษาย้อนหลังไปไกลกว่าสมัยอยุธยา เพื่อแสดงให้เห็นว่าประเทศไทยมีประวัติศาสตร์ความเป็นมาที่ยาวนาน ดังพระราชดำรัสว่า ...

ความจริงชื่อพระราชพงศาวดาร.. หมายถึงเรียงเรื่องราวของเจ้าแผ่นดิน ซึ่งสืบสันตติวงศ์ลงมาจนถึงเวลาที่เขียนนั้น ... ไม่ได้ตั้งใจที่จะกล่าวถึงสยามประเทศโดยทั่วไป ... ถ้าผู้ใดได้อ่านเรื่องราวประเทศอื่นจะกล่าวได้ว่าเรื่องราวประเทศสยามช่างไม่มีอะไรเสียหาย มีแต่เล่าถึงพระเจ้าแผ่นดินเท่านั้น ... จึงขอชักชวนท่านทั้งหลายแต่ในสโมสรประชุมกันครั้งนี้ ...ว่าเราจะค้นหาเรื่องราวของ

ประเทศไทย ไม่ว่าเมืองใดชาติใดวงศ์ใดสมัยใด รวบรวมเรียบเรียงขึ้นเป็นเรื่องราวของประเทศสยาม จำเดิมตั้งแต่ 1000 ปีลงมา⁵⁴

ด้วยเหตุนี้ ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงเกิดความตื่นตัวในการศึกษาประวัติศาสตร์และการเขียนประวัติศาสตร์ชาติ ซึ่งมีขอบข่ายของเนื้อหาหลักซึ่งและกว้างขวางกว่าพงศาวดารหรือตำนาน ดังนั้นแม้ในรัชกาลนี้ยังคงมีการเขียนพระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์เพื่อรักษาจารึกเดิม แต่เนื้อหาที่มีความหลากหลายเพิ่มมากขึ้น ที่สำคัญมีการค้นคว้าข้อมูลจากแหล่งต่างๆ รวมทั้งมีการใช้เหตุผลในการอธิบายและแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับหลักฐานและข้อเท็จจริง

การศึกษาค้นคว้าประวัติศาสตร์ชาติในสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ส่วนใหญ่เป็นผลงานของเจ้านายและราชสำนัก ซึ่งถือเป็นภาระหน้าที่ในการสร้าง "สำนึก" ของการมีประวัติศาสตร์ร่วมกันในหมู่ทวยราษฎร์ทั่วพระราชอาณาจักร อันเป็นวิถีแห่งการรวมอำนาจเข้าสู่ศูนย์กลาง⁵⁵บุคคลสำคัญซึ่งมีบทบาทในการพัฒนาการเขียนประวัติศาสตร์ชาติไทยในช่วงแรกๆ คือ สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ซึ่งทรงบุกเบิกวิธีการทางประวัติศาสตร์แบบตะวันตก ซึ่งได้แก่การกำหนดประเด็นปัญหาด้วยวิธีการตั้งคำถามที่นำไปสู่การค้นหาคำตอบจากข้อมูล/หลักฐานต่างๆ พระองค์ทรงมีบทบาทสำคัญในการพัฒนาวิธีการเขียนประวัติศาสตร์ชาติของไทยตามทฤษฎีมานุษย โดยยึดสถาบันหลักของชาติ คือ ชาติและพระมหากษัตริย์เป็นศูนย์กลาง แนวทางการศึกษาในลักษณะนี้ยังยึดถือต่อเนื่องมาถึงปัจจุบัน สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงนิพนธ์ผลงานทางด้านประวัติศาสตร์จำนวนมาก ผลงานสำคัญที่ทรงนิพนธ์ เช่น ความทรงจำ พงศาวดารเรื่องไทยรบพม่า พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 5 แสดงบรรยายพงศาวดารสยามและสาส์นสมเด็จ (ทรงนิพนธ์ร่วมกับสมเด็จฯ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์) ฯลฯ รวมทั้งยังทรงชำระพระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 1 และรัชกาลที่ 2 ด้วยพระปรีชาสามารถทางด้านประวัติศาสตร์ สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพจึงทรงได้รับการยกย่องเป็น "บิดาแห่งประวัติศาสตร์ไทย"

ในสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ยังมีพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเรื่อง เที้ยวเมืองพระร่วง ซึ่งทรงนิพนธ์ขณะทรงดำรงพระอิสริยยศสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ พระราชนิพนธ์ฉบับนี้เชื่อมโยงให้เห็นว่ากรุงสุโขทัยเป็นราชธานีแห่งแรกของชนชาติไทย และได้

⁵⁴ อ้างใน วีระศักดิ์ กිරิตวณิช (2541) การศึกษาการพรรณนาการเปลี่ยนแปลงทางประวัติศาสตร์จาก "สยามยุคเก่า" เป็น "สยามยุคใหม่" พ.ศ. 2367 – 2411 (ปริญญาานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย) (อัคราณา) หน้า 62.

⁵⁵ รวม วชิรประดิษฐ์ (2539) พัฒนาการของประวัติศาสตร์ชาติในประเทศไทย (ปริญญาานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย) (อัคราณา) หน้า 135.

ขยายพรมแดนของประวัติศาสตร์ชนชาติไทยให้กว้างไกลออกไป ซึ่งไม่เพียงเป็นการขยายสำนึก
ร่วมในความเป็นชาติของประชาชนในภูมิภาคต่างๆ หากยังสร้างความภูมิใจต่อดีดที่ยาวไกลอีก
ด้วย นอกจากนี้พระองค์ยังทรงบัญญัติศัพท์คำว่า "ประวัติศาสตร์" เพื่อให้มีความหมายครอบคลุม
มากกว่าคำว่า "พงศาวดาร" ที่ใช้กันมาแต่เดิม

การขยายตัวของการศึกษาค้นคว้าทางประวัติศาสตร์ การศึกษาค้นคว้าทางประวัติ
ศาสตร์ได้แพร่หลายในกลุ่มชนต่างๆ ที่สนใจศึกษาเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ของชนชาติไทย ทั้งนี้
อาจแบ่งเป็น 2 ระยะ คือ ช่วงสมบูรณาญาสิทธิราชย์และช่วงหลังสมบูรณาญาสิทธิราชย์ อนึ่ง
ขณะที่ประวัติศาสตร์นิพนธ์กระแสหลักได้พัฒนาอย่างต่อเนื่อง ประวัติศาสตร์นิพนธ์กระแสด้านก็
ได้สร้างสีสันให้กับประวัติศาสตร์นิพนธ์ไทยในช่วงเวลานี้เช่นกัน

ช่วงสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ตั้งแต่สมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่
หัวจนถึงการเปลี่ยนแปลงการปกครองใน พ.ศ. 2475 มีผลงานทางประวัติศาสตร์ที่สำคัญหลาย
ชิ้น ที่สำคัญได้แก่ หนังสือเรื่อง พงศาวดารโยนก ซึ่งเขียนโดย พระยาประชาภิจักรจักร (แช่ม
บุญนาค) ในปลายรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เนื้อหาเกี่ยวกับพัฒนาการทาง
ประวัติศาสตร์ของชนชาติไทย ตั้งแต่การอพยพเข้ามาสู่ดินแดนสุวรรณภูมิจนถึงการสถาปนา
อาณาจักรไทยในสมัยสุโขทัยและต่อเนื่องมาถึงสมัยรัตนโกสินทร์ หนังสือเล่มนี้กล่าวถึงดินแดน/
แคว้นอิสระต่างๆ ซึ่งมีความสัมพันธ์กับศูนย์กลางการปกครองของชนชาติไทย พงศาวดารโยนก ได้
รับการยกย่องว่ามีวิธีการศึกษาล้ำกับประวัติศาสตร์นิพนธ์ตะวันตก เนื่องจากการค้นคว้าข้อ
มูลที่หลากหลาย โดยเฉพาะมีการศึกษาตีความข้อมูลท้องถิ่นประเภทตำนานและพงศาวดารอย่าง
ลึกซึ้ง⁵⁶ อนึ่งในช่วงเวลานี้ยังมีผลงานเรื่อง หลักไทย ของขุนวิจิตรมาตรา ซึ่งพิมพ์เผยแพร่ใน พ.ศ.
2471 และได้รับเลือกให้ใช้เป็นแบบเรียนประวัติศาสตร์ เนื้อหาเกี่ยวกับถิ่นกำเนิดของชนชาติไทย
โดยระบุว่าคนไทยอพยพมาจากบริเวณเทือกเขาอัลไต แม้ปัจจุบันแนวคิดนี้ไม่ได้รับการยอมรับ
แล้ว แต่ผลงานชิ้นนี้ก็มีอิทธิพลสูงเพราะได้ปลูกฝังความเชื่อในหมู่ชนชาติไทยต่อเนื่องมานานถึง
กึ่งศตวรรษ

กล่าวได้ว่าผลงานทั้ง 2 ชิ้นนี้แสดงถึงพัฒนาการของการเขียนประวัติศาสตร์ในแนวชาตินิยม
ในระยะแรกของไทยที่ให้ความสำคัญกับสถาบันพระมหากษัตริย์ ซึ่งเป็นหลักในการปกครอง
ประเทศ

ช่วงหลังสมบูรณาญาสิทธิราชย์ หลังเปลี่ยนแปลงการปกครองใน พ.ศ. 2475
ความนิยมในสถาบันกษัตริย์ลดลง การเขียนประวัติศาสตร์ชาติหันไปเน้นแนวประชานิยมมากขึ้น
แนวคิดก้าวหน้าในลักษณะนี้ปรากฏมาตั้งแต่สมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ดังเช่น แนวคิดของ

⁵⁶ ดู เรื่องเดียวกัน หน้า 141-54. เพิ่มเติม

ปัญญาชนรุ่นแรกๆ ได้แก่ เทียนวรรณ ก.ศ.ร. กุหลาบและนายบรินทร์ ภาษิต แต่ไม่ได้รับการสนับสนุนจากรัฐ ต่อมาเมื่อรัฐบาลประชาธิปไตยเปิดโอกาสให้มีการเผยแพร่ความคิดโดยเสรี ผลงานประวัติศาสตร์ในช่วงหลังเปลี่ยนแปลงการปกครองจึงเป็นการพัฒนาความคิดแบบชาตินิยมที่ให้ความสำคัญกับเรื่องราวของชนชาติไทย ครั้นเมื่อจอมพล ป. พิบูลสงครามขึ้นสู่อำนาจและสนับสนุนนโยบายชาตินิยมและรัฐนิยม ทำให้ประวัติศาสตร์นิพนธ์แนวชาตินิยมได้รับการส่งเสริมและแพร่หลาย ตัวอย่างของผลงานประวัติศาสตร์แนวชาตินิยมในระยะนี้ ได้แก่ งานค้นคว้าเรื่องชนชาติไทย (พ.ศ. 2479) ของ หลวงวิจิตรวาทการ เรื่องของชาติไทย (พ.ศ. 2483) และ แหยมอินโดจีนสมัยโบราณ (พ.ศ. 2497) ของพระยาอนุমানราชธน และ พงศาวดารชาติไทย (พ.ศ. 2496) ของพระบริหารเทพธานี

ในทศวรรษ 2500 การเปลี่ยนแปลงทางการเมืองส่งผลกระทบต่อพัฒนาการของประวัติศาสตร์นิพนธ์ในช่วงเวลานั้นด้วย เนื่องจากจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ มีนโยบายสนับสนุนและเทิดทูนสถาบันพระมหากษัตริย์ ดังนั้นการเขียนประวัติศาสตร์ที่เน้นรัฐชาติ-กษัตริย์ซึ่งเลื่อมความนิยมไประยะหนึ่งจึงกลับมาเฟื่องฟูดังเดิม⁵⁷ ในระยะนี้มีผลงานค้นคว้าทางด้านประวัติศาสตร์ที่หลากหลายของนักประวัติศาสตร์อาชีพและนักประวัติศาสตร์สมัครเล่นจำนวนมาก นักประวัติศาสตร์ที่มีชื่อเสียงโดดเด่นและเป็นผู้ทรงคุณวุฒิในวงการประวัติศาสตร์นิพนธ์ไทย เช่น พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าจุลจักรพงษ์ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช ศาสตราจารย์รอง ศยามานนท์ ศาสตราจารย์ (พิเศษ) ขจร สุขพานิช ณัฐวุฒิ สุทธิสงครามและศาสตราจารย์ประเสริฐ ณ นคร อนึ่ง รัฐบาลยังส่งเสริมการค้นคว้าทางประวัติศาสตร์ของคณะกรรมการชำระประวัติศาสตร์ไทยและราชบัณฑิตยสถาน รวมทั้งการเผยแพร่เอกสารจดหมายเหตุและเอกสารสำคัญอื่นๆ เพื่อให้ นักประวัติศาสตร์และนักวิจัยสามารถเข้าถึงแหล่งข้อมูลได้ จึงเกิดผลงานค้นคว้าทางประวัติศาสตร์ที่มีคุณค่าต่อการศึกษาพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของชาติจำนวนมาก

ประวัติศาสตร์นิพนธ์กระแสต้าน/กระแสรอง⁵⁸ ขณะที่นักประวัติศาสตร์ไทยส่วนใหญ่สนใจค้นคว้าผลงานประวัติศาสตร์นิพนธ์กระแสหลัก ซึ่งมีทั้งประวัติศาสตร์แนวชาตินิยมและที่เน้นรัฐชาติ-กษัตริย์ ปัญญาชนบางส่วนก็ให้ความสำคัญกับการศึกษาประวัติศาสตร์แนวสังคมนิยม-มาร์กซิสต์ ผลงานประวัติศาสตร์นิพนธ์กระแสต้านมีเผยแพร่ตั้งแต่ช่วงทศวรรษ 2490 แล้ว เช่นหนังสือเรื่อง ไทยกึ่งเมืองขึ้น (พ.ศ. 2493) ของอรัญญ์ พรหมขมพู (อุดม ศรีสุวรรณ) และบทความของกุหลาบ สายประดิษฐ์ เรื่อง ฐานะของสตรีตามที่เป็นมาในประวัติศาสตร์ (พ.ศ.

⁵⁷ ยุพา ชุมจันทร์ (2530) ประวัติศาสตร์นิพนธ์ไทย พ.ศ. 2475 – 2516 (ปริญญาณิพนธ์อักษรศาสตร์มหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย) (อัคราเนนา) หน้า 113-14.

⁵⁸ เรื่องเดียวกัน หน้า135-68.

2495) นอกจากนี้ยังมีผลงานอื่นอีกมาก อย่างไรก็ตาม นักประวัติศาสตร์ในสกุลนี้ที่มีผลงานและชื่อเสียงโดดเด่น รวมทั้งมีอิทธิพลต่อความคิดของนักประวัติศาสตร์สมัยหลังมากที่สุดคือ จิตร ภูมิศักดิ์

จิตร ภูมิศักดิ์เป็นนักประวัติศาสตร์ นักเขียน และนักคิดที่นิยมอุดมการณ์สังคมนิยมมาร์กซิสต์ ผลงานประวัติศาสตร์ของเขาได้รับการยอมรับว่ามีความก้าวหน้าและมีเอกลักษณ์ทางวิชาการที่โดดเด่นล้ำสมัย ไม่ใช่การสร้างงานตามกระแสนิยม แต่เกิดจากความคิดวิเคราะห์และความพยายามหาคำตอบเพื่ออธิบายข้อสงสัยทางวิชาการ นับเป็นการศึกษาค้นคว้าที่ลุ่มลึกจากหลักฐานหลายประเภทในลักษณะสหวิทยาการ ทั้งหลักฐานทางประวัติศาสตร์ ภาษาศาสตร์ นิรุกติศาสตร์ วรรณกรรม ฯลฯ แล้วบูรณาการองค์ความรู้ต่างๆ เข้าด้วยกันอย่างแหลมคม ความโดดเด่นของจิตร ภูมิศักดิ์ไม่เพียงเพราะเขามีความรู้ที่กว้างขวางลึกซึ้งจนสามารถให้หลักฐานหลากหลายและกว้างขวางกว่านักประวัติศาสตร์อื่นๆ ในการวิเคราะห์ ตีความและอธิบายเหตุผล หากยังเกิดจากวิธีคิดนอกกรอบประวัติศาสตร์นิพนธ์กระแสหลัก เขาได้อธิบายเหตุผลและจุดยืนในวิธีการศึกษาที่แตกต่างจากนักประวัติศาสตร์ท่านอื่น ซึ่งแสดงถึงความคิดเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ของเขาไว้ในคำนำของหนังสือ *ความเป็นมาของคำสยาม ไทย, ลาวและขอม และลักษณะทางสังคมของชื่อชนชาติ* ว่า ...

...นักปราชญ์ทางพงศาวดารและประวัติศาสตร์ในอดีตเริ่มสืบสาวที่มาและค้นหาความหมายของคำสยาม โดยยึดเอาภาษาบาลีและสันสกฤตเป็นจุดเริ่มต้น, ... ข้าพเจ้าไม่เห็นพ้องด้วยกับวิธีเริ่มต้นที่ผูกมัดความคิดและจำกัดขอบเขตแห่งการค้นคว้าเช่นนี้; การเริ่มของข้าพเจ้าจึงมิได้เริ่มต้นจากจุดยืนเช่นนั้น, หากเริ่มต้นสืบสาวติดตามร่องรอยและข้อเท็จจริงที่เป็นอยู่จริง แล้วก้าวคืบไปหาต้นตอของปัญหา ... ท่านผู้ค้นคว้า...มักยึดถือการแสวงหาความหมายที่ดีเป็นจุดเริ่มต้นแห่งการค้นคว้าเพียงด้านเดียว ... สำหรับข้าพเจ้า ความรู้สึกชาตินิยมกับข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์นั้น รู้สึกว่าบางครั้งก็อาจจะขัดกัน; ในบทความนี้จึงเริ่มต้นจากข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์, มิได้เริ่มจากความรู้สึกชาตินิยม, มิได้ปิดประตูตายสำหรับความหมายที่ร้าย และเปิดประตูต้อนรับเฉพาะความหมายที่ดีด้านเดียว ... ข้าพเจ้ามีความเห็นว่า การวิเคราะห์ปัญหาทางอักษรศาสตร์และประวัติศาสตร์นั้น จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องสัมพันธ์อย่างแนบแน่นกับพัฒนาการของชีวิตแห่งสังคมและ/พัฒนาการทางเศรษฐกิจของสังคมทั้งของไทยและชนชาติอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง, ถ้าหากเหินห่างจากสิ่งนี้เสียแล้ว เราจะไม่อาจได้รับข้อสรุปที่ถูกต้องแน่นอนเลยอย่างเด็ดขาด⁵⁹

จิตร ภูมิศักดิ์มีผลงานทางประวัติศาสตร์จำนวนมาก ผลงานแต่ละชิ้นสะท้อนถึงกรอบความคิด สมมติฐานหรือทฤษฎีใหม่ที่เขาต้องการนำเสนอต่อผู้อ่าน รวมทั้งยังแสดงถึงความวิริยะอุตสาหะของผู้เขียนในการศึกษาค้นคว้าหลักฐาน/ข้อมูลเพื่อประกอบการวิเคราะห์และตีความ ผล

⁵⁹ จิตร ภูมิศักดิ์ (2519), *ความเป็นมาของคำสยาม ไทย, ลาวและขอม และลักษณะทางสังคมของชื่อชนชาติ* (กรุงเทพฯ: กรุงสยามการพิมพ์) หน้าคำนำ.

งานสำคัญของจิตร ภูมิศักดิ์ที่รู้จักกันทั่วไป เช่น ความเป็นมาของคำสยาม ไทย, ลาวและขอม และลักษณะทางสังคมของชื่อชนชาติ โคมหน้าคักดินาไทย สังคมไทยลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาก่อน สมัยศรีอยุธยา โองการแข่งน้ำและข้อคิดใหม่ในประวัติศาสตร์ลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา ฯลฯ แม้ผลงานเหล่านี้จะมีประโยชน์ทั้งต่อการศึกษาประวัติศาสตร์และพัฒนาการของประวัติศาสตร์นิพนธ์ไทย แต่ความหวาดกลัวภัยคอมมิวนิสต์ ประกอบกับคนส่วนใหญ่ไม่เข้าใจถึงคุณค่าแห่งองค์ความรู้ที่เขาค้นคว้าวิจัยไว้ ทำให้ผลงานทั้งหมดของเขาถูกตั้งข้อรังเกียจว่าเป็นภัยคุกคามทางความคิด จึงถูกห้ามเผยแพร่ในบางช่วงเวลา โดยผู้มีอำนาจสั่งการเองก็ไม่เข้าใจว่าคุณค่าทางด้านวิชาการ ประวัติศาสตร์ที่แท้จริงคืออะไร อย่างไรก็ตาม หลังเหตุการณ์ 14 ตุลาฯ 2516 การตื่นตัวทางการเมืองและการศึกษาประวัติศาสตร์ ทำให้นักวิชาการรุ่นใหม่ซึ่งกระหายองค์ความรู้ใหม่เกี่ยวกับอดีต และประวัติความเป็นมาของไทยทุกแง่มุม ต่างให้ความสนใจศึกษาแนวคิด ทฤษฎีและสมมติฐานทางประวัติศาสตร์ของจิตร ภูมิศักดิ์ ดังนั้นจึงมีการนำผลงานทางประวัติศาสตร์ของเขามาตีพิมพ์เผยแพร่ใหม่ ซึ่งช่วยสร้างสีสันให้กับการศึกษาประวัติศาสตร์นิพนธ์ไทยสมัยปัจจุบันเป็นอันมาก⁶⁰

พัฒนาการของการศึกษาประวัติศาสตร์ การจัดการศึกษาประวัติศาสตร์ในระดับอุดมศึกษา เป็นปัจจัยหนึ่งที่ส่งเสริมพัฒนาการของประวัติศาสตร์นิพนธ์ไทย เพราะทำให้เกิดการค้นคว้าวิจัยทางประวัติศาสตร์เพื่อให้ได้มาซึ่งองค์ความรู้ทางประวัติศาสตร์

เมื่อพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงสถาปนาโรงเรียนข้าราชการพลเรือนในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ใน พ.ศ. 2459 นั้น มีการจัดการเรียนการสอนวิชาประวัติศาสตร์ขึ้นในมหาวิทยาลัยเพื่อเป็นวิชาความรู้พื้นฐานสำหรับนิสิตในคณะต่างๆ นโยบายนี้ปรากฏในหลักสูตรของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และการเมืองซึ่งเปิดสอนใน พ.ศ. 2477 ด้วย หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 มหาวิทยาลัยในประเทศไทยได้เปิดสอนวิชาประวัติศาสตร์เป็นวิชาเอกในระดับปริญญาตรีและระดับปริญญาโทตามลำดับ ในระดับปริญญาโทกำหนดให้ผู้ศึกษาทำวิทยานิพนธ์ซึ่งเป็นการทำงานวิจัยทางด้านประวัติศาสตร์ระดับสูง ทำให้มีการขยายตัวของประวัติศาสตร์นิพนธ์ในประเทศไทย

ก่อน พ.ศ. 2516 มีสถาบันอุดมศึกษาในประเทศไทยเพียง 2 แห่งเปิดสอนในระดับปริญญาโท คือ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และวิทยาลัยวิชาการศึกษา ประสานมิตร หรือมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒในปัจจุบัน จำนวนของงานวิจัยทางประวัติศาสตร์ในช่วงแรกจึงมีไม่มากนัก การศึกษาวิจัยเหล่านี้ได้รับอิทธิพลจากวิธีการศึกษาแบบตะวันตก ทั้งการตั้งประเด็นวิจัย การค้นคว้า วิเคราะห์/ตีความข้อมูลหลักฐานชั้นปฐมภูมิ และวิธีการอ้างอิง เนื่องจากอาจารย์ของ

⁶⁰ ศึกษาวิธีการเขียนประวัติศาสตร์ของจิตร ภูมิศาสตร์ ใน อานันท์ กาญจนพันธุ์ (2543), ความคิดทางประวัติศาสตร์ และศาสตร์ของวิถีคิด (กรุงเทพฯ : อมรินทร์) หน้า 45-89.

มหาวิทยาลัยล้วนได้รับการฝึกฝนตามแนวทางของตะวันตก หนึ่งในช่วงเวลานี้ยังมีผลงานวิจัยของนักวิชาการตะวันตก ระดับปริญญาเอกทำการศึกษาวิจัยทางด้านประวัติศาสตร์ไทยอีกจำนวนหนึ่งด้วย

กล่าวโดยรวม ผลงานเหล่านี้มีคุณค่าต่อการศึกษาประวัติศาสตร์อย่างมาก เพราะได้นำเสนอองค์ความรู้ใหม่ที่เป็นพื้นฐานสำหรับการศึกษาวิจัยทางประวัติศาสตร์ต่อไป

ประวัติศาสตร์นิพนธ์ไทยสมัยปัจจุบัน

ประวัติศาสตร์นิพนธ์สมัยปัจจุบันเริ่มตั้งแต่การเปลี่ยนแปลงทางการเมืองในเดือนตุลาคม พ.ศ.2516 จนถึงปัจจุบัน เหตุการณ์ 14 ตุลาฯ เป็นการปฏิวัติของปัญญาชนที่ทำให้เกิดกระแสประชานิยมและความตื่นตัวทางการเมือง รวมทั้งกระตุ้นให้เกิดการศึกษาทางด้านสังคมศาสตร์และประวัติศาสตร์เพิ่มมากขึ้นอย่างไม่เคยมีมาก่อน ส่งผลให้เกิดความก้าวหน้าทางความคิดและวิธีการศึกษาประวัติศาสตร์ ลักษณะทั่วไปที่สำคัญของประวัติศาสตร์นิพนธ์ไทยสมัยนี้ คือ มีขอบเขตของการศึกษาที่หลากหลาย กว้างขวางและลึกซึ้ง และมีการศึกษาโดยยึดกรอบทฤษฎีทางสังคมศาสตร์ตามแบบนักประวัติศาสตร์ตะวันตกมากขึ้น

ขอบเขตของประวัติศาสตร์นิพนธ์สมัยปัจจุบัน นักประวัติศาสตร์สมัยปัจจุบันไม่ได้ให้ความสำคัญกับศึกษาประวัติศาสตร์ที่เน้นรัฐชาติ-กษัตริย์มากเหมือนกับช่วงเวลาที่ผ่านมา แต่มีความสนใจที่หลากหลาย การศึกษาประวัติศาสตร์ไทยในสมัยนี้ให้ความสนใจกับการศึกษาเฉพาะด้านมากขึ้น เช่น การค้า การศึกษา การทหาร ศาสนา ดนตรี คตินิยม ความเชื่อ กลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ สตรี ฯลฯ การศึกษาหัวข้อเฉพาะเหล่านี้ยังจำกัดพื้นที่ศึกษาให้แคบลงเป็นระดับภูมิภาค เมืองและท้องถิ่น รวมทั้งบางเรื่องจำกัดเวลาศึกษาให้แคบลง เพื่อจะได้ศึกษาประเด็นต่างๆ อย่างถี่ถ้วนและลึกซึ้ง ขณะเดียวกันก็มีการศึกษาแบบวิพากษ์มากขึ้นและมีการอ้างอิงข้อมูล/หลักฐานที่หลากหลายและมีลักษณะบูรณาการองค์ความรู้แบบสหวิทยาการ

กล่าวได้ว่า การศึกษาประวัติศาสตร์ในสมัยนี้ให้ความสนใจกับประวัติศาสตร์ท้องถิ่นมากกว่าสมัยใด ทำให้มีการศึกษาวิจัยเรื่องราวของท้องถิ่นในแง่มุมต่างๆ อย่างลึกซึ้ง องค์ความรู้ใหม่ที่ได้รับการจากการศึกษาได้ขยายพรมแดนแห่งความรู้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ไทยให้กว้างไกลออกไป และยังช่วยตอบคำถามบางประเด็นที่เป็นข้อถกเถียงทางประวัติศาสตร์ซึ่งยังไม่สามารถหาข้อยุติได้ หนึ่งในความสนใจศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นทำให้มีความพยายามศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับท้องถิ่นเพิ่มขึ้น ทั้งจากเอกสารโบราณ ตำนานท้องถิ่น กฎหมายโบราณของท้องถิ่น วรรณกรรมท้องถิ่น ประวัติศาสตร์บอกเล่า เพลงกล่อมเด็ก จารึก ประเพณีและพิธีกรรมของท้องถิ่น ฯลฯ ข้อมูลเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ท้องถิ่นไม่เพียงแต่สร้างความภาคภูมิใจให้กับผู้คนในท้องถิ่นนั้น หากยังแสดงถึงพัฒนาการและความก้าวหน้าของประวัติศาสตร์นิพนธ์ไทยด้วย

อนึ่ง การศึกษาวิจัยทางด้านประวัติศาสตร์ในสมัยนี้ยังขยายพรมแดนออกไปสู่เรื่องราวของประเทศเพื่อนบ้านซึ่งอยู่ใกล้ชิดกัน แต่การรับรู้เรื่องราวของดินแดนเหล่านั้นยังเป็นโลกทัศน์เก่า ที่เป็นมุมมองของรัฐไทย ทำให้บางครั้ง การมองปัญหาของประเทศเพื่อนบ้านเต็มไปด้วยอคติ และมีความไม่เข้าใจต่อกัน การเรียนรู้เกี่ยวกับประเทศไม่เพียงช่วยเสริมสร้างสันติสุขและความเข้าใจอันดีให้เกิดขึ้นในภูมิภาคแห่งนี้ แต่องค์ความรู้ที่ได้รับยังช่วยเติมเต็มความรู้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ไทยในส่วนที่ขาดหายไปได้เช่นกัน

การศึกษาตามกรอบทฤษฎี เป็นวิธีการศึกษาที่ได้รับอิทธิพลจากวิธีการทางสังคมศาสตร์ที่แพร่หลายตั้งแต่ทศวรรษ 2510 การศึกษาประวัติศาสตร์ภายใต้กรอบทฤษฎีที่แพร่หลายในหมู่นักประวัติศาสตร์สมัยใหม่สามารถจำแนกเป็น 3 กลุ่ม คือ ทฤษฎีมาร์กซิสต์ ทฤษฎีสังคมศาสตร์ และทฤษฎีประวัติศาสตร์หลังสมัยใหม่

ทฤษฎีมาร์กซิสต์ ประวัติศาสตร์นิพนธ์ไทยที่เขียนขึ้นภายใต้กรอบทฤษฎีแบบมาร์กซิสต์ที่ได้รับการกล่าวถึงมากที่สุดคือ โหมหน้าศักดิ์นา ของจิตร ภูมิศักดิ์ ซึ่งใช้กรอบความคิดตามทฤษฎีมาร์กซิสต์อธิบายพัฒนาการของสังคมไทย ผลงานชิ้นนี้ แม้จะถูกวิพากษ์ในแง่ต่างๆ^๑ แต่ก็มีอิทธิพลต่อความคิดของนักคิด นักปฏิวัติ นักเศรษฐศาสตร์และนักประวัติศาสตร์เศรษฐกิจในเวลาต่อมา ปัจจุบันแนวคิดแบบมาร์กซิสต์ไม่มีอิทธิพลในกลุ่มนักวิชาการไทยมากเท่ากับสมัยสงครามเย็น จึงมีผลงานประวัติศาสตร์แนวมาร์กซิสต์ไม่มากนัก

ทฤษฎีสังคมศาสตร์ การแพร่หลายของวิชาการแขนงสังคมศาสตร์ทำให้การศึกษาประวัติศาสตร์ตามกรอบทฤษฎีสังคมศาสตร์แพร่หลายมาตั้งแต่ต้นทศวรรษ 2510 ผู้บุกเบิกการนำทฤษฎีทางสังคมศาสตร์มาอธิบาย/ตีความเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ คือ นักวิชาการในแขนงสังคมศาสตร์ เช่น นักรัฐศาสตร์ นักเศรษฐศาสตร์ นักสังคมวิทยา ฯลฯ ต่อมานักประวัติศาสตร์สมัยใหม่ให้ความสนใจการศึกษาตามแนวนี้ จึงนำกรอบความคิดตามทฤษฎีด้านสังคมศาสตร์มาใช้ศึกษาและยังคงแพร่หลายในปัจจุบัน

ทฤษฎีประวัติศาสตร์หลังสมัยใหม่ การศึกษาตามกรอบทฤษฎีประวัติศาสตร์หลังสมัยใหม่เป็นพัฒนาการอีกขั้นหนึ่งของประวัติศาสตร์นิพนธ์ไทย ซึ่งฉีกแนวออกไปจากการศึกษาตามแบบประวัติศาสตร์นิพนธ์กระแสหลักและทฤษฎีของมาร์กซิสต์ เนื่องจากต้องการพัฒนาแนวทางใหม่ที่ท้าทายมากกว่า ลักษณะเด่นของการเขียนประวัติศาสตร์ตามแนวทฤษฎีนี้ คือ การตั้งคำถามและวิเคราะห์เกี่ยวกับวาทกรรมทางประวัติศาสตร์ การตั้งคำถามเกี่ยวกับความจริงทางประวัติศาสตร์ที่ยอมรับกันมาช้านาน การจำกัดประเด็นศึกษาในหัวข้อเฉพาะที่เป็นระดับจุลภาค รวมทั้งการให้ความสนใจกับเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตและสามัญชน แนวทางศึกษา

^๑ เรื่องเดียวกัน

ตามทฤษฎีนี้ช่วยสร้างสูตรในระดับหนึ่งให้กับวงการวิชาการประวัติศาสตร์และประวัติศาสตร์นิพนธ์ไทยซึ่งได้ผ่านพ้นจุดสูงสุดมาแล้ว

กล่าวได้ว่าพัฒนาการของประวัติศาสตร์นิพนธ์ไทยที่กล่าวมาตั้งแต่ต้นนั้น ไม่แตกต่างจากพัฒนาการของประวัติศาสตร์นิพนธ์ในดินแดนอื่น ทั้งตะวันตกและเอเชีย ซึ่งต่างได้รับอิทธิพลจากพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ที่มีส่วนกำหนดแนวทางในการบันทึกประวัติศาสตร์ ในกรณีของประเทศไทย พัฒนาการทางการปกครองในระบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ประกอบกับประชาชนส่วนใหญ่ยังขาดการศึกษา ทำให้ผู้ปกครองประเทศมีบทบาทในการกำหนดแนวทางการเขียนประวัติศาสตร์ เช่น การเขียนพงศาวดารในสมัยอยุธยา แม้เมื่อประวัติศาสตร์นิพนธ์ไทยได้พัฒนาสู่เป็นการเขียนประวัติศาสตร์ชาติในพุทธศตวรรษที่ 25 สถาบันชาติและมหาจักรีวิทยาก็ยังคงมีบทบาทในประวัติศาสตร์นิพนธ์ไทยไม่น้อย อนึ่งการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองที่เกิดขึ้นในเวลาต่อมา ประกอบกับการรับแนวคิดและวิธีการศึกษาประวัติศาสตร์แบบตะวันตกได้ส่งผลกระทบต่อพัฒนาการของประวัติศาสตร์นิพนธ์สมัยใหม่อย่างมาก เพราะทำให้การเขียนประวัติศาสตร์ของไทยมีความก้าวหน้าทั้งด้านวิธีการศึกษาและความหลากหลายผลงานทางประวัติศาสตร์ที่มีคุณภาพ อย่างไรก็ตาม การศึกษาประวัติศาสตร์ในประเทศไทยปัจจุบันได้รับผลกระทบจากความเปลี่ยนแปลงของโลกสมัยหลังสงครามเย็นที่ให้ความสำคัญกับความก้าวหน้าด้านเศรษฐกิจและเทคโนโลยีอย่างมาก สังคมไทยส่วนใหญ่จึงให้ความสนใจกับการเติบโตทางวัตถุเหนือสิ่งอื่นใด โดยเฉพาะคุณค่าของการศึกษาประวัติศาสตร์ ส่งผลให้การศึกษาประวัติศาสตร์ไม่ได้รับความนิยมมากเหมือนช่วงทศวรรษ 2520 และ 2530

บรรณานุกรม

เอกสารภาษาไทย

- กรุณา-เรืองอุไร กุศลาสัย (2537) ภารตวิทยา พิมพ์ครั้งที่ 3 ปรับปรุงแก้ไข (เพิ่มเติม) กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์สยาม บริษัทเคล็ดไทย จำกัด.
- กอตซ์ลัค, หลุยส์. (2525) การเข้าใจประวัติศาสตร์ : มุขบทว่าด้วยระเบียบวิธีประวัติศาสตร์ (=Understanding History : A Primer of Historical Method) แปลโดย ธิติมา พัทธกะไพรวรรณ. กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช.
- คาร์, อี. เอช. (2525). ประวัติศาสตร์คืออะไร (=What Is History?) แปลโดย ชชาติชาย พณานานนท์. กรุงเทพฯ : อักษรเจริญทัศน์.
- จิตร ภูมิศักดิ์ (2519) ความเป็นมาของคำสยาม ไทย, ลาว และขอม และลักษณะทางสังคมของชื่อชนชาติ กรุงเทพฯ : มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์.
- ชาญวิทย์ เกษตรศิริ และสุชาติ สวัสดิ์ศรี, บ.ก.(2527) ปรัชญาประวัติศาสตร์ พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช.
- दनัย ไชยโยธา (2527) ประวัติศาสตร์เอเชียใต้ยุคโบราณ กรุงเทพฯ : อักษรเจริญทัศน์.
- แดเนียลส์, โรเบิร์ต ดี. (2520) ศึกษาประวัติศาสตร์อย่างไร และทำไม. แปลโดยธิดา สารยา กรุงเทพฯ : ดวงกมล.
- ทิพากรวงศ์, เจ้าพระยา (2526) พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 1 กรุงเทพฯ : องค์การค้าของคุรุสภา.
- ธีระ นุชเปี่ยม (2545) "Postmodernist History" วิกฤตหรือความก้าวหน้าของประวัติศาสตร์ ? เอกสารประกอบการสัมมนาทางวิชาการ จัดโดยสมาคมประวัติศาสตร์ในพระราชูปถัมภ์ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ระหว่างวันที่ 9-10 กุมภาพันธ์ 2545.
- (2540) "ความรู้ อำนาจ อุดมการณ์ในวาทกรรมทางประวัติศาสตร์," โลกประวัติศาสตร์ 15-2 (ต.ค. 2539 - ม.ค. 2540) หน้า 6-26.
- (2538) "ปฏิฐานนิยมกับประวัติศาสตร์," โลกประวัติศาสตร์ 1-3 (ก.ค.-ก.ย., 2538) หน้า 3-7.
- นาฏวิภา ชลิตานนท์ (2524) ประวัติศาสตร์นิพนธ์ไทย กรุงเทพฯ : มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์.
- นิธิ เอียวศรีวงศ์ (2525) ประวัติศาสตร์นิพนธ์ตะวันตก พิมพ์ครั้งที่ 3 กรุงเทพฯ : มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์. (อัดสำเนา).

————— (2523) ประวัติศาสตร์รัตนโกสินทร์ในพระราชพงศาวดารอยุธยา กรุงเทพฯ : บรรณกิจ.

ประชุมพงศาวดารฉบับกาญจนาภิเษกเล่ม ๑ (2542) กรุงเทพฯ : กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร

ประชุมพงศาวดารฉบับกาญจนาภิเษกเล่ม ๒ (2542) กรุงเทพฯ : กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร.

ประชุมพงศาวดารฉบับกาญจนาภิเษกเล่ม ๓ (2542) กรุงเทพฯ : กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร.

เพ็ชร สุมิตร, บ.ก. (2529) อารยธรรมตะวันตก พิมพ์ครั้งที่ 2 แก้ไขเพิ่มเติม (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์).

มนัษา ธนะภูมิ (2539) ก.ส.ร. กุลลาบ กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ยุพา ชุมจันทร์ (2530) ประวัติศาสตร์นิพนธ์ไทย พ.ศ. 2475 – 2516 ปริญญาานิพนธ์
อักษรศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (ถ่ายเอกสาร).

ราม วัชรประดิษฐ์ (2539) พัฒนาการของประวัติศาสตร์ชาติในประเทศไทย ปริญญาานิพนธ์
อักษรศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (ถ่ายเอกสาร).

วิจิตรมาตรา, ชุน (2519) หลักไทย พระนคร : รวมสาส์น.

วีระศักดิ์ กิริตวรนนท์ (2541) การศึกษาการพรรณนาการเปลี่ยนแปลงทางประวัติศาสตร์
จาก "สยามยุคเก่า" เป็น "สยามยุคใหม่" พ.ศ. 2367 – 2411 ปริญญาานิพนธ์
อักษรศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (ถ่ายเอกสาร).

ศรีสุรางค์ พูลทรัพย์ (2545) ประวัติศาสตร์ภูมิปัญญาอินเดีย กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

สถิต วงศ์สวรรค์ (2543) ปรัชญาเบื้องต้น : Introduction to Philosophy พิมพ์ครั้งที่ 2.
กรุงเทพฯ : รวมสาส์น.

ลาวัณรี เจริญพงศ์ (2545) ภารตารยะ : อารยธรรมอินเดียตั้งแต่สมัยโบราณจนถึงหลัง
ได้รับเอกราช พิมพ์ครั้งที่ 2 กรุงเทพฯ : โครงการเผยแพร่ผลงานวิชาการ คณะอักษร
ศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

สุจิตรา อ่อนค้อม (2545) ปรัชญาเบื้องต้น : Introduction to Philosophy พิมพ์ครั้งที่ 6. ฉบับ
ปรับปรุงใหม่. กรุงเทพฯ : อักษราพิพัฒน์.

อานันท์ กาญจนพันธุ์ (2543) ความคิดทางประวัติศาสตร์ และศาสตร์ของวิถีคิด : รวม
บทความทางประวัติศาสตร์ กรุงเทพฯ : อมรินทร์.

เอกสารภาษาอังกฤษ

- Ankersmit, Frank and Hans Kellner., Ed. (1995) **A new Philosophy of History** Chicago : The University of Chicago Press.
- Barker, John (c1982) **The Super Historians : Makers of Our Past** New York : Charles Scribner's Sons.
- Barzun, Jacques and Henry Graff. (c1977) **The Modern Researcher** 3d.ed. New York : Harcourt Brace Jovanovich, Inc.
- Beasley, W. G. and E. G. Pulleyblank., Ed. (1971) **Historians of China and Japan.** 4th ed. London : Oxford University Press.
- Bentley, Michael., Ed. (1997) **Companion to Historiography.** London : Routledge.
- Brundage, Anthony. (1989) **Going to the Sources : A Guide to Historical Research and Writing.** Ill., Wheeling : Harlan Davidson, Inc.
- Burns, Robert M. and Hugh Rayment-Pickard. Int.& ed. (2000) **Philosophies of History : From Enlightenment to Postmodernity.** Malden, Mass.: Blackwell Publishers.
- Carr, Edward Hallett (c.1961) **What Is History?** New York : Vintage Books.
- Cohen, Morris R. (1968) **The Meaning of Human History** (The Paul Carus Lectures Series 6) 2d.ed. Ill., La Salle: Open Court.
- Collingwood, R. G. (1982) 21st.ed. **The Idea of History.** London : Oxford University Press.
- Evans, Richard J. (1999) **In Defense of History.** New York : W. W. Norton & Company.
- Finley, M. I. Ed. (1977). **The Portable Greek Historians** New York : Penguin Books.
- Fukuyama, Francis. (1992) **The End of History and the Last Man** New York : The Free Press.
- Gardiner, Patrick. (1955) **The Nature of Historical Explanation** (Oxford Classical & Philosophical Monographs) London : Oxford University Press.
- Garraghan, J. Gilbert (1957) **A Guide to Historical Method** New York : Fordham
- Gilderhus, Mark. T. (1996) **History and Historians : A Historiographical Introduction** 3d.ed. Englewood Cliffs : Prentice Hall.

- Hirschfeld, Charles and Edgar E. Knoebel., Ed. (1980) **Classics of Western Thought : The Modern World V. III. 3d.ed.** New York.: Harcourt Brace Jovanovich, Inc.
- Hockett, Homer Carey. (1955) **The Critical Method in Historical Research and Writing** New York : The Macmillan Company.
- Iggers, Georg G. (c1997) **Historiography in the Twentieth Century : From Scientific Objectivity to the Postmodern Challenge.** Hanover : Wesleyan University Press.
- Kelly, Donald R., Ed. (1991) **Versions of History : from Antiquity to the Enlightenment.** New Haven : Yale University Press.
- Kuhn, Thomas S. (1970) **The Structure of Scientific Revolutions 2d.ed. enl.** Chicago : The University of Chicago Press.
- Lemon, M. C. (2003) **Philosophy of History : A Guide for Students** London : Routledge.
- Luce, T. J. (1997) **The Greek Historians** London : Rutledge.
- McCullagh, C. Behan. (1998) **The Truth of History** London : Rutledge.
- Manuel, Frank E. (1972) **Freedom from History. 2d.ed.** London : University of London Press Ltd.
- Marius, Richard. (1995) **A short Guide To Writing About History. 2d.ed.** New York : Harper Collins Cllege Publishers.
- Marsak,, Leonard M. Ed. (1977) **The Nature of Historical Inquiry.** New York : Robert E. Krieger Publishing Company.
- Munslow, Alun. (2003) **The New History** Harlow : Pearson Education Limited.
- Smith, Page. (1964) **The historian and History.** New York : Alfred A. Knopf.
- Southgate, Beverley. (2003) **Postmodernism in History : Fear or Freedom?** London : Routledge.
- Stein, Burton. (2000) **A History of India rep.** Cornwall : Blackwell Publishers.
- Watson, Burton., Tr. (1993) **Records of the Grand Historian : Qin Dynasty.** Hong Kong Columbia University Press.,
- _____. Tr. (1962) **Records of the Grand Historian of China. 2vols.** New York : Columbia University Press.

